

**T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**ORYANTALİZM:
COĞRAFİ AYRIMDAN
SÖYLEMSEL AYRIŞMAYA
TÜRK DÜŞÜNCE HAYATI ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CENAN ALKAN

141127212

DANIŞMAN: PROF.DR. NURGÜN OKTİK

İstanbul, Temmuz, 2015

**T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**ORYANTALİZM:
COĞRAFİ AYRIMDAN
SÖYLEMSEL AYRIŞMAYA
TÜRK DÜŞÜNCE HAYATI ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CENAN ALKAN

141127212

DANIŞMAN: PROF.DR. NURGÜN OKTİK

İstanbul, Temmuz, 2015

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

13.07.2015 tarihinde tezinin savunmasını yapan Cenani ALKAN'a ait Oryantalizm: Coğrafi Ayrımdan Söylemsel Ayrıma Türk Düşünce Hayatı Örneği" başlıklı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak **Oy Birliği/Oy Çokluğuyla** Kabul Edilmiştir.

Prof. Dr. Nurgün OKTİK
(Jüri Başkanı) Danışman

Doç. Dr. Güncel ÖNKAL
(Üye)

Doç. Dr. Ağu TUNCEL
(Üye)

ÖNSÖZ

Oryantalizm, ortaya çıktığı ilk anlardan itibaren bir ayırım üzerine kurulmuştur. Coğrafi farklılık anlamında başlayan bu ayırım zaman içinde söylemsel, kurgusal anlatımlarla bir hakimiyet aracı haline gelmiştir. Bu hakimiyet gerek gerçekleri yansıtan gerekse de kurgusal olanla karışarak kendisine meşruiyet kazandırmıştır.

Edward Said'in eserine kadar hakimiyet biçimlerini gösteren, eleştiren, karşı çıkan çalışmalar varsa da bu çalışmaların düşünce dünyasına etkisi kısıtlıdır. Ancak Said'in eserinin basılmasından itibaren üniversiteler, yayın dünyası büyük bir hareketlilik içine girmiş, onu destekleyen karşı çıkan kitaplar, makaleler yazılmış, Batı külliyatı yeniden bir okumaya tabi tutulmuştur. Onun eserinin bu kadar etki yaratmasının kökeninde Foucault'un iktidar ve temsilleri üzerine yaptığı çalışmalardan yola çıkarak Batı külliyatını yeniden okuyup değerlendirmesinde yatmaktadır. Said'in iddiasına göre Batı bu oryantalist bakış, kurgu sayesinde bir hakimiyet ideolojisi oluşturmuş, kendi sömürgeciliğine bir kılıf hazırlamıştır. Ancak Said'e yönelik eleştiriler de haksız ya da azımsanacak boyutta değildir. Hakikaten de Bernard Lewis'in ve İlber Ortaylı'nın da dediği gibi Doğu hakkında yazılan, erişilmesi neredeyse imkansız eserleri ve bu eserleri yazanları da aynı kefeye koymak haksızlıktır.

Çalışmam için benimle görüşüp değerli zamanlarını bana ayıran sayın Demir Küçükaydın'a, Mustafa Armağan'a, Merdan Yanardağ'a, Hulki Cevizoglu'na, Prof. Dr. İsmail Coşkun'a, Doc. Dr. Yücel Bulut'a çok teşekkür ediyorum.

Bu çalışmamda bana yardımcı olan bölüm başkanımız, tez danışmanım Prof. Dr. Nurgün Oktik hocama, verdikleri derslerle bizlere yeni görüşler kazandıran, Prof. Dr. Bahattin Akşit ve Prof. Dr. Belma Akşit hocalarıma, tezin düzenlenmesi aşamasında yardımlarını sürekli gördüğüm Emrah Dalkaya, Sevinç Karaca, Sevgi Bocut, Hakan Kırıştioğlu, Şenay Özkan, Gamze Yavuzer, ve Nur Özlem Demir'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

ÖZET

Oryantalizm, Batı'nın Doğu üzerindeki söylemsel kurgusu üzerinden oluşturulan hakimiyeti anlamında kavramsallaştırılmıştır. Batı öncelikle kendi coğrafi sınırını belirleme anlamında Doğu ile arasına bir fark koymuş, sonrasında bu coğrafi farkı zihinsel, akılsal, davranışsal, ahlaksal vb. ayrılıklar üzerinde kurgulamıştır. Süreç içinde Batı'nın oluşturduğu kurgu değişerek Doğu'nun üzerinde kurduğu hakimiyetin bir aracı haline gelmiştir.

Edward Said'in 1978'de yazdığı kitap oryantalizm açısından bir milat niteliğindedir. Batı'nın hegemonik söylemsel kurgusunun, sömürgeciliğini temellendirdiğini bize göstermiştir. Oryantalizmin araştırma nesnesi Doğu'dur. Doğu toplumlarını açıklama iddiasıyla yola çıkmış olan Batı entelektüelleri, bu incelemeleriyle kendilerini de şekillendirmişlerdir. Bu anlamda oryantalizm, Batı'nın fikirleri, tarzları, ilgileri ve eylemlerinin de tarihidir.

Batı, hegemonik söylemsel oluşum sürecini önce dini ve edebi literatüründe gerçekleştirmiş, sonraları daha sistematik hale gelmiş, felsefe ve edebiyat gibi çeşitli bilim dallarında, resim ve müzik gibi sanat alanında görülürken, fotoğraf ve filmin icadıyla sinemada yaygın olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada oryantalizmin coğrafi ayrışmadan söylemsel ayrışmaya doğru giden süreci incelenmiş, bu anlamda edebiyat, felsefe, cinsellik ve sanat alanında stereotiplerin oluşumu literatür taraması yapılarak incelenmiştir. Bu bağlamda Oryantalizmi daha iyi anlayabilmek için Türkiye'deki aydınların Batı'nın Doğu'ya bakışı üzerine fikirlerini almak amacıyla görüşmeler yapılacaktır.

ABSTRACT

Orientalism or Oriental Science, has been conceptualised as the predomination of the West that was established on the discursive fiction about the East. The West had set up a distinction between itself and the East, primarily in order to determine its own geographical borders, than constructing these geographical borders on mental, intellectual, behavioural, ethical etc. differences. The fiction which the West established has changed in time and become a tool for the domination it constructed.

The book written by Edward Said in 1978 is a milestone from the point of view of Orientalism. He explains that the the West bases its colonialism on this fiction of hegemonic discourse. The East is the research subject of orientalism. Western intellectuals who started out with a claim to explain the Eastern Societies have also shaped themselves with these studies. Orientalism is also the history of the ideas, manners, interests and actions of the West in that sense.

The construction of the discursive fiction of domination of the West had primarily taken place in the religious texts and literature followed by a more systematic development; this discourse has become more visible in various disciplines such as philosophy and literature, spreading on to arts and music. This hegemonic approach has been used widely in photography and cinema as well with the invention of these disciplines .

The conceptual and hypothetical framework of Orientalism has been explained in this study; the process evolvment of the geographical segregation into discursive segregation as well as the establishment of stereotypes in literature, philosophy, sexuality and arts has been examined by reviewing the literature. Interviews have been conducted with a group who have studies in this field and the interviews have been analysed in this thesis in order to understand the perspective of the intellectuals in Turkey about the viewpoint of the West on the East and how Orientalism is understood in Turkey.

The area of use for Orientalism in Turkey and the manner of approach to this topic has been generalised with these interviews.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
1. GİRİŞ.....	1
1.1. TEZİN ELE ALDIĞI SORUNSAK.....	2
1.2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	2
1.3. AMAÇ.....	11
1.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	11
1.5. KISA LİTERATÜR BİLGİSİ	11
2. YÖNTEM.....	20
2.1. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ.....	21
2.2. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ.....	21
2.3. VERİ ANALİZİ.....	22
2.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI ETİK SORUNLAR.....	22
3. BATI KİMLİĞİ VE ORYANTALİZMİN OLUŞUMU.....	22
3.1. HÜMANİZM VE RÖNESANS.....	33
3.2. AYDINLANMA.....	35
3.3. İLK KARŞILAŞMALAR.....	39
3.4. AKADEMİK ORYANTALİZM VE SONRASI.....	50
3.5. STEREOTİPLER.....	56
3.6. EDEBİYAT, FELSEFE VE SANATTA ORYANTALİZM.....	57
3.7. CİNSELLİKTE ORYANTALİZM.....	70
3.8. SİNEMA MÜZİK VE SANATTA ORYANTALİZM.....	76
3.9. HAKİMİYET MÜCADELESİNDE BİLİMİN İŞLEVİ.....	87
4. SAİD ÖNCESİ ORYANTALİZM ELEŞTİRİSİ.....	95
4.1. SAİD'İN ÇIĞLIĞI.....	98
4.2. SAİD ELEŞTİRİLERİ.....	104
4.3. OKSİDENTALİZM.....	107
4.4. ORYANTALİZM SONRASI.....	109

5. VERİ ANALİZİ.....	112
5.1. ORYANTALİZMİN TANIMI.....	112
5.2. ORYANTALİZMİN TARİHSEL ARKA PLANI.....	115
5.3. DOĞU VE BATININ TANIMLANMASI.....	117
5.4. SÖMÜRGEÇİLİKLE ORYANTALİZMİN İLİŞKİSİ.....	119
5.5. SAİD'İN ETKİSİ.....	121
5.6. İSLAMİYETLE ORYANTALİZMİN İLİŞKİSİ.....	123
5.7. MODERNLEŞME ORYANTALİZM İLİŞKİSİ.....	125
SONUÇ.....	128
EKLER.....	129
KAYNAKÇA.....	168
ÖZGEÇMİŞ.....	176

1.GİRİŞ

Batı'nın Doğu hakkındaki tahayyülleri olarak tanımlayabileceğimiz oryantizm, dini tartışmalardan, edebiyat eserlerine, ilmi çalışmalardan sanat dallarına kadar her alanda görebileceğimiz, Batıların zihinlerini, davranışlarını, tutumlarını gösteren kurgusal, söylemsel manzumelerdir. Oryantalizmin tarihi Batı ve Doğu'nun varlığı kadar eskidir. Coğrafi sınırlar hayali olsalar da oryantist çalışmalar bilinçli bir kurgunun, söylemin ürünüdür.

Günümüzde oryantist söylem özellikle Said'in çarpıcı çalışmasından sonra sömürgecilikle ilişkilendirilmiş, bu alandaki çalışmalar sıkıntıya girmiştir. Ancak oryantizmin kadim şablonları, stereotipleri günümüzde gerek bilim alanlarında gerekse de görsel sanatlarda devam etmektedir. Bu hakim bakış açısı günümüz sosyal bilimlerinde, modernleşme, az gelişmişlik, bağımlılık gibi kuramlarda devam etmektedir. Batı global olarak kendi yarattığı krizleri yine ötekinin yapısal krizi gibi sunmakta, çözümünü kendisi gibi olmada göstermekte, hakimiyetine bilimsel zırh giymekte/gydirmektedir.

Oryantalist çalışmalar çeşitli ülkelerde farklılıklar gösterse de temel olarak benzerlikler oluşturmuşlardır. "Doğu Batı için her zaman bir tehdittir", "Batı tetikte olmalı, onu denetimi altına almalıdır."

Oryantalizm her ne kadar 18. ve 19. yüzyıllarda bir disiplin haline gelmişse de, bir bakış, bir yaklaşım olarak çok eski tarihlere kadar gitmektedir. Geçmişinde teolojik kavgalardan, din savaşlarına, coğrafi sınır ayırımından, kültürlerin çatışmasına kadar geniş bir alanda kendine varlık alanı bulmuştur. Dönem dönem, bu çatışmalar yumuşamış, yakınlıklar oluşmuşsa da tehlikenin derecesine göre kadim oryantist arşiv ortaya çıkmaktadır. Eski sert stereotipler daha kabul edilebilir olanlarla yer değiştirmektedir. Batı'nın Doğu ile kavgası daha medenilik üzerinden yürümektedir artık. Doğu şiddetin batağında yaşamakta, Batı'yı kendine çekmeye çalışmaktadır.

Oryantalizm, kendi yarattığı Doğu üzerinde kurgusuna devam etmiş, yarattığı kurgunun dışında gördüğünü Doğu olarak kabul etmemiştir. Bu bağlamda oryantizm bir söylem, temsil ve kurgu olarak "stereotip"tir.

Bu araştırmanın amacı oryantizmin bir stereotip olarak tarihini, oluşumunu çeşitli alanlardaki izlerini göstermenin yanı sıra Said'den hareketle oryantizm üzerine çalışanların tartışmasını içermektedir. Bu nedenle Said'le ilgili bölüm özellikle kısa tutulmuş, ağırlık daha çok oryantizm tartışmalarında yoğunlaşmıştır. Ayrıca

oryantalizm çalışanların çoğunluğu oryantalizm ve şarkiyatçılık kavramlarını eş anlamlı olarak kullandıklarından tezin içeriğinde zaman zaman bu kavramlar birbirinin yerine kullanılmıştır.

Bu alışma, oryantalizmin günümüzde okkltrllğ engelleyen kalıp ve n yargıları ortaya koyması bakımından önemlidir. Günümüzün en büyük sorunlarından birisi de kültürlerin birbirini itmesi, çatışmasıdır.

Bu çalışmada sadece oryantalizmle ilgili kuramsal bilgiler değil aynı zamanda Türkiye’de oryantalizm üzerine bilgi üretenlerle görüşmenin sosyolojik bilgiye erişmek açısından önemli olduğu hareket noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmada, oryantalizmin coğrafı ayırmadan, kimliğin oluşum sürecine gelişimi ve stereotiplerin sanatta, bilimde, edebiyat ve diğer alanlardaki şekillenmesi ve temsili incelenmiş, bu anlamda literatür taraması yapılmıştır.

1.1.TEZİN ELE ALDIğI SORUNSAK

Bu çalışmada özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası yoğun bir şekilde görülen söylemlerin kadim söylemlerle örtüştüğü görülüp, bunların nasıl ortaya çıktığı, şekillendiği, olgunlaştığı incelenmeye çalışılmıştır. Tezin sorunsalı stereotiplerin günümüze kadar oluşma süreçleri, bu ayırışmaların nasıl oluştuğu ve üzülmesi aşamasına ilişkin ipuçları aramaya çalışmaktır. Bu anlamda bir literatür taraması yapılmış, felsefe, din, sanat, edebiyat ve gezi literatüründe oluşan bu söylemin izleri sürülmüştür. Günümüze etkileri her ne kadar görülse de bu etkilerin incelenmesi çalışmanın dışında tutulmuştur.

1.2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Oryantalizm, Batı’nın sistematik olarak Doğu’yu tahayyülünün, onu şekillendirmesinin giderek manipülasyonunun aracı olarak 19. yüzyılda doğmuş olsa da, bir disiplin olarak ortaya çıkmasından yüzyıllar öncesinde izleri grlmekteydi. Batı kendisini, mantığını, sınırlarını belirledike, öteki üzerinden kimliğini oluşturdu, stereotipler vasıtasıyla onu bir imgeye hapsetti.

Oryantalist tabiri, başlangıçta bugünkü anlamından oldukça farklı bir anlama sahipti. Arberry’e göre bu terim ‘‘Doğu ve Yunan kilisesinin bir yesi’’ anlamındaydı (Bulut,

2014, s. 3) 1691’de A. Wood, S. Clark’ı “Tanınmış bir Orientalian” olarak nitelemiş, Lord Byron “Child Harold’s Pilgrimage” de “Bay Thornton’un derin oryantalizmi” ifadesini kullanmaktadır. (a.g.e. s. 3)

Şark’ı inceleyen, araştıran, Avrupalılar için anlaşılabilir (yönetilebilir, sömürülebilir, otorite kurulabilir) kılmaya çalışan belli bir insan grubu Şarkiyatçı adını alır. İlk seyyahlar ve filologlardan günümüzdeki alan ya da bölge araştırmacılarına değin oldukça geniş bir grup Şarkiyatçı olarak tanınmıştır. Tartışılansa bu kişilerin ne ölçüde Şark’ı özgün biçimiyle yansıtabildikleridir. Bu soruna Namık Kemal “Renan Müdafaanamesi” adlı eserinde değinmiş, Hammer gibi çarpıcı örnekler vererek Ulum-ı Şarkıyye’ye mensub olan kişilerin hayret verecek kadar cahil! Olduklarını vurgulamıştır. (Türkbağ, 2002, s. 200) 1836’da subay babasıyla İstanbul’a gelen Julie Pardoe “Sultanlar şehri İstanbul” adlı seyahatnamesinde aynı sorunu dile getirmiş Batılı gezginlerin Doğu’yu anlamak yerine keyfi bir kurgu yaptıklarını belirtmiştir. Şark’ın esrarları, Batıniligi ve ihtişamı hakkında söylenenlerin, Batılıların bilincini ve kolektif belleğini güdümlendiğini, alışılmış eski fikir kalıplarının varlıklarını sürdürmelerini sağladığını belirtir. (Kula, 2011a, s. XXXII)

Oryantalizm, akademik bir disiplin, sanatsal bir uğraş alanı olarak meşruluk kazandırılmaya çalışılan bir ideolojidir. Her ne kadar söylem oryantalizmi masum kılmaya çalışsa da gerçeklik bunun aksini ortaya koymaktadır. Oryantalistlerin yüklendiği misyon, sömürgecilik için çok işlevsel olmuştur. Batı, Doğu’da kendi arzularını aramış, kendi yüksek ahlakına sığdıramadıklarını Doğu’ya atfetmiş, onunla masalsi yolculuklara çıkmıştır. Kimi zaman Doğu Alaaddin’in sihirli lambasıdır, lambadaki cin, cinin bir çırpıda kurduğu büyüdü dünyadır, ama ahlaksızdır, erdemsizdir, sapkındır çoğu zaman bu dünya. Hayali bir Doğu inşa edilmiştir ve bu kurgusal mekan, harem, hamam, erotizm, egzotizm, despotizm, miskinlik, çirkinlik, pislik, sapkınlık vb. imgelerle beslenmiştir. Kesin olan bir şey ortaya çıkmıştır, o da Doğu’nun ıslah edilme zorunluluğu. Bunun karşısında sorumluluk sahibi “erdemli” Batı onu “doğru yola” getirmek için kılıçlarını kuşanmıştır. (Mertcan, 2007, s. 12)

Doğu’nun kültür mirasının korunmasının hatta günümüze aktarılması oryantalizm sayesinde olmuştur, modernleşmelerini gerçekleştirmelerinde sömürgeciliğin ve oryantalizmin etkisi büyüktür, günümüzde Doğu’nun pekçok yazılı, arkeolojik sanat eseri Batı müzelerini süslemektedir, bunlar kendi ülkelerinde kalsaydı büyük bir ihtimalle yok olacak ya da şu anda olduğu gibi olmayacaktı. Ancak bu duruma

bakarak oryantalizmin Doğu kültürlerini korumak, canlandırmak gibi bir hedefi olduğunu söylemek de abartılı ve yanıltıcıdır. (Bulut, 2014, s. 9)

Oryantalizm'e yönelik yaklaşımlarda iki bakış dikkat çeker. İlki, oryantalizmin tamamen akademik, merak, zevk... saiklerle yapıldığını savunan, doğal olarak olumlu anlamda olan, diğeri de oryantalizme olumsuz nitelikler yükleyen yaklaşımdır. Buna göre kültürler arası ilişkilerde ona yüklenen anlamın, ilişkiyi yapıcı değil, yıkıcı, hatta kendi oluşturduğu kimlik üzerinden bakıldığı... Hegemonyasının da bunun üzerinden kurulduğu öne sürülmektedir. İkinci düşünceye en önemli katkıyı Said yapmıştır.

Geleneksel oryantalizmin kuruluş kararının verildiği 1245'te toplanan Viyana Konsülü'nden ve "Universitas Magistrarum et Sclarium Parisensium"da bulunan ilk Doğu Dilleri Kürsüsü'nden II. Dünya Savaşı'na kadar konuyla ilgili sayısız araştırma yapılmıştır. Oryantalist çalışmaları iki ana alanda, Arap dünyası ve Uzak Doğu olmak üzere başlatan itici güç, ilk koloni imparatorluklarının kurulmasıyla vücut bulmuş ve unutulmuş kıtaların 20. yüzyılın ortası ve ikinci yarısında, Avrupa emperyalizminin denetimi altına girmesiyle büyük hız kazanmıştır. Bu alandaki ilk dalgalanma oryantalist derneklerin kurulmasıyla başladı. İkinci aşamada, ilki 1873'te Paris'te düzenlenen, oryantalist kongrelerin ortaya çıkışına tanık olundu. I. Dünya Savaşı'na kadar düzenlenen on altı kongrenin sonuncusu 1912'de Viyana'da yapıldı. O günden bu yana yalnızca dört kongre daha düzenlenebildi. (Abdülmelik, 2007, s. 41)

Batılı fikirler ve kavramlar birikimi, içine Batılı olmayan düşünürlerin sızmasına sadece sınırlı şekillerde izin verilmektedir. İbn-i Rüşd ve İbn-i Sina gibi düşünürlerin girmesine sağlayan belli açıklıklar vardı, ama bu da bu düşünürler de Eflatun ve Aristo dolayısıyla giriyordu. Müslüman düşünürlerin meşruiyeti buraya kadardı. Egzotik olan için de bazı açıklıklar vardı. Konfüçyenizm, Budizm ve Hinduizm gibi. Bunları doğru bir şekilde yaşamının nasıl olacağını öğretenler de Batılı iki düşünürdür. Madam Blavatski ve Albay Ledbetter. (Mardin, 2007, s. 11)

Avrupa kamuoyunun büyük bir bölümü kendi iç çelişkilerinin, siyasetlerinin, sosyal yaşamlarının zorlaşması nedeniyle, kadim önyargılarının yönlendirmesiyle Müslümanlara, Türklere daha da genel olarak Doğululara karşı ayrımcı, ötekileştirici bir şekilde yaklaşmaktadırlar. Birçok Avrupalı iç sorunlarını çözmek bunları özeleştirisini vermek yerine kendi savundukları AB değerlerinin uzağına düşmektedirler. Helen kültür ve düşün birikiminden sonra Avrupa kimliğinin başlıca

özelliği olarak Rönesans, hümanizm, bilimselleşme ve akılcılaşıma anlamında Aydınlanma geleneği öne çıkartılmaktadır. Bu değerler ‘Avrupa’ya özgüdür!’ anlayışıyla Avrupa merkezlik ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda bu anlayış/yaklaşım ötekileştirici negatif bir işlev olarak oryantalizmi de doğurmuştur.

Doğunun söylemsel kuruluşunda oryantalizmin stratejik rolü unutulmuştur. Oryantalizm’in 19. yüzyılda kalmış bir yaklaşım gibi düşünülmesi yüzünden, bir yandan onun ürettiği bilgiler sıradan, günlük hale gelerek kurumlaşırken, öte yandan kaynaklarının oryantalizm olduğu unutulmuş, böylelikle oryantalist söylem bugün bile hiç sorgulanmaksızın kabul edilir olmuştur. Örneğin Orta Doğu’daki herhangi bir gelişme hemen oryantalizmin sunduğu bir dizi hazır, el altında bulunan imge, kanı ve kurgu ile anlamlı kılınmakta, anlaşılabilir hale gelmektedir. (Keyman, Mutman ve Yeğenoğlu, 1996, s. 9)

Batı kültürel hegemonyasını nasıl sağlamış, kendisini evrensel ve merkezi norm olarak nasıl kurmuştur ve bu kurgu nasıl yeniden üretilmektedir? Burada kilit nokta, Batı’nın kendinden farklı toplumları ve kültürleri bir karşıtlıklar dizgesi, bir karşılaştırmalı ölçek içine yerleştirerek temsil etmesidir. Bu söylemsel dizge dilin ayrımsal yapısına yerleşiktir, dil ile çalışır. Karşıtlığın bir kutbu hep bir yokluk ya da eksiklik ile işaretlenir, böylelikle diğer kutbun üstünlüğü hiç ifade edilmeksizin açık hale gelir. Örneğin, Doğulu toplumlarda sivil toplumun ya da ikincil yapıların olmadığı söylenir ve böylesi bir anlayış Doğulu toplumları açıklamanın ilkesi haline gelir. Burada önemli olan Doğulu toplumlarda bu yapıların gerçekten olup olmaması değil, onları tanımlarken ya da açıklarken niçin Batılı toplumlara özgü böyle bir kurumun esas alındığıdır. Kurguladıkları bu karşıtlıkçı yapı aracılığıyla Batı dışı toplumlar özel bir farklılık sistemi içine yerleştirilirler, ötekileştirilirler, zamansal olarak geriye itilirler ve Batı sistemi, insanlığın ulaştığı en son aşama olarak kurulur ya da aynı bağlamda fantaziler başlar ilkel siyah Afrika’nın aşırı cinsel gücü gibi. Başka toplumlar ancak bu evrensel Batılı norma uzaklık veya yakınlıklarına göre tanınabilir hale gelir ve ancak böyle bir ölçüm ve değer açısından söylemsel dolaşıma girebilir. (a.g.m. s. 11)

Her ne kadar egemenliği etkileyiciliği hala sürüyorsa da Doğu keşfedilmekten ve şeyleştirilmekten kurtulamaz. Doğu kendi tarzında bir nesne haline gelir. Merak, bilgi, moda, egzotizm ve despotizm, ayıplama nesnesidir. Daha sonra bir kıyaslama ve fikir yürütme malzemesi, pencere ve ayna. Artık, uygulanan baskı yapısal ve entelektüel niteliklidir. Avrupa’nın Doğu’da çok uzun zamandan beri liman

acentelikleri, tüccarları, elçi ve konsoloslukları, seyyahları, casusları vardır ve çok geçmeden bilginleri de olur. (Hentsch, 2008, s. 126)

Oryantalizm Doğu kadar Batı'nın gerçeğiyle ilgilidir. Batılı kimliği ve Batı modernitesinin tarih yazımına ilişkin temel öneme haiz bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bununla son yıllarda d zizgisel evrimci tarih yazımı denilen paradigmanın eleştirisi kastedilmektedir. Bu paradigma üretim, teknoloji, ve aklın teleolojik bir son olarak belirlenmesiyle hareket eden bir toplumsal ilerleme modeli öneriyor. Aydınlanma felsefesinde, Comte'un pozitivist sosyolojisinde, Marx'ın tarih anlayışının ve Weber'in ussallığın evrimi modelinin önemli bir kısmında görebildiğimiz bu ilerlemeci paradigma tarihi nedensellik ilişkileriyle açıklıyor ve tarihe önceden belirlenmiş bir amacın gerçekleşme süreci olarak bakıyor. Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş, tarihsel gelişmenin birbirini takip eden üretim tarzları tarafından belirlenmesi ya da tarihin modern ve evrensel aklın ortaya çıkma süreci olarak görülmesi gibi kuramsal belirlemelerin hepsi modern Batı toplumunu tarihin sonu ve amacı yapan ve bu anlamda Batı tarihini evrenselleştiren bir sözde "nesnel" tarih yazım sorunsalının örnekleridir. (Keyman, Mutman ve Yeğenoğlu, 1996, s. 12)

Artık Avrupa kendini dünyanın merkezinde görüyor ve –zihinsel düzeyde de olsa– kendisini kuşatan bu dünya avucunun içinde. Bu düzenli tasarımda Doğu'nun yeri ikincilik, geçmişte kalmışlık, Antikçağ'la hiç bir bağlantısı kalmamış bir geçmiş. Antikçağ Doğulu halkların elinden alınmış; Antikçağ artık Batı'ya ait. Çünkü klasik dönem Avrupası sadece uzamı değil, tarihi de kendi etrafında bir sıraya koyuyor. Bu Avrupa, Doğu ile ilgili olarak ne homojen ne de her zaman uyumlu bir imgeye sahipse de, Doğu birleştirici küresel tasarım olarak pek l  da mevcut. Avrupa klasisizminin karşısına inançlarını diktiği hareketsiz bir ayna o. Doğu seyir konusu olmayı bırakıp tartışma konusu ve düşünce malzemesi olacaktır artık. (Hentsch, 2008, s. 148)

Eğer Batı'nın tarihsel oluşum süreci, oryantalizm gibi kurumlaşmış ve dile yerleşik söylemlerin içinde etkin ve kurucu bir rol aldığı bir süreç ise ve eğer bu söylemler sömürgeci kurumlarda olsun sömürge sonrası dünyada olsun Batı ile dünyanın gerisi arasındaki ilişkiyi tanımlama işini g rd lerse, o zaman Batı'nın modern, uygar, ileri kimliğinin oluşum süreci Doğu'nun bu özelliklerin karşıtı veya öncesi olarak tanımlandığı ve kurulduğu bu süreçten ayırtdilemez. Kapitalist modernliğin Batı'nın özerk, kendi başına ve kendi içinde başardığı bir gelişme sürecinin sonucu olduğu görüşü, diğer bir deyişle, Batılı kimliğin, aklın, uygarlığın, zenginliğin vb.

Kendinden menkul olduğu görüşü sorguya çekilmek zorundadır. Örneğin Hobsbawn'ın “Sermaye çağı”, “Akıl çağı”, tarihsel kavramlarını kullanırsak, geleneksel tarihyazımı ve sosyolojide akıl çağı modern topluma içsel ve ona özgü kabul edilirken, yalnızca sermaye çağıyla birlikte modernitenin dışa yayılarak uluslararasılaştığı varsayılmıştır. Bunun sonucu da, aklın Batı'yla özdeşleştirilmesi ve Batılı kimliğin ilerlemenin ve tarihin ayrıcalıklı öznesi konumuna getirilmesidir. (Keyman, Mutman ve Yeğenoğlu, 1996, s. 13)

Bazı müelliflerin Avrupa'nın üstünlüğünü bu kıtanın kültüründe ve toprağında kökleşmiş bir şey olarak değerlendirmesine karşın, diğerleri daha özgül bir tarihsel yaklaşım sergileyerek Avrupa'nın sonraki başarılarını sadece bu kıtada meydana gelen dönüştürücü olaylara bağlamaktadır. Söz konusu dönüştürücü olaylar çoğunlukla şu ya da bu yüzden devrimler olarak nitelenmektedir. Doğu ile Batı arasındaki eski dengeyi ikinci lehine değiştiren olaylar görülmüştür. Rönesans, belli bir ölçüde sekülerleşme sağlamış ve bilimsel devrime zemin hazırlamıştı. İkinci olarak kurumlaşmış dinin Reformasyonu gelmekteydi ki, bu olay Weber ve diğerlerine göre, kapitalizmin ruhuna belirleyici bir destek temin etmişti. Üçüncü sırada gelen Avrupa'nın yayılması ise Batı'da merkantilist kapitalizmi teşvik etmiş, top ve yelkenlilerdeki ustalığı sayesinde Batı'nın denizaşırı ticaretinin hacmi artmıştı. (Goody, 2008, s. 58-59)

Avrupamerkezcilik Fransız Devrimini ve onun “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” ilkelerini yüceltir. Dünyanın bütün toplumları bu ideallerle homojenleşecek, Fransız devriminin bayrağı bütün halklara yayılacaktı. Ama tam tersine toplumlar arasında eşitsizlik giderek büyüdü, kutuplaşmalar doğdu. Amin'e göre Avrupamerkezcilik bu kutuplaşmayı meşrulaştırmak için Batılılar tarafından uydurulmuş bir kurgudur. Bir taraftan sistemin özündeki adaletsizliği, eşitsizliği gizlemek için, sömürülen toplumlardaki iç dinamikleri öne sürerken diğer taraftan da Avrupa tarihinin, geleneğinin, mirasının, kurumlarının benzersizliğini iddia etmektedirler. (Amin, 1993) Samir Amin'den Amytra Sen'e kadar pek çok iktisatçının araştırma sonuçlarında, Afrikalıların açlıktan kırılmalarının sebebinin Afrikalıların ikelliğinden kaynaklanmadığını, asıl kaynağın 19. yüzyılda Afrika'nın temel tarımsal sisteminin yerine Avrupa tarzı bir ekonomi sistemi geçirilmesi olduğunu yani “geçimlik” ekonomisinin yok edilerek “nakde çevrilebilir ürün” ekonomisinin açlığa sebebiyet verdiğini söyler. Bu örnek Şarkiyatçılığın sadece üstyapısal bir olgu olmadığını, ekonomik pratiklerden ayrılmaz işaretleme, anlama, bilme ve yönetme

pratiğinin olduğunu gösterir. (Mutman, 2002, s. 184) Batı ideolojisinin ve Batılı değerlerin bunalımı 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanır. Burjuva toplumunun çehresinde, dengesini ve klasik biçimini bulmuş olan modern toplum, özellikle sosyalizmin yükselişiyle, kendi değerlerine şiddetle karşı çıkıldığını görür. Modernliğin ana temeli olan ekonomik akılcılık, “bırakınız yapsınlar” liberal dogmasının ve üretim tarzının kapitalist örgütlenmesinin yadsınmasıyla sert bir biçimde eleştirilmiştir. Eski düzenin kuramsal ve özellikle de ideolojik temellerine bu karşı çıkış-ki Marxizm bunu son kertesine değin yapmıştır- hayata geçirilmeye başlar. Proleteryanın isyanı, burjuva toplumunu yıkmakla tehdit eder. Dünyanın Batılılaşmasının hoyrat ve beceriksiz bir biçimi olan emperyalizm, yaşlı Avrupa’nın iç çelişkilerini ihraç etme girişimidir. Sömürgeleştirme girişiminin görünüşteki başarısı, kapitalist burjuvazinin neredeyse tek başına egemenliğine bağlı iktidar sisteminin derinden sarsılmasını önlemez. Kapitalist burjuvazi iyi niyetini, yani uygulamalarının ve kendi değerlerinin doğruluğuna olan inancını yitirmiştir. Ayakta kalabilmek için şiddete ve ikiyüzlülüğe başvurmak zorundadır. Siyasal liberalizm çok derin bir bunalım geçirmiş, bu bunalım da yeniliğin uğursuz dönüşümleri olan totalitarizmlerin yükselmesine yol açmıştır. Kuramsal eleştiri ise önce Nietzsche, ardından Heidegger’den gelmiştir. (Latouche, 1993, s. 27)

Günümüzde Hindistan veya Çin coğrafi olarak ABD’nin Batısında yer almalarına rağmen, dünyanın Doğusunda kabul ediliyorlar. Günlük dile temel bilimsel disiplinlere ve medyaya yerleşmiş, doğal kabul ederek hiç sorgulamadığımız, ama gerçekte oldukça garip coğrafi bölge adları gösterilebilir: Orta Doğu, Uzak Doğu... Neye göre orta? Nereden uzak? Gibi soruları sordüğümüzde bu kategorilerin bir yeri merkez aldıklarını hissedebiliyoruz. (Keyman, Mutman ve Yeğenoğlu, 1996, s. 7)

Batı bir coğrafi zatiyetler, yani Avrupa’yla, bir dinle, yani Hıristiyanlıkla, bir felsefeyle, yani Aydınlanma’yla, bir ırkla, yani beyaz ırkla, bir ekonomik sistemle, yani kapitalizmle ilgili olduğu ama yine de bu olgulardan hiçbirisiyle özdeşleşmediği görülmektedir. (Latouche, 1993, s. 40) Avrupa fikrinin muğlak ve değişken olmasının nedenlerinden biri de, bu fikrin çoğunlukla Avrupa-olmayana göre oluşturulmuş olmasıdır. Kendini başkalarıyla ilişkilendirerek tanımlama, doğası gereği ilişkiye girilen ve ilişkinin koşulları değiştikçe değişmekte ve çeşitlenmektedir. Dahası Avrupa-olmayan alabildiğine geniş ve çeşitli bir kategori olduğu için, Avrupa fikri de o denli çeşitli ve farklı olacaktır. (Çırakman, 2001, s. 30) Avrupa’lı düşünürler, 18. yüzyılda Avrupa’yı Osmanlı’ya göre daha kibar ve uygar

olarak görürken, Avrupalı'yı Pasifik adalarında veya Amerika'da yaşayan yerlilerle (soylu vahşiler) karşılaştırdıklarında yoz ve ikiyüzlü olarak nitelmişlerdir. Avrupalılar kendilerini diğer kültürlerin aynasında algılamakta kendileri ve diğerleri arasında kaçınılmaz bir karşılaştırma, hatta bazen de karşılaştırma yapma ihtiyacı duymuşlardır. Bu karşılaştırmalar neticesinde sadece diğer kültürleri nasıl algıladıkları değil, kendilerini nasıl algıladıkları da göreceli bir biçimde ortaya çıkmaktadır. (a.g.e. s. 31)

Oryantalizm incelendiğinde onun pozitif bir doktrin olmaktan çok sınırlı fikirlerden meydana gelen dar bir bütün olduğu artık anlaşılıyordu. Oryantalizm'in özü, değişmeyecek biçimde Batı'nın üstünlüğü ve Doğu'nun geriliği esasına dayanıyorsa, oryantolizmin geliştiği sıralarda, en erken devirlerden başlamak üzere bu fikir nasıl derinleşerek sağlama bağlanmış ortaya koymak gerekmektedir. Büyük Britanya Devleti'nde, 19.yüzyıl boyunca Hindistan'daki ve diğer yerlerdeki genel valileri ellibeş yaş gibi çok erken bir tarihte emekliye ayırma geleneği ortaya çıktığında, oryantolizmin gidişatı çok ince bir noktaya ulaşmış bulunuyordu. Artık hiçbir Doğulu, bir Batılı yöneticinin ihtiyarladığını ve çöktüğünü göremeyecekti. Ve hiç bir Batılı kendisini Doğulu kullarına güçlü, akıllı ve zinde, genç bir Raj temsilcisinden başka türlü gösterme hakkına sahip olamayacaktı. (Said, 1998, s. 66)

19.ve 20.yüzyıllarda oryantolizt fikirler değişik şekillere büründüler. Öncelikle Avrupa kendi geçmişinin mirası olarak Doğu'nun meselelerine ayrılmış geniş bir edebiyat hazinesine sahip oldu. Modern oryantolizmin başladığı, 18.yüzyıl sonu ve 19. yüzyılın başında Quinet'nin deyimini ile Doğu Rönesansı başladı. Birdenbire ortaya çıkan yeni bir düşünür, siyaset adamı ve sanatçı nesli, gerçekleştirilen yeni buluşlarla donanarak, Akdeniz kıyılarından Çin'e kadar yepyeni bir oryantolizt anlayışını geliştirmeye koyuldular. Sankrit, Zend ve Arab dillerinden sayısız metinler tercüme edildi ve aynı zamanda Doğu-Batı ilişkilerinde yeni görüşler ortaya atıldı. (a.g.e. s. 67)

Oryantalizm'in kendisinin öncelikle bir yüksek kültür yaklaşımı olduğu söylenebilir. Bu egemen yaklaşım içinde oryantolizt, Şark'a duyulan insani ilgi olarak basitçe Avrupa hümanizminin bir kertesini gibi görülür. Geride bıraktığımız yüzyıl içinde Hümanist yüksek kültür anlayışına dayanan oryantolizt kavramını sadece ahlaksal ve siyasal değil aynı zamanda düşünsel olarak da sorgulayan önemli çabalar oldu. Arap düşünür Anwar Abdel Malek "Orientalism in crisis" adlı makalesinde oryantolizmin basitçe Batılıların Doğulular hakkında duyduğu insani bir ilgi değil,

sömürgecilik ile iç içe geçmiş bir zihniyet olduğunu gösterdi. Edward Said ise, bugün artık klasik haline gelmiş olan oryantalizm adlı çalışmasında oryantalizmin yeni bir tanımını sunarak oryantalist bilgi ve söylem aygıtını sömürgeci siyasal ve ekonomik aygıt ile ilişkilendirdi. Said'in çalışmasının siyasal ve ahlaksal olduğu kadar olağanüstü epistemolojik önemi, bu yazarın yüksek kültür kavramının eleştirisinin ötesine geçme çabası ve oryantalizmi basit bir hümanist ilgi veya bir 19. yüzyıl entelektüel hareketi olmaktan çıkararak yeni bir tanımını olan sömürgeciliği verebilme gücünden kaynaklanmaktadır. (Mutman, 2002, s. 189-190) Kitap Batılı olmayan kültürler hakkında yazılmış değildir. Bu kültürler hakkında Şarkiyatçılık disiplini içerisinde üretilmiş olan temsillerden söz etmektedir. Said bu disiplinin Batı'nın Doğu'ya nüfuz edişi sırasında oluşturulduğunu göstermekle kalmayıp filoloji, tarih, felsefe, arkeoloji ve edebiyatın nasıl bu disiplini desteklediğini açıklar. (Yıldırım, 2002, s. 138)

Egemen kültür oryantalizmi yüksek kültür terimleri içinde alırken, eleştirel okunması içinde oryantalizm "emperyalizmin ideolojisi" olarak tanımlanmıştır. Böyle bir yaklaşım, oryantalizmi, Batı'nın ideolojik nosyonlar, simgeler, stereotipler aracılığıyla Doğu'nun gerçekliğini çarpıtması olarak tanımlar. Liberal versiyonunda, bu durum eğitimle aşılması gereken bir kültürel önyargı olarak görülürken, radikal versiyon bunu Batı'nın ekonomik ve siyasal çıkarları ile bağıntılı bir ideolojik oluşum olarak görür. Oryantalist söylem içinde Doğu'nun temel nitelikleri olarak gösterilen özellikler, yani durağanlık, tarihsizlik, pasiflik, despotizm, gerilik, vb. İdeolojik bir çarpıtmanın öğeleridir ve ırkçı stereotiplerle aşağı yukarı benzer bir statüye sahiptirler. (Mutman, 2002, s. 190)

Oryantalizm terimi, artık resmi olarak kullanılmamaktadır. Bu terk edişin resmi ilanı, aynı zamanda, ilk oryantalist kongresinin yapıışının yüzüncü yılı da olan 1973'te yine aynı şehir de Paris'te düzenlenen 29. kongrede yapılmıştır. Bu ismin ortadan kalkmasının çeşitli sebepleri vardı. Doğu modern Batılı sosyal bilimlerin teknik, yöntem ve araçlarından yararlanılarak araştırılmaya başlandı, uzmanlık alanlarına ayrıldı, önceden bölgenin dili, toplumsal yapısı, siyasal aktörleri, ekonomik durumu... Hepsi tek uzmanlık alanıyken, yeni durumda bunlar ayrılmış, başlı başına araştırma konusu olmuştur. Ayrıca Orta Doğu, Uzak Doğu, Çin, Japonya, Mısır, Türkiye... gibi özel masalar oluşmuş, bunlar tek başına incelenmiştir. Said'in eserinden sonra oryantalist kavramının prestijinin düşmesi nedeniyle de bu isim

değişmiş, yeni adı “Kuzey Afrika ve Asya Konulu Uluslararası Beşeri Bilimler Kongresi” olmuştur. (Bulut, 2014, s. 2)

1.3. AMAÇ

Toplumların birbirlerini anlamaktan giderek uzaklaştığı, bu uzaklaşmanın artık iletişimsizlik boyutuna vardığı günümüzde farklı yaşam biçimlerinin nasıl bir arada uyum içinde ya da asgari saygı düzeyinde yaşaması gerektiği bir soru olarak önümüzde durmaktadır.

Birbirlerini iten kültürel değer yargıları, oluşturulan stereotipler, elbette önyargı ve çatışma oluşturmaktadır. Bu stereotiplerin birisi oryantalizm iken diğeri de bu çalışmanın dışında tuttuğumuz oksidentalizmdir.

Bu çalışmanın amacı önyargıların, stereotiplerin, kültürlerin çatışmasının tarihini oryantalizm bağlamında göstermektir. Bu anlamda tarihten günümüze ayrışmanın başlaması ve sürdürülmesi gösterilmeye çalışılacaktır.

1.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Dünya özellikle 11 Eylül saldırılarından günümüze kadar gelen süreçte daha önceden farklı olan kutuplaşma şekillerini kadim korkuları ortaya çıkararak yeniden gündeme getirdi. Bu anlamda uluslararası teorilerde güvenlik paradigmaları değişti. Kavram tehdit algısının değişmesiyle, yeni şekillere büründü. Buraya kadar normal gibi görünen önlemler, kültürlerarası ilişkileri ve insan etkileşimlerini engeller durumda görünmektedir. Bu bağlamda tekrar ortaya çıkan kadim önyargılar, stereotipler dünya barışını, kaynaşmasını tehdit eder görünmektedir. Çalışmanın başlangıç aşaması günümüzde görüngüleri beliren kalıp yargıların geçmişini ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda çalışmamız, kalıp yargıları sergilemeye hizmet etmek amacıyla.

1.5 KISA LİTERATÜR BİLGİSİ

Oryantalizme karşıtlıkta simge isim Said olsa da ondan öncesi hatırı sayılır itirazlar yükselmişti. Tarihçi ve gazeteci Kürt Ali oryantalistlerin düşünsel hegemonyasına ilk meydan okuyanlardan biriydi. 1931’de uluslararası oryantalistler toplantısına katılmış ve İslamın Batılı bilginler tarafından fena bir biçimde yanlış temsil edilmesi

olarak gördüğü şey karşısında dehşete düşmüştü. “El-İslam ve'l-hadaratü'l-Arabiyye” adlı kitabında oryantalistlerin yanlış kanılarını açıklamaya ve düzeltmeye çalıştı. Onların yanılığa düşmelerinin başlıca nedeni, Hıristiyanlığın İslam'dan üstün olduğuna inançlarıydı. Üstelik, Batı'nın Arap kazanımlarını küçümsemesi temelde “Şuubiye” akımının Avrupa'da yeniden canlanmasıydı. (Irwın, 2008, s. 312) Raymond Schwab “La Renaissance Orientale” (1953) adlı eserinde Avrupa'nın 19. yüzyıldaki Doğu deneyimini incelemiştir.

Celal Al-i Ahmed'in “Garbzedegi” adlı eseri 1962'den itibaren bir yeraltı yapıtı olarak dolaşımında oldu. Hem Batı'ya hem de Şah yönetimine saldırıyordu. Oryantalistlerin Asyalılara laboratuvarlık hammaddelermiş gibi bir uygulama yapmalarını kınıyordu. “Batı'da yazılmış ansiklopediler arasında İslam Ansiklopedisi'nin neden başta geldiğinin bir açıklaması bu. Biz uyuyadururken Batılı bizi bu ansiklopedinin laboratuvarına taşıdı.” Bir Doğu'lu, Doğu hakkında araştırma yaparken dahi Batı kaynaklarına başvuruyordu. Batı zehirlenmesi aleyhindeki incelemesi Ali Şeriatî ve Ayetullah Humeyni'yi ve diğer din adamlarını etkilemişti. (a.g.e. s. 313-315)

Al-i Ahmed'in oryantalizme getirdiği eleştirinin etkisi bir tek İran'da hissedilmedi. Arapça konuşan dünyada oryantalizm karşıtı ayrı bir gelenek gelişti ve İslama geçmiş Arap olmayan kişiler bunun gelişiminde önemli bir rol oynadılar. Muhammed Esed, asıl adı Leopold Weiss, bir Yahudiydi. “El- İslam ala mufteriki't-turuk” adlı eserinde Batıya karşı İslam'ı savunmaktaydı. Modern Avrupa, ırkçılığı, emperyalizmi ve oryantalizmiyle birlikte Haçlı ruhundan doğmuştu. (a.g.e. s. 316)

Rene Guenon modern dönemin pisliğinden bağışık ilksel bir gelenek arayışındaydı. Önce Hindu Vedenta'ya yönelmiş ise de sonra İslam'a geçti. Batı'nın Doğu felsefelerine merakının nedeni, bir şey öğrenmek için değil, acımasız ve sinsî yöntemlerle kendi düşünme biçimine döndürmekti. Oryantalistler düşünsel bir miyopluklardı. (a.g.y.)

Hüseyin Nasr oryantalistlerin Kuran'ın bazı yönlerini sorunsal bulduklarını kabul etmekle birlikte bu sorunların “bilginlikten değil, genellikle akılcılık ve nesnel bilginlik kisvesi altında gizlenmiş olan belirli bir dinbilimsel ve felsefi duruştan kaynaklandığını” ileri sürmektedir. (a.g.e. s. 317)

İhvan-ı Muslimin'den Seyyid Kutub ABD'ye gittiğinde orada karşılaştığı Arap karşıtı ırkçılık ve serbest ahlak anlayışından rahatsız oldu. Muhammed Esed'den etkilenmiş oryantalistlere ilişkin düşmanca görüşlerini paylaşıyordu. “Yüzlerce ve

binlercesi müslüman dünyasına sızdılar ve oryantalist kılığında hala sızdırmaktalar” ya da “Demek ki, oryantalistlerin İslam’a karşı önyargısı miras alınmış bir içgüdü ve Haçlılar’ın ilk Avrupalılar’ın zihinlerinde bıraktığı sonuçların yarattığı etkilere dayanan doğal bir ayırt edici özelliştir” diye yazmaktadır. (a.g.e. s. 318)

Meryem Cemile “Islam versus the West” ve “Islam and Orientalism” adlı çalışmalarında oryantalizmi yargılıyordu. “Gençlerimizi dinlerine başkaldırmaya ve bütün bir İslam tarihi ve kültürü mirasını modası geçmiş diye küçümsemeye kışkırtmak için toplumsal Darwinciliğe dayanan... örgütlü bir bozgunculuk” olarak betimlemekteydi. Hamid Algar, (a.g.e. s. 319) İbawi, Abdullah Laroui, Anouar Abdel-Malek oryantalizme yönelik eleştirileri devam ettiriyorlardı. (a.g.e. s. 319-325) Anouar Abdel-Malek 1963’de Diogene dergisinde “Orientalism in crisis” adlı makalesinde Batı dünyasında ilk kez bir tartışma başlatmıştı, bu anlamda Said’den önce oryantalizmin krizde olduğunu bu krizin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra doğduğunu ileri sürmekteydi. Bunun nedenini Batılı oryantalistlerin Doğu’ya ve Doğu kültürüne sadece “öz” planında kalan (essentialite) bir yöntemle yaklaşımlarıydı. Batılılar Doğu’yu “nesnel bir öz” “ötekilik” olarak ele almışlar, ruhsuz bir obje gibi incelemişlerdi. Böyle bir yaklaşım, sömürgeciliği de kolaylaştıran bir ortam yaratıyordu. (Timur, 2003, s. 66)

1939’da Aime Cesaire, memleketi Martinik’ten sömürgecilikten bahsettiği şiirinde “negritude” zenciler kavramını dile sokmuştu. Şiir Lautreamont ve Rimbaud’un diliyle yazılmıştı ama araya yeni sözcüklerin serpiştirildiği bir Fransızca’ydı bu. Ona göre “memleket toprağı” yitip bir kökenden kurtarılmış, sefil bir bugünden var edilmiş ve bir sömürge lehçesi içerisinde ve buna karşın oluşturulmuştu. Onun arkadaşı Michel Leiris antropolojik bilgi ile sömürgecilik arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde analiz etti. Avrupa’nın, gezegenin geri kalanı hakkında sahip olduğu bilgi, Batı’nın güç istenci tarafından nasıl şekillenmişti? Batılı yazarlar nasıl olup da sömürgeci ya da yeni-sömürgeci konulara batmışlardı? Leiris temel bir dengesizliğe işaret etmişti. Batılılar yüzyıllar boyunca dünyanın geri kalanı hakkında incelemeler yapmış ve konuşmuşlardı, ama tersi söz konusu olmamıştı. Leiris’e göre, gözlem nesnelere bundan böyle geri yazmaya başlayacaktı. Batılı bakışla yüzleşilecek ve bu anlayış hak ile yeksan edilecekti. (Clifford, 2007, s. 135)

Akademik oryantalizm ile birlikte, ilki 1873’te Paris’te düzenlenen, oryantalist kongrelerin ortaya çıkışına tanık olundu. I. Dünya Savaşı’na kadar düzenlenen on altı kongrenin sonuncusu 1912’de Viyana’da yapıldı. O günden bu yana yalnızca dört

kongre daha düzenlenebildi. (Abdülmelik, 2007, s. 41) Oryantalizm kelimesinin olumsuz çağrışımlara sahip olması Batılı oryantalistleri de etkilemiş, oryantalizm adıyla anılan ve geleneksel hale gelen uluslararası kongrenin isminde değişiklik olmuştur. İlk oryantalist kongrenin yapılışından yüz yıl sonra 1973'te kongrenin ismi "Kuzey Afrika ve Asya Konulu Uluslararası Beşeri Bilimler Kongresi" olmuştur. (Bulut, 2014, s. 2)

I.b.Said, incelediği soruna, tıpkı Freud ve Marx gibi yeni bir bakış açısı getirmiş, Marx'ın Hegel diyalektiğini ayakları üzerine oturtması ! gibi oryantalizme yeni bir tanım, bakış açısı getirmiştir. Bu anlamda Said'in yeni yorumuyla oryantalizmin yeniden kavramsallaştığı ya da yeni paradigma oluşturduğu iddia edilebilir.

Oryantalizm eleştirisi Said'in çalışmasından çok öncelere dayanır. Evvelki yirmi yılda akademisyenler ve başkalarınca yapılan çalışmalar arasında Said'in çalışması, önemli oranda Vietnam Savaşı ve Üçüncü Dünya'daki geniş çaplı ayaklanmalarla canlanan daha önceki çalışma ve tartışma yığınını etkisiz duruma getirmiş ve bu tartışmanın da sonuna gelmiş gibi görülebilir. Said'in çalışması hem kendinden önceki tartışmayı içine aldı, hem de yeni bir tartışma başlattı, çünkü öteki çalışmaların çoğu Marxist çerçevede biçimlenmişken ve evrenselci bir eleştiri getirirken, Said materyalist analizden kaçınarak, edebi eleştirel metodolojiyi uygulamaya ve Doğu diye adlandırılan kategoriye özel bir analiz sunmaya çalıştı. (Halliday, 2007, s. 83)

Said'in çalışmasını öncüllerinden ayıran en önemli fark Foucault, Gramsci ve Raymond Williams'ın felsefelerini bir araya getirerek, Batı'nın Doğu'yu nasıl nesneleştirdiğini, hakimiyetini söylemsel ve kurgusal olarak oluşturma sürecini inceler. Bu anlamda, Fransız ve İngiliz romancı, şair, siyasetçi, dilbilimci, tarihçi, seyyah ve sömürge yöneticisine odaklanır. Chateaubriand, Lamartine, Nerval ve Flaubert gibi edebiyatçı ve seyyahları Marx, Renan ve ilk modern oryantalist sayılan Sylvestre de Sacy'nin yazılarını inceler. Richard Burton ve T.E.Lawrence'in serüven hikayelerini, Balfour'un konuşmaları ve Lord Cromer gibi sömürge valilerinin telgraflarına dikkat çeker.

Said'in çalışmasının kuramsal temelleri farklı edebi ve kültürel yorumlama geleneklerinden ve uzlaşımından türemiştir. Kendisinin ulaştığı aşama kabaca bunlara indirgenemese de, Said'in entelektüel gelişiminde etkisi olan çeşitli alanlardan birtakım isimleri, entelektüelleri ve eleştirmenleri sıralamak mümkündür. Bu düşünürler: Vico, Auerbach, Lucass, Williams ve Adorno'nun yanısıra

Princeton’da Said’in hocalığını da yapmış olan eleştirmen R.P. Blackmur’dur. (Rubin, 2007, s. 28-29)

Kitap 1978’de ABD’ de yayınlandığından beri birçok dile çevrildi. Sayısız konferans ve tartışmalar bunu izledi. California Üniversitesi Yayınları Said’e 200 dolar gibi komik bir para ödedi. Pantheon yayınevi kitabı basana dek bir çeşit engellemeyle karşılaştığı görüldü.

Said’in eserinin ABD’de (1977) basılmasının ardından kitap yabancı yayıncıların dikkatini çekti. Yayınlanışının üzerinden iki yıl, İngiltere’de 1979’da basılmasının üzerinden daha bir yıl geçmemişti ki farklı dillerde çevirileri yayınlanmaya başladı. 1980’de Seul Yayınları, Bulgar eleştirmen Tzvetan Todorov’un önsözüyle kitabın Fransızca’sını yayınladı. Aynı yıl Suriyeli şair ve eleştirmen Kamal Abu Deeb imzalı Arapça baskısı yayınlandı. Çok geçmeden Almanca, Türkçe ve Farsça baskıları birbirini izledi. İspanyolca ve Katalanca çevirileri 1991’de onların ardından geldi. 1993’te Japonca ve İsveççe baskıları ve yine Sırp-Hırvatçası, Felemenkçe, Lehçe, Portekizce, Korece, Yunanca ve Vietnamca çeviriler yayınlandı. (Rubin, 2007, s. 27)

Bir yandan coşkulu bir şekilde Said’i destekleyen, diğer yandan karşı olan, hatta öfkelenen kişi ve kesimler oldu. Siyaset bilimi, edebiyat, antropoloji, kültürel çalışmalarda yeni araştırmalar, yaklaşımlar ortaya çıktı. Eleştiriler metodolojik olarak Foucault’u zorladığı, sanki ontolojik olarak bir Doğu-Batı ayrımı varmış gibi davrandığı, radikal oluşumların ideolojik olarak ilham kaynağı olduğu yönündeydi. Karşı olanların başında Aijaz Ahmad, Ernest Gellner ve ünlü oryantalist Bernard Lewis gelmekteydi. (Yıldız, 2007, s. 10)

Yeni oryantalistler bu çalışmaya büyük tepki gösterdiler. Leon Wieseltier “The New Republic” (1979) dergisinde, oryantalizmin “Arap propagandasının aşağılık uydurmalarından” başka bir şey olmadığını vurgulamış, Bernard Lewis ise “The New York Review of Books” ta Said’i Doğu çalışmaları alanının zehirlemek iddiasını dile getiriyor, “pervasız”, “keyfi”, “gairesiz”, “kendini bilmez” diye ağır bir şekilde suçluyordu. Said’in diğer Arap, Müslüman ve Marxist eleştirmenlerle birlikte nasıl da “oryantalizm” sözcüğünü kirlettiklerini yazıyordu. (Rubin, 2007, s. 26)

Said’in kitabı yayımlandığı zaman Şarkiyatçılar arasında büyük bir tepki yarattı. Uğraşlarını meşru bir bilim dalı olarak gören Şarkiyatçılar, yaptıkları işin bilinçli ya da bilinçsiz yanlılığı üzerine kurulmuş bu incelemeyi reddettiler. Doğu hakkında bilinçli ve maksatlı olarak üretilen bilgi Batı’da vicdani bir değerlendirmeye konu olmamıştır. Bunun nedeni de sömürgeciliktir. Doğu hakkında bilinçli ve maksatlı

olarak üretilen bilgi Batı'da vicdani bir değerlendirmeye konu olmamıştır. Bunun nedeni de sömürgeciliktir. Doğu Batı'nın sömürgeci olduğu sürece, zaten kurulu efendilik-kölelik ilişkisi Doğu'ya ilişkin metinlerin belli bir doğrultuda üretilmesiyle pekiştirilecekti. Bilimin iyi amaçlar için olduğu kadar kötü amaçlar için de kullanılabileceğini bilen ve bu konuda özdenetimini onbeşinci yüzyıldan beri belli bir duyarlılıkla sürdüren Avrupa, bu tür bir denetimi Şarkiyatçılığa uygulamamıştır. (Parla, 1985, s. 12)

İ.c. Said'den sonra oryantalizm tartışılmaya devam etmiştir. Pakistanlı Ziya-ul-Hasan Faruqi "Orientalism, Islam and Islamists" adlı kitaptaki yazısında, Gibb'i eleştirmişti. Aynı kitapta Süleyman Nyang ve Samir Abed-Rabbo, Bernard Lewis'i gündeme alıyorlardı. Ahmed Ghorab polemikçi bir oryantalizm kitapçığı yayınladı. Hıristiyan ve Yahudilere karşı katıksız bir nefret görülmekteydi üslubunda. Ziauddin Sardar daha incelikli bir saldırı gerçekleştirmişti, ancak yazısı olgusal hatalarla doludur. Fazlur Rahman, Batı'nın onun dinine yönelik indirgemeci yaklaşımlarına, "İslam'ın doğuşunu ve hatta doğasını Yahudi, hristiyan ve diğer etkilere bağıntılı olarak açıklama çabası" olarak değerlendirip karşı çıkıyordu. Muhsin Mahdi Batı'nın "Encyclopaedia of İslam" gibi kapsamlı bir başvuru kaynağını oluşturma küstahlığına müslümanların içerlediğini belirtmektedir. (Irwin, 2008, s. 325-330)

Türkiye'de ise oryantalizm üzerine eleştiriler görece erken bir tarihte başlamıştır. Batı'da gerçekleştirilen oryantalizm çalışmalarına Doğulu entelektüellerin eskiden beri mesafeli yaklaştıkları bilinmekte, özellikle İslamiyet etrafında yapılan çalışmalar çoğunlukla eleştirilmekte, bu eserler hakkında reddiyeler yazılmaktadır. Bu mesafeli tutum oryantalizmin kurumsallaştığı ve akademik bir disiplin haline geldiği 19. yüzyıldan sonra da devam etmiştir. Bu bağlamda böyle yayınlar için Namık Kemal "İbret" gazetesinde "Avrupa Şarkı Bilmez" adında bir makale yayınlamıştır. (1872, 7.sayı) 1884 yılında ise Ernest Renan'ın "İslam ve Bilim" (Renan, 1946) başlıklı konferansında savunduğu "İslamiyet terakkiye manidir" anlamında düşüncesini reddetmek için *Renan Müdafaaanamesini* (Kemal, 1962) kaleme almıştır. Bu tartışmalar hakkında Dücane Cündioğlu önemli bir çalışma yapmış, "Divan" dergisinde yayınlamıştır. (Cündioğlu, 1996) Bu savunmanın bir benzerini misyonerliğe karşı koymak amacıyla üç cilt halinde yazdığı "Müdafaalarım" adlı (1883,1885) kitabıyla Ahmet Mithat Efendi'de göstermişti. (Çoruk, 2007, s. 195)

Oryantalizmin sömürgecilikle bağlantısını kuran ilk düşünür Said değildir. Bu düşüncelerin bir benzerini bizim düşünce hayatımıza baktığımızda 1940 yılında, Adnan Adıvar tarafından farklı bir zeminde seslendirildiğini görmekteyiz. Yayın komisyonu başkanı olduğu İslam Ansiklopedisi'nin Türkçe baskısının birinci cildine yazdığı mukaddimede Batı'da İslam ve Doğu etrafında yapılmış çalışmaları takdirle karşılamakla beraber “Son asırlarda (19-20. yüzyıl) teessüs eden müstemlekecilik hareketinin oryantalizmin terakkisinde dahil olduğunu kabul etmek zaruridir” diyerek bu tarz çalışmaların ilerlemesinde ve akademik disiplin halini almasında Batı'nın sömürge siyasetinin etkisine vurgu yapar. Kısa bir oryantalizm tarihi olarak nitelendirilebilecek bu mukaddimede Adıvar, “Müstemleke ve hariciye hizmetleri için bu müessesattan yetişenler ile, sırf akademik meslek, yani doğrudan doğruya ilim için yetişenlerin ayırt edilmesi lazımdır. Sırf ilim için çalışan oryantalistlerde misyonerlik, müstemlekecilik ve diplomatlık gibi bir fayda kasdı tevehhüm etmek haksızlık olur” diyerek, bunların birbirinden ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Bu yüzden İslam Ansiklopedisi'nin bazı maddelerinin ıslah ve ikmal edileceği, yanlış kanaat ve hükümlerin tashih edileceğini ilave eder. (Çoruk, 2007, s. 195)

Fuat Köprülü Türk Dışişleri Bakanı sıfatıyla İstanbul'da 1951'de toplanan XXII. Beynelmül Müsteşrikler Kongresinin açılış konuşmasını yapmış, bu konuşmada belki de diplomatik konumu itibarıyla üstü kapalı olarak, “Geçen asırda Avrupa'nın sanayi kapitalizmi ve müstemlekecilik siyaseti sayesinde büyük bir inkişaf göster(en)” oryantalist çalışmaların mahiyetini ifade etmiştir. (Çoruk, 2007, s. 196)

Türkiye'de Said ve oryantalizmden ilk kez geniş bir biçimde Cemil Meriç bahsetmiştir. Eseri 1980'de Fransızca tercümesinden okumuş, aynı yıl Boğaziçi Üniversitesi'nde “oryantalizm” adında bir konferans vermiştir. Bu konferansta Said'i övmesine rağmen, birkaç yıl sonra kaleme aldığı bir yazıda mesafeli bir tutum göstermektedir. (Meriç, 1999) Temel eleştirisi ise Said'in bütün oryantalistleri aynı şekilde suçlaması üzerineydi. (Yıldız, 2007, s. 11) Yine eser hakkında Türk Edebiyatı dergisinin Aralık 1982 sayısında “Bir Çıkmazda Dolaşırken” başlığıyla bir tanıtım yazısı kaleme almış, Batı'da ortaya konmuş oryantalist çalışmaların bütünüyle reddedilemeyeceğini ve art niyetli görülemeyeceğini ifade etmekle beraber Said'in oryantalizm hakkındaki düşüncelerini onaylar. (Çoruk, 2007, s. 197)

Kitap dilimize Nezih Uzel tarafından Fransızca baskısından çevrilmiş Pınar yayınları tarafından 1982 gibi nisbeten erken bir tarihte basılmıştı. Eser oryantalizm başlığına ek olarak orijinalinde olmayan, ancak muhtevasına uygun “ Sömürgeciliğin Keşif

Kolu” alt başlığıyla piyasaya çıkmıştır. Alt başlığın sahibi ise Cemil Meriç’tir. Aynı yayınevi 1989’da kitabın yeni baskısını başka bir çevirmenle tekrarlar. Bu arada Said’in oryantalizm kitabını tamamlayan diğer kitapları da çevrilmeye başlanır. “Covering Islam” adlı eseri, yine bu yayınevi tarafından Alev Alatl ı çevirisiyle “Haberlerin Ağında İslam” adıyla yayınlanır. 1993’te “Kültür ve Emperyalizm” dilimize kazandırılmıştır. 1995’te Said, eserinin gözden geçirilmiş ikinci baskısını yapar, kitap bu kez Berna Ünler çevirisiyle Metis Yayınları tarafından aynı yıl içinde yayınlanır. Artık isim orjinaline uygun olarak “Şarkiyatçılık: Batının Şark Anlayışları” başlığındadır.

Bu tarihten itibaren Hasan Bülent Kahraman çeşitli eserleri ve konuşmalarında ve Meltem Ahıska “Occidentalizm in Turkey” (Ahıska, 2005) ve diğer çalışmalarında “Kemalizm” , Jale Parla “Efendilik, Şarkiyatçılık Kölelik” (Parla, 1985) adlı eseri ve diğer çalışmalarıyla “edebiyat” alanında, Alim Arlı “Şerif Mardin” (Arlı, 2014) eksenli eleştirel metinleriyle ve değişik zamanlarda kaleme aldığı yazılarıyla Hilmi Yavuz, bu ülkenin tarihsel, toplumsal sorunlarına oryantalizmden mülhem analizler getirmişlerdir.

Oryantalizm Türkiye’de yeterince ilgi görmediği söylenebilir. Bu duruma açıklama olarak iki argüman öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki Said’in sunduğu paradigmanın, çoğunlukla Batı’nın sömürgeci yayılcılığında nasibini almış ülkeler için söz konusu olduğu ve buralarda tarihsel/toplumsal gerçeklik tabanı bulabildiği şeklindedir. Oysa hiçbir zaman, bilfiil Batı sömürgesi olmamış Türkiye’de Said’in öne sürdüğü perspektifin yaygın bir teorik ilgi uyandırmasını beklememek gerekirdi. Diğer i ise, Said Osmanlı İmparatorluğu’nu, yürüttüğü tartışma içinde doğrudan ele alıp irdelemez, daha çok Osmanlı topraklarında olup biten tarihsel malzemeyi ya da ilişkileri kendi tezi bağlamında derler. Bundan ötürü Türkiye’de yapılan Said tartışmalarına yakından bakıldığında, “Osmanlı’nın Said’deki yokluğu” meselesinin ve bu yokluğun aslında ne anlama geldiğine dair bir tartışmanın olduğunu belirtmek gerekmektedir. Osmanlı örneğinin Said’in tezini zor duruma düşürdüğüne dair ciddi değerlendirmeler olduğu kadar, Said’in asıl meselesinin Araplar olduğu gibi karalama maksatlı iddialarda bulunmaktadır. (Yıldız, 2007, s. 12)

Said’in eserinin Türkiye’de yayınlanmasından önce bu alanda ilahiyat içerikli üç kitap yayınlanmışken bu tarihten sonra yayınlar artmıştır. 1990’lara kadar daha çok ilahiyat içerikli sağ ve muhafazakar çevrelerde gerçekleştirilen oryantalizm tartışmaları bu yıllardan sonra sosyal bilimlerin her alanına, akademik incelemelere

konu olmuştur. Bunda Hantington'un 1993 yılında basılan "Medeniyetler Çatışması" adlı makalesi ve 11 Eylül hadisesinin rolü büyüktür. Özellikle akademik sahada makale seviyesinde öce çıkan bu çalışmaları teorik ve uygulamalı olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirmek mümkündür. Teorik çalışmalarda lehte ve aleyhte görüşler ortaya konulurken ikinci grup çalışmalarda ise Said'in görüşleri doğrultusunda Türk modernleşmesi ile siyaset ve fikir hayatımız değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yine Doğu-Batı ilişkilerini inceleyen çalışmaları da bu gruba dahil etmek mümkündür. (Çoruk, 2007, s. 199) Konuyu akademik seviyede siyasal ve sosyolojik açıdan inceleyenler arasında Hasan Bülent Kahraman, Mahmut Mutman, Fuat Keyman, (1996) Aslı Çırakman, Meyda Yeğenoğlu (2003), Necdet Subaşı, Nilgün Tural (2006) Ali Kemal Yıldırım, Babür Turna, Yücel Bulut (2014) ilk akla gelen isimler arasındadır. (Çoruk, 2007, s. 199) Onur Bilge Kula özellikle Almanca kaynaklarını tarayan çok önemli bir çalışma olarak görülmektedir. Edebiyat, felsefe ve gezi kitaplarında var olan oryantalizmi gözler önüne sermiştir. (2010), (2011a), (2011b),

Düşünce hayatımızda oryantalizm tartışmaları ekseninde oluşan kavramlardan birisi de oksidentalizmdir. Batı dışı toplumların oryantalizmin aksine kendi Batı'sını oluşturma ve modernliği Batı'nın tekelinden kurtarıp kendi modernliğini tesis etme gayreti olarak düşünülebilecek bu kavramın henüz bir netliğe ulaşmadığını, tartışma aşamasında olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu alanda Meltem Ahıska, Alim Arlı ve Oğuz Adanır öne çıkmaktadır. (Çoruk, 2007, s. 199) Ahıska'nın kitabı (Ahıska, 2005) bu anlamda düşünce hayatımızda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Abdullah Metin'in çalışması ise (2013) oksidentalizmi bu konuda çalışan isimler ve ülkeler ekseninde işlemektedir. Yine Yapı ve Kredi yayınlarından çıkan "Garbiyatçılık, Düşmanlarının Gözünde Batı" adlı çalışma önemli bir çeviri olarak külliyata eklenmiştir. Konya merkezli "Marife" dergisi ise "Oksidentalizm" sayısı ile tartışmalara katılmıştır. (2006)

Görsel sanatlar alanında Semra Germaner ve Zeynep İnankur (2002) gerek kitaplarıyla gerekse de sergilerle ön plana çıkmaktadırlar. Sakıp Sabancı Müzesi'nde "Oryantalizmin 1001 Yüzü" adında sergi sadece görsel değil Hasan Bülent Kahraman ve Hilmi Yavuz gibi bu konuyu inceleyenlerin konuşma yaptıkları bir çalışma olmuştur. Pera Müzesi'nde "Polonya Sanatında Oryantalizm" sergisi ise bu alanda yapılan önemli çalışmalardandır. Sinema alanında ise Giovanni Scognamillo "Batı Sinemasında Türkiye ve Türkler" (1996) adlı önemli bir çalışma yapmıştır.

Hilal Erkan ise Hollywood filmlerini incelemiş, daha yakın dönemlerde dahi oryantalist üslubun hala ne kadar etkili olduğunu göstermiştir. (2009)

Oryantalizm alanında dergilerde de özel sayılar yapılıyor, konu derinlemesine incelemeye çalışılıyordu. Bu anlamda “Toplumsal Tarih Dergisi” (2003) sayısıyla, “Marife dergisi” “Oryantalizm” (2002) sayısıyla, Doğu Batı dergisi (2002) sayısıyla, yine Doğu Batı yayınları Oryantalizm Tartışma Metinlerinde (2007) bu konu hakkındaki önemli makaleleri bir araya getirmiştir. Bu derlemenin içinde Lewis’in Said’e karşı 1982’de “The New York Review of Books” dergisinde yazdığı meşhur makalenin de çevirisi bulunmaktadır. Ayrıca Abdelmalek’in “Orientalism in Crisis”adlı makalesinin çevirisi ve Ernest Gellner’in dilimize de çevrilen “Encounters with Nationalism” adlı kitabının içinde bulunan “The mighty pen” adlı bölümü de bu derlemenin içinde bulunmaktadır. (Gellner, 1998) Mahmut Mutman, Fuat Keyman ve Meyda Yeğenoğlu’nun derlediği “Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark” adlı kitap içindeki önemli makalelerle dikkati çeken bir çalışma olmuştur. (1996) Bunların yanısıra oryantizm konusunda iki önemli toplantı yapılmıştır. İlki Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sakarya Üniversitesi’nin ortaklaşa düzenlediği “Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslam Çalışmaları” (2003) başlıklı sempozyumdur. 2002 yılında düzenlenmiş, sonrasında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır. Diğeri ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 2006’da düzenlenen ve ardından kitap olarak yayınlanan “Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu”dur. (2007) Yerli, yabancı bir çok bilim adamının katıldığı bu sempozyumda Şerif Mardin, Gayatri Spivak isimleri dikkat çekmektedir.

2. YÖNTEM.

Bu çalışmada oryantizm konusunda kuramsal ve kavramsal bilgilerin tartışılmasının yanı sıra Türkiye ölçeğinde oryantizm konusunda çalışanlarla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Başka bir deyişle nitel veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşmelerle kavramların örtüşüp örtüşmediğine bakılacaktır. Bu görüşmelerde elde edilen verilerin içerikleri önce bilgisayar ortamında metne dönüştürülmüş, ardından görüşme içeriklerinin irdelenmesiyle veri analizi yapılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği, “sosyal dünyadaki görünür birçok olgu, süreç, ilişkinin görünümünden çok özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını kavramayı ve bütüncül bir biçimde anlamayı” sağlayacak bir tekniktir . (Kümbetoğlu, 2008, s. 72)

Bu tekniğin uygulanmasının farklı yaklaşımları arasında, “rehber bir görüşme formu ışığında yapılan görüşme” yaklaşımı tercih edilmiştir (a.g.e. s. 73). Bu tercihin yapılmasıyla, görüşme sırasında unutulması olası soruların hatırlanması, görüşme konuları ve soru başlıklarında gerektiğinde yeni soruların üretilmesi ve görüşme süresince görüşmecilerin başvuracağı bir kontrol aracı olarak kullanılması amaçlanmıştır (a.g.e. s. 75).

2.1 ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Bu çalışmada oryantalizmi anlamlandırma, deneyimleme anlaşılmaya çalışıldığı için niteliksel bir araştırma olarak düşünülmüş, önce literatür taraması yapılmış konu incelenmiştir. Niteliksel araştırma sürecinin en önemli adımı, araştırmacının hangi sorulara cevap aradığı ve bu cevabın niteliğinin ortaya konmasıdır. Niteliksel araştırmaların amacı anlamak, araştırma faaliyetinin sonucu gerçekliği olduğu gibi tanımlamak olduğundan, niçin sorusundan çok bu tip araştırmalar, ne ve nasıl sorularına odaklanır. (Kümbetoğlu, 2008, s. 34)

“Sosyal gerçekliği bireylerin sosyal/kültürel olarak oluşturduğu bir gerçeklik olarak kavrayan anlayış temelinde, bu gerçekliği çözümlmek için gereken ayrıntılı bilgi, ancak bu gerçekliği derinlemesine yansıtacak çeşitlilikte bir araya geldiğinde anlamlıdır. Bu noktada ancak nitel verinin bu çeşitliliği sunabilmesi olanaklı gözükmektedir. “ (a.g.e. s. 43)

Araştırmada Türkiye’de oryantalizm konusunda çalışan ya da tez yazan 5 kişi seçilmiştir. Bu örneklem Türkiye’de oryantalizm yazınında adı bilinen ve siyasi fikirleriyle veya oryantalizm üzerine çalışmalarıyla tanınan kişilerden oluşmaktadır.

2.2. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Bu çalışmada derinlemesine görüşme aşamasında görüşme yapılacak kişiler oryantalizm konusunda çalışmış ve farklı bakış açlarına sahip olanlardan ve görüşmeyi gönüllü olarak kabul edenlerden oluşturulmuştur. Oryantalizmin tanımı, nasıl deneyimlendiği, Türk düşünce hayatında nasıl şekillendiği ve bu konuyla ilgili düşüncelerinin kaynakları hakkında nesnel bir şekilde yapılmasına özen gösterilmiştir. Aynı zamanda görüşmelerde, katılımcılarla birebir ilişki içindeki sohbet ortamında, rahat ve samimi bir şekilde konuşma ortamı sağlanmıştır. Her

derinlemesine görüşmede, görüşmeyi yürütüp, soruları soran bir moderatör ve eğer katılımcı tarafından izin verildiyse ses kayıtlarını tutan, görüşmeyi belli bir mesafeden müdahalede bulunmadan izleyen bir gözlemci bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada gözlemci vazifesi de moderatör tarafından yapılmıştır.

2.3. VERİ ANALİZİ

Araştırma boyunca Derinlemesine Görüşmeler için hazırlanan (Ek 1) üç form kullanılmıştır. Niteliksel araştırmaların özelliği ve üstünlüğü gereği, sözü edilen bu üç formun arka arkaya kullanılarak, veri topladıktan hemen sonra veri analizi yapılmasının önemi büyüktür.

2.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI ETİK SORUNLAR

Niteliksel araştırma ve verinin kalitesini arttırmak için, çalışmaya katılan kişilerin bütün soruları dikkatle ve güven verici şekilde yanıtlandı. Etik kurallara titizlikle uyuldu. Etik sorumluluğun bir parçası olarak, görüşme yapılan tüm kişilere araştırmanın içeriği ve amacının ne olduğuna ilişkin açıklayıcı bilgiler verildi. Ses ve görüntü kaydı için izin istendi.

Görüşmeciler, tüm çalışma boyunca belirlenen çerçeve doğrultusunda hareket etmiş, bu anlamda konuları kişiselleştirmemiş ve görüşmenin akışına müdahalede bulunmamaya özen göstermiştir.

Görüşme yapılacak kişilerin çalışma yoğunlukları nedeniyle randevu süreçleri biraz sorunlu olsa da, görüşmeler sorunsuz, rahat ve güvenilir ortamlarda gerçekleşmiştir.

3. BATI KİMLİĞİ VE ORYANTALİZMİN OLUŞUMU

Batı kaynakları tarandığında Şarkiyatçılıkla ilgili bir sorunla karşılaşılmaktadır. Anlatıların büyük bir kısmı Türk diye kurgulanırken ya Doğu ya da Müslümanlık kastedilmektedir. Avrupa Doğu'yu neredeyse Türkler üzerinden tanımaktadır. Zira tanışmaları Avrupa'nın burnunun dibine kadar gelen Türkler üzerinden olmuştur. Kaynaklar tarandığında çoğunlukla Türklerle ilgili bilgilere rastlanılmıştır. Bundan dolayı Türkler isminin geçtiği yerler Müslüman veya Doğu olarak kabul edilmelidir.

Zaten bazı Osmanlı kaynaklarında dahi Türk'ün Müslüman ve Sünni ile eşanlamlı kullanıldığı görülmektedir. (Erdem, 2005, s. 25)

Bir kültür ve uygarlık alanı olarak Avrupa'nın tarihsel gelişiminin başlangıcı çoğunlukla Heredotos'un Avrupa-Asya ayırımına değin götürülür. Yunan mitolojisindeki aktarımlara göre, Fenike Kralı Agenor'un kızı ve yeryüzü tanrıçası Europe, kendisine aşık olan ve aşkını kanıtlamak için bir tanrıya ve boğaya dönüşen Zeus tarafından Girit'e, yani, Batı'ya kaçırlır. Bu mitolojik anlatıya dayanarak, Asya'nın batısında bulunan kara parçasının adı olarak Avrupa, M.Ö. 7. yüzyıldan bu yana kullanılmaktadır. Kelime semitik Doğu dillerinde "Ereb" kökünden türetilmiştir. Güneşin battığı ülke ve karanlık anlamlarını taşımaktadır. (Kula, 2011a, s. 1) Bu efsaneden türeyen Avrupa, coğrafyadan çok kültürden doğmuştur. Antikitede Yunanlı yazarlar ve düşünürler, Avrupa kavramını, Akdeniz'in kendi taraflarındaki kısmını Asya'dan ayırmak için kullanmıştır. Dolayısıyla kavramın kökeninde zaten bir ayırma düşüncesi yatmaktadır. (a.g.e. s. 2)

Heredotos'un ırksal önyargıdan fevkalade bağımsız olduğu anlaşılmaktadır, hatta diğer kültürlerle açık fikirli ilgisinden dolayı "barbarsever" olarak biliniyordu. Mısır firavunlarının başarılarının hayranlık uyandırıcı bir anlatısını kaleme almıştı ve Mısır ve Libya'nın Perslerin eline geçişinden önceki görkemi, üzerinde durduğu bir konuydu. Perslere gelince, Herodotos Perslerin hangi açılardan Yunanlılardan farklı olduklarına odaklanmaya yöneldi: zorbaca yönetim gelenekleri, çekeşlilik görenekleri, doğum günü kutlamaları ve daha başka konulara. Ne var ki, bunlar özgül farklardı ve Herodotos'tan kuşatıcı bir Ötekilik anlamı çıkarılamaz. (Irwin, 2008, s. 19) Diğer bir tarihçi Ksenophon ise Persleri dayanıksız ve hain olarak göstermiştir. (a.g.e. s. 22)

Aslında Yunanlıyla Doğulu arasındaki sınır Homeros'ta çok belirgin değildi. İlyada'nın hiçbir yerinde Troyalılara barbar denilmediği gibi, böyle bir muamele de görmezler, Yalnızca, Anadolu'nun güneybatısındaki Karyalılar Homeros tarafından barbar olarak nitelenir. Antik Yunanistan'da Yunanlı anlamına gelen bir sözcüğün bulunmayışı, bu ilk dönemde Yunanlı ve barbar arasındaki varsayımsal zıtlığın aleyhine işler. (a.g.e. s. 16)

Avrupa düşüncesi bir efsaneyle başlar. Büyük bir olasılıkla bir Sami dokusu üzerinde dokunmuş bir efsanedir bu. Sarı bir boğa kılığına bürünen Zeus tarafından aldatılıp kaçırılan ve sayısız kızkardeşi olan (Asia da var) Europa Zeus'un çocuğunu doğurmak için yaşadığı Asya'dan Girit'e uçurulur. Kaçırılmadan önce gördüğü

rüyada “iki toprak onun uğruna çekişmektedir.” Bu efsanevi kaçırma olayının simgeleri önemlidir. Batı'nın kökleri ve kimliği konusunda beslediği ideolojiyi gösterecek malzemeler vardır. Avrupa Zeus tarafından döllenmek için yaşadığı coğrafyadan koparılmıştır. Herhalde hem Asya soy zincirini, hem de Yunanistan'ın özel konumunu bir temele oturtmak amacıyla yaratılan bu öykü kendilerini Helen soyundan sayan kavimlerce benimsenmiştir. Helen uygarlığı daha başlangıçtan beri Avrupa'yı içinde taşımaktadır. (Hentsch, 2008, s. 30)

Helen uygarlığının gelişmesiyle Avrupa mirasını İran'ın Antikçağ'ında arama zorunluluğu ortadan kalkar. İran artık Avrupalı karakterini yitirebilir ve Asya'nın içinde eriyebilir. Doğu-Batı ayrılığı başlayabilir. Başlamak zorundadır, çünkü o tarihten itibaren, Avrupa'nın Yunanistan'ı benimsemesi, Batı'nın kendi kültürüne vermek istediği tarihi derinlik gereksinimini doyumaya yeterli olacağı gibi, Asya'ya karşı da hem kimliğinin eskiliğini hem de çelişkili bile olsa modernliğinin evrensel karakterini bir temele oturtma olanağını sağlayacaktır. (a.g.e. s. 28) Oysa Martin Bernal'in “Black Athena” Kara Athena adlı eserine göre 19. yüzyılda Avrupa kendi kökenlerini ararken uygarlıklarının kaynağını Yunanistan olarak kabul ettiklerini, bu uygarlığı oluşturan diğer uygarlıkların yok sayıldığını iddia etmektedir. Yani Avrupa aslında Yunan kökenini kabul ederken, onu oluşturan Mısır gibi diğer uygarlıkların dolaylı yoldan takipçisi olmuştur. (Bernal, 1998) Bernal'in fikirleri tek örnek değildir. Walter Burkert'e göre, göz kamaştıran Yunan kültürünün kökeninde dışa açık olması yatmaktadır. Bu anlamda, Yakındoğu Semitik kültürünün etkileri görülür. (Burkert, 2012) Benzer bir görüşü öne süren Hobson'a göre, Avrupamerkezci görüş 1700-1850 arası oluşmuş, buna göre Avrupa dünyayı Batı ve Doğu olarak iki kutba ayırmıştır. Onlara göre, Batı asıl medeniyet, Doğu ise onun tersiydi. Küreselleşmenin Avrupa keşifler çağıyla başladığı iddiasına karşı, oryantal küreselleşmenin MS 500 yılında başladığını öne sürmekte, ticareti desteklemeyen despot devletlerin yönettiği Doğu anlayışının tam tersi olduğunu, Doğu'nun ticaretteki etkinliğini, ticaret aracılığıyla Batı'nın Müslümanların buluşlarını ve Uzakdoğu'nun teknolojisini aldığını vb. öne sürmektedir. Batı uygarlığı Doğu'ya çok şey borçludur, (Hobson, 2011) diyerek kökene ilişkin farklı bir yaklaşım sunmaktadır. Jack Goody “Batıdaki Doğu” adlı eserinde Yunan-Pers ayrımına dayanan “buradaki-oradaki dünya”, “özgür Batı-köleliğe meyilli Doğu” yaklaşımının Hıristiyan kimliğinde kendisini koruduğunu, oysa 17. ve 18. yüzyıllarda artan ticaretin bu anlayışın doğruluğundan kuşku duyduğunu ifade

eder. (Goody, 2002) Warwick Ball ise, Arap tarihinin İslam'la ortaya çıktığının sanıldığını, oysa binlerce yıl öncesine dayanan, Avrupa tarihiyle iç içe gelişen bir geçmişi olduğunu, Arapların ataları olan Fenikeliler'in keşif seferleri ve koloniler kurduklarını, dolayısıyla Avrupa tarihinin bir parçası olduklarını iddia eder. (Ball, 2014) Jared Diamond ise "Tüfek, Mikrop ve Çelik" adlı eserinde kökene ilişkin, tamamen farklı iddialarda bulunmaktadır: "Öğretilenlere göre Batı uygarlığı Yakındoğu'da filizlendi, Avrupa'da Yunanlar ve Romalılar sayesinde en parlak çağını yaşadı ve dünyanın en büyük üç dini olan Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslam bu uygarlığın ürünüydü. Bu dinler birbiriyle yakın akraba olan dilleri konuşan insanlar arasında çıkmıştı, bunlara Sami dilleri deniyordu. Oysa Greenberg Sami dillerinin, çok daha büyük bir ailenin altı ya da daha fazla dalından yalnızca biri olduğunu saptadı. Afro-Asya denen bu ailenin bütün öteki dalları yalnızca Afrika'da konuşulan dillerdir. Hatta Sami alt-ailesinin kendisi bile temelde bir Afrika dilidir. Bu da demektir ki Batı Uygarlığı'nın ahlaksal temeli olan Eski Ahit'in, Yeni Ahit'in ve Kuran'ın yazarlarının konuştuğu dillerin doğum yeri Afrika'dır." (Diamond, 2010, s. 507-508)

Avrupalı aydın seçkinlerin Helen mirasını kendilerine mal etme eğilimi ve bu sahiplenmeyle birlikte, Asya ile Avrupa arasında en azından Med savaşlarına kadar uzanan efsanevi bir çatışma düşüncesi Machiavelli'de bir nüve halinde kendini gösteriyor. Böylece, Avrupa'nın kurmaya başladığı Doğu-Batı karşıtlığı sadece dinsel farklılık üzerine değil, aynı zamanda, ve gelecekte daha da artarak, doğrulanması ve haklılığı tarihte aranacak olan politik bir farklılık üzerine dayanacaktır. (Hentsch, 2008, s. 108)

Bu bakış açısı, bir karşıtlık işlevini görmek üzere özellikle uydurulmuş bir karşı figür olan Asyalı barbarın tuttuğu çarpıtılmış aynaya bakarken ve aynı zamanda kendi kimliğini meşrulaştıracak bir tarih inşa ederken, Yunanlıların kendileriyle ilgili olarak özenle işledikleri imajla doğdu. 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında kendilerini ilkellik ve vahşilikle karşıtlık içinde tanımlamaya meraklı olan Avrupalılar, bu imajı yeniden ele aldı. Daha sonra da Prusya ve Büyük Britanya'da eğitimi klasik Antik Çağ'ın incelenmesi üzerine oturtma ve yerleşik düzenin kültürel ve sosyal değerlerini, idealize edilmiş bir Yunanistan'ın mirası gibi sunarak haklı bir temele dayandırma yoluna gidildi. Bu efsanenin özünde Medlerin savaşları yatmaktadır. "Pers tehditiyle yüz yüze gelince Yunanlılar kimliklerini keşfetti" denmesi bundandır. Yunanlıları, kendilerini başkalarından ayırt etmek üzere,

kendilerine bakabilecekleri bir ayna olarak “barbar” kavramını uydurmaya yöneltene, tanıma ilişkin aynı güçlüktü. Thukydides, Homeros’un Troya Savaşı’na giden Yunan halklarının oluşturduğu grup için kolektif bir ad kullanmadığına işaret etmekte ve “kanımca, Yunanlıların henüz barbarların adıyla karşıtlık oluşturacak tek bir adla anılmaması nedeniyle, barbarlardan da söz etmiyor” biçiminde bir saptamada bulunmaktadır. “Yunan” kavramının “barbar” kavramıyla aynı zamanda yaratıldığı açıktır. (Fontana, 2003, s. 3) Barbar kavramının yaygınlaşmasını sağlayan, her şeyden önce tiyatroydu. Günümüze ulaşan, İÖ. 5. yüzyıldan kalma Atina tragedyalarının neredeyse yarısında barbar kişilikler çizilmektedir. Ensest ilişkileri, cinayetler, kurbanlık insanlar gibi çok çeşitli türde dehşet verici olayların yaşandığı bir ortam, bu kişileri belirleyip Yunanlılardan farklılaştırır. (a.g.e. s. 4) Yunanlılar yabancılarla ve onların farklı gelenekleriyle ilgileniyorlardı. Denizcilikle uğraşan bir halkın üyeleri olarak dünyanın keşfi karşısında gerilememiş olsalar bile diğer kültürlerle ilgili yargıya varırken kendi kültürlerini esas alıyorlardı. “Kötü Barbarlar” egzantrik varlıklardı, fiziksel görünümündeki kargaşa, aşırılık ve akıldışılık bunun göstergesiydi, hakiki kültürden habersizdiler. Ksenophon, Büyük Keyhüsrev için ideal siyaset adamı değerlendirmesi yaptıktan sonra, ortaya atılan “İyi Barbar” kavramına, Yunan toplumunda eksik olan bütün erdemler atfedilmiştir. (Schnapper, 2005, s. 14-15)

Eski Yunanlılara göre Asya, başlangıçta, Ege Denizi’nin doğu kıyısı anlamına gelmekteydi. Daha sonra ufuklarının önüne daha geniş ve daha uzak bir Asya açılınca, bu bölgeyi Perslerin, Hintlilerin ve Çinlilerin daha uzakta kalan topraklarından ayırmak üzere “Küçük Asya” olarak adlandırdılar. Hemen hemen aynı şekilde Doğu Sorunu kavramına kaynaklık eden, bildiğimiz Doğu terimi, Uzakdoğu denen bir bölgenin sorunları Batının ilgisini çekmeye başlayınca önce Yakındoğu’ya ve ardından Uzakdoğu’ya dönüştü. (Lewis B. , 1997, s. 46)

Yunanistan’ın Asya ile olan ilişkileri tarih boyunca yağma ve resmi ticaret olmak üzere iki şekilde gerçekleşti. Yağma yoluyla Doğu’nun üretim fazlasına çok daha büyük karlarla el koymak ve Avrupa’ya sunmak imkanına sahip olmuş, kendisini Asya’dan tamamen ayırarak bir “Yunanlılık” bilinci geliştirmiştir. Pers savaşları Yunanlılık bilincinde dolayısıyla da Batılı bilincinin oluşumunda bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaşlarla birlikte, daha önceleri muğlak olan Doğu’dan ayrı olma bilinci, çok daha kesin bir şekilde yerleşmiştir. (Bulut, 2014, s. 22) Filozofların, coğrafyacıların ve tarihçilerin yazılarında, oyun yazarlarının ve şairlerin

çalışmalarında Yunanlar çoğunlukla kendilerini Asyalılarla, oldukça keskin ve özle ilişkilendirilmiş terimler kullanarak karşılaştırdılar. Asya devletleri, Yunanların iddia ettiğine göre müstebitler, mutlak iktidara sahip despotlar tarafından yönetilmekteydi. İnsanları tıpkı birer köleydi. Despotlar ve sarayları çok fazla zengin ve güçlü olabilirdi, fakat onlar aynı zamanda kaba, yozlaşmış ve ahlaksızdı. Yunanlar ise, Asyalıların aksine, kendilerini, özgürlüklerine her şeyin üstünde kıymet veren erdemli, itidah üzere bir halk şeklinde tasvir etme eğilimindeydi. Sonra Roma siyaset filozofları kadim Yunan şehir-devletine ve onun sözde karşıtı Asya despotluğuna dair bu imgelerin bir kısmını kullanacaklardı. 15. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa siyaset kuramcılarının çoğu, Yunanlıların kendilerine atfettikleri erdemlerin ve niteliklerin dönemin Avrupalıları için geçerli olduğunu iddia etmek suretiyle benzer bir şey yapacaklardır. (Lockman, 2009, s. 53)

Yunan medeniyeti coğrafi yönden Avrupalı olmaktan çok uzaktır. Bu medeniyetin doğuş alanı Doğu Akdeniz'in sınırlarıyla çevrilir ve Anadolu Yunan medeniyetinin gelişmesinde en önemli etken olurken, Avrupa ve hatta kıta Yunanistan'ı bu alanın çok dışında kalıyorlardı. Bütün tarihi boyunca da Yunanistan bu medeniyetin etki alanının dışında kalmak zorundadır. Helenistik medeniyetin Batı'ya geçmesinde en büyük etki, Doğu Akdeniz'in medeni Hellenistik dünyası ile Batı Avrupa'nın barbar insanları arasındaki arabuluculuk vazifesini yüklenen Roma'nın olmuştur. Bu gelişmenin sonunda kılıcı ve teşkilatlarının gücüyle kazanan Roma'dır, fakat sosyal ve ilmi yönden Yunanlılar zaferi kazanmışlardır. (Dawson, 1976, s. 25) Romalı alimler, Yunanlılardan ödünç aldıkları pek çok diğer şey gibi, onların geliştirdiği Doğu-Batı kutuplaşmasını, bunun yanı sıra dünyanın üç kısma ayrılmasını, genel olarak benimsediler. Yunanların aksine Asyalı terimin sadece edebi anlamda aşağılayıcı bir ifade olarak kullanma eğilimindeydiler. (Lockman, 2009, s. 55) Her üç adın Avrupa, Asya, Afrika geçtiği bütün antik metinler istisnasız Latin ya da Yunan, yani Avrupa kökenlidir. Asya ve Afrika'nın antik uygarlıklarından günümüze ulaşan ve hatırı sayılır bir sayıya ulaşan yazılı kaynaklarda, şimdiye değil bu adların geçtiği tek bir değinme yoktur. Bu durum, dayandığı bilgiler -en azından kısmen- Fenike keşiflerinden alınmış olsa bile, üç kıtalı bir dünya coğrafyasının bir Yunan kavramı olduğunu doğrular gibidir. Avrupa, eski Yunanlıların ve daha sonraları Latinler ile ötekilerin anayurtları olarak adlandırdıkları yerdi. Asya ve Afrika, komşularının toprakları olarak nitelendirdikleri yerlerdi, ama komşuları buraları böyle adlandırmıyordu. Avrupa kavramının kendisi de, birbirini izleyen Helenizm,

Romalılık ve Hıristiyanlık evrelerinde kendini tanımlamayla ortaya çıkmıştı. Asya ve Afrika öteki kavramının adlandırmalarıydı, “barbar” ve “putperest” gibi etnik, kültürel ve dinsel adlandırmaların coğrafi düzeyde ifade edilmiş karşılıklarıydı. Barbarlar, haliyle, kendilerine barbar demiyorlardı, putperestler de Hıristiyanlığı benimsemelerine ve kendilerini böyle görmek üzere eğitilmelerine değin kendileri için bu yakıştırmayı kullanmıyorlardı. (Lewis B. , 1997, s. 44)

Yunan uygarlığının yayılmasıyla Yunanca, farklı ve daha güçlü bir konum edinir. Daha önce neredeyse ne kadar metin varsa o kadar farklı Yunanca söz konusuysen, İskender’in fetihlerini izleyen dönemde ortak bir Yunanca yaygınlık kazanır. Bu dil yavaş yavaş fethin ulaştığı bütün Akdeniz ve Doğu bölgesinin resmi dili haline gelerek, Roma egemenliği sırasında kültür dili olarak yaşamını sürdürecektir. Romalı soyluların ve entelektüellerin, ticaretle, mal alım satımıyla, diplomasiyle, bilinen dünyadaki bilimsel ve felsefi tartışmalarla ilgilenen insanların konuştuğu bu dil, Hıristiyanlığın ilk metinleri, İncil ve Eski Ahit, ve ilk Kilise Babaları’nın ilahiyat tartışmalarının aktarıldığı dil niteliğini kazanacaktır. (Eco, 2004, s. 12) Yunan koine’si Akdeniz havzasında egemenliğini sürdürürken, Latince kendini kabul ettirir. İmparatorluğun dili olarak Latince, Romalı lejyonların ulaştığı tüm Avrupa’nın evrensel dili işlevini görür. Batı Roma imparatorluğu’nda aynı zamanda Hıristiyan kültürünün dili haline gelecektir. Bir kez daha, herkesin konuştuğu bir dili kullanan bir kültür, dillerin çoğulluğunun yarattığı güçlükleri hissetmez. Bilginler Yunanca’yi da bilirler ancak dünyanın kalanı için barbarlarca konuşmak, dilmaçların işidir, o da fethedilen barbarlar Latince’yi öğrenmeye başlayıncaya kadar. Artık Mısır’ın Yunan ve Latin fatihlerinin Yunanca’sının arka plana ittiği Mısır kültürü anlaşılması olanaksız ve enigmatik bir hiyeroglif haline gelecektir. (a.g.e. s. 13-14)

Roma İmparatorluğu’nun kültürü, Hannibal zamanından beri ölüme mahkümdü. İmparatorluğun teşkilatı, sadece görünüşte onu çökmekten korumaktaydı. Hıristiyanlığın getirdiği yeni amaç, zaten Roma’da pek de yerleşmemiş olan ilmin, hele araştırmaların tamamıyla değersiz sayılmasına sebep olmuştu. Roma İmparatorluğu’nun her yerinde Germen hükümdarları, ilkçağ Hellenizm ruhunu, yeniden uyarmaya çalışmışlardı. Ama “İmperium Romanium” çoktan “İmperium Christianum” olmuştu. Papalık, misyonerlerini gönderdiği her yere, kendi düşünme sistemini de zorla sokmaktaydı. Hellen düşüncesi ve Yunanca söndü. Veli Hieronymus Yunanlı düşüncesini insanlık için bir bela sayıyordu ve Virgil’le Homer’i akıllardan söküp atsın diye, İncil’i Latinceye çevirdi. (Hunke, 2001, s. 194-

196) Germen istilaları, Frank, Alaman ve Bavyeralıların kitlesel olarak yerleştikleri alanlar dışında Roma İmpartorluğu'nun yani Romania'nın dili olarak kalmasını engelleyememişti. Buranın dışında kalan Germenler, hızla Romalılaşmışlardı. Dağılan ve Romalı kadınlarla evlenip onların dilini kabul eden galiplerin hepsi Latince öğrenmişlerdi. Burgondların, Vizigotların, Ostrogotların, Vandalların ve Lombardların Romalılaşmaları ise çok daha hızlı olmuştur. (Pirenne, 1984, s. 350) Romen dillerini konuşan bütün ülkeler, İber yarımadası, Galya ve Alp ülkeleri, Keltler ve Germenler kendi dillerini tamamen terk ederek İtalyanların Latinesini kabul ettiler. Almanya, İngiltere ve İskandinavya gibi bazı ülkelerde Germen dilleri kalmıştır. Fakat Latin Hıristiyanlığının etkisi o kadar büyüktü ki Germen dillerinin konuşulduğu ülkelerde bile, bin sene içinde hiçbir milli ve edebi dil oluşmamıştır. Rönesans'a kadar bütün Avrupa'da edebiyat ve bilim dili Latince olmuştur. Bu ülkeler Latinceyi edebi metinlerdeki tarihi şekli ile değil, her gün konuşulan şifahi şekliyle kabul etmişlerdi. Keltler ve Germenler, kendi söyleyiş tarzlarına göre değiştiriyorlar, içine dillerine ait ve Latinceye tamamen yabancı bazı sözcükler yahut cümle kurma tarzları karıştırıyorlardı. (Auerbach, 2010, s. 113)

Roma'nın sarsıntılarıyla birlikte dünya tarihi içerisinde -aslında sadece Akdeniz bölgesi için- arazi bir dönem olan Batı üstünlüğü dönemi kapanmış ve tekrar Doğu'nun üstünlüğü ortaya çıkmıştır. Roma'nın Doğu'daki, parçası olan Bizans'ın ise Doğulu mu, Batılı mı bir güç olduğu tartışmalıdır. Bu dönemde Doğu toplumları çok güçlü ve canlı bir yapıya sahip olmasına karşın Batı bölünmüş, istila edilmiştir. Hıristiyanlığın yayılması ile gittikçe bu dağınıklık toparlanacak dahi olsa Doğu'da İslam'ın ortaya çıkması ve hızlı bir şekilde kadim Doğu güçlerini bünyesinde birleştirmesi güç ilişkilerini çok temelden sarsmıştır. Bu dönemde Doğu artık İslam'la özdeş hale gelmiştir. (Sunar, 2006, s. 36) Birçok ulus ve dile ayrılmış olsa da, Avrupa'nın tutarlı bir bütün, yani kültürü, değerleri, dini, kurumları, bilimi, güzel sanatları ve hatta müziğiyle gerçek bir toplum olması ve en azından yakın döneme değin, bir ırktan gelen insanları barındırması, buna karşılık, Afrika'nın ve çok daha belirgin olmak üzere Asya'nın, olağanüstü bir çeşitlilik göstermesi şaşırtıcı değildir. Avrupa kendi başına Avrupa oldu. Amerika'yı da Avrupa keşfetti ve bir bakıma yarattı, çünkü Kuzey Kutbu'ndan, Antartika'ya kadar Batı Yarıküresi'ndeki bütün devlet biçimleri bir Avrupa modeline göre kurulmuştur ve kendilerini bir Avrupa diliyle ifade ederler. Asya ve Afrika ise Avrupa tarafından keşfedilmiş ya da yaratılmış değildir. Avrupa bunları icat etmiştir. (Lewis B. , 1997, s. 45) Coğrafi

kavramlar içinde Doğu eski Doğu ve yeni Doğu olarak iki bölüme ayrılır. İlki yeryüzü cenneti gibi yeniden hatırlanarak yeni bir anlayışla ele alınan Doğu, diğeri ise Kolomb'un Amerika'yı keşfi gibi tamamen yeni bir ülke şeklinde keşfedilen Doğu. Birincisi, Herodot, İskender ve izleyicileri tarafından gezilmiş ve görülmüş, diğeri ise henüz ne gezilmiş, ne görülmüş ne de feth edilmiştir. Hıristiyanlar bu ayırımı daha da küçük parçalara bölmüştür. Bir Yakın-Doğu ve bir Uzak-Doğu. (Said, 1998, s. 89-90)

“Mesut vahşi” Baron de Lahontan'ın imgeleminde oluşturulmuştu. Avrupa'ya döndüğünde Amerika'da yaşadıklarını kitaplarda anlattı. “Okuma-yazma bilmediği için pekçok kötülüklerden uzak kalır. Bizim ilim ve sanat dediğimiz şeyler birer kötülük kaynağı değil de nedir? Vahşi insan tabiat anaya uymak suretiyle saadeti bulur. Asıl barbar olanlar medenilerdir, onlar hürriyeti ve insanlık asaletini yeniden bulabilmek için vahşileri örnek almalıdır” demektedir. Buna ek olarak bir de “Mısırlı bilge” tipi ortaya çıktı, ama henüz oluşum halindeydi, araştırmalarla teşekkül ediyordu. Herodot ve Strabon'dan parçalar, İbranice'yi Mısırlılara maletme temayülünde olan vakanüvislerin övgüleri, seyyahların anlatıları, müzik ve geometriyi Mısırlılar'ın icad ettikleri, burçların yerlerini ilk defa Mısırlıların işaretlediğini. Bousset “Discours sur l'Histoire Universelle” adlı eserinde Mısır'a hayranlığını anlata anlata bitiremez. (Hazard, 1996, s. 30-31)

İspanyolların Türkler ile Magriplileri ayırt etmeye çok da gerek duymadığı devirde doğan ve bugün bile tehlike alarmı vermek için kullanılan bir deyim olan “Hay moros en la costa” yani sahilde Magripliler var, ifadesi halkın yaşadığı korkuyu anlatmaya yeter. Modern Yunanca'da kullanılan ve “çabuk çabuk” anlamına gelen “Prin na erthoun oi Tourkoi” de tehlike anlamında kullanılması da Türklerin ektiği korku tohumlarını dile getirir. İtalyanca'da da hala kullanılan “fumare come un turco” yani Türk gibi sigara içmek, “bestemmiare come un turco” da yani Türk gibi küfür etmek uzun bir nefret sürecinin ürünüdür. Çapulcu ordusu, yakıp yıkan, yağmalayan anlamına gelen “horda” kelimesi Türkçe “ordu” kelimesinden gelmektedir. Elizabeth dönemi İngiltere'sinde okçular, hedef tahtası olarak “Türk kafası”nı kullanıyorlardı. Bugün Latin dillerinin pek çoğunda bulunan ve “günah keçisi” anlamına gelen “Türk kafası” deyimini, büyük olasılıkla bu ok talimlerinden kaynaklanmaktadır. (Kumrular Ö. , 2008, s. 33) Özellikle İnebahtı savaşı için yazılan şiirlerde kafiyeye önem veren şairlerce bir kavram ortaya çıkmıştır. “Turco, assassino-cane-erotico” yani Türk, katil, köpek, din sapkını. (a.g.e. s. 54) “Rabies

barbarica” yani kuduz barbarlar Anadolu’da Selçuklular’ın, Filistin’de Araplar’ın “talancı” ve “acımasız” davrandıklarını ifade eden bir kavramdır. Bu kavramlar Haçlı seferlerine ilişkin birçok günce ve irdelemenin ana konularından birisidir.

Müslümanlar dünyayı nasıl ayırmaktaydı acaba? Bunu, biri coğrafi öbürü aynı anda dini ve siyasi olmak üzere iki yoldan yapmaktaydılar. İslam dillerinde yazılmış coğrafya literatürü dünyayı ayırmada “iklim”leri esas almaktaydı. Ama klasik Müslüman yazarlar, modern çağda yapıldığı gibi, bu ayrımlara irki, kültürel ve hatta tarihsel özellikler yükleme hatasını işlememekteydiler. Onların iklimleri bütünüyle coğrafi niteliktedir ve herhangi bir biçimde dini, kültürel, etnik ya da siyasi çağrışımlar taşımamaktadır. Müslümanlara göre, dünyada önemli ve etkili olan ayırım çizgisi İslamiyetin hüküm sürdüğü topraklar ile henüz bu safa katılmamış olan yerler arasındaydı. (Lewis B. , 1997, s. 46)

8.yüzyılda Arap yayılcılığı Hıristiyan Batı’yı kaygılandıran en önemli şey gibi görünmemektedir. Batılı olma bilinci Şam, Bağdat, hatta Batı’nın üç yüzyıl sonra keşfedeceği Kurtuba’dan çok Bizans’a karşı oluşmuştur. O halde ille de bir Doğu-Batı, İslam-Hıristiyanlık biçiminde bir Doğu-Batı karşıtlığı henüz ortada yoktur. (Hentsch, 2008, s. 47) Ortaçağ döneminde Batı toplumlarında gündelik hayat Doğu’dan çok etkilenmiştir. Nerdeyse bütün ürünler Doğu’dan gelmekte, dili ve kültürü Doğu’dan şekillenmektedir. (Heller, 2000)

Rönesans döneminin ve bunun sonucu olarak Yunan bilimine yönelik ilginin yeniden canlandığı yılların yazılı Avrupa kaynaklarında Avrupa ile kardeşleri Asya ve Afrika yeniden karşımıza çıkar. Yeniden keşfedilen Antikçağ’ın klasik metinleri, Avrupalılara yalnız geçmişe değil, o dönemin olaylarına yeni bir bakış açısı kazandırdı. (Lewis B. , 1997, s. 47)

Kimlik Hegel’in köle-efendi diyalektiğinde yaptığı çözümlenmeye benzer şekilde, toplumsal bir olgudur. Kişinin ya da toplumun kimlik kazanması ancak başkalarıyla etkileşim içinde, başkalarına karşı olarak gerçekleşir. Toplumlar, kimliklerinin bilincine ötekiyle karşılaşmaları ve mukayeseleri ile varmaktadırlar. Bu anlamda Yunanlılar Pers istilasından sonra, onlarla farklılıklarını anlayarak birliklerini oluşturmuşlardır. “Türk” adı Çinlilerin verdiği bir addır, “English” Romalılar tarafından verilmiş, “Fin” ise İsveç dilinden türemiştir. Osmanlı-Safevi çatışması iki tarafın da kimliğini oluşturmada etkili olmuştur. Safeviler sünni dünyadan farklılaştıkça Şiileşmiş, yeni bir kimlik oluşturmuştur. Aynı şekilde Osmanlı, bu çatışmalardan sonra, Sünni İslam anlayışını daha yoğunlaştırmıştır. İki tarafta

farklılıklarını vurgulama yoluna giderlerken, kutuplaşma kendi kimliklerini oluşturmuş, onları birleştirmiş, güçlendirmiştir. Bu anlamda oryantalizm ötekini tanımlarken, kurgusu gerçeğe dönüşmüştür ya da öyle olduğuna inanılmıştır.

Batı kendi tanımını yaparken sadece Doğu'yu ötekileştirmemiştir. Balkanlar dahi Batı Avrupa'nın kendi kimliğini oluşturma sürecinde tıpkı Doğu'ya yapılan seyahatlerde olduğu gibi, muamelelere uğramıştır. Tasvirlerde Balkan halkları vahşi, barbar, hatta yer yer "kuyruklu" olarak tanımlanmaktadır. Batı kendisinin çok yakınında olduklarına dahi oryantalist nesne muamelesi yapmaktadır. (Jezernik, 2006) Oryantalist bakış "National Geographic" dergisinde dahi yoğun bir şekilde görülmektedir. Dergi, sadık kalacağını beyan ettiği yedi ilkesine, mesele Doğu ve Arap dünyası olunca uymamaktadır. (Gökmen, 2006, s. 186) Said oryantalizm çalışmasının devamı niteliğinde olan "Haberlerin Ağında İslam" adlı eserinde, Batı medyasında Müslümanlara ve İslam'a yönelik haber üretme tekniklerini, sembol, çıkar, manipülasyon ağını ortaya çıkarır. (Said, 2000) Eğer Doğu'lu bir entelektüelseniz Batı'nın politikalarını onaylamalısınız, hele bir de resmi düşmanlara Arap milliyetçiliğine, Baas'a, ilan edilmiş diktatörlere karşı söylemler geliştirirseniz, sizi dinleyecek, kabullenecek, cesaretli, sözünü sakınmayan vb. sözlerle sizi kabulleneceklerdir der ve ekler: "Ama gözünüz haminizin üstüneyken bir entelektüel gibi düşünemezsiniz. Sadece bir mürit gibi düşünebilirsiniz. Aklınızın köşesinde bir yerlerde onu memnun etmeniz, üzmemeniz gerektiği düşüncesi vardır." (Said, 1995, s. 108-109)

Sadece Batı'nın Doğu'su yoktur, Doğu'nun da Doğu'su vardır, onlar da kendilerince bir öteki yaratmaktadırlar. Müslüman tüccarlar ve seyyahlar Akdeniz'den Hint ve Çin'e kadar kervan yollarında mekik dokumaktadırlar. Bu diyarlara ilişkin fikirlerinden bazıları kendilerine bakıştan farklı değildir: Hint ve Çin'de sünnetin bilinmemesi, domuz, boğazlanmamış hayvan, hatta leş eti yenmesi, kadınların her yere baş açık gidip gelme özgürlüğü, cinsel ilişki başta olmak üzere hiçbir alanda temizlik ve gusül kavramının bulunmaması... (Miquel, 2003, s. 65) Bu Doğu'nun Doğu'su İsrail için de geçerlidir. Bu ülke, 1948 sonrası milli devletini kurduğunda, bileşenlerin içinde Sefarad, Aşkenaz ve Doğu Yahudileri vardır. Eskiden beri Osmanlı topraklarında yaşayan bu gruplar diğerleri tarafından oryantalist bir üslupla görülmektedir. (Tepe, 2000, s. 169-170)

Tarihte yaşayan medeniyetler, gerçek başarıyı diğer medeniyetlerin maddi ve kültürel birikimlerini kullanarak elde etmişlerdir. Müslümanlar da Antik Helen,

Roma, Hint ve Çin medeniyetlerinin ürettiği değerleri transfer etmişlerdir. Nasıl ki İslam medeniyetinin temelinde Helen, Roma, Hint ve Çin medeniyetlerinin birikimleri varsa, bugünkü Batı medeniyetinin de temelinde İslam medeniyetinin etkisi bulunmaktadır. Bu anlamda Haçlı seferleri ve İspanya'nın Batı'ya tesiri kabullenmekteyse de, Sicilya İslam kültürü gözardı edilmektedir. (Azimli, 2010, s. 136)

3.1. HÜMANİZM VE RÖNESANS

Batı, uzun süren Ortaçağ'da kendi karşı kutuplarını da ortaya çıkarıyordu. Kilise hegemonyası altında oluşan bilginin sarsılması öncelikle Rönesans ve hümanizmle başlamıştı. Ardından Descartes, bilginin kökeninin özne olduğunu ilan etmesiyle, kilisenin tekelinde olan bilgi, bilim, doğru vb. kavramlar yara almış, peşinden gelen bilimsel devrimler de bu iktidarı sorgulatmıştı. Oysa, Descartes'le felsefi öznenin ortaya çıkmasından önce, edebiyat ve sanatta kendini gösteren bir hareketlilik vardı. Hümanizm terimi ilk olarak Niethammer tarafından 1808'de yayınladığı "Der Streit des Philanthropinismus und des Humanismus" adlı kitapta, eğitimin bir özelliği nedeniyle kullanılmıştı. İlk kez Alman kültür ortamında kullanılmış, Litte'nin 1860'larda yayınlanan Fransız dili sözlüğünde terime yer verilmemiş, 1875 sonrası kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Filolog Voigt terimi bir tarih çağı ve tutumun ifadesi olarak kullanmıştır. (Zekiyan, 1982, s. 16) Kelimenin "umanista" olarak kullanımına 15. yüzyılda rastlanılmış, eski Yunan ve Romalılar'ın yazılarını toplayan, inceleyen, yayınlayan manasında kullanılmış, hatta bilgili, kültürlü, aydın insan için söylenen bir terim anlamı da kazanmıştır. (a.g.y.) Biçimsel olarak latin dilinde doğmuş bir terimdir. Kelimenin kullanımına ilişkin en eski belge M.Ö. 83-84 yıllarında yazılan "Rhetorica ad Herennium" adlı yazarı belli olmayan kitaptır. Latin diline tam olarak mal eden ise Cicero'dur. Ona göre humanitas, tam olarak bir insan ülküsü oluşturur, verilmiş bir gerçekten çok, gerçekleşecek bir ereği gösterir. (a.g.e. s. 17)

Hümanizm, Rönesans'ta ikincisi tamamen birincisine bağlı olacak şekilde, birbiriyle bağlantılı iki anlama gelir. İlki, kültürün, özellikle Yunan klasiklerine dayalı eğitim, yani çocuğun entelektüel, ahlaki ve estetik kapasitelerini geliştirdiğine inanılan alanlar olarak edebiyat ve retorikine temel alan klasik Yunan liberal eğitimi yoluyla şekillendirilmesi teşebbüsünü ifade eder. Bu açıdan bakıldığında, insanın kişisel

sorumluluğuna ve kendi kendisini bir sanat eseri olarak yeniden yaratmasına vurgu yapan rönesans hümanizminin, Batı kültüründe, ilkçağın felsefe ve ortaçağın din geleneğinden sonra ve modern bilim geleneğinden önce “retorik geleneği”ni temsil ettiği söylenebilir. (Cevizci, 2012, s. 378)

Roma kültürünün kerek ortadan kalkması, yuvarlak rakamla bin yıl süren ortaçağ-skolastik zihniyetinin hakim olması yüzünden antik kültür köşeye atılmış, fikir yanında tasviri sanatlar da kmşt. Antik döneme bağlılığı kesilmeyen İtalya’da Eskiçağın zengin varlığını temsil eden birçok sanat abideleri ve harabelerinin büyük geçmişi hatırlatması, İtalya’da Hümanizm’in 14. yüzyılda ortaya çıkma sebeplerindedir. (Akkaya, s. 199)

Kullanılacak dillerin klasik Latince ve Yunanca olması ve çalışılacak metinlerin antik Yunanlı ve Romalılar’ın metinleri olması neredeyse üzerinde hiç konuşulmadan kabul edilmiştir. Hmanistlere göre, ileri giden yol, geri gitmek ve kendi kültürlerinden daha üstün olduğuna inandıkları bir kültürün yetiştirdiği en iyi yazar ve bilginleri örnek almaktı. Bu yüzden Petrarch’tan itibaren, klasik metinlerin ilk elyazmalarını araştırmak, oğaltıcıların hatalarını düzeltmek ve belirsiz pasajları yorumlamak için büyük çaba harcadılar. Hümanistler kendilerini gerekçelendirirken “conditio humano” insani durum düşüncesi üzerinde önemle durdular. Öte yandan kültürel pratikler toplamı olarak Hümanizm, felsefeden çok filolojiyi, toplum eleştirisinden çok metin eleştirisini benimsedi. (Burke, 2003, s. 30-31) Bununla birlikte milli dile daha 14. yüzyılda herkesten önce kavuşan İtalya’da dil birliğini tek bir adam, Dante kurmuştur denilebilir. O, Avrupa’da ilk defa büyük bir dini ve felsefi eseri “İlahi Komedy”yi anadilinde yazmaya cesaret etmiş olan şairdir. (Auerbach, 2010, s. 114)

İnsan aklının gücüne inanma, insan onuru doktrini ile insana yakın olan, insanın akıyla, sorumlu ve yaratıcı bir varlık olarak hareket etmeyi öğrenmesini isteyen Tanrı’ya inanç, birbiriyle bağlantılı hale getirilmiştir. İnsan aklının gücüne inanmanın inkarı ise, aynı şekilde insanın güvenilmezliği ile irtibatlandırılmıştır. Dolayısıyla, epistemolojik ktmselik ise, tarihsel olarak insanın doğuştan azman, onursuz ve günahkar bir varlık olmasıyla ilişkilendirilmiştir. (Frankl, 2003, s. 167)

Rönesans hümanizmi ne bir felsefe ne de bir ideolojydi. Din, devlet ve toplum konusunda belirgin veya sabit bir duruş içinde olmayan rönesans hümanizmi klasik kaynaklara, antikiteye döndüğünde, skolastik düşüncenin gömmüş olduğu bilimum cevherleri gün işığına çıkarmayı başardı ve böylelikle de modern düşüncenin yolunu

sonuna kadar açtı. (Cevizci, 2012, s. 379) Rönesans biliminin modern felsefeyi, yol açmış olduğu mekanik dünya görüşü noktasında da etkilediği söylenebilir. Gerçekten de rönesans döneminin bilim hareketi, sonraki modern felsefe üzerinde, özellikle yıktığı klasik teleolojik dünya görüşünün yerine mekanik bir dünya görüşünün ikame edilmesi bakımından çok etkili olmuş ve bu yeni görüş, 17. yüzyıl felsefesine, en azından Descartes ve Hobbes gibi filozofların felsefelerinin oluşumuna yansımıştır. (a.g.e. s. 416) Öznenin aşama aşama keşfedilişi, Avrupa'nın oluşmasına da denk düşer büyük ölçüde. Örneğin, Ortaçağ yüzyılları özneyi mutlak özneye göre konumlandırırken, özellikle keşifler çağı olarak bilinen rönesans ve sonrası özneyi anlama yetisi bağlamında ele alıyor. Öznenin doğum yeri olan Avrupa; kendini, kendisi olmayan üzerinden kurarken, kendisi olmayanı belirlerken aslında kendi varoluşunu hep bir süreklilik içinde gözden geçiriyor; kendini yeniden kuruyordu. (Çotuksöken, 2001, s. 50)

Batı'da skolastik metot, ilk defa ortaya çıktığı topraklarda varlığını kaybettikten uzunca bir süre sonra bile canlı kaldı. 15. yüzyıldaki rönesans Batı eğitim müesseselerinde münazara uygulamasını sona erdirmeydi. Bu uygulama, Amerika'da koloni döneminde kurulan college üniversitelerde Amerikan İnkılabı'ndan çok sonraları bile devam etti. Batı, ortaçağdaki "alıcı" konumundan modern dönemdeki "verici" konumuna geçti. İslam ülkelerine İslami unsurlarla dolu üniversite sistemi aktarıldığında, aslında İslam alemine, kendi ürünü olduğunu uzun süredir unuttuğu şeyi vermiş oldu. (Makdisi, 2012, s. 414)

3.2. AYDINLANMA

Batı kendi aklının üstünlüğünü, diğer akıllardan ayrıksılığını yine kendi düşünsel temellerinde değerlendirmiştir. Bu süreç Yunanlılar'ın kendilerini ayırmasıyla başlamış, sonra Roma bu akışı devam ettirmiştir. Hıristiyanlık dönemi Batı, yine üst perdeden kendi üstünlüğünü vurgulayan söylemler geliştirmiş, rönesans ve reform ertesinde siyasi olarak daha da güçlenen Batı, aydınlanma döneminde yine başat söylemine devam etmiştir. Bu üstünlük söylemi giderek kendisinde her türlü temsil hakkı oluşturacaktır.

Aydınlanma, (Alm. Aufklärung, İng. Enlightenment, Fr. Eclaircissement, le siecle de lumiere) denince 18. yüzyılda, gerçekleşmesi ve sonuçları itibariyle hem Amerika hem de hemen hemen Avrupa'nın her tarafında etkili olan, geleneksel olarak İngiliz

Devrimi'yle başlatılıp, Fransız Devrimi'yle bitirilen felsefi bir hareket ve daha da önemlisi, bu hareketin sonuçlarıyla belirginlik kazanan toplumsal ve siyasal bir sürece göndermede bulunur. (Çiğdem, 1997, s. 13) Bu hareketin amacı, insanları, esasta “kötü”, bu nitelikte “köleleştirici” olduğuna inanılan mit, önyargı ve hurafenin, dolayısıyla bunu oluşturan dinin, temsil ettiğine inanılan “eski düzen”den kurtararak, yine esasta “iyi” ve “özgürleştirici” olduğu çekincesiz kabul edilen “akıl düzeni”ne sokmaktır. Aydınlanma'nın entelektüel yapısında aklın düzeni, bütün insanlar için “a priori” olarak iyi addedilen bütün öğeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla her türlü felsefi ve toplumsal proje akla ve akılla ya da akılda somutlaşan ilkelere yaslanmak zorundadır. Bu nedenle aydınlanma aynı zamanda ‘Akıl Çağı’ olarak da adlandırılmaktadır. (a.g.e. s. 14) Aydınlanma yorumlarının genellikle iki ana çizgide toplandığı görülmektedir. İlki, aydınlanmanın, yaşanan bir deneyim olmaktan ziyade modernliğin kaynağı olarak yorumlanan bir idealar bütününe vurgu yapan, diğeri aydınlanmayı Fransız Devrimi ve sonrasında başlayan totaliteryan hareketlerin altyapısı olarak ele almakta olan yaklaşımdır. (a.g.e. s. 15) Aydınlanma hem dolaylı ekonomik ve toplumsal sonuçları itibariyle hem de akılsal devrim denilen oluşumun altyapısını oluşturarak “modern toplum”un entelektüel temellerini vücuda getirmiştir. (a.g.e. s. 16) Aydınlanmanın ön-tarihinde, 15. yüzyılın ortalarındaki rönesans hareketi, 16. yüzyıldaki reformasyon ve 17. yüzyılın ortalarından itibaren etkileri belirginleşen kartezyen felsefe bulunmaktadır. Aydınlanma yüzyılını ayırdedici kılan, bütün kullanım farklılıkları ve çeşitliliğiyle birlikte akıl kavramıdır. (a.g.e. s. 19) “Aydınlanmış despotizm” kavramı Diderot tarafından 1760 gibi erken bir tarihte kullanılmıştı. Bu kavramla Prusya, Rusya, Fransa, İspanya ve Avusturya gibi Avrupa ülkelerindeki monarkların toplumsal düzeni geliştirmeye (aydınlanmaya) yönelik eylemleri anlatılmaktadır. (a.g.e. s. 28) Bütün bunlara rağmen, aydınlanmış despotizmin genel aydınlanma portresi içerisinde manidar bir öge olmadığı, filozofların ve despotların belirli amaçlar için birbirlerini kullandıklarını ve aralarında oluşan işbirliğinin felsefi olmaktan ziyade realpolitik kaygılara göre biçimlendiği, tavırları nedeniyle despotlara en yakın gözüken fizyokratların düşüncelerinin bile son tahlilde liberal öğeler muhteva ettiği de savunulmaktadır. (a.g.e. s. 29)

Aydınlanma düşüncesinde bir yönetme, bir yönlendirme bir yol gösterme, bir ders verme eğilimi kendini gösterir. İlerlemeci ya da geliştirmeci bakış açısı içinde aydınlanma filozofları devlet düzeninde demokrasiyle mutlakiyet arasında salınırken

pekçok konuda çelişkili ya da tutarsızdırlar. Tarih onlar için ayrı ayrı uygarlıkların birbirlerini etkilemeden yeraldıkları bir mozaikten başka bir şey değildir. (Timuçun, 2000, s. 54)

Bilimin ilerlemesiyle birlikte, önceden Tanrı'ya atfedilen, dinamizm, kutsallık ve büyüsellik gibi nitelikler bu kez maddi dünyaya atfedilmeye başlandı. İnsan aklın koltuğunun ve gücün imgelerinin, insanın beyninde yerleştirildiğini kabul etmeye başladı. Antik dönemdeki projeksiyonda olduğu Tanrı, neşet ettiği yere, yani insanın zihnine geri dönmüştü. (Frankl, 2003, s. 177) Aydınlanma, Kant'ın ifadesiyle "İnsanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır." Aklını, kendinin kullanma cesareti ise aydınlanmanın parolasıdır. (Kant, 2000, s. 17)

Aydınlanma çağında özgür düşüncenin ve hoşgörünün sembolü haline gelen Voltaire bile "devlet benim" diyen 14. Louis'yi övücü bir tarih yazmıştır. Bu güvensizlik ortamı aydınlanma yüzyılında mutlak monarşilerin eleştirisinin de dolaylı bir biçimde yapılmasına yol açmıştır. 18. yüzyılda düşünürler kendi ülkelerindeki mutlakiyetçi rejimleri, Doğu'da ideal tipini buldukları despotizm tehlikesine göre değerlendirmişlerdir. Bu despotizmin en çarpıcı örneklerini ise Osmanlı, İran ve Hindistan'da görmüşlerdir. (Timur, 1994, s. 153-154)

Aydınlanma, Diderot ve d'Alembert'in birlikte çıkardıkları "Encyclopedie ou Dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des metiers" kısa adıyla Ansiklopedi'nin yayınlanmasıyla fikirlerini taçlandırmıştır. İlk cildi 1751'de çıkmış, Cizvitler'in "Şeytan İncili" gibi saldırıları ve başka güçlülere rağmen 29 yıl sonra tamamlanmıştı. Toplam 36 cilt olmuş, bilginin her alanında zamana uygun ve aydınlanmacı, mantıksal, oldukça laik, fakat bütünüyle de din dışı olmayan bir şekilde bilgi sahibi olunabilirdi. (Hof, 1995, s. 155)

Aydınlanma, öteden beri süregelen ve katılaştıran adetlere alışılmamış bir dinamizm getirmiştir. Geriye değil, ileriye bakılmış ya da geriye bakılsa bile rönesansın ve yeni yeni keşfedilen Antik Yunan'ın örnek niteliğindeki gelişme dönemine, o da olmazsa "soylu vahşi"nin mutlu idealine bakılmıştır. (a.g.e, s. 17)

Aydınlanma düşünürleri Avrupa'nın yozlaşmış saydıkları kurumlarını kilise-krallık-askerlik eleştirirken, Buda ve Konfüçyus dinlerinde yeni bir hayat görüşünün temel ilkelerini aradılar. Bu anlamda Volney "Voyage en Egypte et en Syrie" adlı kitabını yayınladı. (Parla, 1985, s. 19) Ötekilerin kültürlerini küçük görmenin temeli,

Avrupalılar'ın onlar hakkında bir cehalet içinde olmaları ve zihinsel ufuklarının dışında kalan şeyleri anlama becerisinden yoksun olmalarıydı. Gezgin öykülerinin ve egzotik ülkelerle halklara ilişkin anlatımların zengin bir kaynak oluşturmasına karşın, aydınlanma döneminde insan soyunun çeşitliliği konusunda Avrupalılar'ın büyük bölümünün sergilediği cehalet olağanüstü boyuttaydı. Bir İranlı ile karşılaşan bir Fransız'ın şaşkınlığa kapılarak “şimdi, bu beyefendi bir İranlı mı? Ne kadar tuhaf! Böyle birisi nasıl İranlı olabilir?” diyeceğini hayal eden Montesquieu'nün tahmini birkaç yıl sonra gerçek bir olayla doğru çıktı. Bir Tahitili'yi beraberinde Paris'e götüren Bougainville, şu türden soruları dinlemek zorunda kaldı. “Nasıl oluyorda bu adamın ülkesinde Fransızca, İngilizce ya da İspanyolca konuşulmuyor?” Madrid'e gelen bir Osmanlı elçisi orada Türkler'in Tanrı olarak bir ata ya da Ay'a taptıklarını, bazılarına göre ise ateist olduklarını söylediklerini duymuştur. (Fontana, 2003, s. 116)

Batı özellikle aydınlanma ile birlikte bilim ve teknoloji alanlarında gerçekleştirdiği büyük atılımlar sonucu, Doğu'ya karşı belirgin bir üstünlük sağlamıştır. Bu üstünlük sömürgeleştirme sürecine koşut olarak ortaya çıkmıştır. Böylece aydınlanma iki yönlü bir gelişmeye yol açmıştır. Bir yandan bilim, akıl ve bireyin özgürleşmesi ve özerkleşmesine ortam hazırlayarak, sadece Avrupa'nın değil, tüm insanlığın gelişmesine kalıcı bir katkı sağlamış, diğer yandan ise teknolojik üstünlük sayesinde Doğu'yu sömürgeleştirmesine yol açarak, dünyanın bu bölgesinin geri kalmasına ve bilimsel-teknolojik yarıştan büyük ölçüde kopmasına neden olmuştur. Bu durum Batı'nın Doğu'yu kendi yaşam tarzı ve çıkarları açısından oluşturması veya kurgulamasına ortam hazırlamıştır. Böylece Batı Doğu'nun nasıl olması gerektiğini belirleme ve Doğu'yu temsil etme hakkını kendinde görmeye başlamıştır. Bu gelişme Avrupa felsefesinde “Doğu yazgıcılığı”, “Muhammedanizm” ve “Avrupalı akıl üstündür” sözleriyle özetlenebilecek bir anlayışta ve sömürgeciliğin meşrulaştırılma girişiminin bir türevi olan oryantalizm kavramında açık biçimde gözlemlenebilir. Söz konusu yaklaşım, öncelikle erken dönem aydınlanmacıların başında gelen Leibniz tarafından felsefeleştirilmiştir. (Kula, 2010)

19. yüzyıl sonlarında, Batı'nın ortaya çıkan devletlerin dökümünü yapmayı tamamlaması ve başka uygarlıklar üstündeki maddi egemenliğini artırmasıyla aynı zamanda Batı düşüncesi, yavaş yavaş kendi muzaffer akılcılığına ve evrenselliğinin dayandığı bilimsel temellere karşı saldırıya geçer. Batı'nın kendi dünya görüşüne eleştirel ya da yanılsamalardan uzak bakışı, gerçek anlamda ancak savaşların en

saçmasının ardından yayılmaya başlansa da, kökleri çok daha öncesine, hatta fetihlerin yüzyılı 19. yüzyıldan da öncesine, 18. yüzyıla dek gider. Sanki bazı aydınlanmacı filozoflar, daha o zamandan, o kadar katkıda buldukları akılcılığın olası yıkımlarından ve özellikle de evrensel olma iddiasından tedirgin olmuş gibidirler. (Hentsch, 2008, s. 228)

Aydınlanmanın iki yüzü vardı. Batı felsefesinin, Doğu üzerinde kurduğu söylemsel/kurgusal iktidar en iyi ihtimalle, bu iki yüzden birine denk gelmektedir. Aydınlanmanın kendine içkin bu ikili yönü, kendi içinde iktidarı siyasal devrimlerle değiştirebilecek teorik zemin bulmaktayken, yine aynı yön, başka kültürler üzerinde hakimiyet/sömürge ideolojisi oluşturmaktaydı. Belki de iki yönü de onun tek özelliğini göstermekteydi: Aydınlanmacılar, dolayısıyla Batı her şeyi biliyordu, artık bunları öğretecekleri nesneleştirecekleri özneler (!) ihtiyaç vardır.

3.3. İLK KARŞILAŞMALAR

Batı, İslamiyetin ortaya çıkmasından sonra, tıpkı Yunanlılar'ın Persler üzerinden kendi kimliklerini kurması gibi, kendilerini öteki üzerinden tanımlamıştır. İslamiyet, Emeviler döneminde Batı'nın dibine kadar gelmesiyle yine Yunanlılar'ın örneğinde olduğu gibi Avrupa'da birlik oluşmuş, "Poitiers savaşı"nda (732) Müslümanları durdurmuşlardır. Ancak korku geçmemiş, 14. yüzyıl itibarıyla Osmanlılar'ın Batı fütuhata nedeniyle tehlike tekrar ortaya çıkmış, "öteki" müslüman, Türk ile özdeşleşmiştir.

7. yüzyılda yazılan bazı eserlerde, İslama tepki olumsuz değildir. Sebeos, İslamın İbrahimi kökenlerini kabul eder ve Hz. Muhammed'in, peygamber olarak getirdiği yazılarda belirli bir hakikat olduğunu görmenin eşliğine kadar gelmiştir. Frank dünyasında, 8. yüzyılın başında Peter adlı bir keşiş, bir metni Latin diline çevirmişti. Metne göre, "Ethribum (Medine) çölünden gelen İsmaililer Şark'ı fethetmiş, Sicilya'yı istila etmiş ve Roma'ya kadar uzanmıştı onların gerçekleştirdikleri bu saldırı Deccal'in ortaya çıkacağına bir alametiydi. (Cardini, 2004, s. 10)

Sarrazen sözcüğünü Avrupa Bizans'tan almıştı. Sözcük daha sonra Sarazen olarak değiştirilmiş, galat olarak "Sara'nın oğulları" diye tercüme edilmişti. Terim yanlıştı, zira ilk zamanlar Yemen kökenli bir halkı işaret etmekte kullanılıyordu. Bu halk Tekvin'de anlaşıldığı şekliyle Hz. İbrahim'in karısı Sara yerine, Mısırlı köle Hacer'le birlikteliğinden meydana gelen soyla ilişkilendiriliyordu. Bu çöl halkı peygamber ve

kölenin soyundandılar. Dolayısıyla oğulları İsmail tarafından İsrail halkının piç! kardeşidirler. Sarazen sözcüğünün Sarah'dan türetilmesi muhtemelen a posteriori sahte-etimolojinin bir ürünüdür. (a.g.e. s. 8) Sarazenler dev olarak tasvir edilmediklerinde genellikle canavarca veya şeytani tasvir edilmektedirler. Kara derili ve boynuzluydular, dişlerini gıcırdatıyorlardı, bu özellikler çok uzun bir süre görsel tasvirlerde yer alıyordu. (a.g.e. s. 93) İslam'ın ortaya çıkışından önce onları iyi tanıyan Aziz Hieronymus, "Vita Hilarionis Heremitaе" adlı yapıtında onların Lucifer mezhebine bağlı olduklarını ifade eder. (a.g.e. s. 95)

Müslümanlara karşı ilk çarpışmaları İspanya veya İtalya'daki yakın komşuları başlatmışlardı. Bunlar rakiplerini doğrudan veya savaş esirleri vasıtasıyla veya İslam hukuku altında yaşayan hristiyan dindaşların aracılığıyla iyi tanıyor olmalıydılar. Ve de daha önce onların müslümanlarla birlikte barış içinde ortak yaşamı paylaştıkları yerler ve zamanlar da olmuştur. Batı Hristiyanlığı ile İslamı karşı karşıya getiren düşmanlığın yeni niteliklerinden biri, Alpler ve Pireneler'in ötesinden gelen ve İslamla doğrudan hiçbir tecrübesi olmayan savaşçıların müdahaleleridir. (Cahen, 2010, s. 54)

8. yüzyılın ortalarında Yuhanna ed-/Dimeşki, tarafından kaleme alınan risale İslama karşı yazılan reddiyelerin en önemlisiydi. Reddiye gelecekteki bütün İslam karşıtı münakaşa eserlerinin cephanesi olacaktır. Arap kökenli Şamlı bir hristiyan ailesinden olan Yuhanna Emeviler döneminde divan katipliği yaptığı düşünülmektedir. "De Haeresibus" adlı eserinin 100. kısmı İslama dair yazdığı çalışmasıdır. İslamı bir din olarak isimlendirmektedir. Müslümanları İsmaililer, Hacerliler ve Sarasinler diye adlandırmaktadır. Hristiyanlığın sapık mezheplerini sayarken sıraladığı eserinde, İslamı 100. sapkınlık olarak tasnif etmektedir. İsmaili Hz. İbrahim'in oğluna, Haceri ise onun annesine nisbettir. Yuhanna'ya göre Hz. Muhammed yalancı bir peygamberdir, inancın kaynağı Eski ve Yeni Ahid'dir. Bilgileri Ariusçu bir papazdan almıştır. Ariusçu kökene bağlama sebebi, İslam'ın tek Allah inancı ile Ariusçuluğun Baba'nın rolünü öne çıkarmasının payı olabilir. Dimeşki'ye göre, Hz Muhammed kendisine vahiy geldiğini söyleyerek insanları kandırmıştır. Zeyd'in karısıyla evlenmesini, kardeşlerin birbirlerinin boşadıkları kadınlarla evlendiklerini... Afrodit'e taptıklarını, daha bir çok iddiayı ilk kez o yazmıştır, daha sonraki saldırıların kökeni Yuhanna ed-Dimeşki'dir. (Taşpınar, 2001) 717'de Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz'in, kamu idaresinde görev yapan gayri müslimlerle ilgili politikayı değiştirmesi, o günkü İslam dünyasında yaşayan

özellikle hıristiyan tebaa üzerinde önemli etkileri olmuştur. Ayrıca bu tarih Emeviler'in İstanbul'u muhasara altında tuttıkları yıldır. Bu ve başka benzer olayların, özellikle İslam topraklarında yaşayan Hıristiyan din adamlarının İslama menfi yaklaşımlarında ve bu yönde eserler kaleme almalarında etkisi olmuştur. (a.g.m, s. 23)

Şamlı Aziz İoannes, muhtemelen müslüman teolojisinin biraz ayrıntılarına inmiş ilk kişidir. Müslümanlar İsa'nın özel kurtarıcı misyonunu yadsıdığından bu öğretiyi kınıyordu. Hz. Muhammed'in Ariusçu bir keşişten eğitim aldığı yolundaki polemikçi söylentiyi aktarmıştır. (Irwin, 2008, s. 29) Müslümanlar, Afrodit'in başını ya da İbrahim'in Agar'ın bekaretini bozduğu yeri simgeleyen Kabe taşına tapınan putperestlerdi. Keşiş Le Huen'e göre, Venüs'ün günü olan cumanın ibadet günü seçilmesi anlamlarla yüklüdür. (Servantie, 2005, s. 31) İslama yönelik ilk saldırıların Yakınoğu'da dinlerinin tehdit altında olduğunu düşünen hıristiyanlar tarafından kaleme alınması az çok kaçınılmazdı. Abdülmesih el-Kindi, hıristiyan bir Arap'tı, İslam'a saldıran bir metin kaleme aldı. Bu risale bir hıristiyanla bir müslüman arasındaki mektuplaşma biçimindeydi. müslümana verdiği cevapta, peygamberi şiddete başvurmak ve güzel kadınları kendine eş olarak almakla suçlamaktaydı. Bu metin Avrupa'da peygamberin yaşamına ilişkin başlıca kaynak olarak görülmüştür. (Irwin, 2008, s. 30), (Aydın, 2010) 9. yüzyılda Alvarus "büyük masraflara girerek Arapça eserlerden büyük bir kitaplık oluşturmaya kalkışan hıristiyanları suçlamaktaydı. İslam, Daniel Kitabı'ndaki gibi Deccal'in gelişine zemin hazırlamıştı. (a.g.m. s. 31) 12. yüzyılda Toledo Arapça malzemelerin çevrilip incelendiği başlıca merkez oldu. Bu müslüman şehri kısa bir süre önce hıristiyanların eline geçmişti. Başpiskopos Raimando bilginleri Arapça metinler üstünde çalışmalarını için davet etti. (a.g.m. s. 32) Kuran Latinceye ilk kez Rahip Pierre'in buyruğu üzerine 1143 yılında İngiliz Kettonlu Robert tarafından çevrilmiştir. Kuşkusuz Pierre, Kuran'ı daha iyi çürütebilmek için çevirmişti. Pierre "Serazenlerin iğrenç sapkınlığı ya da mezhebi" adlı kitabı da yazmıştır. Çalışmalar İslam kaynaklarının çevrilmesiyle devam etmiştir. (a.g.m. s. 33) Pierre'nin tuttuğu Ketton'lu Robert ve Carinthialı Hermann, Arap bilim kitaplarını da çevirecekti. Bu çeviriler 12. yüzyıldan itibaren Batı matematiği, bilimi ve felsefesine ivme kazandırmıştır. Bu anlamda Batı'da Harizmi, İbnü'l Heysem, İbni Sina, İbni Rüşd, Cabir İbn Hayyan, El Kindi... gibi filozof ve bilim adamları önemli isimlerdir. (a.g.y.) Robert'in Latince Kuran'ının, birtakim kenar notları, rahatsız edici başlıklar, düşmanca çizimler ve polemik amaçlı başka

çalışmalarla çevrelendiği görülmektedir. Bunların hepsi, bu nüshayı derleyenlerin Kuran'ı nasıl okuduğunu ve başkalarının metni nasıl okuması gerektiğiyle ve nasıl okuyacağıyla alakalı düşüncelerini göstermektedir. Robert'in çevirisinin en eski nüshasının sayfa kenarında dikkatli bir el tarafından tutulan düşmanca notlar bulunmaktadır. "mendax" yalancı, "stultissimus" olağanüstü aptalca, en çok görülenlerdir. Sure adlarının yerine alaycı isimler koyulmuştur. (Burman, 2013, s. 91-92)

Türkler ile Avrupalılar arasındaki ilişkilerin yaklaşık bin yıllık bir geçmişi vardır. Kitlesele olarak karşılaşma, 11. yüzyılın sonunda gerçekleştirilen 1. Haçlı Seferi'yle başlamıştır. Haçlı seferleri, başta kutsal topraklar olmak üzere, Doğulu ülkeleri fetih amacını taşıdıkları için, doğaları gereği, çatışma ve savaflara yol açmıştır. Kara yoluyla çıkılan Haçlı Seferleri'nde zorunlu olarak Anadolu'dan geçilmiştir. (Kula, 2011a, s. XXXIII) Haçlılar'ın Anadolu halkını Türk olarak genelleştirmelerinde kuşkusuz Türkler'in 1. Haçlı Seferi öncesinde İstanbul'a değin bütün toprakları ele geçirmelerinin büyük payı olmuştur. Bu nedenle, Türk kavramı, bütün müslüman Doğu'yu ve Doğuluları temsil eden olumsuz bir imge olarak Haçlı edebiyatında belirginleştirilmiştir. Anadolu, 11. yüzyıldan itibaren "Türkler'in ülkesi" veya "Türkler'in yaşadığı ülke" olarak algılanmaya veya tanımlanmaya başlamıştır. (a.g.y.) Bu seferlerle Doğu'nun ve Türkler'in güzel kokulu hamamları, baharatlı yemekleri, güzel kadınları, ilginç çalgıları Türk ve Doğu imgesini yayan konular arasına girmiştir.

Batı Avrupa kültürü içinde Türkler birkaç yüzyıl boyunca bütün toplum katmanlarında başlıca tutku, yazı ve sohbet konularından birisi olmuştur. Türkler kavramının bugünkü anlamından daha farklı çağrışımları vardı. Söz sadece dar anlamıyla sultanın tebaasını değil, neredeyse bütün müslümanları kapsamaktaydı. Çeşitli Avrupa dillerinde Türkleşmek deyimini aslında müslüman olmak, İslam dinine geçmek manasına gelmekteydi. Gene de, İmparatorlukların büyük gücü nedeniyle daha çok Osmanlılar düşünölmekteydi. (Ricci, 2005, s. 7)

Birinci haçlı seferiyle ilgili ilk ağızdan bilgilerini aktaran bir vakayiname yazan Papaz Foucher bir zafer şarkısı bestelemiştir. Sözlerinde ara ara, Şark ve Garp sözcükleri geçmektedir. Son derece değer verilen bir Şark'tır bu, hayallere, aşık olunmaya, sahip olunmaya layık bir yerdir. (Cardini, 2004, s. 91)

Haçlı seferleri sırasında Anadolu'dan Batı'ya yazılan mektuplarla başlayan Türklerle ilişkin yazılı ve yazınsal metinlerde somutlaştırılan yaklaşım,"yabancı" ve "öz" ün

kesin ayrımına dayanır. “Yabancı” yani Türk, Doğu ve İslam kavramları, daha baştan ve ayrımcı bir biçimde her türlü erdemsizliğin, kütülüğün ve olumsuzluğun anlamı olarak sunulur. Buna karşın “öz” her türlü değer olumluluğun ve erdemin damıtılmış hali olarak olumlanır. Bu anlayış oryantalizm açısından da geçerlidir. (Kula, 2011a, s. XXXVII) Ortaçağ Avrupası’nın bireysel ve toplumsal bilinç düzeyinin esas olarak Hristiyanlıkça biçimlendirilmesi, Doğu hristiyan dünyasının giderek artan ölçüde inançsızların egemenlik alanına girmesi ve Avrupa egemenlerinin yeni egemenlik alanı arayışına yönelmesi gibi etkenler ortak payda arayışını yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda Türkler, “karşıt güç” olarak Avrupalılar açısından ortak kimliğin oluşması ve yerleşmesi bakımından önemli bir etken olan “öteki” işlevini görmüştür. (a.g.e. s.4)

Marco Polo seyahat kitabıyla Batı dünyasının en önemli kaynaklarından olmuştur. 17 yaşındayken ailesiyle birlikte seyahate çıkar, üç yıl sonra Kubilay’ın huzurundadırlar. Onun hizmetinde bulunmuş, elçilik yapmıştır. Batı, Yakın Doğu ile özellikle de İslam dünyası ile ilişki içindedir. Oysa Marco Polo’nun anlattıkları ile yeni bir dünyayı tanıtmaktadır. Bu dünya İslamın ötesinde garip adetleri olan halklar ile bunun da ötesinde yer alan zengin ve uygar bir dünyadır. Ticaret, madenler, hayvancılık, sahip olunan zenginlikler, değerli taşlar, baharatlar... Metin okunduğunda Ortadoğu üzerinde derinlemesine durulmadığı, Uzak Doğu’nun çok zengin ve ileri bulunduğu, hayranlık dolu üsluptan anlaşılır. Kimi adetleri garip bulur, hamamları yadırgar, ölümlerin yakılmasını anlayamaz, haremleden ve çocuk sayısından bahseder. Çin, İslam dünyasının kontrolündeki Yakın Doğu denetiminin dışında bir zenginlik merkezi ve ayrıca büyük bir uygarlıktır. Bu nedenle Polo’nun gözlemleri Ortaçağ’da Batı’nın Doğu’ya olan ilgisinin en açık belirtisidir. Yazdıkları, doğruluğu üzerinde tartışmalar olsa da Batı bilgi ve efsanelerin kaynağıdır. (Şatıroğlu, 1999)

Rodos’un, Belgrad’ın, Budin’in fethi ve Viyana kuşatması Türkler’in Avrupa içlerine doğru egemenlik alanlarını genişletmesine koşut olarak ortaya çıkan Türklere ilişkin yayınların her bakımdan serpilmiş gelişmesine ortam hazırlamıştır. 1529 ve 1683 arasındaki iki Viyana kuşatması ile ilgili 4.270 olduğu görülmüştür. Bunlar sergi katalogları, bibliyografyalar, doktora tezleri, tiyatro yapıtları, öyküler, romanlar, nuveler, söylenceler, dualar, tarih kitapları, anlatılar, betimlemeler, şiirler, şiirsel yapıtlar, konuşmalar, vaazlar yer almaktadır. (Kula, 2011a, s. 55) Tacirler, elçiler, asiller, muhabirler, askeri yazıcılar, hacılar, posta ulakları ve çok sayıda tutuklu Türk

savaşlarına ilişkin en yeni haberleri Venedik, Prag, Dubrovnik, Viyana, Nürnberg ve Augsburg gibi Avrupa'nın önemli kentlerine ulaştırırlar. Böylece Avrupa Hıristiyanlığının ortak kimlik çerçevesinde Asyalı "öteki" ve "karşıt" güç olan Türklere karşı bütünleşmelerinin gerekliliği, "Neue Zeitungen" (Yeni Haber Gazetesi) üzerinden Avrupa'da yaygınlaştırılır. Bir dilden öbürüne yapılan çevirilerle İtalya, Almanya, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler arasında bilgi akışı sağlanarak, Asya ve Türk karşıtlığı zemininde ortak Avrupa kimliğine temel oluşturulmuştur. Bu gazete, pazaryerlerinde, kiliselerin önünde, sokaklarda, dinsel törenlerde sesli olarak okunur, sokak satıcılarınca satılır, kamuoyu etkilenir, hatta yönlendirme olanağı sağlanır. (a.g.e. s. 4)

İslam hakkında yazanlar, başlı başına İslamla ilgilendikleri için değil, Papalık'ı veya katolik kilisesinde reform isteyenlericezalandırmakta kullanılacak bir sopa olarak bu dini ayin ve uygulamalarına yönelik bir değerlendirmeden yararlanmak istedikleri için yazdılar. John Wyclif "Papalık'ta reform ve Kitabı Mukaddes" in yerel dillere çevrilmesi için seferberliğe girişti. Müslümanlar yoldan çıkmış olmakla birlikte çoğu katolikten daha fazla yoldan çıkmış değildi. Yoz ve açgözlü İslamın yükselişinin nedeni katolik kilisesiydi. (Irwin, 2008, s. 54)

Türkler'e karşı ilgi sadece savaşlarla sınırlı kalmamıştır. Kültürel, dinsel ve toplumsal düzendeki farklılıklar da merak edilmekteydi. Bu ihtiyacı gidermek için "Türk literatürü" kapsamında Türkler'le ilgili, onların dinini, askeri ve siyasal düzenini, gelenek ve göreneklerini anlatan çok sayıda "Türckenbüchlein" Türk kitapçığı basılmıştır. Ancak sıkça basılan bu kitaplar, yabancı olan Türk'ü anlamaktan çok, düşman kimliğini ön plana çıkarmışlardır. (Coşan, 2009, s. 5) 16. yüzyılda Türk imgesinin en çok işlendiği ve basıldığı metin türleri dua ve vaazlardır. Bu anlamda Luther'in çabası dikkate değerdir. Luther'in Türk konusuna verdiği önem, tüm eserlerini kapsayan indeksten de ortaya çıkmaktadır. İndekste Türkiye ve Türk ile ilgili Türkler'in karakteri ve özellikleri, gelenek ve görenekleri, dinleri ve Hristiyanlıkla yaşanan sorunlar yer almaktadır. Türkler'in Orta Avrupa'da alımlanmalarıyla ilgili en önemli kaynağı Luther teşkil etmekteydi. Batı dünyasının Türkler'in Avrupa'nın sınırlarına kadar gelmesiyle oluşan korkuya karşı Luther daha önce görülmedik bir savaş başlatır. (a.g.e. s. 36) Bu bağlamda Türkler'e karşı dualar doruk noktasına varmaktadır. Bunlar çocuk ve gençlere yönelik dualar, evde okunacak dualar, kilise duaları, savaş duaları ve özel bir kesime yönelik olmayan dualardır. (a.g.y.)

Fransa’da 1480 ile 1609 arası Osmanlılar’la ilgili 80’den fazla kitap basıldı. İngiltere’de ise propaganda amaçlı newsbook’lar, tüccar ve seyyahların hatıratları yayınlanıyordu.16. yüzyılda “Türkendrucke” Türk baskıları adında bir gazete Almanlara Türkleri tanıtıyordu. Haberler, elçi raporları, Venedik balyoslarının raporları, antipropaganda için kilisenin bastığı birkaç folyoluk kitaplar, vekayinameler, mektuplaşmalar, tutanaklar... hep Türkler’i konu almaktadır. (Kumrular Ö. , 2008, s. 135)

İslamı incelemek isteyenler büyük zorluklarla karşılaştılar. Segovialı Juan müslümanlarla müzakerede yardımcı olması için Kuran’ı çevirdi. Çok geçmeden “iğrenç ve sapkın” bir düşünceyi tanıttığı için ona karşı saldırılar başladı. (Irwin, 2008, s. 54) Hıristiyan kilisesinin söylemine uygun olarak Avrupalılar’ın, inançsızlar olarak adlandırdığı müslümanlara ilişkin ortak belleklerinin biçimlenmesine katkıda bulunan kaynaklardan biri de İtalyan misyoner Ricoldo’nun “Confitatio Alcorani” Kuran’ın çürütülmesi adlı eseridir. Yapıt Luther tarafından çevrilmiş “Verlegung des Koran” adıyla yayımlanmıştır. Kitabın yayımlandığı 1542 yılından sonra Luther Türkler hakkında üç eser daha yazmıştır. O anda tarihler Osmanlı İmparatorluğunun Macaristan’ı topraklarına kattığını göstermektedir. (Kula, 2011a, s. 7) Luther Tevrat’ın Danyal söylencesindeki “küçük boynuz” olarak yorumladığı Asyalı zalim Türk’ü, İncil’deki “Gog ve Megog” (Yecüc ve Mecüc) söylemine uyarlamıştır. Mecüc, Yecüc ülkesinin prensidir, o Türk padişahıdır.(a.g.e. s. 27) “Türkler Tanrı’nın kırbağı, şeytanın uşağı”dır. Onun karşıtı olan köylü isyancı Müntzer dahi Luther için kötü sözler söylerken, onu aşağılamak maksadıyla Türkler’e, Yahudiler’e benzetir. Bu bağlamda onun tarafından “kör ve belli çıkarlar uğruna sahteleştirilmiş, zehirlenmiş inancın, Türklerin, dinsizlerin ve Yahudiler’in inancından daha kötü olduğu” ifade edilmiştir Almanca’da yerleşik imgesel çağrışımı çok yüksek “Turkenpredigt” “Türk vaazi” Türk ilerlemesini durdurmak için oluşmuş, yaygınlaşmıştır. Bu vaazler özellikle Viyana’da yoğunlaşmış önemli dini önderler burada halka hitab etmişlerdir. Bunların arasında daha sonra II. Pius adıyla papa olan Silvio da vardır. (a.g.e. s. 29-32)

Bilginlerin oryantlizmi ilk sistemli İbranice ve Arapça araştırmalarıyla doğdu. Bu araştırmalar matbaanın bulunmasından bile önce başladı. 14.yüzyıl başında Vienne Konsili’nden sonra Papalık, İbranice, Arapça, Yunanca ve Keldanice öğrenimi için Roma, Paris, Bologna, Oxford ve Salamanca’da beş okul kurar. Oryantalist sözcüğü o zamanlar “Sami dillerini araştıran” anlamına gelmektedir. (Şeni, 2009, s. 44)

15. yüzyılda yazılan dinsel metinlerin çoğunda Türkler ile Yahudiler özdeşleştirilir. Bu iki ulusal ve dinsel topluluk, Hristiyanlık açısından her türlü kötülüğün kaynağı olarak gösterilir. Yahudiler'in Türkler'e yönelişi ve Yahudiler'e ilişkin tarihsel önyargılar Alman kültüründe 15. ve 16. yüzyılda da olumsuz değerlendirmelerin sürmesine neden olur. Almanya'da olumsuz Yahudi imgesini pekiştirenlerden biri de Luther'dir. O Türkler'i ve Yahudiler'i kötülüklerin nedenleri arasında görür, bu iki kültürel topluluğu yer yer aynı bağlamda anar. (Kula, 2011b, s. 72) Hristiyanlar tarafından Yahudi ve Müslümanların "İsa'nın krallığına karşı işbirliği yapan müttefikler olarak" görülmüş olması nedeniyle, birlikte düşman kabul edilmiştir. Latin katolik Hristiyanları arasındaki anti-Semitizm'de, anti-İslamizmden kaynaklanmakta, dolayısıyla oryantalizm ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Bu anlamda oryantalizm, Avrupa-merkezci tarih yazımına, anti-semitizme ve anti-İslamizme dayanır. (Şenay, 2002)

Granada Başpiskoposu Talavera, müslümanların çoğunlukta olduğu bölgede dinsel eğitimi gerçekleştirmek, kendi ruhbanlarının Arapça bilgilerini geliştirerek din bilgilerini ve kilise şarkılarını Arapça'ya çevirtmek için çabalamış, bu uğurda Engizisyon'u ve onun baskısını dikkate almamıştır. Ancak engizitör değişince 1499'da Granada'da Kuran yakılmıştır. Ondan önceleri de 12. yüzyılda Yahudi bilgin Maimonides'in eseri, katoliklik dışı eserlerin, özellikle de Talmut'un, Magriplilerin 1492 sonrası buralardan atılmasından sonra ise Arapça kitapların yakılması görülmüştür. Müslümanlarla yaptığı teolojik tartışmalardan yenik düşen bir kardinal Granada'nın meydanlarından birinde, Arapça ve İbranice 1-2 milyon cilt kitabı, İspanya'nın müslümanlardan kurtarılması şerefine yaktırmıştır. (Tez, 2014, s. 40-41)

16. yüzyılda Arapçaya merak saranların büyük bir bölümü amatördü. Bu amatörler elyazması toplamak ve daha adanmış olan bir sonraki akademik oryantalist kuşağa parasal destek sağlamak yolunda yararlı bir iş gördüler. Sonraki yüzyılda İslam, Araplar üzerine yapılan araştırmalara Protestanlar öncü oldu. 16. yüzyılın ön-oryantalizmi ise daha çok bir katolik meselesiydi. (Irwin, 2008, s. 84) 17. yüzyıl hristiyan bakış açısına göre, Müslümanlar ırklarından veya kültürlerinden dolayı değil, hakiki olmayan bir dine inandıkları için düşük bir konumdaydılar ve bu yüzden cehennem mahkumiyetiyle karşı karşıyaydılar. (a.g.e, s. 91)Yine bu yüzyılda Roma Katolik Kilisesi'nin birlik ve otoritesinin parçalanması ve Avrupa prensliklerini dağıtan din savaşlarının ardından, dinin evrensel bir tanımını yapmaya yönelik ilk

girişimler görülmeye başladı. Bu tanımlama tarihinin önemli bir adımı da Lord Herbert'in *De veritatesiydi*. Keşifler ve ticaret insan ufkunu genişletmiştir, Doğu'daki dinler Avrupalı bilincin sınırlarını zorlamaya başlamaktadır. Bu dinlere yönelik öncü bir ilgi ve rönesans bilim adamlarının antik çağ mitolojilere dönük klasik uğraşdır ki Lord Herbert'i bu arayışa itmiştir. (Asad, 2007, s. 119)

İngiltere'de Türk imgesi önce Türkler'e ilişkin Latince, Fransızca ve İtalyanca bir takım eserlerin çevrilmesiyle başladı. Özgün eserlerin ortaya çıkması ise, 1580'de nişan-ı humayunla ilk kapitülasyonları almalarının ardından kurulan Levant Kumpanyası'ndan sonradır. İngiltere'nin Türk tehlikesinin sınır dışında kalması, dikkate alınması gereken önemli bir etken olarak görünmektedir. Ancak yine de Doğu'ya giden İngiliz hacıların ya da gezginlerin içlerinde Türk veya Müslüman düşmanlığı o kadar büyük bir yer etmişti ki, bunların bu gibi önyargılardan kurtulabilmeleri mümkün değildi. (Arıkan, 1999, s. 90)

16. yüzyılın sonlarıyla birlikte, egzotik ülkeleri ve onların insanlarını birçok Avrupalı'ya birden tanıtmak için görsel imgeler kullanılmaya başlandı. Avrupa'nın ötesindeki dünyaya ait imgeler genellikle belirli klişelere dönüştürülmüştü. Bu klişeler arasında klasik olanları çoğunlukta idi. Hindistan ve Etiyopya gibi uzak yerlerde yaşadıklarına inanılan, "Sciopatlar", "Amazonlar", "Cynocephaluslar", "Blemmyalar" gibi "ucube ırklar" söylencesi Antik Yunan'a aitti ve sonraki kuşaklara Pliny'nin *Naturel Historysiyle* aktarılmıştı. Asya'nın algılanışı da klişelere dayanmaktaydı. Osmanlıların ve Moğolların müslüman imparatorlukları –tıpkı Yunanlılar'ın Persler'e yaklaşımları gibi- çoğunlukla oryantal despotizm olarak aktarılıyorlardı. (Burke, 2003, s. 212)

17. yüzyılda çoğu kimse Doğu'nun kadimliği ve gelişmişliği karşısında aşağılık hissine kapılmıştı. Batı'ya herhangi bir önem atfeden pek az Doğulu vardı, onlar da aşağılık hissine kapılmakta haklı olduklarını söylüyorlardı. Bazı Çin'li memurlar da Batılıların hünerli saatlerine, şeytani toplarına ve şaşmaz takvimlerine hayranlık duyuyorlardı, ama bunlar hariç tutulursa, hiçbir etkileyciliğe sahip olmayan bu yabancılarda öykünmeye değer pek bir şey göremiyorlardı. (Morris, 2012, s. 24)

18. yüzyılda despotizm, İslam'a yönelik, eski önyargılar yarışında fanatizmi de geri bırakır. Dahası, Hz. Muhammed'in dini, artık sadece bir parçası, hem de en önemli olmayan parçası olduğu genel Doğu kavramının ardında neredeyse tamamen silinir. Dinsel hoşgörüsüzlükten politik eleştiriye geçiş artık tamamlanmıştır. Bu geçiş Machievelli ve Bodin'le başlamıştır. (Hentsch, 2008, s. 162) 18.yüzyılda "Doğu

despotizmi” fikrinin yayılmasında en büyük payı olan düşünür Bodin’den esinlenmiş olan Montesquieu’dur. Babıali’nin uluslararası meselelerdeki ağırlığı ve göreceli etkisi sürekli iniştedir. Doğu’ya ilişkin politik meselelerde bunun etkisi görülür. Despotik iktidar ılımlı iktidarın karşı kutbu haline gelir, Avrupa ikncisine layikken, Doğu birinciye tipik bir örnektir. Doğu-Batı ikilisi politik biçimlenmesini böylece tamamlamış olur. Artık Doğu despotizmi kavramı, çevresinde ötekiyle ilgili imgenin inşa edildiği bir eksen haline gelir ve böylece bu imge başlıca işlevine kavuşmuş olur. Bu inşaada Montesquieu kilit noktadadır. (a.g.e. s. 163) Bodin’in zulüm monarşisinden, Montesquieu’nun “Doğu despotizmi” kavramına geçerken, arada İngiliz düşünür Hobbes vardır. Hobbes monarşik rejimleri Tevrat’da bahsedilen deniz canavarı “Leviathan” sözcüğü ile tanımlıyordu. Aslında Batı monarşilerini eleştiren Leviathan kelimesi, daha sonra savunulan ve örnekleri hep Doğu’dan verilen despotik rejimlerin teorik çerçevesi gibi kabul edilebilir. (Timur, 1994, s. 165)

“Ecole Speciale des Langues Orientales Vivantes” Yaşayan doğu dilleri özel okulu 1795’te kurulmuş ve başına ilkin Mathieu, sonra Silvestre de Sacy geçmiştir. De Sacy koyu bir Hıristiyan olduğundan Hz. Muhammed’i becerikli bir sahte peygamber olarak görmesi az çok kaçınılmazdır. Bununla birlikte ana akım İslamdan çok bunun çeşitli hizipçi, gizli ve kimileyin sapkın olanlarıyla ilgilendi. (Irwin, 2008, s. 149) Sacy modern oryantalizmin kurucularından sayılmaktadır. Avusturyalı Hammer ise Osmanlı İmparatorluğu Tarihi’ni yazmıştı, o da Doğu’nun tarikatlerine, ana akımın dışına ilgi duymaktaydı. İlluminati, Masonlar, Gül ve Haç Tarikatı gibi uğursuz! Batılı toplulukların Doğu kökenli olduklarını öne sürmüştür. Tapınak Şövalyeleri, Haşhaşiler İlluminatilerin atalarıdır. Bu dönemde Şarkiyatçılık Fransa ve Almanya’da doruk noktasındadır. (a.g.e. s. 167-170) ‘Dinler arası diyalogun’ ilk örneği olabilecek Bizans İmparatoru II. Manuel ile Hacı Bayram Veli arasında geçtiği söylenen dini tartışmanın Manuel tarafından kaleme alınması, başta ilahiyatçılar olmak üzere Batı ilim aleminin dikkatini çekmiştir. 1810 yılında Hase, bu kitabın bazı bölümlerini yayınlamış, metnin diğer bölümleri de zaman içinde yayınlanmıştır. Paleiologos bu tartışmada hristiyanlığın üstünlüğünü göstermiştir. (Daş, 2010, s. 347)

Aydınlanma çağında özgür düşüncenin ve hoşgörünün sembolü haline gelen Voltaire bile “devlet benim” diyen 14. Louis’yi övücü bir tarih yazmıştır. Bu güvensizlik ortamı Aydınlanma yüzyılında mutlak monarşilerin eleştirisinin de dolaylı bir

biçimde yapılmasına yol açmıştır. 18. yüzyılda düşünürler kendi ülkelerindeki mutlakiyetçi rejimleri, Doğu'da ideal tipini buldukları despotizm tehlikesine göre değerlendirmişlerdir. Bu despotizmin en çarpıcı örneklerini ise Osmanlı, İran ve Hindistan'da görmüşlerdir. 18. yüzyılın aynı zamanda ırkçılığın da doğduğu bir dönem oluşu, hiç kuşkusuz Batı'daki siyasal rejim ve özgürlük analizlerini de etkilemiştir. Böylece çoğu kez, despotik rejimler ırkçı ard fikirlerle ve Doğulu karakterin bir parçası olarak görülmüş ve incelenmiştir. (Timur, 1994, s. 153-154)

18. yüzyılın sonu Fransız ihtilali, terör döneminin ardından Napolyon'un hakimiyetin kurması ve sonrasında ise Mısır'ı işgalini getirmişti. Bu işgalin sonucu Avrupa'nın sömürgeci faaliyetlerini meşrulaştırma çabalarında yeni bir sayfa açılmıştır. Artık zayıf ve bitap düşmüş Doğu'ya "ışık ve özgürlük" götürülecektir. Napolyon'u uygarlık götürme misyonuna sahip bir kahraman olarak gören Volney'e göre, halkları fanatizmin ve zorbalığın boyunduruğundan kurtarmak, onların doğduğu topraklara bilimi ve sanatı geri getirmek ve mümkünse, diriltilen Doğu'nun zaferiyle eski Doğu'nun zaferini gölgede bırakmak gibi soylu bir hedef biçiliyordu. (Bulut, 2014, s. 91) Bu seferden sonra, Avrupa ve Orta Doğu ilişkilerinde yeni devre açılmıştır. Mısır'ın işgali bir kültürün kendisinden daha güçlü bir kültürle gerçekten bilimsel bir şekilde bir araya gelişinin ileri bir örneğidir. Doğu ve Batı arasında bugün dahi kültürel ve politik düşüncelerin üzerine çıkan bazı olguların hayat bulmasına yol açmıştır. Napolyon'un seferi "Description de l'Egypte" Mısır'ın tasviri isimli büyük ortak anıtsal ilmi eserle oryantlizme yeni bir sahne ve yeni bir dekor getiriyordu. Zira gerek Mısır ve gerekse daha sonra diğer İslam ülkeleri, Batı'nın Doğu üzerinde edindiği bilgiler hazinesi içinde canlı bir laboratuvar malzemesi gibi etüt sahası olarak kullanılmışlardır. (Said, 1998, s. 67) Napolyon'dan sonra getirilen Bourbon Hanedanı hedefi büyüttü. Mısır çalışmalarının yanına bir de "Societe Asiatique"i kurarak bütün Asya'yı Fransa'nın ilgi alanı haline getirdi. (Boztemur, 2002, s. 136) Mısır seferine katılan bilim adamları, aynı zamanda bilgiyi bir denetim ve iktidar aracı olarak gören aydınlanma zihniyetinin de bir ürünüdür. Bu zihniyete göre doğa üzerinde nasıl bilimle egemenlik kurulduysa, toplumlar üzerinde de bilimle egemenlik kurmak mümkündü. Bunun için toplum hakkında uzmanlık bilgisine ihtiyaç vardı. Doğu'yu idare etmek ve yeni bir düzen kurmak ancak sivil idare, hukuk ve benzeri alanlarda uzmanlık bilgisine sahip olanlar eliyle mümkündü. Doğulular'ın bu bilgiye sahip olmadıkları varsayılıyordu. Dolayısıyla bilim adamları

hem Doğu üzerindeki denetimin araçları olarak görüldüler, hem de medeniyet götürme söylemine inandırıcılık kazandırdılar. (Ayas, 2011, s. 45)

“Onlar için misyonları o kadar önemliydi ki, Napoleon Mısır seferinden önce askerlerine şöyle seslenmektedir. “Askerlerim, öyle bir sefere çıkıyorsunuz ki, bu seferin sonuçları uygarlık açısından tahmin edemeyeceğiniz ölçüde büyüktür.” Ülke içinde yaşayan insanlar açısından, uygarlık süreci, kavramın ilk oluştuğu ana göre artık tamamlanmış bir süreç olarak görülür. Kendilerini artık tamamlanmış, kurulmuş bir uygarlığın taşıyıcısı, dışarıya doğru yayıcısı olarak görmeye başlarlar. Önceki uygarlık süreci anlayışından bilinçlerinde fazla bir şey kalmamıştır. Ulaşılan sonucu kendi üstün yeteneklerinin bir göstergesi olarak kabul ederler. İnsanların uygarlığa yüzyıllar süren bir süreç sonucunda ulaşmış olduğu gerçeği ya da ona nasıl ulaştıkları sorusu onları pek fazla ilgilendirmez. Üstünlük, yani uygarlık bilinci, artık o andan itibaren, sömürgeci fatihler haline gelen, yani Avrupa dışındaki ülkeler açısından bir tür üst tabaka şekline dönüşen ulusların, daha önce saraylı aristokrat üst tabakaların, uygarlık, gibi kavramları kendi iktidarlarını gerekçelendirmede kullanmaları gibi, kendi egemenliklerini gerekçelendirmede kullandıkları bir kavram haline gelir. (Elias, 2000, s. 129-130)

3.4. AKADEMİK ORYANTALİZM VE SONRASI

Akademik anlamda oryantalizm sözcüğü, İngiltere’de, Oxford English Dictionary’ye göre ilk kez Lord Byron tarafından 1811 tarihinde kullanılmıştır. İngilizlerin bu tarihte, bir disiplin (scholarship) olarak oryantalizmi “Doğulu dillerin bilgisi” şeklinde algıladıkları anlaşılıyor. Aynı sözcüğün “Doğulu milletlerin nitelikleri, düşünce ve ifade tarzları, adetleri” biçiminde kaydettiği ikinci bir anlamda ise bu tarih daha eskilere gidiyor. Bu konuda da terimin ilk kez 1769’da kullanıldığını görmekteyiz. (Timur, 2003, s. 64)

1795 yılı oryantalizm için bir milat niteliğindedir. Paris’te, devrim sonrasında Langles tarafından “Ecole des langues orientales vivantes” kurulmuştur. Ancak okula esas hareket kazandıran Sylvestre de Sacy idi. Sacy kendisi bir sofı olsa da idaresindeki bu okul hem laik hem de bilgin bir oryantalist kurum özellikleri göstermekteydi. Almanca konuşulan ülkelerde eğitim hala kiliselerin elindeydi. Burada yürütülen laik oryantalist çalışmalar amatörler tarafından yürütülüyordu. Bunlardan birisi de Hammer idi. Avrupa’nın ilk oryantalist dergisi olan “Fundulen

des Orientes”i kurdu. Avrupalı bütün oryantalistler bu dergide çalışıyorlardı, çok önemli çalışmalar ortaya çıktı. Tarihin sömürgecilik faaliyetlerinin yoğunlaştığı ve hızlandığı bu evresinde, Avrupa yeni toplumlarla, yeni kültürlerle, yeni geleneklerle karşılaşmaktaydı. Seyyahlar, girişimciler, egemenlik kurulan bu alanlara seyahat yapmaktaydılar. Bu bilgilerin işlenmesi, tasniflenmesi, kullanıma sunulması gerekmektedir. İkinci bir ihtiyaç da, bu ilişkilerin nasıl sürdürüleceğiydi. Bu toplumların gelenekleri, dinleri, tarihsel kökleri onlarla nasıl ilişki kurulacağı konusunda da ipuçları vermekteydi. Hala revaçta olan çalışmalar filolojikti, zamanla bunlara yenileri eklendi. Diğer çalışmalarla bağlantı kurmak için dernekler kuruldu. Uzmanlık alanlarına özgü dergiler çıktı, kongreler tertiplendi. (Bulut, 2014, s. 105)

1821’de Paris’te “Societe Asiatique” kuruldu. İlk başkanı Sacy idi. “Journal Asiatique” adında bir de dergi çıkardılar. 1823’te Londra’da “Royal Asiatic Society” kuruldu, onlar da dergilerini çıkardılar. Sonraları bunlara Hindistan’da, Amerika’da Almanya’da dernekler ve dergileri eklenir. Kütüphanelerdeki elyazmaları kataloglandırıldı, gramer ve sözlükler yayınlandı. Taberi tarihi, Mukaddime, Tabakat, Şehname tercüme edildi. İslam tarihi kitapları gerek çeviri olarak gerekse de telif olarak yayınlandı. Bu bağlamda, Weli, Sprenger, Muir önemli eserler yazdılar, İbni Hişam’ın siyeri, İbn Esir’in tarihi, Mesudi’nin kitabı çevrilen eserler arasındaydı. Wellhausen kaynakların eleştirel incelemelerini yayınlarken, Caetani İslam tarihini yazdı. *The Arabian Nights* kitabının çevirmeninin yeğeni Lane-Poole Doğu sikkeleri kitabı yayınladı. Barthold Orta Asya ve Türkler’in tarihini uzmanlık olarak seçmişti. Karabacek ise nümizmatik bilimini geliştiren kişiydi. Arap epigrafisinin kurucusu Berchem bu alanın başyapıtını yayınladı. İslam arkeolojisinin öncüsü kabul edilen Herzfeld ve sanat tarihçisi Strzygowski ona yardım etmişlerdi. Herzfeld ve Sarre Abbasi sarayında arkeolojik kazılar yaptılar. Doughty ve Musil önemli seyahat kitapları yayınladılar. (a.g.e. s. 107-109)

Modern sosyal bilimlerin henüz oryantalist çalışmalarda etkili bir şekilde kullanılmaya başlanmadığı bu yüzyılda, oryantalist incelemelerde hala filoloji ağır basmaktaydı. Bilimsel malzemeler giderek çoğalmaktaydı. Oryantalistler daha teşkilatlanmışlar iletişimlerini güçlendirmişlerdi. Bu anlamda 1873’te Paris’te toplanan kongre çok önemliydi. Sosyal bilimlerde yavaş yavaş hareketlenmiş, Doutte ve Westermarck İslam toplumlarının antropolojisiyle ilgili önemli araştırmalar yayınlamışlardı. Kremer İslam tarihini ilk kez sistematik olarak ele almıştı. 1820-1850 arası Fransız tarihçileri ekolü, tahlillerini sosyal gruplar arasındaki iç

mücadelelerin dinamiği üzerine kurmuşlardı. Grimme Hz. Muhammed'in hayatında sosyal faktörlerin tesirlerini incelemiştir. (a.g.e. s. 109-110) Alimler özü yakalamak için, modern dönemleri araştırmaktan vazgeçerek klasik dönemlerde uzmanlaşmaya başlarlar. Dinler tarihi ve karşılaştırmalı filoloji ortaya çıkar.

Renan Arap felsefesinin 7. ve 8. yüzyıllarda Yunan felsefesini uyarladığını, bu yüzden bilime katkıları olmadığını, ancak 11 ve 12. yüzyıllarda özgünlüğe kavuştuğunu iddia eder. Ona göre İslam'ın ruhu ölü doğmuştur, eksik bir ruhun ürünüdür. Ona mektupla karşılık veren Cemaleddin Afgani, Renan'ın geniş ilmini ve irfanını övmüş ancak onun, İslam medeniyetinin Araplara hiçbir şey borçlu olmadığı iddiasını reddetmiştir. (Lockman, 2009, s. 139)

Lamartine, edebiyatçı, devlet adamı ve iş adamı, bakan, bir dönem Osmanlı İmparatorluğuna gelmiş, bununla ilgili anılarını kaleme almıştır. O da döneminin diğer aydınları gibi Şark meselesini gündemine almıştı. Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmada, Osmanlıların askeri ruhunun yeniçerilerle birlikte ortadan kalktığını, artık Osmanlı ruhu diye bir şey kalmadığını, Osmanlı Devleti üzerinde önce bir protektora kurulmasını, sonra bu genel protektoranın, özellere ayrılmasını yani paylaşılmasını savunmuştur. "Her eyalette birkaç bin Türk, çökmüş, cesaretini kaybetmiş halde, hiç çalışmadan emekçi Hıristiyan ırkların ürettiklerinden kanuni olarak aldıkları paylarla sefilane yaşıyorlar", dedikten bir müddet sonra İmparatorluk topraklarına gelmiş, kendisine modern yöntemlerle işleteceği bir çiftlik için imtiyaz istemiş, bunun karşılığında Osmanlı Tarihi adlı eserini yazmıştır. (Timur, 1989, s. 21-25)

İgnaz Goldziher'in "Muhammedanische Studien" adlı çalışması İslam hukuku ve ilahiyatı alanında derin bir iz bırakmıştır. İslam ahlakı içinde tasavvufun öneminin farkına varan ilk kişi olarak görülür. Ona göre İslamda "Mekke'nin yahudileştirilmiş, dini adetleri"ni görmektedir. (Bulut, 2014, s. 125) Hurgronje İslamı sahada gözlemlemiş, Müslüman kimlikle orada ikamet etmiştir. "Mekka" adlı iki ciltlik kitabında Batılı klişeleri eleştirmiştir.

Spengler, "Batı'nın çöküşü" adlı eserinde Birinci Dünya Savaşı'nın zihinde açtığı yarayı irdelemektedir. Eserinde klasik dönemleri ve zamanını incelemekte, çöküşün bir kehanet olmadığını öne sürmektedir. Problemlerin ortaya çıkması ve çözümü gerekmektedir, aksi takdirde geleceği kaçınılmaz olan son görünmektedir. Dünya tarihi insanlığın evrensel tarihi değildir, evrenseli Batı temsil eder, bunun yolunun

bilinmesi önemlidir. Ancak dünyaya tepeden bakmak anlayışı terk edilmelidir. (Spengler, 1997)

Toynbee, 1934-1961 arası yazdığı on iki ciltlik “A Study of History” adlı medeniyetlerin karşılaştırmalı analizini yaptığı eserinde, Batı dışı kültürlerin ölü olup olmadığını inceler. Batı kendi üretim biçimini yaymıştır, uygarlığını değil. Yirmi bir uygarlık sıralaması yapar, 20. yüzyılda hala devam etmekte olan Batı, İslam, Hindu, Uzak Doğu kültürleri ve ortodoks Hristiyan kültürlerini inceler. Ona göre, Batı, kendisini üniter uygarlık, benmerkezcilik ve tarihi düz bir çizgi olarak görme anlayışından vazgeçmelidir. (Sorokin, 1972, s. 108-114),

19. yüzyıl düşüncesinin başlıca konularından biri Kitabı Mukaddes’i eleştirel okumadır. Kutsal metinlerin sahnesi olmuş olan Doğu üzerine yeni meraklar, yeni ilgiler uyanır ve her inançtan sayısı hızla çoğalan bilgin oraya yönelir. Kutsal kitap araştırmalarına paralel olarak kolektif kimliklere karşı yeni bakış açıları gelişir. Kolektif kimlikler artık sadece dine değil, gitgide paylaşılmış bir tarih duygusuna dayanmaya başlar. Kutsal Kitap’ın art arda birçok defa yazıldığını gösteren ve tarihsel eleştiri yöntemiyle yapılan yeniden okumalar, yeniden yazımlar arasındaki benzerlikleri araştıran çalışmalar, arkeoloji, filoloji sayesinde eski Doğu’ya ilgili yeni keşifler, kendi olma bilincinin yeni biçimlerini doğurur. Böylece oryantalist Yahudiler İslam metinlerini yeniden keşfeden ilk araştırmacılar olurlar. (Şeni, 2009, s. 31-32)

19. ve 20. yüzyıllar Avrupa’sı, Batılı muhayyilesinin egzotik gıdası olarak Doğu’nun yarattığı merak ve ilgiye karşın, Doğu hakkında gelmiş geçmiş en berbat imgeler dizisini üretir. Sömürgeci Avrupa, istediği ölçüde kendine mal etmeyi asla başaramadığı bu Doğu’ya aynı sahiplenici kucaklamayla hem hayrandır, hem de onu küçümser. İmgelerdeki çokluk, çelişkilerdeki şiddet, iğrençlikle saf bir idealizmin yan yanılığı işte bu yüzdendir. (Hentsch, 2008, s. 189) Hangi kılığa bürünürse bürünsün en incelikli kibirden en kaba saldırganlığa kadar çeşitli biçimler altında ötekini küçümseme, Avrupa’ya sanayi sömürgeciliğinin yüzyılı 19. yüzyılın alametifarikasıdır. Doğu’ya karşı üstünlük duygusu 17. yüzyılın sonuna doğru belirecektir. Ondan önce örneğin Haçlı seferlerinde fetheden fethettiğinin kültürünü benimsemiştir, 16. yüzyıl Avrupa’sı Türkler’e karşı beslediği nefretten ayrı olarak onlara karşı saygı duymaktadır.(a.g.y.)

Osmanlı tehditi azalarak, geriye yalnızca bir güvensizlik ortamı kaldığında, hristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasındaki düşmanlık da gerilemişti. Ancak, bu değişikliğin

sağladığı politik tavrından sonra Doğu'nun edebi anlamda uydurulanlarla kullanımı son buldu. Doğu Batı'nın düşlerindeki yerini ve değerini artık yitirmişti. Doğu, Batılı güçlerin hakimiyetine daha fazla girdikçe, daha açık olarak düşlerden, edebiyattan, resimden ve modadan çekildi. 1001 Gece Masalları, Avrupa'da Türkler'in yenilgisi ile eş zamanda tanındı. Osmanlılar'ın Avrupa'nın istikrarı için ciddi bir tehdit olmaktan çıktıkları zamana da Türk Rondları'nın Avrupa müziğine dahil olması rastladı. Napolyon'un Mısır'ı zaptından sonra da Batı'da sarıklar modası başlamıştı. 19. yüzyılda tavrılarda gözle görülür bir değişiklik söz konusuydu, bilinçsiz bir korkunun yerini tanıdık olana duyulan küçümseme almıştı. (Kabbani, 1993, s. 164) Oryantalist çalışmalar, Avrupa'nın denetimi altında tutacağı halklarla ilişkilerini derinleştirebilmesi amacıyla, "East India Company"nin görevlisi olan Sir William Jones tarafından resmi olarak başlatıldı, İngiltere dünyanın önde gelen güçlü ülkesi olarak öncülüğü kabul etti. (a.g.e. s. 165) "Türk gibi kuvvetli", en zor işlerin bile altından kalkabilen birini değil, beyni olmayan bir yarmayı çağrıştırır. "Alaturka" terimi, rahatsız helalar için de kullanılır. İlk kez 1866'da ortaya çıkan "Türk kafası" deyimini ise, somut olarak fuarlarda üzerine vurularak yumruk kuvveti yarışması yapılan sarıklı bir baş için kullanıldı, mecazi anlamda ise hiç durmadan alaya alınan insanları ifade etti. (Solnon, 2013, s. 537)

"Encyclopaedia of İslam" 20. yüzyıl oryantlizmi tarihinin en önemli belgesidir. W. R. Smith yayına hazırladığı "Encyclopaedia Biblica" ile birlikte bu ansiklopedinin de önemli bir başvuru kaynağı olduğunu belirtmişti. Yeni oryantlizt çalışmalar akademik merkezli olmaya başlamıştı. Macar Yahudisi İgnaz Goldziher ve hocası Arminius Vambery öne çıkmaktaydılar. Sonraları ise Louis Massignon ve onun öğrencisi Bernard Lewis ve Barthold gelecekleirdi. Yine Brockelmann, Rosenthal. Hodgson, Cahen, Schimmel onları takip edecekti.

Nazi ideologlarının Doğu konularına merakları daha çok Hint ve Tibet meseleleriyle ilgilenmek ölçüsünde oldu, Himmler ve Rosenberg'in himayesinde bilgin ve ayrıksı tiplerden oluşan karışık bir topluluk üstün Töton ırkının kökeninin Asya'da bir yerlerde aradı. Arap dünyasında Naziler'in İngilizlerin ve Fransızlar'ın sömürgeciliğinden kurtaracakları yolundaki yaygın umuda karşın Naziler, Arap kültürü ve İslam araştırmalarıyla ilgilenmediler. Hitler "Mein Kampf"da Arap milliyetçilerine horgörüsünü dile getirmekteydi. Arapların sömürgeleştirilmeyi hak ettiklerini düşünüyordu. Birkaç 'Doğu Araştırmaları Kurumu' Nazi döneminde kapatılmıştı. (Irwin, 2008, s. 235) Brockelmann'ın "Geschichte der Arabischen

Literatur” ü 20. yüzyıl oryantalist yayınları arasında Encyclopaedia of İslam’dan sonra ikinci sırada gelmekteydi.

İngiltere’de akademik oryantalizmi İkinci Dünya Savaşı oluşturdu. Arapça ve İslam eğitimi ve araştırmaları o güne değin çoğunlukla önemli ama bir hayli ayrıksı bir avuç kişiye bağlı olmuştu. Savaşın peşi sıra üniversitelerde ek bölümler açıldı ve doğru dürüst bir akademik söylemin oluşmasına yetecek sayıda akademisyen bu alana girdi. Tarihçiler İslam tarihi yapıtlarının yazarları olarak filologların yerini aldılar. Antropologlar, toplumbilimciler ve coğrafyacılarda katkıda bulunmaya başladılar. Üstelik, Doğu dillerinin modern ve konuşma biçimlerinin öğretilmesine gitgide daha önem verildi. İkinci Dünya Savaşı sırasında bazı oryantalistler haberalma servisinde çalışmışlardı. (a.g.e. s. 239)

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni bir Doğu tahayyülü ile karşılaşırız. Bu, Batı’nın pek de istekli olduğu bir görüntü değildi, ama kabul etmek zorundadır. Çok uzun bir zamandır Doğu’ya elinde evirip çevireceği bir malzeme ve nesne gibi bakmaya alışmış olan Batı, onu ilk kez, düşünen, incinmiş ve talepkar bir özne olarak karşısında bulmaktaydı. (Bulut, 2014, s. 112) Batı’nın İslama bakış açısının değişmesi ve bu değişimin sürekliliği konusunda üç kişi simge olmuştur. İlki Hz. Muhammed idi. Kendisini karalayan bir sürü efsanede sapkın biri veya bir sihirbaz olarak tasvir edilir. İkincisi Selahaddin’dir. O da Deccal’in habercisi olarak tasvir edilmektedir. Ancak daha sonra yavaş yavaş kibarlık ve hoşgörüyeye ek olarak tüm erdemlerin simgesi haline gelmişti. Son olarak da “Yaşlı dağlı” adıyla bilinen Şii liderdir, bu lider zaman içinde yeni yeni ortaya çıkan egzotikliğin “idealtypus” ideal tipi haline gelmiştir. (Cardini, 2004, s. 99-100) 1986 yılına kadar geçen yaklaşık bir buçuk asırlık zaman dilimi içinde Batı dillerinde sadece Hz. Muhammed, sünnet ve hadisle ilgili 2966 kitap ve makale kaleme alınmıştır. Bu rakama, bu konularla ilgili dolaylı çalışmalar dahil değildir. Sire ve megazi ile ilgilenmeyen, Hz. Muhammed’in hayatına dair bir eser kaleme almayan oryantalist hemen hemen yok gibidir. İlk İslam kaynakları yine bu dönemde yayınlanmıştır. Genel olarak İslamiyet, özelde de Hz. Peygamber’le ilgili yapılan oryantalist çalışmalarda ve yorumlarda, Batı’nın olumsuz tavırları hemen dikkat çekmektedir. Bu durum hem klasik oryantalistler için, hem de metot ve üslup bakımından onlardan ayrılan son dönem oryantalistler için geçerlidir. Eserlerde iki ana tema işler: Nübüvvetin sıhhati ve Kuran’ın kaynağı ve onun bir vahiy ürünü olup olmadığı. (Kara, 2005, s. 148)

Modern dönemde çatışmacı tutum, hem dini hem de dini olmayan terimler ile birleşmiştir: Bunlardan en bilineni, derin dini ve kültürel farklılıklar açısından Müslüman ve Batı ülkeleri arasındaki politik ve stratejik çıkarları ön plana koyan “medeniyetler çatışması” hipotezidir. İkinci görüş ise, tarihte Swedenborg, Goethe, Henry Stubbe, Carlyle ve diğerleri tarafından desteklenmiş olsa da, sadece geçtiğimiz on yıl içinde temel bir alternatif olabilmiş olan “birlikte yaşama ve uzlaşma” görüşüdür. Uzlaşma görüşünün taraftarları, İslamı kardeş bir din olarak görmekte ve aslında İbrahimi geleneğin bir parçası olduğu için, Swedenborg ve Goethe örneklerinde olduğu gibi, İslam ve hristiyanlığın birarada yaşama olasılığının artacağını iddia etmektedirler. (Kalın, 2003, s. 2)

3.5. STEREOTİPLER

Stereotip terimi, basım endüstrisinde kullanılan bir sayfa ya da paragrafın birden çok kopyalanmasını sağlayan metal kabın adına denmektedir. Sosyal bilimlerde ise “bir toplumsal gruba ilişkin inançlar, insanları bir takım türlere, tiplere bölmeyi ifade eden zihinsel yapıtlar, çevreyi anlama sürecinde karar vermeyi kolaylaştırma işlevine sahip, merkezi, kemikleşmiş, şematik, büyük ölçüde yanlış bilişsel formlar olarak tarif edilmektedir. Bu anlamda oryantalizm kavramı zaten bir stereotip olarak görünmektedir. Batı, kurulma aşamasından başlayarak kendisini öteki üzerinden tanımlamış, stereotipler oluşturmuş, bunları edebiyat, bilim, felsefe, sanat gibi alanlarda yaygınlaştırmıştır.

Batı'nın kurduğu olumsuz stereotipler daha çok İslam üzerinedir. Bunun da anlaşılabilir sebepleri vardır elbette. İlk korku nesnesi olarak kurduğu İslam, Avrupa'nın çok yakınlarına kadar gelmiştir. Önceki korkusu Persler ise, sonradan İslam devleti olduğu için, bu korku devam etmiştir. Osmanlılar bu korkuyu uzun yıllar devam ettirmiş, onlar da Batı'nın en önemli topraklarına kadar gelmişlerdir.

Afrika ülkeleri de bu ayrıştırmadan nasibini almışlardır. Kara Afrika, vahşi zenci, cinsel güç vb. stereotipler yaygın olarak kullanılmıştır. Balta girmemiş ormanlar, vahşi hayat, safariler Batı'nın hayal dünyasını süslemektedir. Bu bağlamda Hollywood sineması hatırı sayılır bir külliyat oluşturmuştur.

Bir diğer Doğu ülkeleri olan Hindistan ve Çin ise Batı'nın tarihinde hiçbir zaman tehlike olmamıştır. Bu anlamda onlar üzerine stereotip hemen hemen yok gibidir. Bu ülkeler daha çok “Doğu egzotizmi”, “Doğu bilgeliği” anlamında kurgulanmıştır. Bu

anlamda 1968 sonrası Hippi kuşağının, kendilerine kaynak olarak bu ülkeleri seçmeleri manidardır.

3.6. EDEBİYAT, FELSEFE VE SANATTA ORYANTALİZM

Batı özellikle Aydınlanma ile birlikte bilim ve teknoloji alanlarında gerçekleştirdiği büyük atılımlar sonucu, Doğu'ya karşı belirgin bir üstünlük sağlamıştır. Bu üstünlük sömürgeleştirme sürecine koşut olarak ortaya çıkmıştır. Böylece aydınlanma iki yönlü bir gelişmeye yol açmıştır. Bir yandan bilim, akıl ve bireyin özgürleşmesi ve özerkleşmesine ortam hazırlayarak, sadece Avrupa'nın değil, tüm insanlığın gelişmesine kalıcı bir katkı sağlamış, diğer yandan ise teknolojik üstünlük sayesinde Doğu'yu sömürgeleştirmesine yol açarak, dünyanın bu bölgesinin geri kalmasına ve bilimsel-teknolojik yarıştan büyük ölçüde kopmasına neden olmuştur. Bu durum Batı'nın Doğu'yu kendi yaşam tarzı ve çıkarları açısından oluşturması veya kurgulamasına ortam hazırlamıştır. Böylece Batı Doğu'nun nasıl olması gerektiğini belirleme ve Doğu'yu temsil etme hakkını kendinde görmeye başlamıştır. Bu gelişme Avrupa felsefesinde “Doğu yazgıcılığı”, “Muhammedanizm” ve “Avrupalı akıl üstündür” sözleriyle özetlenebilecek bir anlayışta ve sömürgeciliğin meşrulaştırma girişiminin bir türevi olan oryantalizm kavramında açık biçimde gözlemlenebilir. Söz konusu yaklaşım, öncelikle erken dönem aydınlanmacıların başında gelen Leibniz tarafından felsefeleştirilmiştir. (Kula, 2010)

Doğu-Batı ilişkileri veya etkileşimleri, Batı'nın Doğu'yu temsil etme ve üzerinde egemenleşme gibi eğilimleri, bir başka deyişle Şarkiyatçılık Batı edebiyatında ortaya çıkan bir görüngüdür. Edebiyatta Şarkiyatçılık, karşılaştırmalı edebiyat alanında edebiyatın bir alt kolu olan “imgebilim” tarafından incelenir. Uzun bir tarihsel süreç içerisinde herhangi bir kültürde bir başka kültür hakkında oluşan ve değişik yoğunluklarda süreklileşen her imge, öznel veya kümesel bir kurgudur. İmgelerin oluşturuları kurgusal olduğu gibi, aktarımları da kurgusaldır. Bu nedenle imgenin oluşumu ve aktarımı, zaman, ortam ve koşullara göre biçimlenir. İmgenin değerlendirilmesi kurgusallık, zamansallık, ortamsallık ve koşullara bağlılık gibi ilkeleri gözetir. Bunu değerlendiren imgeyi yeniden kurgular. Dolayısıyla değerlendirme de kurgusal olmaktadır. İnsanın algılama, kavrama ve anlamlandırma etkinliklerinin bir parçasıdır. İnsan, tözsel olarak imgeleme ve imgeselleştirmeye yatkın ve yeteneklidir. Benimsenme ve aktarılma sürecinde söz konusu toplumun

kolektif belleğine yerleşebilir. Ortak belleğe yerleşen ve böylece giderek olağanlaşan ve sorgulanmaz yargıya, daha doğru bir anlatımla önyargıya dönüşen imgeler, düşünsel ve sanatsal yaratım alanlarına da yansır. (Kula, 2011a, s. 3)

Araplar İspanya'yı fethetmişler, "Poitiers" savaşında durdurulana dek Avrupa'nın burnunun dibine kadar gelmişlerdi. Fransa'nın kapıda gördüğü Arap tehlikesi edebiyata yansımakta gecikmedi. Ortaçağ'ın en klasik edebi türlerinden olan *chanson de geste*'lerin ilki *Chanson de Roland* böylece doğmuş olur. Konusu ise bir hristiyan kralın müslümanlar karşısındaki zaferidir. Charles Martel, Charlemagne, Dindar Louis gibi Fransız krallarının Magripliler ve Serazenler savaşı konu alınır, kazanılan zaferler destansı nazımlarla ölümsüzleşmektedir. (Kumrular Ö. , 2008, s. 89)

Bir tehlike olarak ortaya çıkışından itibaren Türkiye kavramının "Türklerin toprakları", "Türkler'in ülkesi" anlamında Frederich Barbarossa'nın Haçlı Seferi'nin güncesini tutan Ansbert'in Latince olarak yazdığı kronikte yazdığı bilinir. Bavyeralı şair Tannhauser, "Haçlı seferi şarkısı" adlı şiirinde "Türkie" adıyla iki defa yazmıştır. Türkiye adının Almanca olarak kullanıldığı ilk metin, bu şiirdir. (Kula, 1992, s. 71) Bazı şiirlerde anılan "Asya'nın korkunç sürüleri" Türkler'dir. "Kültürün gururuna saldıranlar", "resimleri yırtan", "heykelleri kıran", "kitapları yakan", yine onlardır. Yaptıkları eylemlerin korkunçluğu ile dilleri susturan da onlardır. Avrupa ve Almanya kökenli kaynaklar, Türkler'in yukarıda belirtilen korkunçlukları ve ilkeliklerini anlatan örneklerle doludur. Doğu hristiyanlığı 11. yüzyıldan itibaren Türkler'in Anadolu'ya girişi ile birlikte kutsal yerlerin Türklerce kirletildiğini, kutsal varlıkların tahrip edildiğini, hristiyanların onurlarının kırıldığını savlar. Böylece 11. yüzyıldan başlayarak Türkler, çoğu belgelerde "kültür yikan" bir topluluk olarak değerlendirilir. Bu yaklaşım, özellikle Luther ve Herder'de belirgindir. (Kula, 1997, s. 358)

Rönesans bağlamında hümanizm, klasik davranış kalıplarının benimsenmesinin yanı sıra klasik kaynaklara dönüş ve metinleri eleştiri yöntemlerinin bu kaynaklara uygulanması anlamına da geliyordu. Hümanist bilginler özgün metinleri yeniden kazanmaya ve kendi tarzlarını klasik dönem ustalarınınkine göre biçimlendirmeye çalıştıklarından, Arapça'ya ilgide bir azalma olmuştur. Artık Araplar aktardıkları klasik metinlerin anlamını veya tarzını saptırmakla suçlanıyorlardı. Petrarca Arapça metinleri ve Arap kültürünü açıksözlülükle ve ilk olarak eleştirenlerdendi. Arap biliminden nefret ediyordu. (Irwin, 2008, s. 59) Hümanistlerin gözünde, Türkler'in

kültürsüzlüğü onların alınlarına basılmış bir damgaydı. Onlara atfedilen suçlar hiyerarşisinde, günahların ilk sırasında müslüman olmak yer alırken, cehalet de asla çok gerilerde kalmıyordu. Avrupa'nın rönesans keşiflerinin heyecanına kapıldığı bir çağda, insan zihninin ürünlerini inkar etmek barbarlığa bağlanıyordu. (Solnon, 2013, s. 58)

Petrarca yazdığı bir mektubunda Arap tıbbından nefret ettiğini, çok yaygınlık gösterdiğini bu yüzden Yunan ve Latin bilimini baltaladığını yazmaktadır. İbni Rüşd'e antipati duymaktadır. Arap şiirini hoş, ateşli, yumuşak olarak nitelemekte yani kötü ahlaklılığını vurgulamaktaydı. Bunları Peygamber'in doğal olmayan temayüllerine gerekçe olarak göstermekteydi. (Cardini, 2004, s. 128)

Hz. Muhammed ve kuzeni Hz. Ali *İlahi Komedyada* yeni ve sahte bir dinin kurucuları olmaktan çok anlaşmazlık tohumları saçan kişiler olarak değerlendirilir. Sahabeleriyle birlikte Hıristiyan Kilisesi'nin başını çok ağırttığından Dante'nin gözünde lanetlenmişlerdir. Sultan Selahaddin, İbni Rüşd ve İbni Sina ise Araf'tadırlar, buradadırlar çünkü erdemlerine rağmen İsa'yı seçmemişlerdir. Boccaccio *Decameron Hikayelerinde* Selahaddin cömert ve yiğit bir hükümdar olarak resmedilmektedir. (Irwin, 2008, s. 48) Lull ise tasavvuf tutkusu bir yana, Kuran'ın güzelliğini övüyor ve Müslümanların, beslenme ve giyim tarzları daha akla uygun olduğundan, hristiyanlardan daha uzun yaşadıklarını öne sürüyordu. Gelgelelim, müslüman dininin sahte ve bu dine inananların lanetlenmiş olduğu görüşünde çok katıdır. (a.g.e. s. 52) Müslümanların, Tanrı'nın cennette kadınlarla yatması için erkekleri kat kat güçlü kılacağına inandıkları söylenmekteydi. Montacroce'nin 14. yüzyılda yazdığı eserinde ya da Boccaccio'nun *De Casibusunda*, müslümanların bu anlayışlarının, onlarla aralarındaki her türlü diyalogun kesilmesi için gerekçe olarak gösterilmektedir. (Servantie, 2005, s. 31)

Sir John Mandeville kendi döneminin müslümanlarına ilişkin anlattısı epeyce olumlu olduğu halde İslam'ın doğuşuna ilişkin açıklamaları, Hz. Muhammed'in keşişlerle alışverişleri ve Cebrail'in ziyareti olarak yorulan sara nöbetleri hakkındaki alışıldık saçmalıklardan zarar görmüştü. Her ne kadar Arapça sözcük örneklerinin yanı sıra Arapça olduğu iddia edilen bir dizi harf vermişse de bu dili bilmediği, sözde Arapça harflerin Arapça olmadığı açıktır. (Irwin, 2008, s. 57) Ortaçağ Hıristiyan dünyasında İslam hakkında bir yığın yanlış bilginin dolaşımında olduğu açıktır. Aynı derecede açık olan, bunun, İslami konulara değinenlerin doğru bilgi edinme zahmetine girmemesinden ve polemikçi bir düşlemin onların gereksinimlerini daha iyi

karşılamasından kaynaklanmış olduğudur. 16. yüzyıldan başlayarak oryantalistlerin yaptığı, işin doğrusunu anlamaktır. (a.g.e. s. 58)

Avrupalı bilginler gezginlerin egzotik yerlere ilişkin anlatıları dışında yerli kaynak kişilerden de çok şey öğrendiler.16. yüzyıldaki en önemli kaynak kişinin Afrikalı Leo olduğu rahatça söylenebilir. Hangi Arapça yapıtların önemli olduğu konusunda da değerli bilgiler verdi, bu, geleceğin birkaç elyazması arayıcısı kuşağına Arapça yapıt arayışlarında yol gösterecekti. (a.g.e. s. 70)

17. yüzyılda Şarkiyatçıları koruyan soyluların sayısı çok arttı ve Baudier, Mezerai, du Verdier, Stochon ve Ricaut gibi yazarların Türk tarihine ilişkin kitapları basıldı. Bunların en bilinenleri Du Ryer'in "Rudimenta grammatices linguae Turciae" ve d'Herbelot'nun "Bibliotheque Orientale"dir. Bernier, Tavernier, Thevenot, d'Arvieux, Chardin ve Lucas Batı Anadolu'ya gittiler ve yolculuk anılarını anlattılar. (Parla, 1985, s. 19) Bu edebi patlama 18. yüzyılda Doğu'ya ve Türkler'e ilişkin önyargıları değiştirmek yönünde cılız da olsa bir gelişime yol açtı. Aydınlanma düşünürleri Avrupa'nın yozlaşmış saydıkları kurumlarını kilise-krallık-askerlik eleştirirken, Buda ve Konfüçyus dinlerinde yeni bir hayat görüşünün temel ilkelerini aradılar. Bu anlamda Volney "Voyage en Egypte et en Syrie" adlı kitabını yayınladı. (a.g.y.)

İngiltere'nin en büyük şairlerinden John Milton'ın 1667'de basılan "Kayıp Cennet'te yer alan Doğu'nun gücünü şeytani olarak betimleyen bölümler vardır. Bu eserde şeytan sultan olarak sunulur okura, binlerce saldırgan askerini Tanrı'nın ve Hz. İsa'nın üzerine salan bir Doğu despotudur sultan. (Kumrular Ö. , 2008, s. 78)

Seyahatnameler oryantalizmi anlamak için önemli kaynaklardır. Bu bağlamda özellikle bir vesileyle Doğu'da ikamet etmiş ya da ikamet etmek zorunda kalmış olanların eserleri analiz edilmelidir. Robertus Monachus, Schiltberger, Macaristanlı Georg, Bartholomaeus Georgievits, Hans-Ulrich Krafft, Salomon Schweigger, Johann Wild, Stephan Garlach seyahatnameleri bunların içinde en önemlilerindedir. Elizabeth dönemi İngiltere'sinde seyyah yola çıkmadan önce parayla bahse girerdi. Eğer seyyah dönmeyecek olursa koyduğu para bahse girdiği kişilerce paylaşılır, dönerse verdiği para iki ile beş kata kadar çıkabilirdi. Bu Levant'a yani Doğu'ya giden seyyahlara mahsus bir gelenektir. (Kumrular Ö. , 2012, s. 150) Antik Yunan dönemi, ötekine yönelik seyahatlerin, inceleme ve keşif seferlerini yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. Seyahatler, Yakın Doğu'nun yerleşik uygarlıklarının ve çevresini tanımaya ve Yunan'ın dünyanın hinterlandını oluşturan ve daha Batı'da

bulunan ham madde kaynaklarını keşfetmeye yöneliktir. (Coşkun, 2006, s. 160) Yunanlılar ile mukayese edildiğinde Romalılar daha az yolculuk etmekte, daha az keşif girişimlerinde bulunmaktadırlar. Şark'a ilişkin bir algılama, bir konumlandırma olarak Yunan döneminde geliştirilmiş olan uygar/barbar ayrımı, bu dönemde varlığını sürdürmekle birlikte eski keskinliğini yitirdiği söylenebilir. (a.g.y.)

Ortaçağ insanının en büyük yolculuğu hac yolculuğuydu. Avrupa'nın her ülkesinden binlerce papaz, halktan kişiler, erkekler ve kadınlar, zenginler ve yoksullar, Kudüs'e, Roma'ya vb. hacca giderlerdi. Kilise bir hac salgınından, engel olunması gereken bir felaketten söz etmeye başlamıştı. İlk başlarda tövbe etmek, daha sonra da Haçlı seferlerinin peşine takılarak "münafıkların" elinden kurtarmak amacıyla kutsal kentlere doğru yolculuğa çıkanların çoğu macera peşindeydi aslında. Denebilir ki, bu seyahatler turizmin Ortaçağ'daki biçimiydiler. Nitekim 1584 tarihinde kaleme alınan "Reybbuch deb Heyligen Landes" adlı eserde, eski hac kitaplarında görülen dini tasvirlerin yerine, yolculuk güzergahı ve Akdeniz adalarının dünyası ayrıntılarıyla betimlenir. Okuru yolculuğa heveslendirmek ve cesaretlendirmek amacıyla, garip bitki ve hayvanlar, ticaret yaşamı, yabancıların gelenekleri ve çeşit çeşit acayıplıklar uzun uzun anlatılır. (Löschburg, 1998, s. 32) Hacıların bir kısmı yolculuğa devam eder. Sina'ya ya da Mısır'a giderlerdi. Eve döndüklerinde, filler, zürafalar, maymunlar ve papağanlar gibi garip hayvanlardan söz ederlerdi. Sağ salim eve dönenler ise, Doğu'nun mucizelerini anlata anlata bitiremiyorlardı. Özgürlük hırsı, egzotik yerler ve din aşkı hep daha çok insanın uzaklara akın etmesine neden oluyordu. (a.g.e. s. 35)

Gezginin rolü, etkili bir tarzda halkın düş dünyasına giriyordu. İster Marco Polo gibi bir tüccar, ister Pigafetta gibi bir denizci olsun, yeni ufuklar tanıtıyor, yabancı kültürlerle görüşüyor, coğrafi ve etnografik data araştırmalarına kesinlikler kazandırıyor, ileri uygarlığın temsilcisi olarak görülüyordu. (Kabbani, 1993, s. 12) Çoğu özel ama bazısı devletin resmi eliyle yapılan seyahatler Stefanos Yerasimos'a göre 17. yüzyıl itibarıyla sayısı iki yüzden fazladır. Yabancı ülkeleri tanımak bir devlet sorunu haline gelmiştir, eldeki raporların bolluğuna rağmen özel gözlemcilerini finanse edecek kadar önemlidir. Sayıca bol hem de birbirinin tekrarı raporlar. Gezginler, çantalarında metinlerle dönecektir, tıpkı daha sonra gemiler dolusu taşlarla heykeller, alçak kabartmalar, dikilitaşlarla dönüleceği gibi. Ama hepsinden önemlisi bu gezginler, ilk ağızdan hikayeler anlatmakta, o zamanlar söylendiği gibi, Doğu'ya ilişkin malzemenin ana kaynağını oluşturan "raporlar"

sunmaktadır. Bu malzeme Doğu’lu halkların özellikle de Türkler’le İranlılar’ın tarihini konu alan eserlerle zenginleşecek ve ileride Doğu ile ilgili bilgilerin sistemli olarak sınıflandırmasını sağlayacaktır. 17. yüzyılda Doğu hakkında çıkan tüm bilgilerin ansiklopedik bir özeti olan ve ilk baskısı 1697’de yapılan ünlü “Bay d’Herbelot’un Doğu Kitaplığı ya da genel olarak Doğu Halkları, tarihleri ve gerçek ya da masalsı gelenekleri, dinleri, mezhepleri ve politikaları, bilimleri ve sanatları hakkında her şeyi içeren “Genel Sözlük” gibi.

17. yüzyıl Avrupalısı için “Doğu seyahati”, burada kolektif bir kimlik olarak ele alınan kendi kimliğini az çok bilinçli olarak doğrulamayı hedeflemektedir. Kendinden emin olmak için farklılığa doğru gitmek, kültürel bir mesafeyi sağlamlaştırmak ve bu arada, bu mesafenin onu icat eden uygarlığa yararlı olduğunu, Avrupa’nın ilerlediğini, önde olduğunu, kısacası modern olduğunu kanıtlamak için fiziksel mesafeyi yok etmek söz konusudur. Avrupa geçmişi temsil eden, donup kalmış bir dünyayı görmeye giderek, kendi canlılığından emin olmaktadır. (Hentsch, 2008, s. 140) Seyahatnameler öncelikle politika ile bağlantılıdır, sonrasında ise Stanhope ya da Gertrude Bell gibi gelişmiş bir entelektüel kavramı idrak edecek yeterliliğe sahip kadınlar tarafından kaleme alındığında bile, ataerkil özelliğini korumaktadır. (Kabbani, 1993, s. 105)

17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa’da diğer kıtalar ve halklara karşı duyulan büyük ilgiye cevap vermeye çalışan bir sürü seyahatname yayınlanıyordu. Öte yandan filozoflar, bu seyahatnamelerin dar ve özgül kalıplarını aşarak, çeşitli uygarlıkların dayandıkları evrensel ilkeleri saptamaya çalışıyorlardı. Bu dönemde Rousseau, kendi çağdaşları olan Montesquieu, Diderot ve Condillac gibi düşünürleri, gözünüde bulundurarak şu satırları yazdı: “böyle gözlemciler, bir canlının insan bir başkasının da hayvan olduğunu ileri sürerlerse onlara inanmak gerekir. Fakat bu konularda kaba seyyahların yazdıklarına dayanmak büyük bir basitlik olur.”

Genellikle memurlar ve özellikle “Royal Geographical Society”, “The Last India Company” ve “The British Museum” antikalara duyulan tutku, kişisel arzuların ulusal bir dürtü olmaya dönüştüğünde, gezginlerin gidip gördükleri ülkeleri anlatabilmelerini teşvik ediyordu. Bu da bilgiden tad alınan Viktorya çağının genel olarak entelektüel denetim isteğine uygundu. Böylelikle Doğu isteyen alfabesini çözebileceği, sınırlarını bilebileceği beri yandan olası her yoldan dizginleri tutabilecek olan ve sömürge topluluğunun bir üyesi olarak, gezgin gözlemlerinin sonuçta emperyalizmin mitlerini onamaya hizmet eden bir medyum sayılmasıyla ve

Batı'daki kamuoyuna akıl hocalığı yapmasıyla özellikleri belirlenen bir yerdir. Doğu'ya sızma fikri, Viktorya dönemi İngiliz gezginlerini çok etkilemişti. Birçoğuna göre Doğulu'lar gibi yaşamak, esrarları çözebilmenin en iyi yoluydu. (Kabbani, 1993, s. 108) Kılık değiştirmek, değişen kişiye, sanki büyü yapmış gibi bir ırktan diğerine geçmeyi sağlardı. Bir ırksal kategoriden diğerine geçerek Avrupa giysilerini oryantal kılıkla değiştirmek gezginlere hoşça vakit geçiriyordu. Kılık değiştirme, zenginler için boş zamanlarda oynanan bir oyundu. Zevksiz Viktoryan hayallere, erotik bir Doğu gezisi uygun düşüyordu ve gezgine, sırlarını çok sağlam koruyan dünyadan uzak bir yaşama derin olarak sızma fırsatını veriyordu. Alternatif bir ben, bir kişilik sağlayan, sosyal zorunluluklardan kaçabilecekleri bir yerdi. Gezginlerin çoğu, imparatorluğun politikalarını içtenlikle desteklemeseler de emperyalist mantığın önünde eğilmekten memnundular. (a.g.y.)

17. yüzyılın sonundan itibaren edebiyatı bir "Doğu zevki" sarmıştır. İniş ve çıkışlarla neredeyse bütün bir 18. yüzyılı saracak olan bu modanın, 1704'ten itibaren Paris'te Antoine Galland'ın çevirisi ve sunuşuyla yayımlanmaya başlayan "Binbir Gece Masalları"na çok şey borçlu olduğu görülmektedir. "Bu olağanüstü öyküler, şimdiye kadar hiçbir dilde bu kadar güzel bir şeyin görünmediği" bir edebi tür olan bu kompozisyon türünde Araplar'ın başka ulusları nasıl geride bıraktıklarını göstermektedir. Ama herşeyden önemlisi bu eserler "Saf haliyle Doğu'yu" bütün okurların ayağına getirmektedir. (Hentsch, 2008, s. 150) 15. yüzyılda Avrupa bu hikayeleri bilmektedir. Galland'ın kendi ifadesine göre Fransa'da "Cleomades" adlı roman, "Enchanted Horse" adlı romanın benzeri, "Pierre de Provence et la belle Maguelone" adlı roman da "Kamer ez zaman" adlı hikayenin benzeri, masalların çerçeve öyküsü ise Ariosto'nun "Orlando Furioso" adlı eserin aynısıdır. (Kabbani, 1993, s. 35) Ancak Galland'ın çevirisi tahribat ve sansürle doluydu. E.W.Lane çevirisinde ise geniş notlar eklenmiş, hikayeler tarihsel ve sosyolojik bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. Ona göre hikayelerin değeri karakterlerin, Arap gelenek ve göreneklerine uygun olmasından kaynaklanmaktaydı. (a.g.e. s.53) Gerek masalların çevirisinde gerekse de "modern Egyptians" da Lane orta sınıf düşüncesinin ahlaki unsurlarına bağlı olarak küçümseyen bir dil söz konusuydu. Açıkça suçlamalar yapmaksızın usta bir terzi gibi Viktorya dönemi kamuoyunun hoşlanacağı bir Doğu yaratmıştı.(a.g.e. s. 60) 1001 gece masalları İngilizce'ye çevrildiğinde Türk miti İngiltere ve Fransa'da benzer biçimde benimsenmeye başladı. Bu masallar Arap, İran ve Hint kökenli olmakla birlikte Avrupalı'nın düşünde bütünsel bir sihirli Doğu

yarattı. Öykülerin belli başlı temalarını oluşturan kıskançlık, aşk, entrika, intikam, ihanet, harem kuralları, aile içi cinsel ilişki, diri diri gömme, Türk mitine de yakıştırıldı, Beckford'un Doğu'ya hiç gitmeden yazdığı "History of the Caliph Vathek" Halife Vathek'in öyküsü, bu temaların karışımından oluşmuştur. Eser Doğu mitinin 18. yüzyıldaki en ilginç ifadesidir. (Parla, 1985, s. 22) Lord Byron'un "Childe Harold's pilgrimage" ve "Turkish tales" adlı yapıtları Vathek'e sayısız göndermelerde bulunmaktadır. Byron'un kurduğu Türk miti zalim ve hunharlık üzerine kuruludur. Bu imajı benimsetmek için bir de mazlum gerekti, o da Child Harold yani Yunanistan'dı. Zira filhelenik hayranlığı Yunan-Osmanlı bağımsızlık savaşında doruğa varmıştı. (a.g.e. s. 34) Thomas Moore'a yazdığı bir mektupta Doğu masallarının iyi sattığını söyleyerek Doğu'ya yönelmesini salık vermiş ve bu öykülere uyanan ilgiyi "halk Doğululaşıyor" diyerek tamamlamıştı. (a.g.e. s. 40)

Yabancı kültürlerle ilişkide söz konusu olan sadece Hıristiyanlığa ilişkin insanlık değil, aynı zamanda da yeni olan her şeye düşkün Aydınlanmacı çağdaki merak ve bilimsel ilgiydi. Tüm dünya hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak isteniyordu. Gezi notları en çok sevilen kitaplar, egzotizm de iç mekan ve bahçe düzenlemelerine değin moda olmuştu. (Hof, 1995, s. 215)

19. yüzyılda İngiltere, çılgınca bir girişimle, fetihler için çok miktarda gezi-yolculuk edebiyatı üretti. Gezginler hem izleyici, hem anlatıcı idiler, vatanseverce gezdiler. Finansman kaynakları genellikle memur sınıfıydı, zira üretimleri dünyanın imparatorlukça temsiline hizmet ediyordu. Gezginin mitsel kişiliği, taşıdıklarının bir toplamıydı, tutkuları, inançları ve emperyalist gezginler asrına uygun olarak, yüksek dozda bir ırksal kibir ile bağlıydı. Richard Burton bunlar arasında en verimli olanlardan biriydi, tüm gezintilerinde sadık ve sağlamdı ve erotik Doğuyu kesin iddialar sunarak en çok anlatan da o idi. Doğu öncelikle kanundışı bir yerdi ve kadınları da cinsel zevk sunan müsait kölelerdi. (Kabbani, 1993, s. 16)

Doğu miti dendiği zaman akla 19.yüzyıl Avrupa romantiklerinin Doğu'ya yönelişlerindeki heyecanlı arayış gelir. Byron'dan Goethe'ye, Hugo ve Musset'den Flaubert ve Baudelaire'e dek 19.yüzyılın belli başlı yazarlarında görülen Goethe'nin "Hegire" Hac, Nerval'in "Vers l' Orient" Doğu'ya çağrısında dile gelen Doğu merakı, Doğu'yu inceleyen bir bilim dalı olarak kabul edilen Şarkiyatçılıktan çoğu kez ayrı tutulur. Bu mitten esinlenen yapıtlara da bilim dışı edebi fantaziler olarak bakılır. (Parla, 1985, s. 9) Raymond Schwab'ın "La renaissance Orientale" adlı eserinde Doğu'nun Batı'ya etkisinin yalnızca Şarkiyatçılıkla görmenin yanlış

olduğunu, bu etkinin Yunan ve Roma etkisi kadar önemli olduğunu iddia etmektedir. Avrupa, Hint klasikleri olan Şakuntala, Bagavad-Gida, Gita-Govinda çevirileri ile yeni bir hümanizmanın temellerini atmıştır. Onların bu çabasının ardından Silvestre de Sacy tarafından İran ve Arap klasiklerinin çevrilmesi, sonra öğrencisi Hamilton'un çabaları neticesi bu etkiler Alman kültürüne de girmiştir. Schwab'a göre Doğu'ya bu kadar çekilmelerinin temelinde kendileriyle Doğu edebiyatının ortak olan noktayı keşfetmeleri yatmaktadır. Doğu edebiyatı tümüyle romantiktir, Avrupa romantiklerini etkileyen de budur. (a.g.e. s. 10)

Romantiklerin Doğu'su yüceltilen bir yerleşim alanıydı. Gerçek Doğu ile hiç bir ilişkisi yoktu. Kentsel görünümünü vermek için hiç bir çaba olmadığı gibi, sosyal sefaletin tasvuru için de herhangi bir girişim yoktu. Sonuçta yoksulluk, bu çok özel ve mitsel Doğu'da yoktu, onun yerini zenginlikler almıştı. (Kabbani, 1993, s. 42)

Viktorya döneminin gezi yazıları, henüz gelişmemiş, başlangıç döneminde antropoloji ile çok bağlantılıydı. Sonraları antropoloji, kültürlerin ve ırkların düzeylerini saptayabildiyse de, başlangıçta daha çok, Avrupalı'yı insan türleri arasında dorukta bir mükemmelliği olduğuna ikna ederek, onun kendine hayranlığına hizmet etmişti. Diğer ırklar ondan aşağı idi, varoluşun geniş tablosunda. Aşağı oldukları için de hayvanlarla ortak yönleri vardı, cinsel azgınlık bunlardan biriydi. (a.g.e. s. 17) Viktorya çağı İngilteresinin gezi yazıları, gezginlerin kişisel özelliklerini yansıtmaktaysa da, esas olarak miras alınmış görüşlerin bir özeti idi. Sonuçta politik bir yapı tarafından desteklenen ve o yapıyı destekleyen bir Doğu imajı yarattılar. Çurzon, Doğu üzerine çalışmaları, imparatorluğun vazgeçilmez mobilyası olarak tanımlamıştır. Avrupa kültürü, Doğu'nun çarpık görünümü ile çerçevelendi, sonunda egemen anlayış ve mitolojileşen içgüdü galip gelmişti. (a.g.e. s. 20)

Batı edebiyatının kilometre taşları, İnebahtı'da Osmanlı'lara karşı savaşırken çolak kalmış olan, Cervantes, Erasmus, Chateaubriand ve hatta Dante. *İlahi Komedyada* cehennem derinlerinde İslam peygamberi! bulunmaktadır. Ona şöyle bir bakar geçer... Erasmus ise çağdaşları diğer yazarlarla karşılaştırıldığında, görece nesnel bir yaklaşımdadır. Fakat sözkonusu görece nesnellığe karşın, Erasmus'un da "Türkler gerçek barbardırlar" kanısını paylaştığı, en azından bu söylemi yinelediği görülmektedir. (Kula, 1993, s. 173) Chateaubriand ise klasik Doğu'yu övmüş, güncel gözlemlerinde Türkler'i hep barbar olarak nitelmiştir. Doğu'ya bakışını bütünüyle eskiye çevirmiş, ne 18.yüzyılın Doğu'yu anlama çabalarına, ne de 19.yüzyılın

romantik Doğu mitine kulak kabartmıştır. Oysa onun yolculuğu sırasında Fransa'da kan, zulüm ve ihtişama dayalı bir Türk miti oluşmuş ve bir çok tragedya üçlüsünün Süleyman-Mustafa ve Süleyman-İbrahim üçlüsü konusu oluşmuştur. Doğu'yu ondan sonra ele alan Lamartine ve Hugo onun klasisizminden çok bir romantik-fantastik temaları işlemişlerdir. (Parla, 1985, s. 21) Chateaubriand kutsal Kudüs yolculuğundan önce "Kutsal Toprak'ın yaklaşık ikiyüz modern ilişkisi" ni okumuş, daha Fransa dışına adımını atmadan yolculuğunu yapmış sayıyordu. Bu edebi ve kültürel bağımlılık Doğu'yu bir klişeye sokuyordu. (Kabbani, 1993, s. 20) Lamartine'in "Voyage en Orient" inin yazıldığı tarih,"Hünkar iskelesi anlaşması" nın imzalandığı tarihtir. Türk-Rus yakınlaşması bütün Avrupa'yı tedirgin etmektedir. Lamartine'in tüm siyasi yaşamında Doğu uzmanlığına soyunması da Türk mitinin 19.yüzyılda nasıl politikleştiğini göstermektedir. (Parla, 1985, s. 40) Erasmus Hz. Muhammed'in Türkler tarafından öldürülmesi gibi yeni bilgiler verirken aynı zamanda "anticorano" Kuran karşıtı kitaplar giderek artmaktaydı. (Kumrular, 2012, s. 312)

Victor Hugo Yunan başkaldırısından duyduğu coşkuyla ve filhelenizmin belirleyici etkisi altında, 11. yüzyıldan itibaren Batı edebiyatının hemen bütün türlerinde konulaştırılan Türkler'e ilişkin olumsuz imgelerin en olumsuzlarını seçerek yazınsallaştırmıştır. Hugo, Lord Byron'dan da ileri giderek olumsuz Türk imgelerini filhelenist dünya görüşünün karşıt oluşturucusu olarak yazınsal yaratımına aktarmıştır. Voltaire'nin üretimi olan Muhammetçilik kavramını da içerik olarak yapıtlarına içkinleştirmiştir. Bu özellikleriyle Doğu barbarlığı veya Doğu despotizmini vahşi ve acımasız Türk imgesini ve filhelenizmi, dolayısıyla da oryantalizmi keyfi olarak kurgulayan ve belirginleştiren yazar olmuştur. Voltaire, Goethe, Lord Byron gibi yazıncılar, bilim çevrelerince ortaya atılan Doğu hakkındaki kurgusal oluşturmaları, yazınsal alanda yeniden üretmek suretiyle, oryantalizmi güçlendirmişlerdir. (Kula, 2011b, s. 575) Hugo, Doğu'ya hiç gitmemişti ama "Les Orientales" i yazdığı tarihte artık bütün öğeleri oluşmuş bir Doğu miti ve bu mitten kaynaklanan sayısız metin vardı, Byron etkileri de çok açıktı. (Parla, 1985, s. 40)

Haggard'ın klasiği, "King Salomon's mines" Kral Süleyman'ın hazineleri imparatorun idari hizmetine aday olan devlet okulu çocuklarına okutulmuştu ve Anglo-Saksonların üstünlüğünü belirtirken ilkel insanın ilk ve de tüm kaba tiplerini tasvir etmeyi sürdürdü. Burrough'un Tarzan'ı aristokrat bir Anglo-Sakson idi,

Viktoryanlar yanlış sınıf ve ırkın kahramanlarına kalplerini vermezlerdi. (Kabbani, 1993, s. 17)

18. yüzyıl Fransa'sında Doğu'ya, İslama ve Türk'e bakışı büyük ölçüde biçimlendiren düşünürlerin başında Voltaire gelir. *Candide*'de Alman kökenli bir filozof olarak kurgulanmış olan kişiye bir Helen/Yunan'ı çağrıştıran "Pangloss" adının verilmiş olması, bir başına Voltaire'in filhelenist eğiliminin sonucu olarak görülebilir. "Muhammet" dramasıyla yazınsallaştırdığı kimi görüşlerini *Felsefe Sözlüğüne* yazdığı, özellikle Türkler bağlamında bir bakıma keyfi olarak mahkûm ettiği "Muhammetçilik" maddesinde kalıcılaştırmıştır. İslam yerine indirgemeci ve küçümseyici bir kavram olan "Muhammetçilik" kavramının Batı'nın "kolektif bilincine" ve "oryantalist söylemine" yerleşmesine ortam hazırlamıştır. Bu kavram 18. yüzyılın ikinci yarısında önce *Ansiklopedi veya Bilimlerin, Sanatların ve Zanaatların Açıklamalı Sözlüğüne* sonra ise *Felsefe Sözlüğüne* girmiştir. Voltaire'in Muhammed draması ise din karşıtlığı gerekçesiyle kilise tarafından yasaklanmıştır. (Kula, 2010, s. 29-41)

Kant genel olarak dine, dolayısıyla hristiyanlığa da eleştirel bir mesafeden bakmaktadır. Onun yaşadığı dönemde Türkler, Avrupa için tehlike olmaktan çıkmıştır artık. Bundan dolayı Türkler ve İslam Kant için önemsiz konulardan birisidir. Leibniz ve Voltaire'e dayanarak, "Muhammedianizm" kavramının ilkelerinin çoğunu, örneğin cennet anlayışını ikiyüzlülük olarak nitelendirir. Türkler'i ve İslamı Avrupa'ya dahil etmez, dışında olarak değerlendirir. Bir yandan Türkler'i ölçülü bulmuş, diğer yandan ise baskıcılıklarını dile getirerek, onların egemenlikleri altındaki Avrupalılar'ın yurttaşlaşmalarını önlediklerini savunmuştur. (a.g.e. s. 43-75)

Leibniz İslam konusunda nesnel yaklaşımla önyargı arasında devinmektedir. Bu çelişkili yaklaşımın doğal sonucu olarak İslam'ın bazı başarılarını övgüyle anmaktan da kaçınmayan filozof, Hz. Muhammet'i "fatum Mahometanum" Muhammet kaderciliği nitelemesiyle değerlendirmektedir. Bakış tarzına olumsuz bir anlam yüklemesine rağmen, bu anlayışın müslümanları kararlı kıldığıнын konuşulduğunu belirtir. Bu yazgıcılık aklı dışlamaktadır ama kararlılığı arttırmaktadır. (Kula, 2010, s. 11)

Leibniz, XIV. Louis'yi "kurtarıcı imparatorluğunu Mısır'dan yeryüzünün en geri kalmış halklarına kadar yayması" yolunda teşvik etmektedir. "Yanılığa kapılmayalım, artık kutsal toprakları kurtarmak için dinsizlere karşı savaşmak değil,

Hıristiyan Avrupa'nın bütün dünya üstündeki egemenliğini kurmak söz konusudur.” Bousset “Discours sur L'Histoire Universelle” doğrultusunda: “Bu evrenselliği gerçekleştirmek katolik hristiyanlığın misyonudur; sayesinde dünyayı, özellikle de dünyanın beşiği Doğu'yu kazanacağı tanrısal bir misyon” demektedir. (Hentsch, 2008, s. 147)

Herder'e göre Osmanlı “demokratik despotizmin” egemen olduğu bir ülkedir. Ona göre Türkler Avrupa'ya ait değildir. O da Kant gibi “Avrupa Cumhuriyeti” kavramını savunmaktadır. Yunan hayranlığı Herder'de de yoğundur. Ona göre Türkler “birçok sanat yapıtını yok etmiş, bir zamanların saygın Yunan halkını egemenlikleri altına alarak, onları aşağılık barbarlara dönüştürmüş, yüzyıllardan beri Avrupa'da bulunmalarına karşın, Asyalı barbarlar olarak kalmakta direnmişlerdir. Bu nedenle, Asyalı barbarlar olan Türkler'in Avrupa'da yeri yoktur” (Kula, 2010, s. 77-102)

Hegel'de Kant gibi Avrupa aklının üstünlüğünü savunmakta, Doğu'ya ilişkin olumsuz değerlendirmeleriyle öne çıkmaktadır. Ona göre tin, Doğu'dan doğar, ama Doğu'da dizgeleştirilemez, çünkü Doğu'da istenç ve bilinç özgür değildir. Öz bilinç ancak Batı'da özgürleşir. Doğu'da ışık dışı, Batı'da içi aydınlatır. Doğulular, insanın insan olduğu için özgür olduğunu bilemezler. Bu nedenle, Doğu'ya özgü şeyler felsefeden silinip atılmalıdır.”, “İslam fanatizminin ilkesi terördür” , “İslam'da çoğu şey bulanık ve dağınıktır” “kaba saba Türkler buluntu bir akla sahiptir”, “Türkler'in gücü fetihlere dayalıdır”. Bu olumsuz değerlendirmelerine rağmen Hegel'e göre Türkler egemenlikleri altındaki azınlıklara “inanç özgürlüğü” tanımışlardır. (a.g.e. s. 103-148) Haçlı seferi düşüncesinin, Hıristiyanlık temelinde bütün Avrupa'yı kapsayan bir olaya dönüştüğünü savlayan Hegel'in *Tarih Felsefesi Üzerine Derslerin* “Haçlı Seferleri” bölümünde anlattığına göre, kilise, Haçlı Seferleri'yle Avrupa'da bütün yaşamsal ilişkiler, bilim ve sanat üzerinde egemenlik kurmayı başarmıştır. Tek amaç olarak öne sürülen kutsal toprakları yeniden ele geçirmek amacı etrafında oluşturulan bütünlük içerisinde, “Batı, Doğu'ya karşı sefere çıkmıştır.” Kutsal topraklar üzerinde bomboş bir gömülle karşılaşan Batı, kutsal gömüt üzerinde “Doğu'yla ebedi olarak vedalaşmıştır.” (Kula, 2011a, s. 7)

Sosyalist düşüncenin iki kutbu Marx ve Engels'e göre Osmanlı toprakları gericiliğin kaynağı ve kalesi olarak değerlendirilen Rusya'ya bırakılmamalıdır. Rusya toplumsal devrim önündeki en büyük engeldir, bu yüzden İngiltere Rus yayılmacılığına karşı koymalıdır. Avrupa dengesi için Osmanlı'nın durumu korunmalıdır. “Osmanlı

topraklarındaki her türlü uygarlığın gerçek dayanağı kentlerdeki Yunan ve Slav burjuvazisidir. Bütün Türkler Avrupa'dan uzaklaştırılsa bile ticaret ve uygarlık bundan zarar germez. Türkler, uygarlığın önünde engel oluşturduklarından, ortadan kaldırılmalıdır. Türkler her türlü ilerlemeye sert bir biçimde karşı koyan barbarlardır.” Oysa Yunanlılar ve Slavlar uygardılar. “Türk sorununun gerçek çözümü, Avrupa devrimine bağlıdır.” Bu olumsuz düşüncelere rağmen Türkler'in “egemenlikleri altına aldıkları halklara çok geniş din özgürlüğü verdiklerini” kabul etmektedirler. Bizans/Yunan, “Batı uygarlığı” ,Osmanlı/Türk ise “Doğu barbarlığı” ile özdeştir. İstanbul Doğu ile Batı arasında altın bir köprüdür. “Batı uygarlığı, aynı güneş gibi, bu köprüden geçmeden dünya etrafında dönemez. Dünya etrafında dönemediği gibi. Rusya'yla savaşmaksızın bu köprüyü geçemez.”, “Türkiye Avrupa devletler sisteminin temel direği” dir. “Türk ordusu Avrupa ordularından biridir” ifadeleriyle ise Türkiye'yi kurumsal düzeyde Avrupa düzeninin temel öğelerinden saymaktadırlar. (Kula, 2010, s. 149-393) Marx ve Engels'in bu analizleri yaptığı tarihler Fransızlar “Societe Asiatique” i kurmuş, Almanlar ise henüz ülkelerinde ulusal birlik sancılarının yaşandığı bir zamanda, 1845'te, Leipzig'de Orientalische Gemeinschaft'ı kurmuşlardı bile. İşte Marx ve Engels'in Doğu toplumlarıyla ilgilenmeye başladıkları dönem, 19. yüzyılın ortaları, Avrupa'da Şarkiyatçılığın kurumsallaştığı bir döneme rastlamaktaydı. (Boztemur, 2002, s. 136)

Renan bir yandan 7. ve 8. yüzyıllarda bütün dünyada kabul edildiği biçimiyle, bütün bir Yunan ansiklopedisini uyarlamaktan başka hiçbir şey yapmamış olan Arapların bilime yaptıkları katkıları küçümserken, bir yandan da “Arap felsefesinin özellikle 11. ve 12. yüzyıllarda gerçek bir özgünlüğe ulaştığını” kabul etmektedir. Arapların inceliğine karşın, İslam'ın ruhunun bir bakıma ölü doğduğunu, çünkü onun hiç kuşkusuz “eksik bir ırk” ürünü olduğu şeklinde bir açıklama yapar. (Hentsch, 2008, s. 190)

Spengler ve Toynbe, her biri farklı sınırlar içinde, üniter bir tarih ve insanlığın geleceği görüşünün parçalanışını dile getirirler. Batı'nın merkez olma durumu açık bir kesinlik olarak değil, bir sorunsal olarak sürmektedir. Bu merkezi konum, ancak tarihe ve öteki kültürlerle yeni bir bakış geliştirme pahasına tutunmayı umut edebilir. 20. yüzyılın düş kırıklıkları ve belirsizlikleri, kavrayışlı Batılı aydınlarda, ötekiyle az ya da çok bilinçli bir yakınlaşma, sömürgeleştirilmiş halklarla bir barışma ihtiyacı uyandırır. (a.g.e, s. 242)

1835-50 yıllarında gerek Doğu yolculuğuna ilişkin yazıların niceliksel bir düşüş göstermesi, gerekse Osmanlı topraklarına yapılan yolculukların eski çekiciliğini yitirmesi Türk mitinin de sönmeye başladığını gösterir. İngiliz yolcusunun tavrı artık alaycı ve acımalıdır. Alaycı gözlemlerle bezenmediği yerlerde Doğu yolculuğu anıları nesnel Doğu'yla tümüyle bağını koparmış, Nerval, Gautier ve Flaubert'de olduğu gibi fantastik öğelere yaslanmış ve egzotizm dediğimiz yeni bir biçimciliği sergileyen öğelerden oluşur. Artık Doğu yolculuğuna egemen olan duygu, yolcunun Doğu'da aradığını bulamaması yani düş kırıklığıdır. Warburton "Doğu yolculuğunun Romans ve Gerçekleri" adlı eserinde romantik yolculuk çağının bittiğini haber veriyor gibidir. Yolculuk anılarına biraz peçe, biraz harem, biraz haremde yaşanan yasak aşk katmak bu tür kitapların iyi satması için gerekli formüllerden sayılıyordu artık. Ama artık kitaplar bazı turistik gariplikler ve "Avrupa'nın hasta adamı" motiflidir. (Parla, 1985, s. 57)

Doğu sömürgeciliğinde Batı'nın en büyük çıkarının nerede olduğuna ilişkin tartışma 1833'den sonra iyice yoğunlaştı. Bu tartışmada gerektilçe müslüman-hristiyan düşmanlığı da vurgulanıyor, böyle bir öğeden de yararlanılıyordu. Osmanlı İmparatorluğunda başlayan modernleşme hareketi ise Doğu yolculuğuna son darbeyi vurdu. Artık Türk mitinden arda kalan son öge de, yani egzotizm Batılılaşma çabaları içinde yiterken bu çabalar alay konusu oluyordu. (a.g.e, s. 61)

Kırım Savaşı ile "Türk ve Doğu miti" bitmiştir. Çünkü bu savaş kendi mitini yaratmıştır. Bu mit Batı'nın kendisinden daha çok değişik olmayan ve giderek daha da kendisine benzeyen Osmanlı'ya zayıf bir kardeş millete yardım etmekte olduğu inancını aşılattmaya çalışıyordu. Savaş retoriği Türkiye'ye duyulan yabancılık duygusunu silmeyi ve bunu Rusya'ya yöneltmeyi amaçlıyordu. Artık Rusya bir Doğu ülkesi olarak görülüyor, buna karşılık Batı, sözde Türkiye'yi de içerecek biçimde genişlemiş oluyordu. Osmanlılar'ın gücü ve görkemine dayalı Türk miti yeni tarihsel gerçek karşısında geçerliliğini yitirmişti artık. (Parla, 1985, s. 74) Artık Doğu düşleri sona ermişti. Bunu Türk dostu Loti'de görüyordu. (Loti, 2002)

3.7. CİNSELLİKTE ORYANTALİZM

Batı Doğu'ya hep cinsellikle yaklaştı ve onu hep dişi olarak tasvir etti. Doğu'yla karşılaşmasında, kendisini gelinin tülünü kaldıracak damat gibi hissetti. Tablolarda, gezi kitaplarında, hikayelerde, şiirlerde büyüleyici egzotik güzellikteki Doğulu

kadınlar, zengin fakat çirkin Doğulu erkeklerle birlikte eşitsizlik duygusunu uyandıracak biçimde sunuldu. Çirkin, kaba, miskin, ahlaksız ve barbar Doğulu erkeklerin haremlelerinde korkunç, görünüşlü harem ağaları marifetiyle zorla alıkonan çaresiz kadınlar resmedildi. (Bulut, 2014, s. 13), (Servantie, 2005, s. 32-33)

Harem, hamam, köle pazarı, cariyeler, harem ağaları, çokeşlilik ve eşcinsellik gibi kurgusallaştırılmış aygıtlardan oluşan bütün bir cephaneliği kullanan bu izlek, 18. yüzyıldan başlayarak Avrupa'nın görsel ve sözlü sanatsal üretiminde önemli bir yer kazanmıştır. Bu durum Batı'nın dünyaya sahip olma dürtüsünün erilci, düzdeğişmecesel bir anlatımı olarak açıklanmıştır. Ötekinin cinselliği Batı düşüncesinde genel olarak kabul edildiğinden çok daha merkezi ve değerli rol oynayan Leydi Montagu'nun İstanbul'dayken yazdığı mektuplarıyla tatmin edildi. Ölümünden sonra 1763'te basılan "Embassy Letters" ilk kez haremle içinde yazan bir kadının düşüncelerini sunuyordu. Çokeşli haremle cinsel ahlak bozukluğunun ve rastgele zalimliğle mekanı sayan yaygın bir kodlama sistemine karşı yazan Montagü'nün gözlemleri, kültürel açıdan göreceli bir tutum benimsiyor, Osmanlı kadınlarını Avrupalı hemcinslerini sahip olmadığı özgürlüklere sahip olan kadınlar gibi gösteriyordu. Montagü'nün erkeklerin anlatılarında Doğu'nun tamamen öteki mekanı olarak gözüken haremle, Batılı ev-içi toplumsal cinsiyet ilişkileriyle bağlantılı olarak yorumlama isteği, Batılı kadınların harem edebiyatında tipik bir hal alacaktı. (Lewis R. , 2006, s. 20) Haremle, sapkınlık, acımasızlık ve aşırılıktan oluşan cinselleştirilmiş bir alem sayan görüş, güzel sanatlardan operaya, romana ve popüler edebiyata kadar çeşitli alanlarda görülmekteydi. Peçeli kapatılmış Doğulu kadın her zaman talihsiz bir kurban olarak temsil edilmiyordu. Başta kadın gezginler olmak üzere bazı Batılı kaynaklar, ayrımcı bir dünyada kadınlara verilmiş, bazen Avrupalı çağdaşlarının haklarından daha ağır basan mülk edinme gibi görece özgürlüklerin bulunduğunu anlatmaktadırlar. (a.g.e. s. 147)

Toplumsal cinsiyet ve özellikle cinsellik, toplumsal olarak kurulan mekânın temel özniteliklerindendir. Kadınların ve de erkeklerin cinselleştirilmiş imgeleri, Avrupa'nın ötekine dair söylemlerinde, yerin anahtar belirticileri olarak, dolayısıyla da kimlik ve başkalığın belirleyicileri olarak kullanılmıştır. Bir başka, şekilde, bir tür mecazla ifade edilirse, bitkilerin üreme organlarına dayalı Linneci botanik tasnif sistemi, 18. yüzyıldan itibaren, gelişigüzel olarak bir yandan halkların cinsel adetlerini ve öte yandan yerlerin, bölgelerin, kıtaların cinsel adetlerini kapsayacak biçimde genişletildi. Bu nedenle cinsel değişmeceler, siyasal bir mekansallık

söyleminin kurulmasında yararlanan yapıtaşları arasında yer aldı. (Schick, 2000, s. 6)

Ötekilik mekanlarının söylensel kuruluşu, Şark temsillerine kadar uzanırdı. Ortaçağ elyazmalarının haşiyelerindeki sevişen ve dışkılayan figürler gibi, grotesk cinsellik de Avrupa'nın kenarlarının tanımlayıcı bir niteliğiydi. Haremler, hamamlar ve benzerleri çevresinde gelişmiş olan akıl almaz efsanelere meydan okuyacak yahut onları gözden geçirtip değiştirecek deneyimsel kanıtlar yok değildi, asıl sorun bunların Avrupa sömürgeci söyleminde coğrafi bölgelerle cinsellik arasındaki katmanlı simgesel bağlantıların öğeleri olmalarıydı. (a.g.e. s. 44) Haremler daha genel bir kalıbın sadece belirgin bir örneğidir: Ötekilik mekanlarının inşa edilmesi süreci sık sık kasten cinselleştirilirdi, örneğin dünya fuarları ve sergileri sırf Avrupa metropolünün göbeğinde otantiklik yaratmak için ellerinden geleni yapıyordu. İlgi çekme numaraları olarak, göbek dansı gibi egzotik, erotik gösterileri de mutlaka sahneye koyuyorlardı. (a.g.y.) 18. yüzyıl Londra'sında, kırbaçlama gibi kimi özel zevklere hitap eden genelevler "bagnio" ve "serail" diye adlandırılmaktaydı. İlki İtalyanca, İslam topraklarında hristiyan mahpusların hapsedildiği yer manasına gelen "zindan" anlamındaydı. İkincisi ise "saray" demektir, Batı edebiyatında genel olarak "harem" anlamında kullanılmaktaydı. (a.g.e. s. 45) Marquis de Sade "les 120 journées de Sodome, ou l'école du libertinage" adlı eserinde, Türk usulü yataklardan bahsetmektedir. Bu Şark bağlantısı romanın cinsellik yüklü havasına katkı için kullanılmıştır. "The Pleasures of Cruelty" adlı sadomazoşist romanı ise Türkiye'de geçmektedir. (a.g.e. s. 46)

Öteki kadınların cinselliği Avrupa burjuvazisinin kendisini inşasının önemli bir bileşeni oldu. Bu bileşen, kendilerinde arzu edilmeyecek türden addettikleri nitelikleri ötekine yansıtarak inkar etmelerini sağlıyordu. Bu şekilde Şarklıyı öteki olarak inşa eden metinsel kalıplar, onları üreten kültür için birleştirici bir işlev üstlenmiştir. (Schick, 2000, s. 51) Egzotik Doğu'ya gitme cesaretini gösteren Batılılar, anlaşılmaz, ateşli tutkular, vahşi duygular ve tuhaf cinsel uygulamalarla karşılaşmaya kendilerini hazırlamalıdır. Xenotopia, Avrupa olmayandır, burjuva zahitliğinin, saygınlığının ve ölçülülüğünün karşıtı. Avrupa dışında geçen, görünüşte uçarı pek çok macera ve aşk romanının altında yatan işte bu didaktik, öğütleyici tebliğdir. Etnopornografi denilebilecek yazın türünün, yazarları soyutlanmış, neredeyse ayınleştirilmiş cinsel ilişki sahnelerini kurmalarına yarayacak yepyeni bir ilkörnekle paletinden yararlanmışlardır. (a.g.y.)

Görece sınırlı ölçekli bir dolaşıma girdikleri için, yabancıbilgisel erotik yazın ürünlerinin önemi, etkilerinin kapsamında değil, Şarkın ve orada yaşayanların cinselleştirilmesinin en katışıksız, en arındırılmış örneklerini sunmalarındadır. Bu açıdan bunlar dünya jeopolitikasının bir temsilini inşa etmek ve sömürgecilik girişimini desteklemek için cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş dil ve imgelerini kullanan bir söylemi temsil etmektedir ve kuşkusuz bir dereceye kadar bu söyleme katkıda bulunmuşlardır. (a.g.e. s. 11)

Peçe, erkeğin kadın üzerindeki mülkiyet hakkını simgeler. 19. yüzyıl burjuvasının, özgürleşmeye doğru atılan ilerici adımlarla çoktan demode olmuş rüyasıdır bu. Peçe ile tanınmadan, gizlice sevgilinize buluşabilirsiniz, erkek olarak gizlenen bir maske olan peçeyle haremlere girebilir, her türlü dalavere çevirebilirsiniz. Peçe, Batı Avrupa cinsel değerlerinin uç noktada bastırılışı demektir. Viktoryen ahlakın yazarları büyük özlem duyduğu cinselliği anımsatan her şeyi yasaklayarak cinsel olan her şeyin üzerini örttüğü tabudur. (Servantie, 2005, s. 40) Oryantalizmin cinsiyetçi yapısının analizi onun bilinçdışı yapısını anlamayı gerekli kılar. Sömürgecilik aynı zamanda bilinçdışı süreçlerin de yapılandığı alandır. Fantazi ve arzu sömürge kılınan kültürle kurulan ilişkide temel bir rol oynamaktadır bu bireysel bir alan değil, özneyi kuran söylemsel etkilerdir. (Yeğenoğlu, 2003, s. 10) Peçe, Batılı'nın, Doğu'nun gizemlerinin içine sızmasını ve ötekinin iç dünyasına girebilmesini fantazmatik düzeyde sağlayan figürlerden biridir. Franz Fanon bu durumu Fransızlar'ın Cezayir'de çatışmasıyla anlatmaktadır. Buna göre Fransız sömürge yönetimi, Cezayir'lilerin direncini yıkmak için onların kendilerini sakladıkları peçenin ardında ve erkeklerin onları gizledikleri yerde bulmaları gerektiğini söylemiştir. (a.g.e. s. 57) Bu bağlamda peçeyi yırtıp atmak, arkasını görmek, ona ulaşmak sömürgeci fantazilerin en önemlilerinden olmaktadır.

Doğu'nun kadınları ya erotik kurbanlar olarak ya da entrikacı cadılar olarak tasvir edildiler. Chardin onları, "Dünyanın en fattan kadınları, mağrur, kibirli, kalles, müzevir, zalim, iffetsiz" olarak görürdü. Hayatlarını seks hazırlıkları ve seks dalavereleri ile geçiriyorlardı. Erkekler yokken birbirleriyle oynaşırlardı. Şehvetli ve tembeldiler. (Kabbani, 1993, s. 38) Flaubert, "L'Education sentimentale" adlı eserinde "La Turpue" adlı bir genelev sahibesinden söz eder. Guy de Maupassant "A la Feuille de Rose" adlı oyunu harem havası taşıyan bütün fahişelerin Türk elbiseleri giydiği bir genelevi konu almaktaydı. (Schick, 2000, s. 47)

Richard Burton'a göre, Batılı Hintli kadının bedeninin taleplerini karşılayamıyordu. Onun hesabına göre bu kadınlar en aşağı yirmi dakikada tatmin olabiliyorlardı. Düşünceleri her zaman Hindistan'da benimsediği efendi-köle ilişkilerinin etkisinde kaldı. Kadın her zaman köle ve cinsel obje idi. Belli gereksinimler için vardı. Ama hiç bir zaman gerçek bir eşin yerini tutamazdı. 1001 gece Masalları'ndaki kadın tasvirleri iki klasik kadegoriye ayrılabilir: İlk kategori en geniş olanıdır, geleneksel anlamda dişilere yakıştırılan tüm kusur ve ayıpları bünyesinde taşıyan olumsuz tiplmeyi öngörmektedir. Her kültürde geçerlidir. Kadınlar büyücüdür, şeytandır, muhabbet tellalıdır, cadıdır, maymun iştahlı, vefasız ve iffetsizdirler. Çok bencildirler, arzularını akla hayale gelmeyecek en vicdansızca yollarla gerçekleştirebilirler. İkinci kategori kadınları ise, dindar ve sağduyulu olanlardır ki, bunlar daha az önemsendirler. Bunlar ya kötü kaderin eline düşüp baştan çıkarılana kadar iyi yetiştirilmiş bakirelerdir, ya da cinselliği zayıf, özverili eşler ve annelerdir. Güzeldirler ama güzellikleri mevcut durumu tehdit etmez. İyi yürekli ve temizdirler, ama bu özellikleri de yalnızca hikayede dekoratif bir süsleme olup hiç bir dramatik değer taşımaz. (Kabbani, 1993, s. 61-66)

Batı söyleminde 18. yüzyıldan günümüze kadar hakim olan Müslüman kadın anlatısı temel olarak, müslüman kadının özünde ezilmiş olduğunu ifade eder. Müslüman kadınla ilgili anlatı, ya itaatkar marjinal yaratıklar ya da kendi İslam dünyasına karşı isyankar mürtedler yaratarak bu ifadeyi doğrular. Bu ezilmişlik, itaat ve isyan tamamen cinsel açıdan tahayyül edilir. Özellikle heteroseksüel erkek perspektifine göre zevk verecek ve de Batı'nın İslam dünyasının maddi üstünlüğüne duyduğu ilgiyi rasyonelleştirecek ve mazur gösterecek şekilde üretilir. Bugün hala geçerli olan paradigma romantik dönemde oluşmuştur. Müslüman kadın ezilmeye başlar, örtünür, harem somutlaşır, beyaz adamın ideolojisinin, uzun sürecek gölgesi düşer üzerine. (Kahf, 2006, s. 219-220)

19.yüzyılda tipik Doğu imgeleri ve stereotipleri arasında harem, odalık ve Doğulu despotun sınırsız cinsel özgürlüğü efsanesi sayılabilir. Bunların çoğu, gerçek bilgilerden çok, Batılı çoğunlukla erkek öznenin psişik dünyasına ait korkuların, arzuların ve fantazilerin ifadesidir. Bir kez kültüre girdikten sonra, psişik ve toplumsal bir temel bulabilen bir imge bir metinden ötekine alıntılama yoluyla yeniden üretilir ve pekişerek, kültürel bir tortu haline gelerek gerçeklik kazanır. (Keyman, Mutman ve Yeğenoğlu, 1996, s. 9)

Kadınlara yönelik yakıştırmalar, Viktorya döneminin genel önyargısı idi. Bütün kadınlar erkeklerden aşağı idiler, Doğulu kadınlar ise hem Doğulu, hem de kadın olduklarından iki katı aşağı oluyorlardı. Hatta onlar, Batılı hemcinslerinden bile çok daha açıkça göze çarpan mallar olarak görülüyorlardı. Beyaz adamın arzusu üzerine, bir tarla gibi ekip biçmesi için ona sunulabilecek olan, imparatorluğun mallarına dahil idiler. Cinsel olarak kullanılmak için orada idiler, ahlaksızlıklarının da kalıtsal olduğu öne sürülürse, hiç bir vicdan azabı duymaksızın sömürülebilirlerdi. Böylelikle 1001 Gece Masalları, Viktorya döneminin rasgele yaşayan Doğulu kadın düşüncesini pekiştirmişti. (Kabbani, 1993, s. 67)

Çinliler'in uçarılıkları, sevicilikleri ve hamaklarda yaşadıkları lezbiyenliklerine ilişkin Richard Burton'un görüşleri, onun, Batılı olmayan insanlara duyduğu genel aşağılama ve suçlamalarının yalnızca bir yanı idi. Sindhiler, Mısırlılar, İranlılar, Türkler, Araplar, hepsi bu iftiraldan paylarını aldılar. Afrikalılar'a ise özel bir nefreti vardı. Başka halklara bu şekilde yaklaşımlar, emperyalist, dünya görüşünün önemli bir uzantısıydı. Doğuyu seks ülkesi ve de kolonileştirilecek bir ülke olarak algılamak birbirini tamamlayan isteklerdi. Bu tür edebiyat güçlü bir ırkçılığı körüklemekle kalmayıp, çok derin bir kadın düşmanlığını kışkırtmaktaydı. (Kabbani, 1993, s. 76-77) Burton için kadın, cinsel özgürlüğe indirgenmişti, özel cinsel güçleri sayesinde, Avrupalı kadınlar hakkında söyleyemeyeceklerini, Doğulu kadınlar için söyleyebiliyordu. İşte aynı ruhla, Viktorya devrinin ahlakçıları da burjuva eşleri için yadsıdıkları cinsel yakıştırmaları, aşağı sınıfların kadınlarına, köle ya da yabancı kadınlara layık görüyorlardı. Burton 1001 Gece Masalları'nı kendisini dile getirmek ve zihnindeki cinsel fantezileri yazabilmek için çevirmişti, dipnotlarda kendisini ifade ediyordu. Bunu her çeşit cinsel sapmayı sergilemek için bir fırsat saydı. Eşcinsellik, hayvanlarla cinsel birleşme, seksüel bozulma hadım etme, tüm bunlara büyük ilgi göstermişti. Notlarında seksüel hastalıkların da ayrıntılarına inmekteydi. (a.g.y.) "Kama Sutra" ve "The Perfumed Garden" da Burton Doğulular'ın seksi konularda ne kadar becerikli olduklarını gösterebilmek için hayli ileri gitti. Cinsel becerileri sahip oldukları tek yetenektir. Ancak The Perfumed Garden sevicilik, homoseksüellik ve diğer şeylerden söz etmeyi atlamıştı, bu yüzden Burton şikayet etmekteydi. Daha ilk çeviride yirmibeş tane daha cinsel pozisyon eklemiş, erotik hikayelere kendisinden dört tane yeni hikaye koymuş, erkek kahraman için de onsekiz yeni isim bulmuştu. (a.g.e, s. 83)

Doğulu erkek kadın bedenini ticari olarak kullandığı gerekçesiyle, iki katı kötü, haydutça gösteriliyordu. Kadınları esir ediyor, köleleştiriyor, ticari mal haline getiriyor, onların insan olmalarına yönelik hiçbir hoşgörü göstermiyorlardı. Kimisi kadınları bağlayarak köle pazarlarında satıyordu. Avrupalılar özellikle de İngilizler, bu vahşi adamları tebessümle karşılıyorlardı. Zira, bu, onlara bir kez daha bu vahşileri yönetmek için doğmuş olduklarını hatırlatıyordu.(a.g.e. s. 98) Batıların köle ticaretini ürkütücü bulmalarına karşın, bu konudaki eserlere burjuva kamuoyunca gıpta edilmekteydi. Tutsak edilmiş güzellik imgesi, ataerkil hükümdarlığa ve daha çok da emperyalist zorbalığa uygundu. (a.g.e. s. 99) Batılı erkek, Doğulu kadına, onun toprakları üzerindeki hakimiyeti ile sahip oluyordu. Kadın, onun zenginliği, askeri gücü ve teknolojik gelişmişliği nedeniyle ona boyun eğmek zorunda bırakılıyordu. Kadın, onun sömürgeci kazançlarından birisiydi, ama kendi yorumuna göre, gönüllü olarak boyun eğmekteydi ve çekip gideceği zaman ardından gözyaşı dökenekti. (a.g.e. s. 100)

Kolonilerin çözülme sürecine kadar müslüman kadın temsiline hiçbir değişiklik görülmez. Cezayir Kurtuluş Savaşı, Filistin Kurtuluş Örgütü müslüman kadının Batılı temsilineki küçümseyici tonunu daha da pekiştirir. Artık vücudunun her bir kısmı Soğuk Savaşın ateş gücüyle başdaştırılır. Batı'nın 1990'ları İslami tehdit dönemi olarak nitelendirmesiyle birlikte kadının imajı hızla değişti. New York Times'ta kameraya doğru silahını doğrultan kara çarşafli bir İranlı kadın fotoğrafı vardır, artık müslüman kadın kesinlikle bir Züleyha değildir. Yine de bu yeni imajlar çabucak, ezilen müslüman kadın paradigmasına dahil edilir. Günümüzde dahi müslüman kadına dair imaj, kaygısız, miskin, odalık imajlarıdır. (Kahf, 2006, s. 220-221)

3.8. SİNEMA, MÜZİK VE SANATTA ORYANTALİZM

Hollywood sineması da oryantalist bakış açısını sürekli yansıtmaktadır. Bu bağlamda "Indiana Jones Raiders of the Lost Ark", "Mummy" ve "Mummy Returns" filmlerinin söylem analizleri yapılmıştır. Indiana Jones'de Doğu zenginlik, değer ve gizemle ilişkilendirilmektedir. Geziyelere araştırmacılara, Avrupa ordularına güç ve zenginlik vaad eden bu hayali Doğu, anlatı boyunca değerini geçmişinden alan bir mekan olarak sunulmaktadır. Batılı kahramanların rüyalarını süsleyen şehir hem zenginlik ve gücü hem de ölümcül tehlikeleri vaad eden hayali bir Doğu'nun yerine

geçmektedir. (Erkan, 2009, s. 120) Mummy filminde Doğu'nun sefahat ve lüks içindeki ihtişamlı yaşantısının görsel öğeler ve görüntü üzerine bindirilen ses aracılığıyla izleyiciye aktarıldığı bir açılış sahnesiyle başlar. Batılı kahramanların eylemleri için dekor oluşturan Kahire şehri pazar yeri, boyası dökülmüş bakımsız binalar, uçsuz bucaksızlık izlenimi veren panoramik çöl manzaraları, çarşafli kadınlar, sağa sola koşuşturan çocuklar, develerin ve eşeklerin düzensiz bir şekilde hareket ettiği keşmekeş bir panayır yeri gibi resmedilmektedir. Anlatı içinde yerlilerin bir arada gösterildikleri bütün sahneler Doğu'yu kargaşa içinde göstermektedir. Bu düzensizlik sadece görüntülerle değil, filmin kahramanı Batılı karakterler tarafından da diyaloglarla belirtilmektedir. (a.g.e. s. 140-144) “Mummy returns” ise Doğu'nun eski çağlardaki zenginliği ve ihtişamının görsel öğeler aracılığıyla izleyiciye tanıtıldığı bir açılış sahnesiyle başlar. Mekan görüntüleri saraylar, heykeller, piramitler ve Firavunun gösterişli kostümler içindeki askerleri anlatıda antik Mısır medeniyetinin gücüne ve şatafatına gönderme yapacak bir kompozisyon içine yerleştirilmiştir. Uçsuz bucaksızlık, sessizlik, yabanıllık, ölümcüllük ve gizemli güçlerle ilişkilendirilerek sunulan çöl, izleyiciye tanıtılan ikinci bir mekan olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbirine karşıt iki farklı Doğu imgesi görülmektedir. (a.g.e. s. 190) Filmlerde mekanlar sefahat, ihtişam, zenginlik, gizem, tehlike gibi imgelerle sunulmaktadır. Yerli kadınlar utangaç, suskun, şehvetli, çekici, hain, şeytani, erkekler ise çirkin, biçimsiz, tembel, ifadesiz, vahşi, dalavereci, cazibeli, erotik, şekillerinde sunulmuştur. Batılı kadın ve erkek ise bunların neredeyse tam tersi pozitif özelliklere sahiptirler. Kendine güvenli, olgun bilgili, zeki, mantıklı...(a.g.e. s. 249)

“Lawrence of Arabia” (1962) adlı filmde, Türkler düşman, istilacı, özgürlük düşmanı ve hatta tecavüzcü olduğu yönündedir. Filmde geçen olaylar, kahraman ve karakterler, kültür ve değer algısını yapılandırır nitelikte aktarılır. Özgürlük düşmanı olarak gösterilen Türk varlığı, işkenceci ve tecavüzcü olan Türk görevliler ve Lawrence'in Türk nefretinin kaynağında, tutukluluğu sırasında uğradığı tecavüzün olduğu yoruma açık bırakılmıştır. (Adiloğlu, 2005, s. 211) 1964 yapımı “Topkapı” filminde oryantalist yapı mekan üzerinden işlenir. Türkiye'nin turistik yüzü ve Batı'nın algıladığı gibi, hamamlar, cumbalı evler, çarşafli ve köylü kadınlar, arnavut kaldırımlı sokaklar, tipler ise nahif, yardımsever ve komiklerdir. Hazine dairesinde uyuyan güvenlik görevlileri, her işini bırakıp yağlı güreş izleyen halk...(a.g.m. s. 212) “Midnight Express” (1978) gerçek bir olayın düşmanca bir şekilde anlatılmasına

dayanmaktadır. Haşhaşla yakalanan Amerikalı öğrenci Hayes tutuklanır, Sağmalcılar cezaevine konur, burada başgardıyanın sürekli ona tecavüzü sinemanın ilk dönemlerindeki kötü Doğulu tiplemesinin bir versiyonudur. Şablon görüntüler, dar sokaklar, hamamlar, kara çarşafli kadınlar... Oryantalist mekan ve insan tiplmeleri bunlara eşlik etmektedir. (a.g.m. s. 213) 2002 yapımı “Ararat” filmi ise ‘Ermeni Sorunu’ eksenindedir. Filmde kadim stereotip Türkler’in hristiyan düşmanlığı anlatılmaktadır. (a.g.m. s. 214)

Bu filmlerde kullanılan kalıplarda oryantalist söylem tekrar kurulmaktadır. 1940’ların Hollywood filmleri “1001 Gece Masalları” uyarlamaları filmlerle doludur. Bu hikayeler Doğu kaynaklı olmasına rağmen anlatım ve dilin kurulumu oryantalist bakış açısındadır. “Arabian Nihts” (1942) bu anlamda incelenmelidir. “The Sheltering Sky” (1990) filmi oryantalist kalıpların kullanımını açısından, “Hamam” (1997) filmi ise eskiden beri Doğu erotizminde hayal edilen hamam, eşcinsellik fantazileri kurgulanmış, “Harem Suare” (1999) ise kadim Cariye ile Harem ağası arasındaki olası aşkı (?) konu almaktadır. Ayrıca Necip Mahfuz’un “Midak Sokağı” adlı eseriyle Nobel Edebiyat Ödülü aldığıında, eserin Batılılar’ın gözündeki Doğu imgesine uyduğu için bu ödülün verildiği eleştirileri unutulmamalıdır. Yine ülkemizde Orhan Pamuk eserleri için de benzer şeyler söylenmektedir. Eleştirilere göre Batı’nın söylemi, içerden bir dille “oksidantalist” bir şekilde kurulmaktadır.

Bertolucci’nin “Sheltering Sky” filminde tehlikeli cazibesıyla arzu nesnesi olan Şarklı kadın, aynı zamanda beyaz adam için bir tehlike unsuru olarak resmedilir. Ama beyaz adam kadının güvenilmezliğinin bilincindedir ve beraberlikleri sonrası parasını çalmadan kadına engel olur. Fakat her halükarda Şarklı kadın ya da erkeklerle yaşanan birliktelik tehlikelidir. Fiziksel ya da zihinsel olarak menfi sonuçları vardır. Bu tarz deneyimler yaşama hayali ile sınırlayıcı burjuva ahlakından mekansal olarak uzaklaşıp Batı dışı uygarlıklara yönelen beyaz adam için yapılan bu uyarı, Doğu insanı içinse indirgeyici bir tavidir. (Demirci, 2012, s. 318) Doğu, beyazperdede mekansal olarak da belirli, metinsel arketipler üzerinden inşa edilir. Zenginliklerin türlü hazinelerin kaynağıdır ama bu zenginlikler bugünün toplumuna ait değildir. Geçmiş uygarlıklara atfedilerek bu günün toplumları ile yerel kaynaklar arasındaki bağlar zayıflatılır. Hatta eski uygarlıkların görkem ve zenginliği vurgulanırken, bugünün toplumu üzerinde yaşadıkları zenginliklerin farkında olmadığı gibi onları hak etmeyen tembel ve miskin yığınlar olarak işaretlenerek, zenginliklerin evrensel

kullanıma beyaz adam eliyle sunulması için gerekli zihinsel kodlar belirlenmektedir. (a.g.m. s. 319)

Peter Sellers'in "Pink Panther" (1963) film serilerinde müfettiş Clouseau rolündeki Sellers'in yardımcısı *aptal Çinli* tipi çok tepki almıştır. Ancak Doğulu tiplerin stereotip olarak kullanılması örneği çoğunlukla müslümanlar için geçerlidir. Batı bu stereotipleri daha çok kendileri için tehlike olan gruplar için kullanmıştır. Diğerleri, örneğin Hint ve Çin daha çok egzotik manada figürleşmektedir.

Türk ve İslam motifleri ile ezgileri, Avrupa müzik geleneğine, birçok konuda olduğu gibi, İtalya üzerinden girmiştir. Bestelerinde Türk/İslam motif ve ezgilerine yer veren ünlü besteciler arasında Gluck, Haydn, Mozart, Beethoven bulunmaktadır. Mozart'ın "Saraydan Kız Kaçırma" adlı eserinde Selim Paşa karakteriyle soylu, hoşgörülü, ufku geniş bir Osmanlı paşasını, Bir başka Türk Osman'ın kişiliğinde kaba saba, yontulmamış, cahil, görgüsüz kimliğini, diğer yandan Konstanze karakteri ise Aydınlanmayı içselleştirmiş Avrupa'lı kadın sergilenmiştir. Beethoven'in "Atina Harabeleri" adlı yapıtının librettosu ise romantik Alman yazarı Konzebue'ye aittir. Oyuna göre Atina sanat ve bilimden anlamayan Türkler tarafından harabe haline getirilmiştir. Konu tesadüfi değildir. 18. yüzyıldan itibaren filhelenizm bütün Avrupa'da hızla yerleşmektedir. (Kula, 2011a, s. 44-45)

Müzik tarihinde "Floransalı dostlar" diye ünlünen bir grup vardır. Grubun kurucusu soylulardan Bardi'dir, grubun içinde Galileo'nun babası da vardır. Bu grup dış birikimlere yönelmiş bu anlamda Türk/Osmanlı, Doğu/İslam motifleri müziklerine girmiştir. Bonarelli Soliman'ı, Piovene Tamerlan ve Bayezit'i yazar. İngiltere'de de bu yöneliş gözükmektedir. 1594'te yazarı bilinmeyen Mahomet adlı oyun oynanır. Sonra "The Turk" ve "The Turkish Mahomet" gelir. Avrupa'yı esas etkileyen ülke İtalya'dır. "Soliman" adlı yapıt, ardından Goldoni'nin üç operası gelir. Bunlardan "La Sposa Persiana" oryantalizm bakımından önem kazanmaktadır. Şehzade Mustafa olayı, Kanuni, Fatih, Bayezit, Cem Sultan Batılıların imgelerini süslemektedir. Timur ve Bayezit arasındaki savaşı hikaye eden yapıtlar ise Osmanlı Sultanının yenilebileceğini göstermesi hasebiyle işlenen konulardandır."Il Gran Tamerlano" "Bayazette o Tamerlano", "Timur", "Selim gron signor dei Turchi" ve Haydn'ın "Bayezit" i oynanan oyunlardan bazılarıdır. Bunların içinde Kanuni üzerine birçok farklı oyun yazılmış ve oynanmıştır.

Türkler'le çatışmalar sonrası esir düşen Yeniçeriler kanalıyla Batı, Osmanlı müzik aletleriyle tanışmış, bu vesileyle müzik aletleri Avrupa'ya ulaşmıştır. Almanya ve

Avusturya’da operanın başlangıç noktası olarak “müzikli oyunlar” gösterilir. Bu *Singspiellerin* bir kısmının konusu oryantalisttir. “Türkenfastnachtspiel” (1453) bunların ilk örneğidir. Bu bağlamda yine aynı temalar olmak üzere birçok eser yazılmış, oynanmıştır.

Mozart “Saraydan kız kaçırma” gibi Doğu motiflerine ilgisini devam ettirmiş, “Zaide” isminde bir de operet bestelemiştir. Gluck, “Le cadu dupu” Aldatılan kadı adlı eserinde Doğu ahlakının ikiyüzlülüğü! temasını işlemiştir. Daha sonra “Le pelerins de la Meque” Mekke hacılarını besteler, Doğulu karakterler daha kabalaşmıştır eserinde. “Saraydan kız kaçırma” eseri aydınlanmış Avrupalı kadın, bilge Doğulu ve kaba ve cahil Doğulu, acımasızlık, tahammülsüzlük, bağımlılık, bağışlayıcılık ile temsil edilen Doğu karşısında özgürlük ve bağımsızlık peşinde koşan Batılı imgeleriyle oryantalizmin doruk noktalarındandır. Eser Andre, Mozart ve Gluck gibi Haydn tarafından da yorumlanmıştır. Haydn “Beklenmedik karşılaşma” adlı eseriyle bu temalara devam eder. “Kazığa oturtma” ve “şişe takma” gibi Türkler’e ilişkin yaygın imge bu eserde kullanılmaktadır. (Kula, 2011b, s. 97-153)

Elizabeth tiyatrosu oyunlardaki ana çatışmayı genellikle hristiyan-Türk kavgasına dayandırdı. En çok kullandıkları Türk temaları intikam, entrika ve şiddettir. Örneğin Marlowe’un “Jew of Malta” ve John Mason’un “The Turk” adlı oyunları tipleri böyle yansıtır. Greville’in Mustapha’sı Seneca tiyatrosunun şiddetiyle Türk temasını birleştirir. Goffe’nin Türkler hakkındaki oyunlarında, Carlell’in “Osmond the Great Turk” adlı oyununda hep aşırı kıskanç, muhteris, zorba, şehvetli ve acımasız, entrikacı Türk tiplerini vardır. Marlowe’un “Timurlenk” i de her ne kadar daha çok Türk’ün kudret ve ihtişamı mitini vurgularsa da gene ihtiras ve zulüm temalarından yararlanır. Bunlardan başka Marana’nın “Letters writ by a Turkish spy” adlı sekiz ciltlik eseri ise Doğu’yu sözde oradan gönderilen mektuplarla anlatmak modası başlamıştır. (Parla, 1985, s. 22)

Newsweek dergisinin 1991 “Kolomb Özel Sayısı”nda Ford Motor Company reklamında “Explorer” kaşif için hazırlanmış iki sayfalık reklamda, “Daha önce kimselerin gitmediği yerlere gitmek istiyorsunuz” yazılan metin incelendiğinde, Kolomb daha önce kimsenin gitmediği yerlere giden örnek figür olarak temsil edilmekte, ona eklenen “keşif” etiketi ve ulaştığı toprakları betimleyen “yeni” sıfatı bundan dolayıdır. “Hiç kimse”deki “kimse”nin çok özgül bir kimse olduğu iyice açığa çıkmaktadır. Örneğin “Yeni Dünya”nın putperest yabancıları ona dahil

değildir. Bunun da ötesinde, bu özgül kimse “kimse”nin aslı olarak evrenselleştirilir ki, bir yandan kimselik, kimlik, insanlık “o”nun kılınır ve böylelikle ötekiler bu “kimse”nin birlik ve bütünlük sınırlarından dışlanır. Aynı zamanda da, böylece ötekileştirilenler, İnsan’ın, Gerçek’in, Tarih’in de öznesi ve sahibi kılınmış olan bu “evrensel” kimsenin buyruklarına uyruk kılınırlar. Bu gerçeğin birliği ve bütünlüğü Öteki’nin uyrukluğunu mutlaklaştırır. Örneğin, Kolomb’un yerlileri ya kendi ötekilikleri içinde köle edilirler, ya da İspanya’nın tahtının “uyrukları” olarak korunurlar. (İlter, 1996, s. 237-238) Bir bilgisayar dergisinde “bilgisayarlı yayıncılık teknolojilerinin haritasını çıkarmak isteyen herkes” için bir “Seybold Seminerleri 1992” reklamında Kolomb’un gemilerinden birisini Boston limanının-seminer Boston’dadır zaten- soluk bir haritasıyla üst üste kondurulmuş olarak gösterilmektedir. Başlık yazısı “Yayıncılığın Gelecekteki Rotasını Keşfedin” diyor. Reklam, sonuç olarak, öteki yayıncılara bu şekilde seslenerek onları geleceği önceden planlanmış ve ulaşılmış bir geçmişe yerleştirerek “Ben bulunduğum yere sizin bulunduğunuz yerden, geçmişten geldim” demekte ve onlara “Bana gelin çünkü ben sizin geleceğinizim” çağrısında bulunmaktadır. Böylece Öteki’nin farklılığı evrensel öznenin kendi aşılması geçmişini temsil edilerek modern özne bu yoldan yüceltilmekte ve ayrıcalıklı kılınmaktadır. (a.g.m. s. 238-239)

13. yüzyıldan itibaren Avrupa resminde Türk modası başlar. Tablolarda Meryem ve İsa’nın ayaklarının dibinde pahalı Türk halıları resmedilmektedir. 17. yüzyıl Hollanda resminde ”lotto” tipi Uşak halıları görülmektedir. Bu yüzyılda ticarete konu olan İran, Türk ve Hint menşeli tüm egzotik ürünler, Hollandalı ve Flaman sanatçıların fantezi dünyalarındaki yeni esin kaynakları olarak görülmektedir. Bu halıların hemen her eve girdiği ve masa örtüsü olarak kullanıldığı janr resimlerinde görülmektedir. (Yılmaz, 2009)

Rönesansın önde gelen ressamlarından Bellini’nin de kayınbiraderi olan Magtegn, yapıtlarında Türkler’e yer veren ilk ressamdır. 1460’lardan itibaren Mantua dükü için iki resim yapmıştır. Figürler Bellini’nin resmindeki gibi sakallı, bıyıklıdır. (Alarslan, 2005, s. 144) Batı’da, Magtegn’a önce Bellini’nin İstanbul günleri hakkında hayaller kuruluyordu. Uygun düşen erotizmin yanında zorunlu olarak dehşet imgesi de eklendi. Padişahın, Aziz Vaftizci Yahya’nın başını tasvir ederken model olarak kullanması için Bellini’ye bir sürü “taze kesilmiş” kelle armağan ettiği öne sürülüyordu. (Solnon, 2013, s. 65)

Oryantalist resim, bir akım olarak Napolyon'un 1798 Mısır seferiyle başlar ve 1. Dünya Savaşı ile son bulur. Önce büyük ölçüde düş ürünüydü, ama yüzyılın ilerlemesiyle Doğu daha yakından tanınmış ve sanatçılar düş gücüne dayanan ilk oryantalist resimlere oranla daha gerçekçi çalışmalara başlamışlardır. Bu arada gerek Doğu'ya giden gerek gitmediği halde oryantalist konulu resimler yapan sanatçıların en önemli esin ve bilgi kaynağı edebi yapıtlar olmuştur. Bu anlamda Lord Byron, Victor Hugo, Flaubert, Thomas Moore, Chateaubriand, Gautier, Lamartin ve Nerval önemli kaynaklardandı. (Bal, 2010, s. 14) Oryantalizm her şeyden önce Fransız resim türü olmakla birlikte, önce İngilizler daha sonra diğer Avrupalılar bu konuya yönelmiş, 1870'lere kadar Fransız İngilizler'in tekelinde bulunan oryantalist resim sanatı bu tarihten sonra diğer Avrupa ülkelerinin ilgi alanına girmiştir. (a.g.y.)

Oryantalist resimde hamam önemli mekansal figürlerdendir. Erkeklerin günlük yaşamında hamamın çok önemli bir yeri olmasına karşın, oryantalist resimlerde erkekler hamamını yansıtan pek resim yapılmamıştır. Bu resimlerde kadınlar hamamı tasvir edilmiştir, çünkü Batılıların gözünde bu mekanlar tıpkı harem gibi Doğudaki kösnullüğün, dişiliğin bir simgesidir. (a.g.m. s. 3) 18. yüzyılda minyatür sanatçısı Abdullah Buhari'nin "Yıkana kadın" eserinde hiçbir ima, cinsel gönderme yoktur. (a.g.m. s. 17) La Barbier'in 18. yüzyılda yaptığı "Türk hamamı" erotik imalardan uzak nesnel bir betimdir. Bridgman'ın "Banyoda çocuk" adlı yapıtı da aynı şekilde masum bir sahnedir. 19. yüzyılda Gerome'nin yaptığı resimlerde ise kadının çıplaklığı ve dişiliği öne çıkmaktadır. Bu anlamda Gerome zengin sanat müşterileri nezdinde önemli bir isimdi. İngres "Türk hamamı" adlı eserinde, diğer oryantalist ressamlar gibi hamamdaki çıplakların güzelliğini öne çıkarmak için, zenci hizmetkar figürünü de resme eklemişlerdir. Oryantalist tarih anlayışının efendi-köle tanımına uygun bir tavidir bu. (a.g.m. s. 21) Pousan "Masaj, hamam sahnesi" adlı tabloda, çıplak beyaz bir kadına masaj yapan siyah kadın hizmetkarı tasvir etmiştir. (a.g.y.)

Odalık motifi de oryantalist ressamlar tarafından sık kullanılmaktadır. Motifin yaratıcısı İngres Doğu'ya hiç gitmemiş, sadece fantazilerinde onu süslemiştir. Napolyon'un kızkardeşi Napoli Kraliçesi Caroline, İngres'e, eşinin sahip olduğu cepheden görülen bir "nü" resmine eş olacak bir tablo siparişi vermiş, o da bu resmi hayallerinde canlandırmıştı. (Güçsav, 2012, s. 10) Onun etkisinde olan Delacroix "Les Femmes d'Alger" adlı tablosunda Kuzey Afrika'ya yaptığı seyahatin etkisiyle kendi imgesini yaratmış, ondan bir adım ileri gitmiştir. Manet ise "Olympia" sı ile kendi zamanındaki fahişelik hakkında olduğu kadar odalık kavramı üzerine de birçok

şey söylemiştir. Matisse ise onu modern “nü”nün öncesiz ve sonrasız bir avatarına dönüştürerek bu motifi 20. yüzyıla taşıyan isim olmuştur. Bu sanatçıların hepsi Fransız’dır ve Fransızlar “Doğu” imgesinin, coğrafi olarak da Fransa’nın bu dönemdeki sömürgeciliğinin odaklarından biri olan Kuzey Afrika imgesinin yaratılmasında öncülük etmişlerdir. Odalıklar betimlemiş bazı Avrupalı kadın sanatçıların bulunmasına karşın, Avrupalı hanımların çoğunluğu Doğu’ya ve Doğulu kadınlara aynı Avrupa merkezli perspektiften yaklaştıklarından ve bu “öteki” kadınlar hakkındaki fikirleri, erkek meslektaşları kadar kendi kültürel önyargılarını yansıttığından, onların eserleri, bu erkek sanatçılarınkilerden farklı bir görünüm arz etmemektedir. (a.g.e. s. 9) Öteki imgesinin değişimi yada tekrar ortaya çıkışı sömürge güçlerinin farklılaşan ilgilerine ve sömürgecilik tarihindeki değişen koşullara uygun olmaktadır. Fransa sömürgeci ilgisini İslami Doğu dünyasına yönelttiğinde Fransızlar bu toprakları temsil etmek için yeni bir imge yarattılar. Bu yeni sömürge ülkeleri söz konusu olduğunda, odalık sömürgeleştirilmiş “öteki” nin simgesi oldu. 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde tembelce uzanmış ve esrar nargilesini tütüren Doğulu çıplak Türkiye’nin bir alegorisi haline gelmişti. Avrupa’nın karikatürize edilmiş bir haritasında, Osmanlı İmparatorluğu’nun Anadolu kesimi nargile içen uykulu bir odalık olarak betimlenmiştir. (a.g.e. s. 11)

Batı’nın düşüncesindeki despot Doğu, sınırlarını çok sıkı koruma altına alıyordu. Doğu resimlerinde sık görülen bir figür de, bir haremi, sarayı, camiye ya da tüm Doğu’yu koruyan, girişleri kapatan bir kara adamdır. Gerome’un “Le garde du serail” adlı tablosunda adamın ifadesi itici ve acımasızdır, hançeri, baltası ve tabancası ürkütücüdür. Giysisinin rengi bile ateş gibidir, yakına gelenleri uyarmaktadır, adeta Harem kapısını tamamlayan bir demirbaş gibidir, geçidin ardındaki kadınlar bırakın dokunmayı, asla görülemezler. Avrupa’lı gözüyle Harem budur. Deutsch’un “Le garde nubien” tablosunda aynı despotik Doğu, çirkinleştirilmeyip süslenmişti. Kara adamın, bedeninin duruşu serbestti. Kolları altınla süslenmiş ve gözü okşuyordu, ama her zamanki gibi kuş uçurtmuyordu. Regnault’un “Execution sans jugement, sous les rois maures” adlı tablosunda bir muhafız, az önce kendisine, renk, tavır ve yüz ifadesi açısından çok hareketsizce yerdeki kesik kafaya bakmaktadır. Muhafız, izleyicilerce aşağıdan gözlendiği için daha heybetli görünmekteydi. Tabloda başka hiçbir şahit yoktu, herşey gizlilikle ve vicdansız Doğuya yakışır şekilde duygusuzca gerçekleşmektedir. (Kabbani, 1993, s. 94-97) Harem kadını fahişe olarak gören anlayışın uzun bir geçmişi vardır. Bu durum açık bir benzerliğe dayanır. Bir genelev

gibi harem de cinsel olarak elde edilebilir bir kadınlar seçkisi barındırır. Yozlaşmış bir cinsel yaşamın merkezi olarak harem sıklıkla genelevle özdeş tutulur ve haremde sakınları yani odalıklar da fahişelerle. (Güçsav, 2012, s. 21)

Oryantal yağlıboya resimlerde, haydut ya da eşkiya, hemen her zaman kara ya da koyu renk olurdu. Baratti'nin "The Prisoner" adlı tabloda iki kara adam, bağlı ve onların insafına kalmış savunmasız beyaz bir yaşlı adama eziyet etmekten zevk alıyorlardı. Oryantal resimde köle pazarları başlıca konulardandır. Long'un "The Babylonian Slave Market" adlı tablosu sergide rekor fiyata satılmıştı. Faed'in "Bedowin exchanging a slave for armour" tablosunda ise bir bedevi hemen hemen tamamen çıplak bir köle kızı kılıç satılan bir dükkana getirmiştir. Kızın açık göğüsleri bedevinin dökümlü kumaş giysileriyle tam bir çelişki içindedir. Bir zırh karşılığında satılacaktır. Tamamen çaresiz, çıplak, bağımlıdır, dişi ve köledir. (Kabbani, 1993, s. 97-98)

Oryantalist tablolarda işlenen egzotik şehir manzaralarının dışında ağırlıklı tema kadınlar üzerine kuruluydu. Bu dönem öncesinde seyyahların hazırladıkları kostüm albümlerinde, kamu alanlarında görmeye başlanılan kadınlar artık tablolarda erotizm rüzgarı estiren hayali kahramanlara dönüşür. (Alarşlan, 2005, s. 153)

İslam dini ile ilgili sahnelerin oryantalist resim repertuvarında önemli bir yeri vardır. 19. yüzyılda İslam ülkelerini ziyaret eden sanatçılar ilk kez karşılaştıkları bu egzotik dünyayı resimlerinde anlatmışlardır. Bauernfeind'in (1848-1904) "Zeytin Dağından Kudüs Görünümü"nde olduğu gibi kenti dıştan bir bütün olarak tanıtmaya yönelik, anıtsal yapılarının kentin genel görünümünde ve silüetindeki belirleyici konumunu vurgulayan resimler yapılmıştır. (Germaner, 2007, s. 2) Cami, tekke, türbe gibi yapıların içinde geçen ibadet sahneleri ve diğer dini ritüeller 19. yüzyılın sonlarına doğru sınırlı sayıda sanatçı tarafından betimlenebilmiştir. Oryantalist temaların içinde camide ibadet sahnesi çok değildi. Çünkü hristiyanların bu mekanlara girmesi ve burada çalışmaları özel izine bağlıdır. Ernst cami içi resimlerini fotoğraflardan yararlanarak yapmıştır. (a.g.y.) Kahire'de bulunan Gerome kentin dini mimarisini ve ibadet sahnelerini resimleyen ünlü bir Fransız oryantalisttir. Resimlerinden "Amr Camiinde Dua" da imamın arkasında saf tutanların arasında çıplak erkek de vardır. Bu ressamın gerçekçiliğini sorgulattığı gibi, figür gerçekte bir münzevi de olabilir. Başka bir resminde namaz kılanların silahlı olduğu görülür, halbuki silahla namaz kılınmamaktadır. Sanatçı caminin içini fotoğraflardan yararlanarak çizmiş, figürleri ise hayalinde yerleştirmiştir. (a.g.m. s. 2-3) Açık havada namaz kılanlar da resimlere

konu olmuştur. Mango “Namaz” adlı tablosunda İstanbul silüetinin önünde açık havada kılınan namaz konu edilmiştir. Onderaa, palmiyelerin altında namazı, Haag, yolculuğuna ara veren birinin devesinden inip namaz kılışı konu edilmiştir. Haag Kubbet üs-Sahra’nın üç ayrı resmini çok özel izinler alarak yapmıştır. (a.g.m. s. 4) Zonaro ve Gerome ile Aublet tekkelerde yapılan ayinleri tablolarına taşımışlardır. (a.g.m. s. 6)

Nouy’un “L’Esclave Blanche” tablosu salon modasına uygun Çerkes güzelliğini idealize ediyordu. Kadın seyredilmeyi pek umursamıyordu. Fantazinin tamamlanması için çıplaktı. Geçmişin geometrik hatlarla çizilen kara hizmetçileri ile taban tabana zıttı. O hizmetçiler ayak işleri için vardı, oysa bu Çerkes güzeli yalnızca aşk yapmak için oradaydı. “Ramses dans son Harem” adlı tablosu da Gautier ve Lady Montagü ve Montesqieu’nun eserlerinden ilhamla yapılmıştı. Lewis ise edebiyattaki Doğu’nun etkisinde kalarak İstanbul’u ziyaretinden üç yıl önce “Illustrations of Constantinople” adlı kabartmalı resimlerini yapmıştı. Ingres, “Le bain Turk” adlı eserini Paris’teki atölyesinde hazırladı. Teması Türk hamamında çeşitli zevkler içindeki kadınlardı. (Kabbani, 1993, s. 101-103)

1721’de Paris’e elçi olarak giden Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi, dönemin egzotik konularına meraklı soylularca ilgiyle karşılanmıştı. Bu konu resim, desen ve halılara çok defa konu olmuş, “Turquerie” modası yaygınlaşmıştı. Tablolarda asiller, erkekler, kadınlar, bazen aileler, halktan insanlar Türk kıyafetleri giyerek pozlar vermişlerdi. Liotard “Turquerie” modasından oryantalizme geçişi simgeleyen ressamdır. Türk ressam diye anılmış, buna uygun olarak sakal uzatmış, Avrupalı kadınların Osmanlı kıyafetlerinde resimlerini çizmiştir. (Alarşlan, 2005, s. 151-152)

18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa’da tipik Osmanlı yapıları olan hünkar köşklerinin tek odalı küçük versiyonları, merkezi planlı tek kubbeli camiler veya mescitler ve çoğunlukla “Türk” sıfatını taşıyan hamamlar gibi yapılar boy gösterdi ve bunlar Avrupalı mimarlar ve hamiler için birer mimari model durumuna geldi. Polonya kralı Leszcynski’nin Luneville Sarayı’nın bahçesinde inşa ettirdiği köşkler, Londra’da Galler Prensi Frederick onuruna yaptırılan “Türk Çadırı”, Kew Bahçeleri’nde Chambers’in inşa ettiği “Türk Camisi” önemli örneklerdi. Sonuncusu Batı Avrupa’da inşa edilen ilk camiydi. Bunları Londra’da açılan “Jermyn Sokağı Hamamı” izlemiştir. Bu yapı neredeyse tüm dünya tarafından taklit edilen örnek tesis durumundaydı. En başarılı takipçisi Paris’te açılan “Le Hammam” oldu. (Avcıoğlu, 2014, s. 13) Genellikle geçici bir heves ya da saplantı olarak görülen akademik

“turquerie” çalışmaları, siyasi bakımdan zararsız ya da kültürel açıdan önemsiz sayılan “egzotizm” kisvesi altında ayrı bir sorgulama yönteminin oluşmasına yol açmıştır. Özellikle mimarlıkta, yapay ve tamamen hayal mahsulü olarak görülen bu tarz, genellikle 18. yüzyıldaki rokoko hareketinin havailiğini anımsatan dekoratif bir tarz olarak değerlendirilmiştir. (a.g.e. s. 16)

19. yüzyılda oryantalizm sürerken Avrupa’da başlayan çözümler, Osmanlıların toprak kayıpları, Antik Yunan’ın Avrupa’nın temeli olduğunun kabulü, sanata da yansır. Özellikle gazetelerde, el ilanları ve broşürlerde, karikatürlerde vahşi, hilebaz, çıkarıcı vb. Stereotipler kullanılmaya başlamış, “Gran Turco” “Le Turc” a dönüşmüştür. Sarıklı, sakallı kafası ve ejder vücuduyla yerde sürünen, yaralanmış aman dileyen Türk ejderi teması ile 20. yüzyılın başlarında betimlenen Türkler “fesli despotlar” olarak betimlenmeye devam edilir. (Alarşlan, 2005, s. 157) Bu tür posterler, Doğu’yu yansıtmaya görüntüsü altında, açıkça Avrupa’yı tasvir etmektedir. Avrupa’nın toplumsal yasalarını ve burjuva ahlakçılığının katılığını sergilemektedirler. Dışbükey bir aynadaymış gibi, gözler Doğuya çevrilmişse de, onu üreten Batıyı yansıtır. (Kabbani, 1993, s. 104)

Oryantalizm sadece Batılıların bir üslubu değildi. Osman Hamdi Bey oryantalist ekolün tüm inceliklerine hakim bir ressam olarak yapıtlarında Osmanlı/İslam geçmişi ve kimliğiyle “Şark” fikri üzerinden yeni bir diyalog kurma arayışındaydı. Şarklı kimliğinin peşinde frenkmeşrep bir paşazadeydi. (Ersoy, 2003, s. 84-85)

Said’in getirdiği yeni anlayış Türk, müslüman, Doğu hakkındaki pek çok incelemeyi güçlü bir şekilde etkilemiştir. Onun ardından, Linda Nochlin, Doğu’yu Batı hakimiyetinin art niyetli, tamamen hayal mahsulü ve zalim bakış açısıyla sunan ve tasvir eden ideolojik kurgular olarak gördüğü oryantalist resimlere güçlü bir eleştiri geliştiren ilk akademisyen olmuştur. Nochlin’in ardından Rana Kabbani de Said’in ana hatlarını çizdiği oryantal durumun itaat, fesat, zalimlik, ifrat, miskinlik ya da dekadans gibi temel veçhelerinin, oryantalist resmin temel temalarından biri olan Osmanlı haremmini, köle pazarlarını ya da sokak sahnelerini canlandıran sayısız tasvirle hiç de azımsanmayacak ölçüde sanata yansıdığını savunmuştur. Bu görüşlere karşı çıkanlar da olmuştur. (Avcıoğlu, 2014, s. 18-19)

3.9. HAKİMİYET MÜCADELESİNDE BİLİMİN İŞLEVİ

Batı, hakimiyetini bilimsel olarak da kurmaya çalışmaktadır. Bunun için bütün bilim dallarını kullanmakta, antropolojik açıdan ırk farklılıklarını/üstünlüklerini ispata uğraşırken, ekonomik gücünün temelini, kendi özel tarihinde olduğunu keşfediyor, sıkıntılarının kökenlerini inceliyor, sosyolojiyle toplumlarının sıkıntılarını aşmanın yollarını arıyor, diğer toplumlar üzerinde hakimiyetini sürdürmek için yöntemler bulmaya çalışıyordu.

Batı'da son dört yüz yıldır egemen olan kültür gibi, daha çok Duyumcul niteliği ağır basan kültürlerde, insanlığın evrimi üstüne ilerlemeci doğrusal kuramlar egemen olma eğilimini gösterirler. Böyle bir kültürde, bütün tarihi süreç, mağara adamından üstün insana, barbarlıktan uygarlığa, budalalıktan bilgeliğe ve dehaya, hayvanlıktan yarı tanrılığa, savaş ve varoluş mücadelesinden, barış, uyum ve karşılıklı yardımlaşmaya giden yol boyunca, bazı sapmalar ve ufak tefek dönüp dolaşmalarla bir çeşit ilerlemecilik olarak görülmektedir. Dönemin başat tarih felsefeleri ve toplumsal evrim kuralları da, ilerlemeci ve doğrusaldır. Kant, Fichte, Herder, Lessing, Hegel, Adam Smith, Comte, Spencer, Marx... ilerleme ve evrim kuramları, Batı kültürünün o duyumcul döneminin tarih süreçlerinin, eğilimlerinin, evrim yasalarının tipik temsilcileridir. (Sorokin, 1972, s. 18)

İrk temeli bulunamayan Batı, kendi uygarlığını “kültür” temelinde savunmaya başlamış ve diğer uygarlıklarla farkını orada görmüştür. Gerçekten 18. yüzyılda, bir yandan ırkçılık icad edilirken, öte yandan da “halk egemenliği”, “kuvvetler ayrılığı” ve “fikir özgürlüğü” gibi ilkeler geliştiriliyordu. Batı egemen düşüncesi Doğu'yu, düşük bir ırka mensup olduğu için değil, halk egemenliğine dayanmadığı, özgür olmadığı, kısaca “despotik” ve “skolastik” olduğu için eleştirmiştir. (Timur, 1994, s. 143)

19. yüzyılın en belirgin özelliği, Batı'nın dünya egemenliğini ele geçirdiği dönem olmasıdır ve 19. yüzyılda Batı'nın ele geçirmiş olduğu dünya egemenliği tarihte eş görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Yine 19. yüzyıl Batı Avrupa ülkelerinin kendi iç sorun ve çelişkileri nedeniyle zaman zaman çöküşün sınırına geldikleri izlenimine kapıldıkları dönemdir. Bu iki olay, sosyolojinin kuruluş nedenlerini ve buna bağlı

olarak günümüze kadar izlemiş olduğu gelişme yönlerini anlamamıza izin verecektir.(Sezer, 2011, s. 5)

19. yüzyılda yalnızca Batı nüfusu içinde bir çekişmeye değil Batı'nın çeşitli merkezlere bölünerek bu merkezlerin kendi aralarında çekişmelerine de tanık olunmaktadır. Milliyetçilik akımının bugünkü anlamıyla ilk kez Batı'da ve bu yüzyılda görülmesi boşuna değildir. Milliyetçilik, Batı'da bu bölünmenin dile getirilişi ve her merkezin kendi çıkarlarını savunmak için geliştirdiği siyaset olmuştur. Milliyetçilik akımı da Batı'da yine aynı dönemde ortaya çıkmış sosyoloji gibi bilimsellik iddiası taşımaktadır. Aynı dönemde Batı'da ortaya çıkan bir başka ideoloji, sosyalizm de aynı iddiayı taşımaktadır. Sosyalizm tıpkı milliyetçilik gibi toplumların gelişmelerinde son durak olduğunu öne sürmüştür. (a.g.e. s. 9) Ulus devleti oluşturan ulusal söylemler ve ulusal programlar da Batı'yı merkezleyen bir dünya kurgusuna ve onun evrimci sorunsalına uygun biçimde kurulmuştur. Ulusun kökenleri, ortaya çıkışı ve gelişimi, tarihyazımında Batı uygarlığını ayrıcalıklı bir statüye getiren biçimde anlatılır. (Keyman, Mutman ve Yeğenoğlu, 1996, s. 14) Avrupa merkeziliğin yaptığı şey, ulus-devlet-sınıflar eklemelenmesinin Avrupa'da izlediği özel yolu ya Avrupa dehasına özgü dolayısıyla becerebilirlerse, başkaları tarafından da izlenmesi gereken bir model olarak sunan ya da gecikmeyle de olsa, sonunda başka yerlerde de kendini kabul ettirecek bir yasa olarak görmektir. (Amin, 1993, s. 185)

İrkçılığın kuramsal kökleri, akılcılaştırılması entelektüeller tarafından özellikle Batı'da yapılmıştır. Hume "Ulusların Kökenleri" (1748) adlı eserinde siyahlar ve öteki yaratıkların doğal olarak beyazlardan daha aşağı olduğunu ifade etmektedir. Locke, Afrikalıların köleleştirilmesini kabul etmiş, Hegel, siyahların insanlığın yüz karası olduğunu ifade etmiştir. (Sumbas, 2009, s. 5) Bu bağlamda Bernasconi'nin "İrk Kavramını Kim İcat Etti" çalışması bir milat niteliğindedir. Felsefe tarihi bu gözle yeniden okunmuş, hiç beklenmedik sonuçlar ortaya çıkmıştır. (Bernasconi, 1999) Aydınlanmanın babalarından Kant, liberalizmin filozoflarından Locke, son büyük sistem filozofu Hegel, ırkçılığı, köleliği savunmakta Batı'nın üstünlüğünü vurgulamaktadırlar. Kant en genel anlamıyla ve ayrımsız bir biçimde insanı öne çıkardığı durumlarda son derece evrenselci, ırkların ayırıcı yönlerini irdedeği yerlerdeyse güncel söyleyişle ırkçı sayılabilecek ölçüde ayırıcı ve ayrımcı bir yaklaşım sergilemektedir. (Kula, 2010, s. 45) Voltaire köleliğe karşı çıkarken bile köle ticaretinden gelir elde etmekteydi ve hatta bir köle taciri köle gemisine onun

adını vermeyi teklif ettiğinde çok “mütehassıs” olmuştu. (Somay, 2011, s. 31) İrk kuramları dahi ortaya çıkmıştır. Bilimsel ırk kuramları, Çevreci ırk kuramları, Kalıtmacı ırk kuramları olarak ayrılmaktayken Darwin ile birlikte Evrimci bakış açısı da bunlara ek olarak gelmiş, Mendel ise “kalıtım kuramı” ile düşünceye açılımlar yapmıştır. Genetik bilimi ortaya çıkana dek “kan ırkı” anlayışı vardı. (Şenel, 1993, s. 6-14)

1684’de François Bernier antropolojik anlamda bir ırk tanımlaması yapmak girişiminde bulunmuştur. İrk kavramını bugünkü anlamında ilk kullanan düşünür ise Kant olmuştur. (Şenel, 1993, s. 6) Kant’la birlikte ırk kavramının, diğer bir mucidi olan Blumenthal’a göre “Kafkas Dağları, insan türünün en güzel örneklerinin anayurdudur. (Somersan, 2004, s. 47) Biyolojinin gelişmesine büyük katkılarda bulunan bilim adamlarından İsveçli botanikçi Linnaeus “Systeme Naturae” (1735) adlı eserinde doğanın üç alanındaki canlıları sınıflandırmıştır. İnsanları da Homo sapiens africanus negrus, (Afrikalı Siyah), Homo sapiens americanus rubescens (Amerikalı Kızıl), Homo sapiens asiaticus fuscusens (Asyalı Kahverengi), Homo sapiens europeus albescens (Avrupalı Beyaz) diye dört ana ırka ayırmıştır. Sınıflandırması çok önemli olmakla birlikte, geleneksel düşünceleri analizine eklemiş, bazılarına iyi özellikler verirken, diğerlerini kötü göstermiştir. İlk biçimiyle bile ırk kuramı ileride ırkçılık öğretilerine doğru gelişecek filizlerini vermiştir.(a.g.e. s. 6)

Erken dönem antropologları, bir ırkın gelişim düzeyini o ırka ait kafatası iskeletlerinin kronolojik ölçümü ile belirliyorlardı. Kafataslarının şekli ve büyüklüğü insanların değerini ele veriyordu. Bu görüşün etkili savunucularından biri de James Prichard ve onun ilk kitabı “Researches into the Physical History of Mankind” (1813) idi, diğer kitabı ise “The Naturel History of Man” (1843) Chateaubriand’ın gezi notlarından eklemeler yaparak yazdığı eserdi. Zenci kafatasları üzerinde yaptığı kronolojik ölçümler, onun bu ırka duyduğu şiddetli aşağılamaya kanıt sağlayacaktı. Kara insanların beyinleri beyazlarınkinden daha az gelişmişti, onlar ilkeldiler. (Kabbani, 1993, s. 80)

20. yüzyıla gelindiğinde Boas, Cool, Garn ve Birdsell gibi antropologlarla karşılaşmaktadır. Boas başta olmak üzere bu antropologlar, insanlar arasında “ırk” ın, belli bedensel ve zekasal özellikleri paylaşan, aynı genetik çizgi üzerinde bulunan bir grup insan olarak ancak deri rengi, saç tipi gibi niteliklerle insanların sınıflanmasının mümkün olmadığını savunmaktadır. (Sumbas, 2009, s. 5) Boas o

dönemler moda olan grupların zeka seviyesini ölçen psikolojik testlerle ilgili yorum yapıyordu. Dr.Klineberg'in çalışmalarını örnek olarak grupların zeka seviyelerindeki farkın kültürel değil kır-kent ayrımından kaynaklandığını belirtiyordu. Kent siyahları dahi kırdaki siyahlardan daha zeki çıkıyordu. Bu sonuçlar zekayı belirleyen en önemli etkenin çevre olduğunu göstermekteydi. (Somersan, 2004, s. 48) Ancak onun öğrencisi meşhur "Krizantem ve Kılıç" kitabının yazarı Ruth Benedict ise ırkçılığı yüksek Avrupa medeniyetinin bir yaratisi olarak görmektedir. (a.g.e. s. 49)

Hem Gobineau hem de Renan ırkçı olmakla birlikte ırkçı yelpazenin iki ucundaydılar. Renan ırksal karışımın kötü bir şey olmadığını düşünmüşken, Gobineau bunun her türlü kötülüğün kaynağı olduğu görüşündeydi. O Yahudiler'e ırksal dışlayıcılıklarından dolayı hayranlık duyuyordu (Irwin, 2008, s. 174)

"Kast okulu" (Caste School of Race Relations) bazen kast terimini ABD'de beyazlar ve siyahlar arasındaki ayrılık için kullanan yazarlara verilen addır. Irk ilişkilerinin bu şekilde yorumlanması hararetli tartışmaları getirmiştir. Bu anlamda W.Lloyd Warner, Gunnar Myrdal ve John Dollard önemli yayınlar çıkarmışlar, Oliver C.Cox "Caste,Class and Race 1948" adlı yapıtıyla onlara kalıcı bir eleştiri getirmiştir. (Marshall, 2005, s. 311)

Bilim çevrelerinde gelişen ırkçı düşünceler Batı'da yayıldıkça, Batı'nın askeri zaferleri, ekonomisi, işgal gücü ve sömürgeleştirme politikalarının etkisinde genel kabul gördü ve yaygın söylem gerçek haline geldi. Böylelikle Avrupa merkezli bakış, bilimin mutlak doğruları arasında bir yere yerleşti. (Somersan, 2004, s. 47)

Irkların bilimsel olarak desteklenen, ayrımcılığı onaylayan ve buna meşruiyet kazandıran fikirleri çürütüldükten sonra, ırkçılık sanıldığı gibi bitmemiş Balibar'ın ifade ettiği gibi "İrksız Irkçılık" ortaya çıkmıştır. (Balibar ve Wallerstein, 2000) Balibar ve Wallerstein'in çalışması literatüre çok önemli katkı sağlamıştır, ancak bu aşamada ırkçılık ile sınıfsal ilişki arasındaki bağ konumuz dışında olması nedeniyle bundan bahsetmek kafi olmaktadır.

Batı düşüncesi kendisini evrensel olarak sunuyordu. Evrenselcilikle ırkçılık, yüzeyden bakıldığında, birbirinin düpedüz sentezi olan öğretiler olarak, değilse bile tuhaf bir çift olarak görünebilir, biri açık, öteki örtülü, biri eşitleştirici, öteki kutuplaştırıcı, biri akılcı söylemin çağırıcısı, öteki önyargının cisimleşmiş hali. Evrenselcilikte bir aldatmaca vardır. Serbestçe dolaşan bir ideoloji olarak değil, tarihsel kapitalizmin dünya sisteminde iktisadi ve siyasal iktidarı elinde tutanlar tarafından yayılan bir ideoloji olarak yol almıştır. Dünyaya, güçlünün zayıfla bir

armağanı gibi sunulmuştur. Armağanın bizzat kendisi alıcısına iki seçenek sunduğu için ırkçılığı beslemiştir, armağanı ve dolayısıyla, ulaşılmış ilim-irfan hiyerarşisinde atlatlarda yer alıyor olmayı kabul etmek, armağanı reddetmek, dolayısıyla kendini eşitsiz reel iktidar durumunu tersine çevirebilecek silahlardan yoksun bırakmak. (Wallerstein, 1992, s. 72-73)

“Yeni ırkçılık” tabirini ilk kez “The New Racism” (1981) adlı eserinde kullanan Martin Barker idi. Yeni tür ırkçılıklarda artık eskisi gibi “biyolojik aşağılık” vurgulanmıyor, kültürel farklar öne çıkarılıyordu. Üstünlük çoğunluk kültürünün standartlarına göre belirlenmektedir. Bundan farklı olanlar asimile olmayı reddettikleri gerekçesi ile marjinalize edilebilir veya şamar oğlanı haline getirilebilirdi. (Somersan, 2004, s. 58) Frantz Fanon sömürgecilik sürecinin sömürgeleştirilenler üzerindeki etkisini göstermek amacıyla 1956 yılında bir makale yazmış, yeni ırkçılık çerçevesinde değerlendirilecek görüşler öne sürmüştür. (a.g.e. s. 58)

Negri ve Hardt dünya sol literatürüne önemli katkılar sağladıkları “Empire” İmparatorluk adlı eserlerinde “Emperyal Irkçılık” kavramını önermektedirler. Modernlikten emperyalliğe geçiş aşamasında Batı’da ırkçılığın şekil değiştirdiğini savunmaktadırlar. Irkçılık gerilememiş tam aksine ilerleme olmuştur. İmparatorluk aşamasında biyolojik farklılıklar yerini sosyolojik, kültürel semboller almıştır. (M.Hardt, A.Negri, 2001)

19. yüzyılda Batı, önünde çok yeni ve geniş bir imkan bulmuştur. Bu durum Batı’ya toplum olayları önünde büyük bir güven ve üstünlük duygusu kazandırmıştır. Bu üstünlük duygusu içinde dünya üzerinde elde etmiş olduğu yeri doğrulama çabalarına girişmiştir. Sosyoloji bu girişimlerin bir ürünüdür ve sonuçta bu girişimlere bağlı belli başlı niteliklerini kazanmıştır. (Sezer, 2011, s. 12)

Geçmişte Batı’da Hristiyanlık Batı değerlerini başarıyla yürütmüştür. Ancak yeni dönemde Batı yaşamının en önemli parçasını kar mekanizması ve Batı insanının en büyük tasasını kar hesapları oluşturmaktadır. Hesap, akıl işidir. Bu konuda artık Hristiyanlık yetersiz kalmaktadır. Din hesap işi değil, bir inanç konusudur. Yine aynı biçimde kar mekanizması içinde bazı kişilerin başarı ve başarısızlıklarını da açıklayabilmek gerekmektedir. Üstelik Batı’da çeşitli bilim dallarında görülen gelişmeler Batı insanını büyülemektedir. Batı’da bir bilim tutkusu yayılmış, en katı önyargılara bile bir bilimsellik görüntüsü vermek isteği yaygınlaşmıştır. Bu tutku 19.

yüzyılda dinin gerilemesine ve Batı değer ve davranışlarının savunulmasında psikolojinin dinin yerini almasına yol açmıştır. (a.g.e. s. 15)

Toplumlar arasında görölen farklılıklar toplumların aralarındaki ilişkilerle açıklanmak yerine, sözgeleşi Durkheim’de Batı toplumlarının kendi gelişmesi içinde açıklanacaktır. Batı ve Batı dışı toplumlar arasında farklılık bulunmaktadır. Batı toplumu, toplumdur. Batı toplumunun gelişmesinde farklı aşamalar vardır. Günümüzdeki farklı toplumlar, bu tek toplum tipinin farklı aşamalarında bulunmaları nedeniyledir. Batı dışı toplumlar böylece ilkel toplumları, sosyoloji ise uygar toplumları ele almaktadır. Bu nedenle tarih öncesi toplumların incelenmesi de antropolojinin alanı içinde sayılmıştır. Oysa tarih öncesi toplumlar, günümüz uygarlığına kadar uzanan bir tarihi boyuta sahiptirler. Etnografya ya da sosyal antropoloji, Batı’nın kendisini dünyanın ve tarihin merkezi saymasının bir ürünü olmaktan başka bir şey değildir. Batı, dünyayı kendisine göre açıklamaktadır. (a.g.e. s. 25) Dünya egemenliği çerçevesi içinde Batı’nın Batı dışı halklarla ilişkisi nasıl olacaktır, konu Batı için budur. Batı’yı kucak açarak bekleyen, onun yöneticiliğini kolayca benimseyen iyi yürekli sadık vahşi “Cuma” karakteri kabullenilmektedir. Daniel Defoe’nun “Robinson Crusoe” romanı tesadüfi değildir.

“Despotizm” kuramının fizyokratlardan başlayarak klasik iktisatın kurucularına kadar uzanan düşünce akımında da belirgin olduğu görölmektedir. O dönemler mutlakiyetçi rejimler ile despotik rejimler arasındaki fark fazla belirgin değildi. Oysa Doğu ölkelerinden gelen bilgilere göre, iddiaların aksine yaygın bir mülkiyet sisteminin varlığı görölmekteydi. Fizyokrat okulun kurucusu Quesnay’a göre “meşru despotizm” ve “keyfi despotizm” gibi fark vardı. Diğer fizyokratlarda bu ayrımı kabul etmişlerdir. (Timur, 1994, s. 178)

Antropologların kullandıkları metinlerin pek çoğu, modern Batı toplumu ve başka dönemlerde ve yerlerdeki toplumlar arasındaki farklılıkları saptamak ve böylece Batı’nın az ya da çok aleni biçimde özelleştirilmesini sağlamak için kullanılırlar. Esas diyalektik özelleştirmeler örneğin Marx’ın pre-kapitalist ve kapitalist toplumlar, Durkheim’in mekanik ve organik toplumlar ve Levi-Straus’un sıcak ve soğuk toplumlar arasında yaptıkları ayrımlarda görölür. (Carrier, 2007, s. 474)

Gelişme kuramı Batı’nın kendi dışında uygarlıklarla ilişkilerinin düzenlenmesinde kısa süre sonra yeterli olmamaya başlamıştır. Gelişme kuramı Batı’nın kendi dışındaki ölkelere göre yerini ve üstünlüğünü vurgulamakla yetinmekte ama buna karşılık Batı’nın bu ölkelerle olan ilişkileri ve bu ölkelerde Batı etkinliği konularında

sessiz kalmaktadır. Bu soruları aydınlığa kavuşturmak için “yayıma” ve “kültür değişmeleri” kavramları ortaya atılmıştır. (Sezer, 2011, s. 28) “Fonctionnalisme” akımı Batı dışı toplumlarla ilgili bilgilerin bir yığın olmaktan çıkıp sistemleştirilmesi yolunda bir çaba olarak ortaya çıkmış sonradan bu akım sosyolojide de yandaő bulmuştur. (a.g.e. s. 30)

Batı ile olan ilişkilerinde dünya tarihinin birliği söz konusu edilmiştir. Batı’nın kendi dışında ölkelerdeki varlığının “uygarlık taşımak” olarak tanımlanmasından “uygarlığın yayılması” kuramı, Batı’nın tarihi geliőmede dorukta bulunduğu inancından tarihte “ilerleme ve gelişme” kuramı çıkmış ve dünya tarihi bütün olarak bu kuramlar çerçevesinde açıklanmak istenmiştir. (a.g.e. s. 33) Tarih felsefesi, tarihi toplumlar arası ilişkiler yerine ileri toplumların özünde bulunan cevherle, güçle açıklamaya yönelmiştir. Bu yüzden toplumların özünde bulunan bu cevheri ve gücü akıl yolu ile kavramak, tarihi açıklamak için yeterli sayılmaktadır. (a.g.e. s. 36)

1945 sonrasında Batı’nın ötekini kendisinden açıkça ayırma ve ona karşı kendi üstünlüklerini mutlaklaştırma politikasının yerini, ABD önderliğindeki Batı’nın öteki ile bütünleşme siyaseti aldı. Batı dışı dünya, artık fiili bir sömürge alanı olarak tanımlanmıyor, ekonomik ilişkilere ve kazanımlara ortak edilmek durumunda kalıyor ve rehabilite edilmiş bir dünya siyasi projesinde, ABD bu ilişkileri kontrol etme erkini elinde bulunduruyordu. (Altun, 2011, s. 67) 19. yüzyıl Batı dünyasında medeniyetin anlamına ilişkin yapılan tartışmalarda Batılı olan tek bir medeniyetten bahsedilmekte ve Batı dışı dünyanın sömürgeleştirilmesinin adı “medeniyet bahşetmek” olarak sunulmaktayken, şimdi bu toplumların da modernleşebilmesinin imkanlarından hatta gerekliliğinden söz edilmeye başlanmıştı. (a.g.y.) Ayrımcılık yerine, ekonomik bütünleşme söylemi ile “moderleşme kuramı” temel tartışmalardan ve entelektüel paradigmalardan biri olmuştur. Bu anlamda Batılı olmayan toplumların sağlıklı bir gelişme siyaseti üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları kuramsal çerçeveyi oluşturma amacı güden entelektüel bir uğraőın ürünü olarak takdim edilmiştir. Temelinde aydınlanma düşüncesi yatmaktadır. Bu bağlamda “evrensellik” ve “ilerlemecilik” en önemli kavramlar olarak belirlemektedir. (a.g.e. s. 68-69) Kuramın en klasik metni “The Passing of Traditional Society” çalışmasında Türkiye, Lübnan, Mısır, Ürdün ve İnan modernleşme süreçleri incelenmiştir. (a.g.e. s. 85)

1960’lar kadar yakın bir geçmişte bazı Batılı sosyologlar, Doğulu kültürün –özellikle de Konfüçyüőçülüęün- kendi içine gömülmüş olanları, ekonomik başarının temelini

oluşturan girişimciliğin rekabetçi ve yenilikçi ruhunu geliştirmekten alıkoyduğunu ileri sürüyordu. 1980'lerde Japonya'nın ekonomik başarısının aşıkâr gerçeğiyle yüz yüze gelen yeni sosyologlar kuşağı, otoriteye saygı göstermek ve grup için özveri gibi Konfüçyüsçü değerlerin kapitalizme ket vurmadiğı sonucuna vardı, tam tersine, bu değerler Japonya'nın başarısını açıklıyordu. (Morris, 2012, s. 658)

Avrupalı olmayan devletler aşağı, geri, barbar, efemine, çocuksu, despot ve aydınlanmaya muhtaç olarak görülüyorlardı. Onların Avrupa devletlerinin maddi yeterliliğine sahip olmaması bu iddiaların bilimsel kanıtı olarak sunulmaktadır. Daha sonra bu leke, bu devletleri toplumun sağladığı egemenlik güvenliğinden daha da dışlamak için kullanılıyor, bu onları Avrupalılar'ın sömürüsüne daha çok açıyor, görelî olarak daha da fazla geriliğe yol açıyor ve böylece lekeye daha çok nesnel inanılrlık sağlıyordu. (Zarakol, 2012, s. 84) Bu durum modern uluslararası sistemde Elias'ın kavramsallaştırmasıyla “established and outsiders” yerleşikler ve dışardakiler ayrımını ortaya çıkartıyordu. (a.g.e. s. 89)

Batı niçin ötekilere egemen oldu? Hiçbir ciddi yazar Batı uygarlığının elde ettiği üstünlüğün lekesiz olduğunu ileri süremez. Öte yandan hiçbir iyi tarafının olmadığını ısrarla belirtenler de görölmektedir. Bütün büyük uygarlıklar gibi, Batı uygarlığının da iki yüzü vardı; soyluluk kadar alçaklığa da yatkındı. Rekabet ve tekeli; bilim ve hurafe; özgürlük ve kölelik; iyileştirme ve öldürme; çalışkanlık ve tembellik; bunların hepsinde Batı hem iyiyi hem de kötüyü peyda etti. (Ferguson, 2012, s. 23) Ferguson başka bir eserinde sömürgeciliğin iyi yönlerine de vurgu yapmaktadır: “Elbette kimse Britanya İmparatorluğu'nun lekesiz bir sicile sahip olduğunu ileri süremez. Aksine, özellikle yerli halklara dönük köleleştirme, sürgün ve etnik temizlik döneminin başlarında kendi bireysel özgürlük idealine ters düşmektedir. Ancak 19. yüzyılda imparatorluğun serbest ticarete, serbest sermaye hareketlerine ve köleliğin kaldırılışıyla birlikte serbest işgücüne öncülük ettiği de yadsınamaz. Modern bir küresel iletişim şebekesinin geliştirilmesine muazzam meblağlarda yatırım yaptı. Çok geniş alanlara hukukun üstünlüğü anlayışını yaydı ve uygulamaya geçirdi. Birçok küçük savaşa tutuşmakla birlikte, daha önce ya da daha sonra emsali görölmeyen bir küresel barış sağladı.” (Ferguson, 2011, s. 342) Britanya emperyalizminin genelde sömürgeleştirilen ülkeleri yoksullaştırdığı anlayışı kendi içinde sorunlu gibidir. Böyle bir saptama birçok eski sömürgecinin aşırı yoksul olmadığı anlamına gelmez. Örneğin, günümüzde Britanya'da milli gelir Zambiya'daki düzeyin aşağı yukarı 28 katıdır. Ama bu farkın sömürgecilik

döneminin sonunda çok daha az olduğu göz önünde tutulduğunda, suçu sömürgecilik mirasına yıkmak çok inandırıcı değildir. Bu ülkenin bağımsızlığını kazanmasından önce bu fark yedi kattı, yani uçurumun derinleşmesi bağımsızlık sonrası olmuştur. (a.g.e. s. 344)

Modern dünya görüşü, Batı'nın üstünlüğünü nesnel koşullardan yukarıya taşıyarak ona felsefi ve bilimsel bir meşruluk kazandırmıştır. Böylece Batı diğer uygarlıklarla girdiği ilişki ve mücadelede sadece silah, teknoloji ve ekonomik üstünlüğüne dayanarak yol almamış, belki de bunlardan çok daha güçlü bir argüman olan bir dünya görüşü tasarımıyla parlak bir dönem yaşamıştır. Dünya siyasetine yön verme gücünü sistematik bir paradigma ekseninde geliştirmiştir. Kendi krizleriyle baş etme yöntemlerini evrenselleştirerek risklerini azaltmayı başarmakla birlikte mücadele ettiği diğer uygarlıkları da kendi merkezinde dönüştürme girdabına sokmayı başarmıştır. Bu bağlamda tarihsel olarak krizler ekseninde yenilenmeyi bir sıçrama varsayımına dayandırmıştır. Yapısal sorunlarını aşmanın yolunu, dünya egemenliği iddiasında önüne çıkan açmazları dönüştürme becerisine bağlamıştır. (Öztürk, 2011, s. 50-51)

4. SAİD ÖNCESİ ORYANTALİZM ELEŞTİRİSİ

Said'in çığığından önce de oryantalizme karşı bir tavır geliyordu. Tarihçi ve gazeteci Kürt Ali oryantalistlerin düşünsel hegemonyasına ilk meydan okuyanlardan biriydi. 1931'de uluslararası oryantalistler toplantısına katılmış ve İslamın Batılı bilginler tarafından fena bir biçimde yanlış temsil edilmesi olarak gördüğü şey karşısında dehşete düşmüştü. "El-İslam ve'l-hadaratü'l-Arabiyye" adlı kitabında oryantalistlerin yanlış kanılarını açıklamaya ve düzeltmeye çalıştı. Onların yanılgiya düşmelerinin başlıca nedeni, Hıristiyanlığın İslam'dan üstün olduğuna inançlarıydı. Üstelik, Batı'nın Arap kazanımlarını küçümsemesi temelde "Şuubiye" akımının Avrupa'da yeniden canlanmasıydı. (Irwin, 2008, s. 312)

Celal Al-i Ahmed'in "Garbzedegi" adlı eseri 1962'den itibaren bir yeraltı yapıtı olarak dolaşımda oldu. Hem Batı'ya hem de Şah yönetimine saldırıyordu. Oryantalistlerin Asyalılara laboratuvarlık hammaddelermiş gibi bir uygulama yapmalarını kınıyordu. "Batı'da yazılmış ansiklopediler arasında İslam Ansiklopedisi'nin neden başta geldiğinin bir açıklaması bu. Biz uyuyadururken Batılı bizi bu ansiklopedinin laboratuvarına taşıdı." Bir Doğu'lu, Doğu hakkında araştırma

yaparken dahi Batı kaynaklarına başvuruyordu. Batı zehirlenmesi aleyhindeki incelemesi Ali Şeriatî ve Ayetullah Humeyni'yi ve diğer din adamlarını etkilemişti. (a.g.e. s. 313-315)

Al-i Ahmed'in oryantalizme getirdiği eleştirinin etkisi bir tek İran'da hissedilmedi. Arapça konuşan dünyada oryantalizm karşıtı ayrı bir gelenek gelişti ve İslama geçmiş Arap olmayan kişiler bunun gelişiminde önemli bir rol oynadılar. Muhammed Esed, asıl adı Leopold Weiss, bir Yahudiydi. "El- İslam ala mufteriki't-turuk" adlı eserinde Batıya karşı İslam'ı savunmaktaydı. Modern Avrupa, ırkçılığı, emperyalizmi ve oryantalizmiyle birlikte Haçlı ruhundan doğmuştu. (a.g.e. s. 316)

Rene Guenon modern dönemin pisliğinden bağışık ilksel bir gelenek arayışındaydı. Önce Hindu Vedenta'ya yönelmiş ise de sonra İslam'a geçti. Batı'nın Doğu felsefelerine merakının nedeni, bir şey öğrenmek için değil, acımasız ve sinsî yöntemlerle kendi düşünme biçimine döndürmektir. Oryantalistler düşünsel bir miyopluklardı. (a.g.y.)

Hüseyin Nasr oryantalistlerin Kuran'ın bazı yönlerini sorunsal bulduklarını kabul etmekle birlikte bu sorunların "bilginlikten değil, genellikle akılcılık ve nesnel bilginlik kisvesi altında gizlenmiş olan belirli bir dinbilimsel ve felsefi duruştan kaynaklandığını" ileri sürmektedir. (a.g.e. s. 317)

İhvan-ı Muslimin'den Seyyid Kutub ABD'ye gittiğinde orada karşılaştığı Arap karşıtı ırkçılık ve serbest ahlak anlayışından rahatsız oldu. Muhammed Esed'den etkilenmiş oryantalistlere ilişkin düşmanca görüşlerini paylaşıyordu. "Yüzlerce ve binlercesi müslüman dünyasına sızdılar ve oryantalist kılığında hala sızdırmaktalar" ya da "Demek ki, oryantalistlerin İslam'a karşı önyargısı miras alınmış bir içgüdü ve Haçlılar'ın ilk Avrupalılar'ın zihinlerinde bıraktığı sonuçların yarattığı etkilere dayanan doğal bir ayırt edici özelliştir" diye yazmaktadır. (a.g.e. s. 318)

Meryem Cemile "Islam versus the West" ve "Islam and Orientalism" adlı çalışmalarında oryantalizmi yargılıyordu. "gençlerimizi dinlerine başkaldırmaya ve bütün bir İslam tarihi ve kültürü mirasını modası geçmiş diye küçümsemeye kışkırtmak için toplumsal Darwinciliğe dayanan... örgütlü bir bozgunculuk" olarak betimlemekteydi. Hamid Algar, (a.g.e. s. 319) İbawî, Abdullah Laroui, Anouar Abdel-Malek oryantalizme yönelik eleştirileri devam ettiriyorlardı. (a.g.e. s. 319-325) Anouar Abdel-Malek 1963'de Diogene dergisinde "Orientalism in crisis" adlı makalesinde Batı dünyasında ilk kez bir tartışma başlatmıştı, bu anlamda Said'den önce oryantalizmin krizde olduğunu bu krizin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra

doğduğunu ileri sürmekteydi. Bunun nedenini Batılı oryantalistlerin Doğu'ya ve Doğu kültürüne sadece "öz" planında kalan (essentialite) bir yöntemle yaklaşımlarıydı. Batılılar Doğu'yu "nesnel bir öz" "ötekilik" olarak ele almışlar, ruhsuz bir obje gibi incelemişlerdi. Böyle bir yaklaşım, sömürgeciliği de kolaylaştıran bir ortam yaratıyordu. (Timur, 2003, s. 66)

1939'da Aime Cesaire, memleketi Martinik'ten sömürgecilikten bahsettiği şiirinde "negritude" zenciler kavramını dile sokmuştu. Şiir Lautreamont ve Rimbaud'un diliyle yazılmıştı ama araya yeni sözcüklerin serpiştirildiği bir Fransızca'ydı bu. Ona göre "memleket toprağı" yitik bir kökenden kurtarılmış, sefil bir bugünden var edilmiş ve bir sömürge lehçesi içerisinde ve buna karşın oluşturulmuştu. Onun arkadaşı Michel Leiris antropolojik bilgi ile sömürgecilik arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde analiz etti. Avrupa'nın, gezegenin geri kalanı hakkında sahip olduğu bilgi, Batı'nın güç istenci tarafından nasıl şekillenmişti? Batılı yazarlar nasıl olup da sömürgeci ya da yeni-sömürgeci konumlara batmışlardı? Leiris temel bir dengesizliğe işaret etmişti. Batılılar yüzyıllar boyunca dünyanın geri kalanı hakkında incelemeler yapmış ve konuşmuşlardı, ama tersi söz konusu olmamıştı. Leiris'e göre, gözlem nesnelere bundan böyle geri yazmaya başlayacaktı. Batılı bakışla yüzleşilecek ve bu anlayış hak ile yeksan edilecekti. (Clifford, 2007, s. 135)

Oryantalizm eleştirisi Said'in çalışmasından çok öncelere dayanır. Evvelki yirmi yılda akademisyenler ve başkalarınınca yapılan çalışmalar arasında Said'in çalışması, önemli oranda Vietnam Savaşı ve Üçüncü Dünya'daki geniş çaplı ayaklanmalarla canlanan daha önceki çalışma ve tartışma yığınına etkisiz duruma getirmiş ve bu tartışmanın da sonuna gelmiş gibi görülebilir. Said'in çalışması hem kendinden önceki tartışmayı içine aldı, hem de yeni bir tartışma başlattı, çünkü öteki çalışmaların çoğu Marxist çerçevede biçimlenmişken ve evrenselci bir eleştiri getirirken, Said materyalist analizden kaçınarak, edebi eleştirel metodolojiyi uygulamaya ve Doğu diye adlandırılan kategoriye özel bir analiz sunmaya çalıştı. (Halliday, 2007, s. 83)

Said'in kitabı yayımlandığı zaman Şarkiyatçılar arasında büyük bir tepki yarattı. Uğraşlarını meşru bir bilim dalı olarak gören Şarkiyatçılar, yaptıkları işin bilinçli ya da bilinçsiz yanlılığı üzerine kurulmuş bu incelemeyi reddettiler. Doğu hakkında bilinçli ve maksatlı olarak üretilen bilgi Batı'da vicdani bir değerlendirmeye konu olmamıştır. Bunun nedeni de sömürgeciliktir. Doğu hakkında bilinçli ve maksatlı olarak üretilen bilgi Batı'da vicdani bir değerlendirmeye konu olmamıştır. Bunun

nedeni de sömürgeciliktir. Doğu Batı'nın sömürgeci olduğu sürece, zaten kurulu efendilik-kölelik ilişkisi Doğu'ya ilişkin metinlerin belli bir doğrultuda üretilmesiyle pekiştirilecekti. Bilimin iyi amaçlar için olduğu kadar kötü amaçlar için de kullanılabilceğini bilen ve bu konuda özdenetimini onbeşinci yüzyıldan beri belli bir duyarlılıkla sürdüren Avrupa, bu tür bir denetimi Şarkiyatçılığa uygulamamıştır. (Parla, 1985, s. 12)

Said'den sonra oryantalizm tartışılmaya devam etmiştir. Pakistanlı Ziya-ul-Hasan Faruqi “Orientalism, Islam and Islamists” adlı kitaptaki yazısında, Gibb'i eleştirmişti. Aynı kitapta Süleyman Nyang ve Samir Abed-Rabbo, Bernard Lewis'i gündeme alıyorlardı. Ahmed Ghorab polemikçi bir oryantalizm kitapçığı yayınladı. Hıristiyan ve Yahudilere karşı katıksız bir nefret görülmekteydi üslubunda. Ziauddin Sardar daha incelikli bir saldırı gerçekleştirmişti, ancak yazısı olgusal hatalarla doludur. Fazlur Rahman, Batı'nın onun dinine yönelik indirgemeci yaklaşımlarına, “İslam'ın doğuşunu ve hatta doğasını Yahudi, hristiyan ve diğer etkilerle bağıntılı olarak açıklama çabası” olarak değerlendirip karşı çıkıyordu. Muhsin Mahdi Batı'nın “Encyclopaedia of İslam” gibi kapsamlı bir başvuru kaynağını oluşturma küstahlığına müslümanların içerlediğini belirtmektedir. (Irwin, 2008, s. 325-330)

4.1. SAİD'İN ÇIĞLIĞI

Şarkiyatçılığın anlaşılması için, imgede yaratılan Şark ve akademik anlamda yaratılan Şark arasındaki kesintisizliği gözden ırak tutmamak gerekmektedir. Bu kavram, yani Şarkiyatçılık, Şark üzerinde egemen olmak ve onu bir söylem olarak yeniden kurmak için Batılılar tarafından kullanıldığını göstermek maksatludur. Said, Foucault'nun “discours” söylem ve “bilgi-iktidar” ilişkilerinin analizinin Şarkiyatçılığı anlamak için yardımcı olacağını belirtmiştir. Said'in kaynağa bu göndermesi nedeniyle öncelikle incelenmesi gereken Foucault'dur.

Foucault beş duyu organımızdan ikisi olan göz ile dilin birlikte hareket etmelerine rağmen farklı oluşumları ortaya koyduklarını düşünür. Görmek gözün, söylemek de dilin işlevidir. Bu iki işlev arasındaki ilişkinin, gerçekte, bir ilişkisizlik ilişkisi olduğu, onun “dil ile resim ilişkisinin, sözün bir yetkinsizlik ve görünenin karşısında gidermek için boşuna çaba sarfettiği bir eksiklik içinde bulunmasından kaynaklanmaksızın, sonsuz bir bağlantı olduğu” şeklindeki ifadelerinden anlaşılıyor.

Görünen ile şeylerin ya da “varlıklar”ın, söylenen ile de kelimelerin ya da “temsiller” in kastedildiği görülmektedir. Bu anlamda hapishaneleri “söylemsel olmayan oluşumlar”, yani görünenler, ceza hukukunu da “söylemsel oluşumlar” yani söylenen olarak niteler. (Urhan, 2013, s. 27) Bu noktada, Foucault’a tekrar dönmek üzere, kullanılan bazı kavramların daha iyi anlaşılması için bu kavramları ortaya çıkaran bir başka düşünür, dilbilimciye gitmek gerekiyor.

Saussure dilbilimde bir çığır açmış, onun verdiği ilham özellikle Fransız felsefesine ve bütün düşünce dünyasına bir ufuk getirmiştir. Saussure’ün görüşlerinin temelinde yatan “langue-parole” dil-söz ayrımı, 19. yüzyıl sonundaki toplumbilim ile ruhbilim çerçevesinde yer alır. Ona göre, dilsel bildirişim süreci, öncelikle ruhsal ve toplumsal bir olgudur. Dil tek tek bireyleri değil, bütün toplumu ilgilendiren bir olaydır, bireyüstü bir dizgedir, bir soyutlamadır. Ancak bu dizgenin var olmasıyla insanlar arasında bir bildirişim kurulur. Buna karşılık söz, dil dizgesinin özel ve değişken gerçekleşme biçimidir, daha doğrusu dilin somut kullanımıdır. Dil toplumsaldır, söz bireysel. Bu yüzden Saussure bireyüstü ortak bir dizge olan dilin işleyiş kurallarını bulmaya çalışır. “Forme-subtence” biçim-töz açısından; her dilsel gösterge, başka öğelerle kurduğu bağıntılar ve işlevleri açısından ele alınmalıdır, dil dizgesinin işleyişi, dildışı özelliklerle belirlenemez. Satranç oyunu açısından taşların yapıldığı maddenin, satrancın kurallarıyla nasıl bir ilgisi yoksa, bir dizge olan dilde de, göstergenin özdeği değil, kurduğu ilişkiler önemlidir. “Signe, signifiant, signifie” gösterge-gösteren/gösterilen; Toplumsal bir dizge olan dil, Saussure’ün gösterge diye adlandırdığı birimlerin kendi aralarında kurdukları ilişkilerden doğar. Dilsel gösterge, birbirinden ayrılamayan iki özelliğin kaynaşmasından oluşur. Bir yandan bir işitim imgesi öbür yanda bir kavram. Bu bağlamda dilbilim daha geniş bir bilim dalı içinde “Göstergebilim” tarafından incelenecektir. (Rıfat, 2008, s. 26-28)

Dil anlayışı Saussure’le birlikte temelinden değişecek, dilbilimci, incelediği konuyu artık bağıntıların yönettiği bir dizge olarak ele alacaktır. Gerçekler bundan böyle tözlerde, özdeklerde, somut görüntülerde değil, soyut biçimlerde, örtük düzeneklerde, yapılarda aranacaktır. Başlıca erek, her türlü sürecin, oluşun, gerçekleşmenin ardındaki dizgeyi, yapıyı bulup ortaya çıkarmak olacaktır. Saussure hem bir dilbilim yöntemi oluşturmuş, hem de evrensel geçerlik taşıyan bir tür bilgi kuramı yaratmıştır. Toplum yaşamını geniş bir bağıntılar ağı, çeşitli düzeylerde anlaşma, bildirişme sağlayan anlamlı birimlerin ya da göstergelerin kurduğu bir çevrim olarak ele almış, dili bu bütün içindeki yerine oturtmuştur. Nerede anlamlı

birim ya da gösterge varsa, artık orada dilbilim yöntemi geçerli olacaktır. Çünkü dil, benzer bildirişim araçlarının en dizgelisi, en yetkinidir. Bu yöntemsel tutum, sonradan ortaya çıkacak olan yapısalcılığın, bir başka deyişle, incelenen bütünü, iç bağıntılardan kurulu, değerini birbirinden alan dayanışık öğelerin yarattığı bağımsız bir düzlem ya da yapı biçiminde kavramaya yönelen, bilimsel akımın temelini oluşturacaktır. (Saussure, 1985, s. XIII)

Foucault ise felsefesini iktidarın izini sürmeye adar, o bizim sandığımız gibi çok uzağımızda değildir, yaşamın her alanında bizim de dahil olduğumuz onayladığımız, sinsice kullandığımız bir şeydir, bu anlamda Discipline, sexualite, archive, archeologie, controle, geneologies, discours... kavramsallaştırmalarına gitmiş, ya da var olan kavramlara değişik yorumlar getirmiştir. (Revel, 2012)

Foucault'un en temel çözümleme birimi "discours" yani söylemdir. Arkeolojik çözümleme, söylemsel oluşumları ortaya çıkarır ve onları betimler. "Deliliğin Tarihi" nde psikiyatrik söylem, "Kliniğin Doğuşu" nda tıbbi söylem, "Kelimeler ve Şeyler" de biyoloji, ekonomi ve filolojiyle ilgili söylemler kendi kavramsallaştırdığı, "arkeolojik çözümleme" nin konusu olurlar. Foucault "temsil" kavramını ise, "kelimeler temsilin değerli tarafsız araçları olarak şeylerin düzeni içerisinde öncelikli bir statüye sahip değildir" diyerek modernist yaklaşımın temsil kavramını değerden düşürür. Temsil modernist yaklaşımın yanılısamalarından birisidir, diğer yanılısamaları ise -evrensellik ve objektiflik iddiasıyla kendisini sunan-aydınlanmanın meta-anlatılarıdır. Bu anlatılar kendilerini, içlerinde iktidar ilişkilerini barındırmıyormuş gibi göstermektedir.

Foucault, "bilginin arkeolojisi" adını vereceği yönteminde klasik çağdan önceki Batı epistememesinin sınırlarını çok iyi ortaya çıkartmıştır. Klasik temsilden farklı olarak, 16. yüzyılınkiyle aynı kalan "dünyanın söylemi" henüz sözcükleri nesnelere net biçimde ayıramamaktadır, benzerlikler ve yakınlıklardan bir anlam çıkartmaya çalışmaktadır. "Birbirini çağrıştıran sonsuz bir doğrulamalar yığılması"na dayanan, temelde üst üste eklenmiş bir bilgiler bütünü. "Mantar gibi çoğaldığı" için "sınır tanımayan" dolayısıyla da sonuçta oldukça kıt bir bilgi. Ancak, o dönemin bilgisi zayıf bir yapıya dayanıyor gibi görünse de "kendimizi bulduğumuz şu yüce akılcılığa karşı yer yer titiz bir dikkat" uyanmaya başlamıştır bile. Okyanusların aşılması daha genel anlamda "mesafelerin fethi" , "aslına uygun" ilk Mercator haritalarının ortaya çıkışı Avrupalıların dünyaya, özellikle de Doğu'ya bakışını değiştirecektir. Artık ne yolculuğun anlamı ne de dışa bakışın niteliği aynı kalacaktır. Ötekini ziyaret etmek

iki anlamda da ilginç hale gelecektir: merak ve içten pazarlık. Dinsel çatışma ise bir zamanlarki önemini artık taşımaz olmuştur. (Hentsch, 2008, s. 100)

Foucault'ya göre söylem hem öznelere hem de nesnelere yaratır. Onun bu önermesi Said'in oryantalizm araştırmalarının çıkış noktası olmuştur. Zira oryantalizm eleştirisi Batı'nın Doğu'yu tanımlarken, dikatomik olarak onun üzerinden kendi tanımını da yaptığını öne sürer. Bu noktadan sonra, bu düşünceleri geliştiren bir başka düşünürü geçmemiz gerekmektedir.

Lacan'ın felsefesi de oryantalizmi anlayabilmemiz için yol göstericidir. Ona göre, öznenin oluşum sürecinde ötekinin varlığı şarttır. Çocuk kendini tanıma evresinde "ayna evresi" denilen bir dönemden geçerek, daha önceden nesnelere dünyasının bir parçası olarak gördüğü kendisini ayırmayı öğrenmiş, böylece kurulan yeni ben öznesi, daha doğar doğmaz yabancılaşmış olarak ortaya çıkmıştır. Öznenin gelişim sürecini birbirine indirgenemeyen, "Gerçek" , "İmgesel" ve "Simgesel" düzene bağlar. Buna göre özne kendini tanımlarken ötekinin varlığıyla ayırır, bu süreç imgesel düzende olur. (Tura, 1996, s. 63) Yani oryantalist söylem de Lacan'ın ayna evresi gibi bir süreçte oluşmuş, bu süreç özne olarak Batı'yı kurarken, Doğu'yu kurguladığı imgenin içine hapsedmiştir.

Postyapısalcı felsefeye göre, felsefe Sokrates'ten beri kendisini, episteme-doxa, idealar gölgeler, ruh-beden, form-madde, özne-nesne, numen-fenomen gibi dikatomileri kullanmaktadır. Bu ayrımlar birbiriyle eşdeğer değildir, öncelikli olan ilk terim olup, ikinci terim, birinci terimin meşruiyetini sağlamaktadır. Postyapısalcılara göre, tahakküm kurmanın kaynağında işte bu tür düalist ayrımlar bulunmaktadır. Bu bağlamda modernizm Batı-Doğu ayrımlarını da bu şekilde görmektedir. Linear tarih anlayışında da görüldüğü gibi bu ayrımlar, modernin geleneksel olandan, Batının, Doğudan üstünlüğünü öne sürmekte, terimlerden ilki diğerine göre öncelikli, önemli hale gelmektedir. Derrida, Batı metafiziğini yapısökümüne uğrattığı felsefesinde, bu düşüncenin "binary" ikili yapısını teşhis etmektedir. Oluşan bu ikili yapı-fark terimlerden birini diğerine ayrıcalıklı kılmaktadır. Ayrıcalıklı olan terim, ötekinden farklılaşır, kendisinin olumsuzluğu olarak, kendisine ait olmayan bütün her şeyi ekleyerek kurar. Ona göre bu ikili yapıyı yapısökümüne uğrattık için iki aşamadan geçmek gerekmektedir. İlk aşamada terimler arası hiyerarşi tersine çevrilir, yani değersiz olan terim, değerli hale getirilir. Ancak bu yetmeyecektir, ikinci aşamada "yerinden oynatma" gerekmektedir. Bu aşamada, ikincil olan terim hakim terimin tam kalbine yerleşir. Öznenin ötekine olan

bağımlılığını ortaya çıkarmak bu sayede olur. Bu bağlamda Doğu'yu söylemsel olarak kuran Batı terimlerden ilki, Batı tarafından kurulan Doğu ise ikinci terim anlamına gelmektedir. (Ramond, 2011) Yapısalcı felsefenin Batı metafiziğini yapıçözümüne uğratması, düşüncelerinin kökenindeki biz ve öteki ayrımının nasıl kurulduğunu/kurgulandığını göstermekteydi. Bu anlamda Fransız felsefesi önemli bir külliyyat ortaya çıkarmıştı. Bu noktadan sonra Said'e dönebiliriz artık.

Said oryantalizmi akademik disiplin, düşünce üslubu ve tüzel bir kurum olarak üç farklı düzeyde tanımlar. Dikkatimizi Doğulu toplumlar ve kültürlerle ait bilgi ile emperyalist ve sömürgeci güçler arasındaki kurumsal ve tarihsel ilişkiye çeken bu yaklaşım. Said'in oryantalizm sorununu naif bir pozitivist epistemolojik eleştirinin ötesinde ortaya koymasına yardımcı olur. Foucault'yu izleyerek, oryantalist kuruluşu bir bilgi/iktidar aygıtı olarak kurar. Eğer oryantalist bilgi sömürgeci/emperyalist ekonomik ve politik güçlerle ilişkili ise, bunun birinci anlamı, bu güçlerin Doğu'nun ve doğululuğun bilgisini üretmeksizin oldukları güçler olamayacaklarıdır, ama eşanlı ikincil bir anlamı da, bu gücün sağladığı toplumsal bağlam ve kurumsal ağ olmaksızın böyle bir bilginin üretilmesinin imkansızlığıdır. Ne varki, bu oryantalist yapı içinde gerek bilgi gerekse de güç kırılmış, ayrılmış ve dağılmış gibi durmaktadır: açık olduğu kadar saklı anlamlar, bilimsel doğrular olduğu kadar ideolojik imgelem, sömürgeci tahakküm olduğu kadar akademik otorite, ince bir hegemonya ve kesinlikçi disiplinler bilginin gücü olduğu kadar ekonomik sömürü ve kaba bir baskı... Heterojen unsurlardan, kurumsal, bilimsel, edebi, politik, coğrafi, imgesel, disiplinler vb. meydana gelen bu hegemonik yapıda, bu tamamen farklı unsurları kendi kavramının özel gücü altında biraraya getiren bir çeşit merkez olmalıdır. Yoksa herhangi bir metnin veya söylemsel bir ifadenin oryantalist olduğunu neye dayanarak söyleyebiliriz. Birbirinden farklı yazarları içine alabilen bir düşünce üslubu olarak oryantalizme gönderme yaparken Said, garip gücünü hissedilmez, sınırsız ve sessiz yayılışından alan böyle bir merkeze işaret eder. Doğu ile Batı arasında yapılan ontolojik ve epistemolojik bir ayrım. (Mutman, 1996, s. 28-29)

Said'in fikirlerinden faydalandığı bir düşünür de Gramsci'dir. Düşünürün "Hegemonya" kavramı ekseninde oryantalizmin kültürel hakimiyet anlamına vurgu yapmaktadır: "Gramsci uygar toplumla, politik toplum arasında faydalı bir analitik ayrım yapar: Bunlardan ilki okulları, aileleri ve sendikaları ile gönüllü yahut en azından akıllı ve zorlaması olmayan bir beraberliktir. Diğeri ise ordusu, polisi ve

bürokrasi sistemi ile ayakta durur. Oynadığı rol siyaset ve dolayısı ile direkt üstünlüktür. Kolayca anlaşılacağı gibi kültür birincisinin işidir. Hars uygar toplumda faaliyet gösterir. Fikirler bu toplumda etkinlik kazanırlar, kurumlar ve kişiler bu toplumun içinde, zorla değil fakat Gramsci'nin "consensus:çoğunluk" adını verdiği olayla varlıklarını sürdürürler. Totaliter olmayan bir toplumun içinde bazı kültürel formlar diğerlerinin yanında üstünlük taşırlar. Bu kültürel üstünlüğün aldığı şekle Gramsci "Hegemonya" diyor. Endüstriyel Batı toplumunun yaşadığı kültürel çağı anlayabilmek için bu kavram büyük değer taşımaktadır. Oryantalizme, devamlılığı ve gücü veren işte Batı'nın bu hegemonyası veya kültürel hegemonyasının yan etkileridir" (Said, 1998, s. 19)

Said'in kalkış noktası felsefi veya sosyo-psikolojik bir sorundan yani ötekini algılama ve anlama sorunsalından kaynaklanmakla beraber, sonuç itibarıyla Said düşünce tarihine yönelik ciddi bir iddiada bulunmaktadır. Said'e göre çağlar boyunca Batılıların Doğulular hakkındaki her türlü bilgisi ve bu bilginin temsili, çarpık, eksik ve yanlış algılamalara dayanır. Ötekini algılama ve anlama sorunsalına özellikle bir tarihçi olarak yaklaşıldığında Said'in önermesi inandırıcı olamayacak kadar kapsamlı ve iddialı bir genellemedir. Dahası Said'e göre Batı'nın Doğu fikri her zaman Batı'yı yücelten ve Batı'nın üstünlüğünü yineleyen bir söylemdir. Bu söylem değişen çağlar ve metinler boyunca devam eden, hem düşünsel hem de eylemsel düzeyde ortaya çıkan egemen bir konuma yaslanmaktadır. Batı'nın Doğu ile her karşılaşmasında bu iktidar ilişkisi, yani oryantalizm söylemi kendini yeniden üretir. Bu nedenle Said'in anlayışına göre Batı'da Doğu'yu yansıtan ve temsil eden her düşünce aslında yanlıştır ve doğru olma imkanı da yoktur. Said yaptığı büyük genellemeyi bir indirgemeye irdelemek ister gibidir. Batı'nın Doğu tasarımları ışığında yürüttüğü eylemler kaçınılmaz bir şekilde hakimiyetini pekiştirmeye yöneliktir. (Çırakman, 2002, s. 182)

1970'lerde Doğu-Batı ilişkisini gelişme, azgelişmişlik, emperyalizm ve kolonyalizm gibi sosyo-ekonomik kavramlarla irdeleyen birçok sosyal bilimci aslında Doğu-Batı ilişkisinin kültürel bir hegemonya ile de şekillendiğini ve emperyalizm, kolonyalizm gibi süreçleri önceleyen oryantalist söylemin, yani Batı'nın Doğu'yu Avrupa-merkezci bir şekilde algılamasının bu süreçler üzerinde bugün gözardı edilemez etkilerinin olduğunu kabul edip, bu kitabın etkisi altında konuyu yeniden incelemeye yönelmişlerdir. Bu nedenle son yirmi yıldır çağdaş toplumsal ve siyasal düşüncede diğer kültürleri ve yaşam biçimlerini nasıl algıladığımız üzerine artan bir ilgi

görülmektedir. (a.g.m. s. 181-182) Aslında herşey bu kitabın yazılmasıyla başlamadı. Köklü değişimler yüzyılı olan 20.yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren zaten böyle bir gözden geçirme, farklı yaklaşma eğilimi vardı. Şarkiyatçılığın kendisi ise doğal olarak oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Ama konunun, Batı'nın yüzüne yine Batı kültürü almış bir Arap tarafından Batılı biçimde vurulmasının, Batı'nın en derindeki hiç de hatırlamak istemediği günahlarıyla yüzleştirilmesinin Said'in kitabıyla başladığı kuşkusuz. (Türkbağ, 2002, s. 200)

Müslüman düşünürler, tipik bir şekilde “postmodern” olarak tanımlanan pek çok tavrın, Avrupa “üstanlatıları”nın evrenselliğinin tersine dönmesi, öznenin merkezsizleşmesi, kökenlerin/sonların/kimliklerin radikal anlamda yeniden sorgulanması, İslami bir söz dağarcığının daha büyük talepleriyle herhangi suretteuzlaştırılıp uzlaştırılamayacağını değerlendirmeye çalışıyorlar. Eleştirel yaklaşımların büyük çeşitliliğine rağmen, belirli bir şablon postmoderne verilen Müslüman tepkilerinde tekrarlanır: Bu, postmodern düşüncenin çoğulculuğu ve Avrupa hakimiyetine meydan okumayı teşvik etmede İslama yardımcı olabileceği yönünde, Batıyı merkezsizleştirmede bu postmodern yardım için Müslümanların ödemek zorunda kalabilecekleri bedele dair çeşitli derecelerdeki farklı çekincelerle birlikte bazen özgür, bazen gönülsüz bir kabuldür. (Almond, 2013, s. 15)

Postkolonyal yazın düzeyinde, Said sık sık bu yazarları bireyler bazında göklere çıkarmış, ya da kendi eserinde temsili örnekler olarak kullanmış olsa da, postkolonyal metinlerin, Batı'nın kanonik metinleriyle karşılaştırıldığında daha büyük sıkıntıya sahip olduğu gözükür. (Williams, 2007, s. 109) Bu metinlerin üniversite müfredatına koyulmasına dair itirazlar da vardır. Sözgelimi “Üçüncü Dünya'dan başka insanların deneyiminde nefret edilecek bir kişi haline dönüştürebilir diye, benim kendimde entelektüel, tinsel ya da estetik bir uzuv kaybına gitmem için bir neden yoktur.” itirazı olmaktadır. Proust'u kaybetmek bir “uzuv kaybı”na eşittir. (a.g.m. s. 110)

4.2. SAİD ELEŞTİRİLERİ

Said merkezli anlatılan, Avrupa'nın öteki konumuna soktuğu ve ısrarla bu konumda tuttuğu Şark'ı ve Şark anlayışlarının bir toplamı olan Şarkiyatçılığın eleştirisi büyük bir tepki ile karşılaşmıştır. Said'in savı, Avrupa'nın oluşturduğu ve evrensel olduğu kabul edilen değerlere ve onun dünya tarihinde oynadığı başat role kıskançlık

duygusuyla yapılmış bir eleştiriler öbeği olarak değerlendirilmiştir. Bu tepkinin büyük kısmı şu anki adı ne olursa olsun içeriğinde bir bilim dalı olarak Şarkiyatçılıkla uğraşanlardan ya da Aydınlanma ve modernizm çizgisi ile Avrupa merkeziliğe bağlı olanlardan gelmiştir.(Türkbağ, 2002, s. 202) En büyük eleştiri Said tarafından onun kitabında eleştirilen meşhur Bernard Lewis'den gelmiştir. "The New York Review of Books" ta yayınlanan "The Question of Orientalism" adlı makalesi ve bu konuyla ilgili diğer yazılarını daha sonra "Islam and West" adlı kitabında toplamıştır. Said ise kitabının 1995 baskısında Lewis'e "Son Söz" yazısıyla sert bir cevap vermiştir.

Said oryantalizm söylemini tekdüze, tutarlı ve bütüncül olarak yansıtır. Oryantalizm tarih-aşırı bir söylemsel bütünlük olarak tanımlanır. Ayrıca Said batının egemen ve üstünlük iddiasını böyle bir pozisyonun olmadığı dönemler için de varsayar. (Çırakman, 2002, s. 182) Batı'nın Doğu hakkındaki her tür bilgisini ve tecrübesini genelde oryantalizm olarak sunar. Bu bağlamda oryantalizm devasa bir yazın olduğundan aynı zamanda devasa bir yanlış anlama ve yanlış temsildir. (a.g.m. s. 183) Benzer eleştiri Bernard Lewis'den de gelmektedir. "Farz edelim Yunanistanlı bir grup yurtsever ve radikal, klasik incelemeler denilen uzmanlık alanının Hellas'ın büyük mirasına bir hakaret olduğu ve bu alanda çalışan ve klasikçiler diye bilinen zevatın da yüzyıllardan beri kuluçkaya yatmış, Batı Avrupa'da yumurtlamış ve Amerika'da palazlanmış olan ve amacı da Yunanların başarılarına kara çalmak ve Yunan topraklarını ve halklarını boyunduruk altına almak olan derin ve melun bir kumpasın en son tezahürleri olduğu sonucuna varmış olsun. Bu minvelde, gün Yunanistan'ı klasikçilerden kurtarma ve bu zararlı klasik araştırmacılık geleneğine son verme günüdür. Yalnızca Yunanlar uzak antikiteden günümüze kadarki Yunan tarihi ve kültürü hakkında hakkıyla eğitim verebilir ve yazabilir, yalnızca Yunanlar bu alanlardaki akademik inceleme programlarını yönetmeye ve çekip çevirmeye muktedirler." (Lewis B. , 2007, s. 217-218)

Said Batının Doğu hakkındaki her tür bilgisini ve tecrübesini genelde oryantalizm olarak sunar. Bu bağlamda oryantalizm devasa bir yazın olduğundan, aynı zamanda devasa bir yanlış anlama ve yanlış temsildir. Çünkü bu kaynaklar Doğu üzerine değil, Doğu'nun yansıması üzerine konuşurlar. Yani her kim Batı'da Doğu'yu çalışır, öğrenir ve hakkında yazarsa kaçınılmaz olarak, Doğu "doğulaşmakta" ve bir Doğu imgesi oluşmaktadır. Oryantalizmi söylem olarak kavrayıp incelemeye başladığımızda Batı dünyasının kendine özgün siyasi, kültürel ve düşünsel bir

yaklaşımı çağlar boyunca beslediği izlenimine kapılırız. Bu bağlamda bir söylem olarak oryantalizm Batı'nın siyasi, düşünsel ve kültürel çıkarlarına hatta ahlaki değerlerine hizmet etmiştir. Doğu'yu anlatan metinler, yani Said'in incelemek üzere seçtiği metinler, sadece Doğu hakkındaki bilgiyi değil anlattıkları Doğu gerçekliğini de yaratırlar. Dolayısıyla oryantalizm yalnızca bilgi kuramsal bir çerçeve değil aynı zamanda varlıkbilimsel boyutu da olan bir söylemdir, çünkü doğu ve batı özlere itibariyle ayrıştırılmış varlıklar olarak sunulagelmiştir. Oryantalizmi bir söylem olarak kavramsallaştırmamızı sağlayan olgu onun öncelikle metinsel bir ilişkiden ibaret olduğudur. Yani Doğu'yla ilgili metinler aslında Doğu'yu yaratır. Said gerçekliğin bizim düşüncelerimizden bağımsız bir şekilde varolmadığını ve söylemsel olduğunu varsaymaktadır. (Çırakman, 2002, s. 184-185)

Aijaz Ahmad Said'e yönelik, edebiyat teorisinin evriminde bütün ana anları çok çarpıcı bir şekilde örneklemediğini, oryantalizm eserinin, Batının bilgisi ile Batının gücü arasındaki anlatıların en haşmetlisi olduğunu vurgular. Said'in Atina dramalarından bugüne kadar bir bütün olarak Batılı oryantalizmde bulunduğunu iddia ettiği uygarlıksal ve hatta varlıkbilimsel süreklilikler açısından, kitap Marxizmin bir üretim tarzı için toparlayabildiğinden çok daha büyük bir anlatı sunar ve dayanakları, açık ve örtük tarzıyla Üç-dünyacı kültürel ulusalcılığın uzlaşmaz bir belgesidir, demektedir. Oryantalizmin göze çarpan bir özelliği, Batı'nın Batı olmayanla ilgili metinselliklerinin tarihini, sömürgeleştirilmiş ülkelerin entelijansiyalarının, farklılaşmamış bir kütle olarak değil, bizim kendi sınıfsal, cinsiyetsel, bölgesel ve dinsel çatışmalarımızın, çelişkilerimizin, ayrık toplumsal ve siyasi konularımızın zorladığı yerleşik toplumsal araçlar olarak entelijansiyalarının bu metinsellikleri nasıl elde ettiklerinden, benimsediklerinden, onlara nasıl meydan okuduklarından, onları nasıl devirdiklerinden ya da yeniden ürettiklerinden tamamen yalıtık incelemesidir, dolayısıyla kitabın mimarisindeki özgül kopukluktur. Oryantalizm kitabının başlıca yakınmalarından biri Batı'nın Doğu'nun kendini temsiline hiçbir zaman izin vermemiş olmasıdır. Said'in kendi sesi dışında, kitapta karşılaşılan bütün sesler, Said'in her zaman Doğu'yu susturmuş olmasından yakındığı Batıya ait düstursallıkların sesleri olmasıdır. (Ahmad, 1995, s. 196)

Şerif Mardin Batı'nın Doğu hakkındaki telakkilerinin konjonktürel olduğunu, tarihin bütün dönemlerini kapsamadığını belirterek Said'in "cimbızla seçtiği eserler" ile genellemeler yaptığını ileri sürmektedir. (Mardin, 2002, s. 115) Cemil Meriç ise, genel olarak Said'i onaylasa da, "bütün oryantalistleri yalancılık ve casuslukla itham

etmek doğru olmaz. Bu yamyam Avrupa ile düşünen Avrupa'yı aynı kefeye koymak olur. Türkçe'nin en mükemmel lügatini Redhouse, en güzel tarihini Hammer yazmıştır, İbn Haldun'u da III. Napolyon ordusu tercümanı Slane tanıtmıştır" (Meriç, 1999, s. 345) demektedir.

4.3. OKSİDENTALİZM

Oksidentalizm Fransızca'da Batı anlamına gelen "occident" kelimesinden türemiştir. Oksidentalizm, Batı üzerine düşünme, Batı tasavvuruna ve tahayyüllerine sahip olma, Batı üzerine fikir beyan etme, eser verme ve bilimsel/ya da değil Batı üzerine çalışma yapmayı kapsar. Genel olarak üç sınıflandırma görülür. İlki, oksidentalizmi, Doğu'nun kendi çıkarları doğrultusunda Batı'yı incelemesi ve bir müdafaa yöntemi olarak ele alan görüşlerdir. Bunlar Batı'yı ve Batılı olanı reddetme noktasında sonlanır ya da Batı'dan alınacak olanların kırmızıçizgilerini belirler. Bu grup daha çok söylem ve bilim boyutuyla ilgilenir. Grubun en önemli ismi, Mısırlı felsefeci Hasan Hanefi'dir. İkincisi, oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak ele alan yaklaşımlardır. Bu gruba göre Doğu, Batı'yı hem ontolojik hem de vasıfsal olarak ötekileştirmekte, kendi kurguladığı Batı üzerinden Batı'yı reddetmekte ve Batı'nın değerleriyle savaşmaktadır. Bu grubun başında Ian Buruma ve Avishai Margalit gelmektedir. Üçüncüsü, oksidentalizmi nasıl daha iyi Batılı olunur? Sorusunun cevabını verebilecek bir söylem veya bilim olarak ele alan görüşlerdir. Bu gruptakiler, Batı'nın daha iyi daha modern Batı olmasına, Doğu'nun da modernleşmesine yardımcı olurlar. En önemli temsilcileri, Couze Venn ve George Yong-Boon Yeo'dur. Yeo oryantalizm terimini Said gibi olumsuz değil, "Doğu'dan en iyiyi almak" anlamında kabullenmektedir. (Metin, 2013, s. 65-68)

Oksidentalizm, düşünme tarzı, söylem ve bir bilim olarak ele alınabilir. Bu düzlemlerin hangisi açısından bakıldığına göre değişebilen bir tarihe sahiptir. Bunlar içerisinde tarihi en kısa olan söylem boyutudur ki, daha ziyade İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu söylem, modernleşmeye karşı tepkilere ve sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanırken kullandıkları argümanlara dayanır, milliyetçilik ile bağlantısı da incelenmelidir. Bilimsel çalışmalar bazında tarihi ise daha eskiye uzanır. Bilim ve düşünce tarzı olma boyutunda mikyasın kim olduğuna göre de tarihi değişebilir. Çin'in Japonya'nın ve İslam dünyasının kendi düşünce dünyası içerisinde Batı'yı (ki bu da genel bir ifadedir; çünkü İslam Batı'yı kendi

düşünce dünyası içerisinde Hıristiyanlık formatında konumlandırırken, diğer medeniyetlerin bakışı bu kadar dinsel değildir) konumlandırma şekli ve bu konumlandırmanın tarihi aynı değildir. (a.g.e. s. 98)

Oksidentalizme yöneltilen olumsuz eleştiriler, bizzat oryantalizmin yarattığı tahribatın sonuçlarından kalkılarak yapılmaktadır. Oksidentalizm dağınık ve apolojetik yönleri güçlü bir zeminden konuşurken, oryantalizmin hakim söylemi sistematik ve dışlayıcı olan bir zeminden hareket etmektedir. İki söylem biçimini birbirinden ayıran en önemli fark Batı'nın emperyalizm tecrübesinin oryantalizmi şekillendirmesinden kaynaklanmaktadır. Oksidentalizmin öfkesi, çoğunlukla, bu sorunun duygusal ekonomisi içinde kilitlenip kalmaktadır. Çünkü bütün bir toplumsal sistemin -kültür, kişilik ve siyasal sistemi- alt yapısını tahrip eden sömürgeciliğe verilen tüm tepkiler oksidentalizmin mantığını belirlemiştir. Yine de oksidentalizmin oryantalizm kadar tahripkar bir söylem olmadığı söylenebilir. Bir savunma hali olup özünde temel olarak, hiçbir yıkıcılık ve saldırganlık taşımaz. (Arlı, 2014, s. 73)

Dünya tarihi sanki Batı evrenin merkezi ve aynı zamanda tarihin sonuymuş gibi yazılmıştır. Kadim medeniyetlerin tarihi, en alt düzeye indirgenmiştir. Buna mukabil modern Batı'nın tarihi, en yüksek düzeye yükseltilmiştir. Doğu'nun üç bin yıllık kadim tarihi, topu topu bir bölümde özetlenirken beş yüz yıllık modern Batı tarihine uzun bölümler ayrılmıştır. Halbuki oksidentalizm, medeniyetler tarihine karşı yapılan bu tarih yazımı hatasını ortadan kaldıracak bir dengeyi hedeflemektedir. (Hanefi, 2006, s. 2006)

Oksidentalizmin konusu, "üçüncü dünya" daki Batılılaşma eğilimlerine karşı bir denge oluşturmaktır. Batı modernleşme için bir model olmuştur. Bu Batılılaşma eğilimleri, dini muhafazakarlık ve fundamentalizm gibi karşı bazı yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır. Oksidentalizm ulusal karakterin, ulusal kültürün ve ulusal hayat tarzının yabancılaşmaya ve sadakatsizliğe karşı kısmi bir savunmasıdır, aynı zamanda elitlerin seçimi olan oryantalizme karşı halkı temsil eden daha kapsamlı ve geniş bir açılamdır. (Hanefi, 2006, s. 83)

Batı modernliğin mihenk taşı olarak "İlerleme" yi koyduğundan beri, onun varlığını kurbanı olan bütün ülkeler ve öncelikle yakın komşu olanlar, iflah olmaz bir gecikme derdine yakalandılar. Gecikmenin tam vatanı olan Rusya için durum böyledir. Büyük Petro'dan beri Rus seçkinleri Batılı Batı'dan farklı olmanın sıkıntısını çekmiş ve bu farkı ortadan kaldırmak için her çareye başvurmuştur. Taklitçilik önce

modernizmin dış görünüşüyle ilgilenir. “Sakallarımızı keselim ve giysilerimizi kısaltalım” der Büyük Petro, “göreceksiniz Avrupalılar gibi güçlü ve zengin olacağız. Bunu yapmazsak mahvoluruz. Her kim çarın fermanına uymazsa ölümle cezalandırılacaktır.” (Latouche, 1993, s. 90)

4.4. ORYANTALİZM SONRASI

Said'in kitabının ardından bütün dikkatler Batılı düşüncenin yeniden okunması sürecine girdi. Eski metinler edebiyat, felsefe, bilimsel söylem... Eleştirel okumalara tabi tutuldu. Yeni metinler, suçüstü yakalanmanın telaşıyla olacak, daha dikkatli bir okuma ve söylem yolu tuttu.

Amerikan siyaset biliminde “rasyonel seçim kuramı” ortaya çıktı. Sömürgeci söylem analizi, post-kolonyal kuram, postyapısalcılık, ana akım sosyal bilimler veya saf haliyle eski Marxizminkilerle kıyaslanacak öncüller ve yöntemlerle alay ediyordu. Oryantalizm eleştirisi, Ortadoğu ve İslam incelemeleri alanında çalışan öğrenciler arasında tedricen yaygın kabul gördü. Kültürel özcülüğün ve temelinde yatan Doğu ile Batı'nın radikal karşıtlığının reddi, nihayetinde alanda ortak kabul haline geldi. 1998 yılında MESA, Said'in oryantalizminin yayınlanmasının 20. yılını kutlamak için bir toplantı yaptı. (Lockman, 2009, s. 309) Bu anlamda postkolonyalist çalışmalar yeni ufuklar açtı. Said'in, Foucault'un, Fanon'un yazılarında eksik kalan, ya da değinilmeyen yönler incelenmeye başlandı. Toplumsal cinsiyet bağlamında bu söylemin izleri sürüldü. Hegemonya ilişkilerinin analizi, açılan bu süreçten devam etti. (Loomba, 2000)

Soğuk Savaş'ın bitimi ardından Sovyetler Birliği'nin ve buna bağlı uydu devletlerin yıkılması ve yenidenyapılanması sürecinde, Batı tekrar kadim Doğu-İslam korkusuna geri döndü. İslam, İslamcılık ve terörizm hakkında 1990'lar ve sonrasında devam eden tartışmalar, Soğuk Savaş sonrası dünyanın nasıl ele alınacağı konusunda akademisyenler, gazeteciler ve siyaset yapıcılar arasında gerçekleştirilen daha geniş tartışmalardan beslendi. 1990'da yayınladığı “The Roots of Muslim Rage” başlıklı makalesinde Bernard Lewis, İslam ile Batı arasındaki çatışmayı bir “medeniyetler çatışması” olarak tanımlamıştı ve bu çatışmanın İslamın doğuşuna kadar geri gittiğini iddia etmişti. (Lockman, 2009, s. 332) Ardından Huntington 1993 yılında Dış İlişkiler Konseyinin etkin dergisi, “Foreign Affairs” de yayınladığı bir makalesinde “The Clash of Civilizations” kavramını öne sürmüştü, buna göre dünyadaki ana

çatışma kaynaklarının “ideolojik” veya “ekonomik” olmayacağını, yeni çatışmaların kültürel alanda olacağını iddia etmekteydi. (a.g.e. s. 334)

11 Eylül saldırıları ertesini Amerika vesilesiyle dünya kamuoyu, “İslami terör”, “İslamcı terör” jargonunu tam benimsiyordu. Bernard Lewis “What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response” adlı kitabında Amerikan halkına bu eylemlere verecekleri cevap için düşünsel bir katkı sunmaktaydı. (Lockman, 2009, s. 353) 2003 yılında yazdığı “The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror” adlı çalışmasında temel argümanı İslam’ın ve Ortadoğu’nun modernleşmede başarısız oldukları terörizmin bu sebepten kaynaklandığı idi. (a.g.e. s. 354) Bu görüşler sadece Lewis ve Huntington için geçerli değildi. Lübnan’lı Fuat Ajami Arap kültür ve siyasetinin kendinden kaynaklanan patolojileri olarak gördüğü hususları içeren incelemeler yayınladı. İçeriden yapılan bu eleştiri, kendisine Washington kapılarını açtı. (a.g.e. s. 355)

Batılı olmayan toplumların çabası boşunadır. Onları etkileyen ve bir kanser gibi gitgide kemiren anlam yitimi, bir kültürleşme değildir. Ortadan kaldırılamaz ve özümsememez varlığıyla Batı’nın orada olması, gücü ve sırlarıyla bütünleşme demek değildir. Hiçbir fiziksel şiddete başvurmasa, soygun ve sömürme girişiminde bulunmasa bile varlığıyla yitiminin yarattığı boşluk, bir bakıma Batılı anlamla doldurulmuştur. Bu yerini doldurma, bir kültürleşme değildir, çünkü Batı efsanelerinin benimsenmesi ve Batı değerlerinin kanlı saldırganlığıyla bütünleşme söz konusu değildir. Daha yalın bir anlamla, artık kendisini göreceğ gözü, kendisini dile getirecek sözü iş göreceğ kolu kalmamış yaralı toplum, ‘öteki’nin bakışını benimser, sözüyle konuşur, kollarıyla iş görür. Dünyasının büyüğü iyiden iyiye yok olmuştur. Batılı olmayan toplum Batı’nın ilan ettiğ gibi kendisini anlamsız bir çıplaklıkta keşfedebilir, sefil bir durumdadır. Çocuk ölümleri yüksektir, ömür çok kısadır, her çeşitten parazit onu kemirmektedir. Kendisine çok düşük GSMH sağlayan eskimiş gülünç tekniklere sahiptir. Kendi törenlerini, sefaletin ve kör cehaletin doğurduğı korkunç aşırılıklar yani yamyamlık, insan kurban etme gibi görür Birleşmiş Milletler Örgütü’nün kendisini en az gelişmiş ülkeler arasında sınıflandırması için uluslararası dilencilik yapar. Az gelişmişlik özünde öteki için vardığı yargıdır. Kavram da Batı’nın icadıdır. (a.g.e. s. 79)

Batı artık coğrafi değil ideolojik bir kavramdır. Kalkınma adına önerilen sanayileşme, bürokratikleşme ve sınırsız teknik kullanımı sorgulanmaksızın kabul ediliyor. Az gelişmiş! Ülkeler Batı tarafından önerilen! bu reçetelere uymaya

alışıyor ya da zorlanıyorlar. Zaman zaman öneriler değişiyor, sanayileşmeden vazgeçmek zorunda kalan bu ülkeler montaj sanayine, hizmet sektörüne, turizme, tarıma yöneliyor ya da vazgeçiyordu. Dünyanın Batılılaşması ile birlikte yaşam tarzları birrnekleşmekte, standartlaşmada, kültürün yerini kalkınma hedefi almaktadır. Batı hegemonyası haberler, modalar, ahlaki değerler, kitle iletişim araçları, siyaset yoluyla dünyayı ablukaya almaktadır. Ekonomi-politik “dinler dışı bir din” olmakta hesapsız ve sınırsız üretim ve tüketim, başarı hırsı zihniyeti bütün dünyaya yayılmaktadır. (Latouche, 1993)

İletişim araçlarının gelişmesi dünyayı küresel bir köye döndürmüş (McLuhan, 2001) bu kanalla gelen kültür dünyayı tek bir kültürün hakimiyetine sokmuştur. Mutfak kültürleri dahi bunlardan etkilenmiş, bütün metropollerde “fast food” markalarının şubeleri açılmış, yeme-içme alışkanlıkları dahi bu kültürün tesirine girmiştir. (Schlosser, 2004)

Batı artık coğrafi değil ideolojik bir kavramdır. Kalkınma adına önerilen sanayileşme, bürokratikleşme ve sınırsız teknik kullanımı sorgulanmaksızın kabul ediliyor. Az gelişmiş! lkeler Batı tarafından önerilen! bu reçetelere uymaya çalışıyor ya da zorlanıyorlar. Zaman zaman öneriler değişiyor, sanayileşmeden vazgeçmek zorunda kalan bu ülkeler montaj sanayine, hizmet sektörüne, turizme, tarıma yöneliyor ya da vazgeçiyordu. Dünyanın Batılılaşma’sı ile birlikte yaşam tarzları aynılaşmada, standartlaşmada, kültürün yerini kalkınma hedefi almaktadır. Batı hegemonyası haberler, modalar, ahlaki değerler, kitle iletişim araçları, siyaset yoluyla dünyayı ablukaya almaktadır. Ekonomi-politik “dinler dışı bir din” olmakta hesapsız ve sınırsız üretim ve tüketim, başarı hırsı zihniyeti bütün dünyaya yayılmaktadır. (Latouche, 1993)

5. VERİ ANALİZİ

Bu bölümde görüşme ana başlıkları belirlenmiş ve bu başlıklar doğrultusunda oryantalizm konusunda düşünce üreten farklı görüşlerdeki 5 katılımcıyla derinlemesine görüşmelerin veri analizleri ve bulgularına yer verilecektir.

Bu doğrultuda analizler yapılırken belirlenen ana başlıklar üzerinden çözümlemelere yer verilecektir.

5. 1. ORYANTALİZMİN TANIMI:

Bu soru katılımcıların oryantalizmi nasıl algıladıkları ve nasıl anlamlandırdıklarını içermektedir.

Birinci görüşmeci (K.1.) oryantalizm kavramının çok kullanılmasından dolayı değişime uğradığını, bu yüzden ciddi analiz gerektiğini düşünmektedir. Çalışma alanının dışında da Almanya ve Fransa’da bulunduğu için öznel deneyimlerini de aktarmış bu anlamda, kendisiyle konuşan yabancıların ilk başta normal davrandıklarını ancak Türk olduğunu söylediğinde ise durumun hayli değiştiğini belirtmektedir.

“Bir kavram çok kullanılınca içeriği değişime uğruyor. Oryantalizm de biraz öyle oldu bildiğim kadarıyla. Bir kere oryantalizm kavramının çok ciddi analizi gerekiyor. Bir sürü anlamında ırkçılık olarak da kullanılıyor, mesela sizin az önce verdiğiniz örnekteki gibi –Avrupa’da nasıl yaşadığım bağlamında bir örnek de olabilir- Avrupa’da ben sarı saçlı olduğum için konuşmadığım sürece bir Alman Avrupalı zanneder, bir Avrupalıyla ya da bir Alman’la konuşur gibi davranır. Ama ben ağzımı açtığımda bir yabancı olduğum, özellikle de Türk olduğum şivemden anlaşıldığı andan itibaren o adam o sahne değişir (K1).”

Katılımcı tarihsel kültürel farklılıkların doğal olduğunu ancak bunların politik arenaya taşındığında çatışmalara neden olduğuna işaret etmektedir:

“Diyelim Almanlarla aynı evde yaşıyorsunuz. Bulaşığı deterjanla yıkadıktan sonra suyla durulamadan bir bezle siler ve koyar. Bizim Türklerin kabul edebileceği bir şey değil, yani o deterjanın illaki yıkanması gerekir. Aksi takdirde bezle kurulamak anlamsızdır, bez mikrop dolu olabilir. Aynı evde yaşıyorsanız bu çok ciddi sorunlara yol açar. Her gün kavga çıkar, ama bu sorunlar politik sorunlar değil. Bunlar insanların binlerce yıldır oluşmuş tarihsel kültürle oluşmuş, özel tarihsel kodlardır, davranışlardır. Ama bir hükümet çıkar da “bulaşığı deterjanla yıkayanların oy hakkı vardır, öbürüklerin yoktur” gibi. O andan itibaren bu siyasi bir sorun olur.”

İkinci görüşülen (K.2) de benzer bir görüşle oryantalizmle ilk kez Said'in kitabının 1978'de çevrilmesiyle karşılaştığını, sonra Cemil Meriç ile bu kavramı takip ettiğini belirtmiştir. Oryantalizmi çarpıcı bir şekilde tarif ederek, araştırmalarına başlama gerekçesini:

“Bizim adımıza konuşmak isteyen bir üvey baba oryantalizm... Geliyor bu evin babasını susturuyor ve onun yerine o konuşuyor. Dolayısıyla benim gerçek babayı konuşturmamdaki hareketimin de bununla bir bağlantısı oldu. Yeter artık ben kendi babamı dinleyeyim diye.”

“Bu teorik çalışmalarımın içinde- işte postmodernizm çalışırken- dönüp tarih okumalarına başvurdum. Gerçekte Osmanlı ne diyor, kendisini nasıl anlatıyor, nasıl tanımlıyor, nasıl kurguluyor kendi dünyasını. Dolayısıyla benim tarih okumalarımın giriş başlangıcı bir bakıma burası oldu. Girdik ama çıkamıyoruz, böyle bir sıkıntımız var. Çünkü hakikaten bir bataklık haline getirilmiş hem yakın tarih hem Osmanlı tarihi. İşte bu bataklıktan ne kurtarabilirsek kaddir diye düşünüyoruz. Gerçeklikleri yutan bir şey yutuyor ve göstermiyor ve tabi başka bir gerçeklik konumlandırılıyor. Şimdi dolayısıyla bu anlayış Osmanlı tarihi okumalarımda çok önemli bir ipucu oldu.”

Oryantalizmle içeriden bir mücadele ettiğini, bu anlamda Gayatri Spivak'ı örnek alarak, tarihi ve kavramları yerine oturtmaya çalıştığını ifade etmektedir:

“ Bursa tarihi işte... Bursa özelinde bir kitap yazdım. “Osmanlı'yı kuran şehir Bursa” diye. O kitabımda da bunu mesela modern dönemde yani 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında oluşturulmuş bulunan ve hala devam eden bir Bursa paradigması. Bu aslında oryantalist bir paradigma. Yani Osmanlı'nın nostaljik bir şekilde hatırlanması, işte böyle tüllere bürünmüş bir tarih bilmem gerçeklikten soyutlanmış kurmaca bir Bursa algısı oluşturuluyor gibi. Tanpınar' da mesela buna hizmet ediyor kısmen, mesela “Bursa'da zaman” şiiriyle. Oryantalist etkileri görebiliyoruz Tanpınar'da da. Ben mesela buna karşı yaşayan ve üreten gerçekçi bir Bursa resminin müdafaasını yapmaya çalıştım orada. Lami Çelebi'nin kendi gözüyle Bursa'yı anlattığı kitabını öne çıkarttım. Onların kendilerini konuşmasına izin verdim. Spivak'ın “Can the subaltern speak” yani kendisini konuşabilir mi? Bunu denemeye çalıştım.”

Üçüncü görüşmeci (K.3.) konuyu modernleşme ve oryantalizm bağlamında makalelerle işlediğini, daha sonra da yüksek lisans ve doktora seviyesinde bu konuda çalışmaları teşvik ettiğini belirtmiş, oryantalizmi Batının 19. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkan hakimiyetinin bir sonucu olarak bu hakimiyetini diğer ülkeleri din, dil, kültür açısından tanımak maksadıyla ona yaklaşmak olarak algıladığını ifade etmiştir.

Sosyoloji, Antropoloji gibi disiplinlerin 19. Yüzyılda ortaya çıktığını sosyolojinin daha çok kendi ülkelerindeki sorunlara yönelik yoğunlaşırken, antropolojinin diğer kültürleri özellikle keşiflerle birlikte ilkel, gelişmemiş diye ifade edilen kültürleri tanımak maksadıyla yaklaşıldığını belirtmiştir.

Dördüncü görüşmeci (K.4.) oryantalizm tanımını yapmaya gerek olmadığını bu anlamda Said'in bakışını tercih ettiğini belirtmiştir:

“Oryantalizmi tanımlamaya çalışırken derli toplu olması açısından ve farklı boyutlarını içermesi açısından Said'in meşhur üç basamaklı üç aşamalı, üçlü tanımını tercih ediyorum ben. Çok fazla uğraşp başka tanım söylemeye gerek yok diye düşünüyorum. En genelde bildiğimiz şey oryantalizm Batı dünyasının Batılı zihnin diyelim, Doğuya ilişkin ürettiği Doğu hakkındaki imgeleri diyelim. Konuya ilişkin üretmiş olduğum imgelerin en kaba hali bu. Ama işte Said'in bunların kökeninde yatan epistemolojik, ontolojik ayrımlara ilişkin ve süreç içinde yaşananlara ilişkin, çünkü oryantalizm denen süreç içinde oluşuyor.”

“oryantalizm sadece Doğuyu anlamak, daha yakın bir coğrafya olarak Batı dünyasını özellikle İslam'ın ortaya çıkışı sonrası olaylar şeklinde de görmemek lazım, yani ondan ibaret olarak görmemek lazım. Batılı insanların Hristiyan dünyanın kendi metinlerini daha sağlıklı daha iyi bir biçimde anlayabilmek açısından Doğu dünyasına ilişkin bir bilgi.”

Beşinci görüşmeci (K.5.) oryantalizmi Batılı beyaz adamın Avrupa merkezci görüşünün bir uzantısı olduğunu bu anlamda sömürgecilik süreciyle bağlantısını vurgulamıştır.

“Oryantalizmin akademik bir tarifini yapmaktan çok ben nasıl değerlendiriyorum. Türkiye'de hem siyasal yaşamda, hem toplumsal ortamda bunu nasıl gözlemliyoruz ve değerlendiriyoruz ona kısaca bakarak konuyu açmaya çalışayım. Oryantalizm esas olarak Batılı “beyaz adam”ın ideolojisi olarak değerlendirilebilir benim durduğum yerden. Beyaz adamın tarih siyaset anlayışı içinde değerlendirilebilir ve sömürgeciliğin süreçleri ile birlikte ele alınmasında yarar var. Oryantalizm Avrupa merkezli bir uygarlık anlayışına dayanır. Euro-centric bir uygarlık anlayışdır bu. Dolayısıyla uygarlığın zirvesini Avrupa temsil ettiğine göre, Doğu ya da dünyanın başka bölgeleri, uygarlığın zirvesine ulaşmış Batının yanında daha ikinci, önemsiz ve onların Batının kendilerine uygarlık medeniyet götüreceği toplumlar ve coğrafyalar olarak tanımlanır. Açıkçası sömürgecilik gerekçesidir. Yani oryantalizmin popüler anlamı egzotizm, Doğuculuk, masal dünyası bunlar çoğaltılabilir, hani edebiyat ve günlük popüler kültürün alanına girer bu mesele.”

Oryantalizm diğer ülkelerin sömürülmesi için ideolojik bir gerekçe üretmektedir:

“... mesela, Batılı beyaz adam bir toplumun uluslaşması ve kendi ulusal devletini kurabilmesi için tarihin güçlü bir uygarlık tarihine, kültür tarihine, güçlü bir ekonomik tarihe sahip olması gerektiğini düşünür. O yüzden yeni uluslaşan bütün milletler kendi ulusal devletlerini kuran bütün devletler hep kendi tarihlerini abartarak yeni bir tarih yazarlar. Bu Türkiye için de geçerlidir. Bu oryantalist bakışın Avrupa dışında aydınları dünyasına halklar dünyasına somut olarak yansımalarının bir örneğidir diye değerlendiriyorum. Şunu anlatmak istiyorum. Örneğin eğer güçlü bir tarihe sahip değilseniz mesela yazılı edebiyatınız yok ise, örneğin tekerleği bulmamışsanız ulus olma, kendi ulusal devletinizi kurma hakkınız yok gibidir. Batılı beyaz adam bu anlayışla sömürür ülkeleri, yine bu anlayışla Latin Amerika’yı, Çin’i, Hindistan’ı sömürdü.”

5.2.ORYANTALİZMİN TARİHSEL ARKA PLANI:

Görüşmecilere oryantalizmin tarihsel arka planını nasıl açıkladıkları konusunda sorular soruda görüşmeciler arka planın Antik döneme kadar götürerek açıklamaya çalışırlarken, görüşüne başvurulmuş diğer görüşmeciler İslamiyet ya da Osmanlı İmparatorluğu ile bağdaşmışlardır:

K.1. Batı uygarlığının kendisini Yunan ve Roma uygarlığına kadar götürdüğünü bu tarihin çok yeni olduğunu, Doğuda uygarlığın daha önce kurulmasına rağmen kendilerini kavramsal düşüncenin kökeni gibi gördüklerini bu anlamda bir ayrıma gittiklerini, 1800’ler sonrası akademik oryantalizmle birlikte daha sistemli hale geldiklerini vurgulamıştır.

“Doğu ile Batı arasındaki ilişki kapitalizmle pre kapitalizm arasındaki ilişki sorundur, yani bunların sosyolojik karşılıklarını ele alırsak. Doğu daha önce uygarlığa geçmiştir. Bugün Batı dediğimiz nihayet Roma imparatorluğuna kadar gider. Ama ondan önce bir Doğu uygarlığı var. Sümer, İndus vadisinde 3,4 bin yıl önce bunların tarihi var. Bildiğimiz büyük uygarlıklar, dinler hep buralardan çıkmış. Mesela İbni Haldun’u okuyun. “Kuzey çok soğuk olduğu için Güneyde çok sıcak olduğu için tam Akdeniz’i dünyanın merkezine koyacak şekilde, oralar soğuk olduğu için geridir, buralar sıcak olduğu için ileridir diye. Halbuki oralar soğuk insanlar çalışıyor, burası sıcak insanlar oturuyor diye bir teori bile vardır. İnsanlar var olan duruma göre rasyonelize eden açıklamalar buluyorlar. Kıvılcımlı Yunan uygarlığının klasik antik uygarlıkların, Akdeniz ticaretiyle zirveye ulaşmasını kavramsal düşüncenin zirvesi olarak açıklar. Yunanistan Doğuludur zaten. Gerek Yunan ulusal hareketi, gerek Osmanlı Batı çelişkileri Yunanistan’ın desteklenmesi bağlamında, hümanist düşüncenin, Rönesans düşüncesinin eski Yunana dayanması, Yunan ve Roma demokrasisinde kaynak bulmaları onların ister istemez kendilerinin kökeni gibi algılamalarına yol açmıştır.”

“... Oryantalizmin bir tarihsel nedeni var. Batı gelişmiş, oryantalizmin ortaya çıkışına baktığımızda 1800’ler. Ekonomik ilişkiler güçlenmiş, daha büyük bir emek üretkenliğine ulaşmış, kapitalizm gelişmiş dünyaya tıkr tıkr egemen olmaya başlamış. Egemen olduğu ülkeler hakkında egemenliğine sürdürmek için bilgiler elde etmeye çalışmış, bu esnada gördüklerini o üstünlük duygusuyla bilgileriyle oryantalizmi ortaya çıkarmış.”

K.2 oryantalizmi Osmanlı imparatorluğu bağlamında tarihsel kökenleri açısından ifade etmiş bu anlamda, içimizdeki oryantalist söyleme ve bunun işbirlikçilerine

vurgu yapmış, çalışmalarında tersine oryantalizmi bulmak, tarihi yeniden yazmak amacıyla olduğunu savunmuştur.

“Bir çok meselede, vakiada Osmanlı'nın aleyhine kullanılabilecek argümanların bizim meşrutiyet dönemi aydınları dahil olmak üzere Cumhuriyet dönemi tarih yazımında da yakaladım. Osmanlı'nın medeniyet olarak devlet olarak aşağılandığı, ama buna karşılık Batıdaki bütün eleştirilecek noktaların geriye itilip yüceltilecek noktaların öne çıkartılması şeklinde bir tersine oryantalizm de bizde geliştiğini fark ettim.”

“bu ilişkinin çift yönlü olduğunu ortaya koydum. Adam diyor ki: Osmanlı iç açıların toplamını bilmiyordu Osmanlı uleması. Şimdi ben bunu Mizancı Murat'tan ve Cumhuriyet devrinde yazılmış olan bir takım tarih kitaplarını gördüğüm okuduğum zaman ilk önce bana da... adam Baron de Tott anlatıyor. Fransız değil ama Fransa adına gelmiş. Gerçekten hatıratında da var. “Türkler ve Tatarlar arasında” Şimdi burada şunu düşündüm ben. Acaba bu adamın yazdıkları niçin mihver kabul ediliyor da, bizim ulemanın o cevabı veren ulemanın tarafına geçip oradan neden düşünmüyoruz. Yani bu adam o cevabı vermiş ama neden o cevabı vermiş, bu cevabı vermekteki maksadı ne olabilir.”

“... acaba bu üçgen meselesi nedir? İşte trigonometri falan bir araştırdım. Ve Batıda Rayman sonrası geometri dediğimiz küresel trigonometri küresel cisimler üzerine üçgenlerin çizilmesi ölçümü meselesi, orada çok çarpıcı bir şekilde evet üçgenine göre değişir. Hangi yüzeye çizdiğinize bağlı. Düz bir yüzeye çizerseniz tamam iç açıların toplamı 180 derecedir, ama bir silindirin üzerine çizerseniz ya da yamuk bir cismin üzerine çizerseniz bu değişir. Dolayısıyla bu geometride Ebu'l Vefa Büzcani bile bunu keşfetmiş 10. yüzyılda. Dolayısıyla 10. yüzyılda keşfedilmiş olan bir şeyi Osmanlı aliminin bilmemesi gibi bir şey olamaz. Nitekim aynı dönemde Gelenbevi İsmail efendi bu üçgenler üzerine “eşkal-üt-tesis” diye bir kitap yazıyor ve yine farklı yüzeyler üzerine üçgenler çizildiğinde iç açıların toplamı farklı çıkar diye bir kitap yazmış adam. Şimdi bunun bilinmemesi diye bir şey mevzubahis olamaz. Bunun bilimsel olarak ortaya konması da bir şeyi çözmüyor. O Fransa'dan gelmiş ne dediyse doğrudur, bizinkiler aptal, salak, mankafa mantığı yerleşmiş durumda.”

K.3. oryantalizmin tarihsel olarak eski öteki/yeni öteki diye değerlendirdiği yönünde kavramsallaştırmaya gittiğini, bu anlamda antropoloji gibi bilimlerin keşifler çağıyla ortaya çıkan kültürleri incelediğini bunların yeni öteki olduğunu, sosyoloji gibi disiplinlerin ise eski ötekiye incelediğini bu anlamda 19. yüzyıldan itibaren sistemli bir şekilde düzenlendiğini ifade etmiştir.

K.4. oryantalizmin tarihsel arka planında iki dönem olduğunu ilk dönemin halk imgesinde oluştuğunu ikinci dönemin ise -akademik oryantalizm dönemi dahil- filoloji çalışmalarıyla başladığını bu anlamda bu çalışmaların İncil incelemeleriyle birlikte oluştuğunu vurgulamış, İslamiyet'in ortaya çıkışı ve Avrupa'ya kadar gelmesiyle tehlikenin büyümesi nedeniyle daha önceden kullanılan barbar kavramının genişleyip daha sert bir şekilde kullanıldığını bu şekilde oryantalist arşivin oluştuğunu vurgulamıştır.

“Burada modern döneme kadar- akademik oryantalizm de dahil olmak üzere- belirli bir süreci dahil ederek söylüyorum oryantalist çalışmalara rengini veren ya da temel uğraş alanı filoloji çalışmaları. Bu filoloji çalışmalarının ilk örnekleri yine İncil çalışmaları dolayısıyla oluyor. Çünkü İncil'in kaleme alındığı dönem Hz. İsa dönemi, o dönemdeki Aramice, Arapça, İbranice, Süryanice diller, bunlar bütün bu dillerde üretilen metinler, Kitab-ı mukaddesin anlaşılacağı düşüncesiyle Batılıların

ilgilendiği ya da gerçekleştirdikleri çalışmalar. Fakat bir taraftan bu ötekileştirme hikayesi ontolojik, epistemolojik farklılığı dikkate aldığımızda Yunandaki barbar kavramının kullanımı oryantalist arşivin oluşumunda önemli. Bu iki alan zaman içinde özellikle İslamiyet'in doğuşundan sonra daha da özelleşiyor. Dolayısıyla barbar kavramı aynı zamanda Hristiyanlık karşıtı anlamında da temellendiriliyor. Bu anlamda İslam'ın yayılışı Avrupa içlerinde ilerlemesi Hristiyan dünyanın Yakın Doğu coğrafyasında etkin bir güç konumuna gelmesi bu düşmanlığı arttırıyor ve daha ziyade koruma refleksiyle barbar öteki kavramı çok daha sert bir biçimde kullanılmaya başlanıyor.”

“Yakın Doğu, Mezopotamya’da Hristiyan Arapların etkili olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra İslam ordularının Avrupa içinde ilerlemesiyle Papalığın merkezde olduğu ayrı bir kimlik Hristiyanlığın merkezde olduğu ayrı bir kimlik oluşturdu. Burada korumacı bir refleks var, kendi cemaatini, kendi insanını düşmana karşı, yine düşmanı nüfus alanı dışında tutmak. Dolayısıyla sert bir kimlik üretimi, kara bir propaganda. İç grup dayanışmasını bir arada tutmak için bir söylem üretimi. Bunun ilk örneklerinden birisi de Yuhanna ed-dimeşkidir. İşte bu Afrodit kültü, papalık bekliyordu da olmayınca Hristiyanlık düşmanı oldu gibi başka bir din üretti gibi şeyler. Bu söylemler 8. ve 9. yüzyıl, özetle geçmişteki Herodot tarihindeki barbar kavramını yeni koşullarda yeni girdilerle, söylemlerle yeniden canlandırılması. Dolayısıyla ötekinin içeriği kabuk değiştiriyor. Mesela en son 300 Spartalı filminde İran karşıtlığı yoğun bir şekilde kullanıldı. Oryantalizm bir yandan da Batının kendi üzerine düşünmesidir. Kendi kimliğini inşa etmesidir. Hristiyanlık 3.4. yüzyıllardan sonra etkili olmaya başlıyor. 8. ve 9. yüzyıllarda doruğa çıkıyor.”

K.5. oryantalizmin kökeninde Avrupa merkezilik, sömürgecilik kültürü ve her şeyi bilen, düzeltmeye çalışan Beyaz adam ideolojisi olduğunu vurgulamıştır. Bu düşüncenin uygarlığın kökeni olduğunu bunun da bu kültüre her şeyi yapma hakkını verdiğini, kendi tarihsel süreçlerinin ise diğer toplumlara gelişme ideolojisi bakımından örnek olması gerektiği düşüncesinde olduklarını eklemiştir.

“Beyaz adamın tarih siyaset anlayışı içinde değerlendirilebilir ve sömürgeciliğin süreçleri ile birlikte ele alınmasında yarar var. Oryantalizm Avrupa merkezli bir uygarlık anlayışına dayanır. Euro-centric bir uygarlık anlayışıdır bu. Dolayısıyla uygarlığın zirvesini Avrupa temsil ettiğine göre, Doğu ya da dünyanın başka bölgeleri, uygarlığın zirvesine ulaşmış Batının yanında daha ikinci, önemsiz ve onların Batının kendilerine uygarlık medeniyet götüreceği toplumlar ve coğrafyalar olarak tanımlanır.”

“bu yüzden bir misyonerlik kurumunun oluştuğu –bu feodal döneme özgü değildir- esas olarak kapitalist döneme özgü bir kurumdur. Yani keşiflerle birlikte başlar. Her zaman keşiflik ve misyonerlik vardır ama bunun sistematik ve örgütlü bir şekilde devletler tarafından –kapitalist iktidarlar, burjuvalar tarafından- teşvik edildiği zaman modernleşme dönemidir. Yani merkantilist dönemin sömürgeciliği olan kolonyalist hem de yeni sömürgecilik biçimlerinde de bunu görürüz. Batıda ve başka yerlerde de buraya gelen insanlarda görüyorsunuz zaten. Kendileri başka bir dünyada başka bir gezegende yaşıyorlar ve siz onların yardım edeceği, bacağı kullanmayı öğreteceği insanlar olarak görüyorlar sizi.

5.3.DOĞU VE BATININ TANIMLANMASI:

Görüşmecilere Doğu ve Batı kavramlarına nasıl baktıkları sorulmuştur. Bu anlamda tarih içinde coğrafi ayrışmanın söylemsel ayrışmaya doğru giden süreci aranmıştır:

K.1. Doğu ile Batı kavramının görece bir şey olduğunu bu anlamda kendi yaptığı ayrıma göre daha dikkat çekici olan şeyin ekonomik ayrım olduğunu belirtmiş bu anlamda farklılığın üretim sistemlerinde olduğunu pre-kapitalist ve kapitalist üretim

biçimleri ayrımının coğrafi ve sosyolojik ayırmadan daha dikkat çekici olduğunu vurgulamıştır. Coğrafi olarak Doğuda olan bir ülkenin üretim sistemi nedeniyle sosyolojik olarak Doğulu olamayacağını eklemiştir.

“Sorun sosyolojik olarak Batılı olmaksızın Batıda var. Sosyolojik olarak Doğulu olmaksızın pre kapitalist uygarlık demek. Doğu ile Batı arasındaki ilişki kapitalizmle pre kapitalizm arasındaki ilişki sorunudur, yani bunların sosyolojik karşılıklarını ele alırsak. Doğu daha önce uygarlığa geçmiştir. Bugün Batı dediğimiz nihayet Roma imparatorluğuna kadar gider. Ama ondan önce bir Doğu uygarlığı var.”

Doğu ve Batı arasındaki sosyolojik ve coğrafi ayırım kavramsallaştırmasını Hikmet Kıvılcımlı’dan esinlenerek kullandığını belirtmektedir:

“Coğrafi ve sosyolojik ayrımları aslında Hikmet Kıvılcımlı’dan aldım. Kıvılcımlı’nın bir kitabı “İlkel sosyalizmden kapitalizme son geçiş. Japonya”. Japonya’nın aslında tıpkı İngiltere gibi bir ülke olduğunu söyler. Japonya’da Doğunun doğusunda yani. İngiltere Batının batısında. Kapitalizm Batıda doğdu diyoruz.”

K.2. Doğu ile Batının ayrımını Batıdan gelen her şey iyi Doğudan gelen kusurlu ya da dikkat edilmesi gereken bir şey olarak değerlendirildiğini bu ayrımında kendi içimizden oluşan tersine bir oryantalizmden kaynaklandığını söylemiştir.

“benim bu Osmanlı çalışmalarına ilk başladığım nokta bu oldu. Niçin benim tarihimi yapan ya da yazan insanların yaptıklarına bakılmıyor da hep dışarıdan aşağılayıcı orda var-burada yok, orada var-burada yok şeklinde bu yaklaşım ele alınıyor. Bunu çözümlmek için de girdim meselenin içine”

Yakın tarihte Ermeni meselesinde dahi bu sorunların yaşandığını bu anlamda Said’in de kendisini şaşırttığını belirtmiştir:

“ Bugün biraz daha yakın tarih çalışıyorum. İşte Ermeni meselesinde de aynı şey geçerli. Orda mesela şöyle bir oryantalizm yapılıyor Ermeni meselesinde de. “Türkiye’de bilim yok, bilim adamları tamamen devletin hizmetinde” Batıda Ermeni tezini destekleyen bilim adamları gerçeği ortaya çıkarmaya çalışıyor. Dolayısıyla bunlar ne yazarlarsa yazsınlar bizim yazdığımız geçerlidir. Yine aynı mantığın burada da geçerli olduğunu görüyoruz. Ermeni meselesi bile oryantalizm tartışmalarına dahil edilmesi gereken bir konu ama ben mesela Edward Said’i eleştirdim. Ermeni meselesinde Türk tarafının ne dediğini hiç dinlemeden Ermeni tezlerini Edward Said gibi eleştirel düşünceye sahip birisinin bunu bu şekilde tek yanlı olarak kabul etmesini kendisine yakıştıramadım. Bunu yazdım da hatta. Olabilir hangi taraf haklı. Hangi taraf haksız o ayrı bir şey. Dinlemesi lazım bütün ömrü boyunca bunu savunmuş, Doğunun susturulduğunu Doğunun adına Batılıların konuştuğunu savunmuş birisinin ya birazda bunlar ne diyor acaba? Ne oldu? diye bir ihtiyat payı bırakması gerekiyordu. Yani o bakımdan bu konularda daha- bizim Edward Said’e tabi çok borcumuz var- onu eleştirebilecek adımları atmamız lazım.”

K.3. Sosyoloji ve antropolojinin 19. yüzyılda Batıda ortaya çıktığını, bu anlamda öteki kavramının ilkel ve gelişmemiş anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.

K.4. Doğu ve Batı kavramlarının oluşumunun önce bir coğrafi ayırım olarak başladığını Hıristiyanlık ile birlikte bu ayrımın netleştiğini ötekinin daha sert bir şekilde ortaya çıktığını ifade etmiş bu anlamda tehlikeye karşı birleştiren bir şey olarak oryantalist arşivin oluştuğunu belirtmiştir.

“Fakat bir taraftan bu ötekileştirme hikayesi ontolojik, epistemolojik farklılığı dikkate aldığımızda Yunandaki barbar kavramının kullanımı oryantalist arşivin oluşumunda önemli. Bu iki alan zaman içinde özellikle İslamiyet’in doğuşundan sonra daha da özelleşiyor. Dolayısıyla barbar kavramı aynı zamanda Hristiyanlık karşıtı anlamında da temellendiriliyor. Bu anlamda İslam’ın yayılışı Avrupa içlerinde ilerlemesi Hristiyan dünyanın Yakın Doğu coğrafyasında etkin bir güç konumuna gelmesi bu düşmanlığı artırıyor ve daha ziyade koruma refleksiyle barbar öteki kavramı çok daha sert bir biçimde kullanılmaya başlanıyor.”

“Daha sonra İslam ordularının Avrupa içinde ilerlemesiyle Papalığın merkezde olduğu ayrı bir kimlik Hristiyanlığın merkezde olduğu ayrı bir kimlik oluşturdu. Burada korumacı bir refleks var, kendi cemaatini, kendi insanını düşmana karşı, yine düşmanı nüfus alanı dışında tutmak.”

Daha sonra kendilerine köken arayışlarında tarih icat ettiklerini ifade etmiştir:

“Kendilerini tanımlarken de sonradan da otorite olarak ortaya çıkmaya başlıyorlar. Bu süreç bir yanı sıra oryantalist arşivin ortaya çıkması, canları isteyince lazım olunca ortaya çıkıyor, çok farklı kaygılar var. Sonra kendilerine köken buluyorlar. 18. ve 19. yüzyıllarda.”

K.5. Doğu ve Batı kavramsal ayrışmasını sömürgecilik süreçleriyle tanımlamaktadır. Doğu egzotik, masalsi bir dünyadır. Bu anlamda her şeyi bilen, rasyonel Batı, dünyayı değiştirme dönüştürme görevini üstlenmiş söylemsel bir meşruiyet doğurmuştur.

“Yani oryantalizmin popüler anlamı egzotizm, Doğuculuk, masal dünyası bunlar çoğaltılabilir, hani edebiyat ve günlük popüler kültürün alanına girer bu mesele.”

“Batılı beyaz adam bu anlayışla sömürür ülkeleri, yine bu anlayışla Latin Amerika’yı, Çin’i, Hindistan’ı sömürdü. Osmanlı hiçbir zaman tam sömürge olmadı ama yarı sömürge denebilecek bir coğrafyadır Mısır, Osmanlı . Birinci dünya savaşının çıkış sebebidir Osmanlı ama 250 milyon metre karelik Osmanlı topraklarına bakışı da budur. Bu bakış aşağılayıcı bir durum olduğu için Batının dışında kalan dünyada bir komplekse -aydınlar, entelektüeller dünyasında -bir aşağılık kompleksine neden olur ve bütün milletler bu yüzden kendi tarihlerinde tekerleği bulurlar. Kurgulanmış bir tarih oluştururlar.”

5.4.SÖMÜRGEÇİLİKLE ORYANTALİZMİN İLİŞKİSİ:

K.1. 1800’lerden itibaren Batının ekonomik ilişkilerinin güçlenmesi nedeniyle dünyaya egemen olduğunu, egemen olduğu ülkeler üzerindeki hakimiyetini sürdürmek için bilgiler elde etmeye çalıştığını, bunun neticesinde oryantalizmin ortaya çıktığını ifade etmiştir.

“Oryantalizmin bir tarihsel nedeni var. Batı gelişmiş, oryantalizmin ortaya çıkışına baktığımızda 1800’ler. Ekonomik ilişkiler güçlenmiş, daha büyük bir emek üretkenliğine ulaşmış, kapitalizm gelişmiş dünyaya tıkr tıkr egemen olmaya başlamış. Egemen olduğu ülkeler hakkında egemenliğine sürdürmek için bilgiler elde etmeye çalışmış, bu esnada gördüklerini o üstünlük duygusuyla bilgileriyle oryantalizmi ortaya çıkarmış.”

Fransız, İngiliz ve Alman sömürgecilik anlayışlarından kaynaklanan latent ya da kaba ırkçılıklar olduğunu vurgulamaktadır:

“ Mesela Fransa’ya İngiltere’ye gittiğinizde Almanların kaba ırkçılığını görmezsiniz. Oralara sömürge imparatorlukları olduğu için çok daha ince ırkçılık vardır. Bir Fransız’a bir İngiliz’e

dokunamazsınız. Son derece naziktir, kibardır size uygar bir insan gibi yaklaşır. Yerleşik bir şehir kültürü vardır, şehir kültürü tanımadığımız insanlara onların hakkını gözeterek davranmak demektir. Mesela İstanbul’da yeni yeni oluşmaya başlıyor. Sizinle siz diye konuşur, madam, mösyö son derece naziktir. Hatta çok ince olarak fark edersiniz – tecrübeniz varsa- sizinle rahat konuşur. Ama bir Alman sizin yabancı olduğunuzu fark ederse hemen garip bir tonla konuşacaktır. Ama Almanın ırkçılığıyla mücadele daha kolaydır. Almanla bir kavga edin, eşit insan olursunuz, ondan sonra iyi bir ilişki kurabilirsiniz. Ama bir İngiliz’le, Fransız’la hiçbir zaman kavga etme şansınız olmaz. Onlar bu kültür farkının farkında bile değildirler. Şimdi bütün bunlar da bir oryantalizm karşılığıdır.”

K.2. sömürgecilik bağlamında 1893 Chicago fuarına katılmak isteyen Osmanlıları örnek vererek, oryantalist imgeye hapsolmanın anlamsızlığını Abdülhamit’in burada sergilenmek istenen oryantalist imgelere çok kızarak kendilerinin ürettiği silah, mermi, kılıç, kalkan hatta kömür götürün diye emir vererek gösterdiğini belirtmiştir. Bu anlamda sömürge ülkelerde olan şeylerin kendilerinin de de olduğunu vurgulamış, egzotik imgelere karşı durduğunu ifade etmiştir.

“Sultan Abdülhamit o bakımdan bence oryantalist söyleme, söylemsel olarak değil eylemsel olarak eleştirilerini getirmiştir, tasvip etmiyor. Chicago fuarı çok enteresandır. 1893, Türkiye’nin de katılımını istiyorlar. Sait Duhani ailesi var. Onların yurtdışıyla ilişkileri olduğu için diyorlar ki “bir proje hazırlayın, orada bir şeyler yapalım,” yani işi onlara veriyor. Onlar da hazırlıyorlar, diyorlar ki “Cami yapalım, Mevlevi dervişler götürelim orada dönsünler, camide insanlar teşbih çeksün, namaz kılsın”, tam oryantalist imgeye uyan. Nakış dikiş...oryantalist imge olarak orada takdim edelim. Sultan Abdülhamid’in buna çok sinirlendiğini biliyoruz. Genelde sinirini kontrol eden çok az sinirlenen bir insandır benim gördüğüm. “Bu projeyi derhal gözüm görmesün, cami, mescit yine yapın o bizim kimliğimizin bir parçasıdır, derviş/merviş istemiyorum.” Arada tabi bizim kültürümüzle ilgili bir şeyler olsan ama mesela gidin silah fabrikalarına silah, mermi, tüfek kılıç-kalkan götürün. Hatta madenlerden kömür götürüyor oraya. Bu çok ilginç geldi bana, kendisini o oryantalist imgeye büründürüp anlatmak yerine. Bu kömürü niye getirmişler bunlarda buda mı varmış diye...Mesela iki ve üç numaralı denizaltının Osmanlı tarafından yapılması gibi, onların resimlerini çekiyor. Dolayısıyla bundan rahatsız olanların da olduğunu biliyoruz. Ya biz bunları mı görecektik diye. Gidip Mısır pavyonunu geziyorlarmış, çünkü orada beyaz bir eşek üzerinde insanları gezdiriyorlarmış, çünkü İngiliz kontrolünde o zaman Mısır. Onun için bunu yeterince Doğulu bulmamışlar.”

K.3. Oryantalizmin Batının sömürgeciliğinin yürütülmesi için onu tanımak yoluyla hakimiyetini sürdürmek olarak tanımlamıştır.

K.4. Sömürgecilik bağlamında Fransa’nın Mısır’ı işgaliyle dönüm noktası yaşandığını buraya giden Napolyon’un yanında götürdüğü bilim adamlarıyla birlikte oranın kültürünü daha yakından tanıdığını, ardından akademik oryantalizm dönemiyle birlikte bunun iktisadi ve siyasi anlamda getirisi olan daha sistematik bir sürece girdiğini vurgulamıştır.

“Bence oryantalizmi iki dönemde ele almak lazım. İlk dönem halk imgesinde oluşuyor. Düşmanın imgesine göre değişiyor. Bir dönem Müslüman oluyor, Türk oluyor. İkinci dönem 18. Yüzyılın sonu ve 19. Yüzyılın başı aydınlanma ile birlikte daha laik bir hal alıyor. Dil çalışmaları bu sefer kültürel çalışmalara evriliyor, finanse ediliyor. 13. Yüzyılda papalığın Viyana Konsülünde alınan kararlar var bu faaliyetlerin başlaması için ama fiiliyatta bir şey yok bizim bildiğimiz. Sömürgecilik döneminden sonra Said anlatıyor mesela. Napolyon’un Mısır’ı işgalinde oryantalistlerin çalışmalarından çok faydalanıyor.”

“Bu anlamda oryantalizm iktisadi ve siyasi getirisi olan işlevlere bürünüyor. Mısır’ı araştıran enstitü kuruyor. Daha önemlisi bence İngilizlerin Hindistan’da yaptıkları, Bengal Asya Cemiyeti çok önemlidir, ayrıntısına girmeyeyim. Bu çalışmaların başlamasının sebebi Hindistan’ın artık sömürülemez bir seviyeye gelmesidir. O kadar vahşice sömürmüşler ki her şeyi Hindistan diye bir şey kalmamış. Hindistan’ı tekrar sömürmek için bu bilgiye ihtiyaçları var. Onun için dile ihtiyaçları var, eski metinleri tercüme ediyorlar. Dolayısıyla oryantalist bilgi burada da işlevsel oluyor. Bunlar diğer Avrupa ülkeleri için de bir örnek oluyor. Sonra ABD içinde bir örnek oluyor. Bu tür bilgiler sömürcülere işlevsel olarak katkı sağlıyor. Akademik bir merak, Hristiyanlıkla ilgili dini bir kaygı, düşmana karşı kitleleri harekete geçirecek söylemlerin ötesine geçiyor. Belli bir siyasetin üretilmesi için dil gibi belli kaynaklara ihtiyaç var bunların üretilmesine hizmet ediyor. Diğer ülkeler de bu ihtiyaçları hissedince Fransa’da ve başka ülkelerde de bunlar kuruluyor, artıyor. Sonra eldeki bilgiler değerlendirilecek, hepsi sömürgeci bu bilgileri kullanacaklar. Konferanslar tertip ediliyor.”

K.5. Batının Avrupa merkezci bakışıyla bir söylem oluşturduğunu bu bakışın kendi siyasi, sosyal, kültürel, tarihsel süreçleriyle birlikte sömürgeciliğine dayanak olduğunu vurgulamıştır.

“Oryantalizm esas olarak Batılı “beyaz adam” ın ideolojisi olarak değerlendirilebilir benim durduğum yerden. Beyaz adamın tarih siyaset anlayışı içinde değerlendirilebilir ve sömürgeciliğin süreçleri ile birlikte ele alınmasında yarar var. Oryantalizm Avrupa merkezli bir uygarlık anlayışına dayanır. Euro-centric bir uygarlık anlayışdır bu. Dolayısıyla uygarlığın zirvesini Avrupa temsil ettiğine göre, Doğu ya da dünyanın başka bölgeleri, uygarlığın zirvesine ulaşmış Batının yanında daha ikinci, önemsiz ve onların Batının kendilerine uygarlık medeniyet götüreceği toplumlar ve coğrafyalar olarak tanımlanır.”

Bu anlamda modernleşme ve bağımlılık kuramlarının da etkisi görülmektedir. Batı kendi süreçlerinin özel olduğunu gelişmişlik için evrensel (!) değerlerin kabul edilmesi gerektiğine dikkat çeker.

“Oryantalist bakış burada çok açık. Yani özgürlük, parlamenter sistem, demokrasi ve laiklik oryantalist bakışa göre Batıya özgüdür. Bir İslam ülkesinde bunlar olamaz. O bütünün fitratında, tarihinde böyle bir şey olamaz.”

5.5. SAİD’İN ETKİSİ:

K.1. İleti (mail) yoluyla ilk görüşmemizde Said’in eserini okuduğunu, etkilendiğini ancak çalışmasına Hikmet Kıvılcımlı incelemeleriyle birlikte başladığını, zamanla ilerlettiğini günümüzde de yazılarında benzer konuları işlediğini belirtmiştir.

“Coğrafi ve sosyolojik ayrımları aslında Hikmet Kıvılcımlı’dan aldım. Kıvılcımlı’nın bir kitabı “İlkel sosyalizmden kapitalizme son geçiş. Japonya”. Japonya’nın aslında tıpkı İngiltere gibi bir ülke olduğunu söyler. Japonya’da Doğunun doğusunda yani. İngiltere Batının batısında. Kapitalizm Batıda doğdu diyoruz.”

K.2. oryantalizmle Said’in eseri vesilesiyle karşılaştığımı daha sonra Cemil Meriç’in yazılarının ardından bu konuda araştırmalarını derinleştirdiğini, tarih çalışmalarına da bu saiklerle başladığını belirtmiştir.

“Oryantalist kelimesiyle ilk kez Cemil Meriç’ in kitaplarıyla karşılaştığımı hatırlıyorum. 1970’lerin sonlarında. Daha sonra da 1980’lerin başında-galiba 83 olması lazım- Edward Said’ in kitabı çıktı. O kitabı ilk okuyanlardan birisi de benim. Büyük bir heyecanla aldım geldim, tercümesi biraz

sıkıntılıymış onun farkına vardım. Fransızcadan tercüme edilmiş, orijinali İngilizce olan kitap. Neyse, rahmetli Nezih Uzel büyük hizmet yaptı onu yayınlattı. Cemil Meriç onu her halde daha önce okumuş ki, oryantalizmden bahseden şeyler yazdı. Bu kitabın tabii ne kadar anlayabildim teorik tarafını ancak daha sonraki yıllarda teorik oryantalizmi eleştiri üzerine çalıştıktan sonra vakıf olabildim.”

Ancak Said’in Ermeni meselesindeki tutumunun kendisiyle çelişkili olduğunun da altını çizmiştir:

“Batıda Ermeni tezini destekleyen bilim adamları gerçeği ortaya çıkarmaya çalışıyor. Dolayısıyla bunlar ne yazarlarsa yazsınlar bizim yazdığımız geçerlidir. Yine aynı mantığın burada da geçerli olduğunu görüyoruz. Ermeni meselesi bile oryantalizm tartışmalarına dahil edilmesi gereken bir konu ama ben mesela Edward Said’i eleştirdim. Ermeni meselesinde Türk tarafının ne dediğini hiç dinlemeden Ermeni tezlerini Edward Said gibi eleştirel düşünceye sahip birisinin bunu bu şekilde tek yanlı olarak kabul etmesini kendisine yakıştıramadım. Bunu yazdım da hatta. Olabilir hangi taraf haklı. Hangi taraf haksız o ayrı bir şey. Dinlemesi lazım bütün ömrü boyunca bunu savunmuş, Doğunun susturulduğunu Doğunun adına Batılıların konuştuğunu savunmuş birisinin ya birazda bunlar ne diyor acaba? Ne oldu? diye bir ihtiyat payı bırakması gerekiyordu.”

K.3. Oryantalizm çalışmalarına Said’in eseriyle başladığını bu anlamda üç makale yazdığını yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışmalar yaptırdığını belirtmiştir.

K.4. Oryantalizmi Said’in tanımı üzerinden değerlendirdiğini bu anlamda daha önceden var olan anlamında oryantalizmin akademik oryantalizmle birlikte epistemolojik/ontolojik bir boyuta ulaştığını vurgulamıştır. Katılımcı yüksek lisans ve doktorasını bu alanda yapmış “Oryantalizmin kısa tarihi” adında bir de kitap yazmıştır.

“Oryantalizmi tanımlamaya çalışırken derli toplu olması açısından ve farklı boyutlarını içermesi açısından Said’in meşhur üç basamaklı üç aşamalı, üçlü tanımını tercih ediyorum ben. Çok fazla uğraşp başka tanım söylemeye gerek yok diye düşünüyorum.”

“Konuya ilişkin üretmiş olduğum imgelerin en kaba hali bu. Ama işte Said’in bunların kökeninde yatan epistemolojik, ontolojik ayrımlara ilişkin ve süreç içinde süreç içinde yaşananlara ilişkin, çünkü oryantalizm denen süreç içinde oluşuyor. Süreç içinde yaşanan pek çok tecrübe bu temel farklılık ya da karşılıklara ilişkin değişimler yaşıyor ve bunların hepsi de oryantalizm tanımı içinde ya da oryantalizmi tanımlarken kullandığımız unsurlardan biri haline dönüşüyor.”

“Ya da oryantalizm olarak adlandırdığımız şeyin kavramın, disiplinin benzer şeyler yok mu? Var. Bu da oryantalizm tarihi içinde arşivin- Said’in deyiimiyle, kullanımıyla Foucault’dan faydalanarak geliştirdiği bir kavram- oryantalist arşivin kullanımında devrede olan ya da katkıda bulunan unsurlar olarak değerlendirebiliyoruz şu an.”

Said’i bütün oryantalistleri suçluyor yönündeki iddialara karşı,(Bernard Lewis’in, İlber Ortaylı’nın, Cemil Meriç’in de haklı itirazları, yani Hammer’in Almancaya çevirilerini bugün bile haşiye ve şerh düşecek durumda bile değiller) verdiği cevapta:

“Oryantalistlerin hepsini ajan veya başka bir şey olarak düşünmemeli ama kendi kültürleriyle yetiştikleri öyle şekillendikleri de unutulmamalı. Belli bir algıya, düşünceye sahip oldukları da unutulmamalı.”

“ İŖte bu tür genellemeler oryantalizme karŖı bir Ŗey oluŖturmak istiyorsan ona darbe de vuran bir Ŗeydir. Türkiye’de 1960’ları dűŖűnűn. İslamcısı, milliyetçisi, liberali, solcusu hepsinin űrtűtűđű noktalar vardı, illaki taban tabana zıt yaŖantılar olacađı manasına gelmiyordu, paylaŖtıkları çok Ŗey vardı. Marx’da sonuç itibarıyla kendi toplumundan bakıyordu. Elbet Lord Byron gibi, Lord Cromer gibi Ŗeyler gűremezsin ama yine de kendi kűltűrűyle, çıkarları açısından bakmaktadır.”

K.5. Said’in eserini ilk çıktıđı zamanlarda okuduđunu bu anlamda gűrűŖlerinde onun tesirleri olduđunu vurgulamıŖ ancak gűrűŖme esnasında bahis yapmamıŖtır.

5.6. İSLAMİYETLE ORYANTALİZM İLİŖKİSİ

K.1. oryantalizmi daha geniŖ bir alanda dűŖűnmekte yaygınlıđı anlamında Tűrklerin Kűrtlere ve Araplara yaptığının yine Almanya’da Almanların Polonyalılara yaptığının da bir oryantalizm olduđunu vurgulayarak aslında ne kadar gűrűlűr bir Ŗey olduđuna vurgu yapmıŖtır.

“Tűrkiye’de oryantalizm biraz oryantal kullanılıyor. Bu ifadem de bir oryantalizm olduđu dűŖűnűlebilir. Tűrkler aynı zamanda Arapları hor gűrűyor. Kendisini Batılı gűrűyor, bu aslında orientin oryantilizmi. Yani oryantalizm aslında bűyűk űlçűde Dođunun da yarattıđı bir imge.”

“Tűrkiye’de solcuların Kűrtçűlűk bađlamında nasıl ırkçılık yaptıklarını. nce Ertuđrul Kűrkçűođlu bađlamında sonra da Ođuzhan Műftűođlu bađlamında yazdım. Mesela “Kűrtlere emeđin dilini űđreteceđiz.”, “Kűrtler etnik siyaset yapıyor” bu ırkçılık. Nasıl ırkçılık, Ŗűyle: Mesela Kűrtler hiçbir zaman feminist olamaz, sosyalist olamaz hep Kűrt olur. Tűrklerde hiçbir zaman Tűrk olamaz, ya feministtir, ya sosyalisttir, ya liberaldir. Tűrkler onlara hiçbir zaman Kűrt demiyor, Kűrt feminist diyor en fazla. stűnlűk illaki űyle deđildir, bűyle de yansır. “Tűrk sosyalistleri Kűrtlerle ittifak halinde” diyoruz, aslında bu da bir ırkçılık.”

“Bu tıpkı Kűrtlerin hiçbir zaman feminist, sosyalist olmaması, hep Kűrt kalması, Tűrklerin ise hiçbir zaman Tűrk olmaması feminist, sosyalist... olması gibi. Bu da bir açıdan oryantalizmdir. Ama burada oryantalizmden farklı latent bir ırkçılık sűz konusu. Latent ince, gűrűnmez, bu latent daha çok solcu ırkçılıđı. Ođuzhan Műftűođlu “Kűrtler Mahir’e sahip çıkıyor, bu bizi memnun eder” diyor, yukarıdan. “Ne gűzel, aferin!” ama bakıŖ yukarıdan”

Oryantalizm bu anlamda Doğulu olmaya da bakmıyordur. Bozidar Jezernik’in “VahŖi Avrupa” kitabında bahsettiği gibi Avrupa’nın kendi iini de Doğu Avrupa diye ayırmaktadır:

“Mesela ben Almanya’da taksi Ŗofűrlűđű yapıyordum, duvar kmeden űnce Tűrkler en alttaydı. Ama duvar kűnce Polonyalılar akmaya baŖladı. Ben tip olarak Polonyalıya benzerim, taksi Ŗofűrűyűm. Almanlar Pole... diye seslenirler, “yok ben Tűrkűm” deyince, “Tűrkler iyidir, onlar burada alıŖıyor” gibi. Ama bu geçici oldu Ŗimdi onlar tekrar yűkseldi. űnkű onlar kűltűrel, mesleki bilgileri çok daha sistemli. Roza Lűxemburgları falan bizde bir Ŗey yok..”

K.2. Konudan Osmanlı araŖtırmaları bađlamında bahsetmiŖ İslam’a yűnelik űzel bir vurgu yapmamıŖtır:

K.3.İslam ayrımı yapmadan eski ve yeni űteki ayrımı yapmıŖ eski űtekinin İslam dűnyası, Hint ve Çin olduđunu yeni űtekinin ise keŖiflerle ortaya çıkan ilkel diye tanımlanan kűltűrler olduđunu vurgulamıŖtır.

K.4. Oryantalizm İslam bağlantısını yapmaktaysa da:

“İslam’ın yayılışı Avrupa içlerinde ilerlemesi Hristiyan dünyanın Yakın Doğu coğrafyasında etkin bir güç konumuna gelmesi bu düşmanlığı artırıyor ve daha ziyade koruma refleksiyle barbar öteki kavramı çok daha sert bir biçimde kullanılmaya başlanıyor. Oryantalizm denilince bu imgeler canlanıyor.”

“Yakın Doğu, Mezopotamya’da Hristiyan Arapların etkili olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra İslam ordularının Avrupa içinde ilerlemesiyle Papalığın merkezde olduğu ayrı bir kimlik Hristiyanlığın merkezde olduğu ayrı bir kimlik oluşturdu. Burada korumacı bir refleks var, kendi cemaatini, kendi insanını düşmana karşı, yine düşmanı nüfus alanı dışında tutmak. Dolayısıyla sert bir kimlik üretimi, kara bir propaganda. İç grup dayanışmasını bir arada tutmak için bir söylem üretimi. Bunun ilk örneklerinden birisi de Yuhanna ed-dimeşkidir. İşte bu Afrodit kültü, papalık bekliyordu da olmayınca Hristiyanlık düşmanı oldu gibi başka bir din üretti gibi şeyler. Bu söylemler 8. ve 9. yüzyıl, özetle geçmişteki Herodot tarihindeki barbar kavramını yeni koşullarda yeni girdilerle, söylemlerle yeniden canlandırılması. Dolayısıyla ötekinin içeriği kabuk değiştiriyor.”

Sadece bundan ibaret olduğu düşüncesinin yanlış olduğunu belirtmekte, Hindistan ve Çin gibi büyük uygarlıklarda da bunun uzantısı olduğunu vurgulamaktadır:

“Yani oryantalizm sadece Doğuyu anlamak, daha yakın bir coğrafya olarak Batı dünyasını özellikle İslam’ın ortaya çıkışı sonrası olaylar şeklinde de görmemek lazım, yani ondan ibaret olarak görmemek lazım. Batılı insanların Hristiyan dünyanın kendi metinlerini daha sağlıklı daha iyi bir biçimde anlayabilmek açısından Doğu dünyasına ilişkin bir bilgi.”

K.5. Oryantalizmi daha geniş bir bağlamda değerlendirmekte dini yönünü değil siyasi ve kültürel yönünü öne çıkarmaktadır. Ancak demokrasi, laiklik gibi kavramların sadece Batıya özgü gibi düşünülmesinin yanlış olduğunun, bir İslam ülkesinde bu kavramların ortaya çıkmasının değerlendirilmesinde Batılıların bakış açısındaki çelişkiye vurgu yapmaktadır:

“Somut bir örnek vereyim. Ben Almanya’ya bir konferans için gitmiştim ve bu konferans Türkiye’de siyasal İslam’ın gelişimi üzerineydi. Bir yarı hükümet konferansıydı, ben gidince öğrendim. Türk-Alman akademisyenler birliğinin bir konferansıydı... Orada bir soru üzerine –Türkiye’de dini özgürlükler sorusu üzerine- Türkiye’yi anlamadıklarını fark ettim. Siyasal İslam’ın konumunu Türkiye’de İslam’ın kendi Ortaçağını aşmadığını uzayan bir Ortaçağ içinde İslam dünyasının hala daha devinmeye devam ettiğini, asıl sorunun bu olduğunu kendi Ortaçağını aşan tek devletin Türkiye Cumhuriyeti olduğunu çok kavramadıklarını gördüğün için onlara bir soru sordum. Almanya’da kilisenin iktidar talebi var mı? Luther kilisenin kapısına o bildiriye astıktan sonra o iş bitti. Şu anda kilisenin bir iktidar talebi var mı? Tabi kontrol aracı olarak kullanılabilir yeniden o başka bir şey. Ama kilisenin bir iktidar talebi var mı? Ben yöneteceğim diye. Ben Türkiye’de caminin var, sorun bu dedim. Buna çok şaşırıyorlar, böyle bir bakışa. Laiklik artık sizin sorunuz olmaktan çıktı çünkü siz gericileştiniz. Sizin terk ettiğiniz ilkeleri ve değerleri biz taşıyoruz, biz savunuyoruz, çünkü bu insanlığı ortak değeridir. Fransız devriminin yarattığı değerler sadece Fransa’ya Avrupa’ya ait değildir. Evrenseldir. Mesela 1908 Hürriyet devrimi –biliyorsun Fransız devrimi özgürlük, eşitlik, kardeşlik yanına bir de adaleti ekler- bunu Batıda veya Türkiye’de gözlemlemek mümkün. Sohbet içinde bile bunu hissetmek mümkün, o yüzden bütün Batılı sinema şirketleri İstanbul’da film çekeceklerse Topkapı sarayı, Mısır çarşısı ya da kapalı çarşıda çekerler. Çünkü modern kent Batıya özgü bir şeydir. Bu nedenle demokrasi de Batıya özgü bir şeydir onlara göre. O yüzden Cumhuriyetin kurduğu bir rejimi ılımlı İslam devletine mahkum etmeye çalıştılar. Oryentalist bakış burada çok açık. Yani özgürlük, parlamenter sistem, demokrasi ve laiklik oryentalist bakışa göre Batıya özgüdür. Bir

İslam ülkesinde bunlar olamaz. O bütünü fitratında, tarihinde böyle bir şey olamaz. Dolayısıyla Türkiye yani onlar gibi bu çemberi kırıp modernleşme, aydınlanmaya geçse bu paradigma çökecek.”

5.7. MODERNLEŞME ORYANTALİZM İLİŞKİSİ:

Modernleşme ve bağımlılık kuramları az gelişmiş ülkelerin Batının -siyasi, iktisadi, sosyal düzeyine ulaşılması için- geçtiği süreçleri deneyimlemesini savlayan düşünceler külliyyatıdır. Bu anlamda modernleşme, Batılılaşma ekseninde ülkeler içinde gerilimler, fay hatları oluşmaktadır. Eleştirilerden çoğu modernleşme ve Batılılaşmanın kültürlerde bir yarılmaya yol açtığı, bunu savunan aydınların ise toplumlarına tepeden baktığı bu anlamda oluşturmak istedikleri düzeni tepeden inme, otoriter modernleşme yoluyla yürüttükleri üzerinedir.

K.1.modernleşmeyi normal bir süreç olarak gördüğünü belirtmiş, bütün ülkelerde görüleceğini, sadece Batıya ait bir şey olmadığını vurgulamıştır.

“Ben modernleşmenin normal bir süreç olduğunu, bunun bütün ülkelerde olacağını, kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum. Kentlileştikçe pre kapitalist üretim ilişkilerinden uzaklaştıkça bu olacaktır. Zaten Marx bunu bu şekilde ifade etmiştir. Esasen bunu böyle görmek oryantalizmdir.”

K.2. modernleşmenin milliyetçilik yönüne vurgu yapmış, çelişkili özelliğini belirtmiştir:

“Türkiye’de söylemsel olarak insanların milliyetçi, aşırı milliyetçi, mağrur milliyetiyle gururlanma var ama bu gerçek bir milliyetçilik, sınıfsal bir temele dayanmadığı için, modern ulus devlet çevresinde oluşan bir milliyetçilik olmadığı için alt yapısı çok zayıftır. Hemen tersine dönebiliyor. Aslında belki de o aşağılık kompleksini aşmak için böyle bir yordam buluyorlar kendilerine, öyle olmadıklarını gösterebilmek için. Bu bir kaçış belki de.”

K.3. Osmanlı İmparatorluğu’nun 19. yüzyılda ortaya çıkan modernleşmesinin bir ayağının Batıda diğer ayağının burada olduğu vurgusunu yapmış bu anlamda dönemin modern edebiyat akımlarının, yeni Osmanlılar, İttihad ve Terakki gibi siyasi hareketlerin modernleşmeyi Osmanlı modernleşmesi çizgisinde devam ettirdiğini ancak Cumhuriyet ile birlikte bu aydın anlayışının sekteye uğradığını bu anlamda bir gerilim yarattığını vurgulamıştır.

Resimde Osman Hamdi ile birlikte bildiğimiz anlamda bir oryantalist bakış görüldüğünü, ancak Orhan Pamuk gibi yazarlarda görülen eğilimlerin bu anlamda bir oryantalizm olmadığını, kentleşme farklılığının, statü ayrışmasının oryantalizmle karıştırılmaması gerektiğinin altını çizmiştir.

K.4. modernleşme çabalarının önce saray etrafında yavaş yavaş başladığını bunun topluma sonradan sirayet ettiğini, toplum katında hissedildikten sonra bir gerilimin oluştuğunu ifade etmiştir.

“Osmanlı kendi kimliğinden önce kuşkuya düşmüyor. Yenileşme hareketleri başlıyor, kendi kimliğini tahkim etmeye çalışıyor. Batıyı model alan yeni bir kimlik oluşturulmaya çalışılıyor. Buna benzer şeyler bütün ülkelerde oluyor. İran, Hindistan, Mısır böyle değişimler başlıyor. Batıyı bir otorite olarak görüyorlar, onların söylediği yaptığı her şeyi uygulamaya çalışıyorlar. 19. Yüzyılın Osmanlı

tarih kitaplarına bakarsanız Yunanla başlıyor Batıyla devam ediyor, yani cumhuriyetle başlayan bir şey değil. Bu ne demek Batılı oryantalistlerin ürettikleri şeyleri kabul ettiğin manasına gelir. İkincisi bu Batılılaşma süreci devlet katında sarayda başlayan devleti kurtarmaya organize etmeye çalışan bir süreç. 2. Mahmut sonrası politikalara bakarsan devlet merkezi yapısını Batı tarzında oluşturuyor. Teklik görülür. Bu anlamda Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyetçiliği geriye gidiştir, yani Osmanlı'nın eski sistemine dönüş. Çünkü merkeziyetçi bir devlet oluşmuş. Batılılaşma toplumu kurtarmaya yönelik bir şey. Kavga böyle başlıyor, ayrışma oluşuyor. Toplumun ileri gelenleri şikayete başlar. Gavur padişah diye ifade edilir. Burada tedrici bir modernleşme, yavaş yavaş sürmektedir. Toplum rahatsız etmeden ama muhalefet ortaya çıkar. Yeni Osmanlılar, sonra daha radikal Jön Türkler. Bu cumhuriyetle birlikte biraz radikalleşir gibi olur. Cumhuriyette tartışılan her şey meşrutiyet döneminde zaten tartışılmış.”

Modernleşme Cumhuriyet ile birlikte hızlanınca toplumda bir gerilim oluşur:

“Cumhuriyet bunu tepeden inme bir şekilde yapıyor. Fakat hala daha bir tedricilik var. 30'larda başlıyor, sonunda zirveye çıkıyor, dünya savaşıyla birlikte dağılıyor. Aydınlanmış birey ideali 30'ların sonunda doruğa çıkıyor. Köy enstitüleri, birinci neşriyat kongresi burada alınan kararlar doğrultusunda yayınlanan çevrilen eserler. Bu daha sonra Türk hümanizması adını alıyor. Cumhuriyetin ilk dönemleri Fransız Jakobenleri tarzı tepeden inme bir modernlik görülüyor, “Güneş dil teorisi”, “Türk tarih tezi”... Bu Avrupa'nın reform ve Rönesans dönemine benzer bir şey. Avrupa'yı yapan şey ne. Yunan, Roma klasikleri, biz de modern bir toplum olmak istiyorsak onlar gibi düşünen onlar gibi üreten insanlar oluşturmamız lazım. Köy enstitüleri, tercüme bu anlamda önemli. Dünya savaşı sonrası yeni bir dünya kuruluyor, sandık geliyor. Yakup Kadri'nin yaban romanı bu anlamda önemlidir. Ne verdin ki ne alacaksın. Sandık gelince kaybediyorsun yani. Sosyolojik kategorilerle bakarsan Osmanlı'dan bu güne kente karşı kır, moderne karşı geleneksel, sekülere karşı din tanımına göre. İktidarlar modernleşmeyi tercih ediyor.”

“1945 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla birlikte siyaset aracılığıyla tepeden inme bir şekilde dönüştürülen bir toplum yerine piyasa şartlarıyla değiştirilen bir toplum. 80 sonrası ise hızlanın 2000'lerle birlikte zirve yapan bir dönüşüm. Osmanlı ile başlayan tedrici modernleşme cumhuriyetle birlikte hızlanıyor, müdahalelerle yürütülmeye çalışılıyor. 45 sonrası ise biraz yumuşatılıyor, aşağıdan yukarıya doğru, yukarı da ihmal edilmeksizin süreç devam ediyor. 80 sonrası bu hegemonik yapılar değişiyor.”

K.5.Modernleşmenin normal bir süreç olduğunu sanılanın aksine bütün modernleşme süreçlerinin kanlı geçtiğini vurgulamış bu anlamda çarpıcı bir şekilde referandumla olan bir modernleşme gördünüz mü? Diye sormaktadır:

“Ben Türkiye'de merkezi tepeden inmeciliğin, oryantalizmle bir bağlantısının olmadığını düşünüyorum. Bunun sosyolojik bir yasa, tarihin bir işleyiş yasının bir gereği olduğunu düşünüyorum. Bunun başka bir çaresi yoktur çünkü. Toplumlar bazen uzun, sancılı bir evrim süreciyle gelişirler, bazen kesintili de olsa sert, ama büyük sıçrayışlarla bir yaratıcı yıkıcılıkla, ileriye doğru atılırlar. O yüzden bazı toplumlar, başka bazı toplumların yüzlerce yılda aştığı yolu çok kısa sürelerle aşmaya çalışırlar. Birincisi bu, ikincisi ise, Batı'da modernleşmenin tepeden inme, merkeziyetçi, despotik olmadığını kim söylüyor? Böyle bir şey yok. Fransız devrimi son derece yıkıcıdır. İngiliz demokrasininin ve parlamenter rejiminin, İngiliz demokrasininin temellerinin atıldığı Cromwell'in 1648 devriminde Cromwell Lordlar kamarasını bastığı zaman –bir ahır kapattım dediği zaman- kralı tahttan indirip hatta idam ettiği zaman çok mu evrimci, çok mu uzlaşmacı, çok mu despotik, radikal olmayan bir yöntem uyguluyordu. Değil. Daha sonra iktidara gelen kral Cromwell'in cesedini mezarından çıkarıp, ağaca, bir tepeye çıkarıp çarmıha asıp aylarca bekletecek kadar büyük bir kin duymuştur. Yok böyle bir şey. Fransa'da binlerce kilise yıkılıp, on binlerce rahibe neler oldu. Dolayısıyla ben çok post modern bir söylem olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla o büyük bir palavra

bir yalan. Yani Japon modernleşmesinin yerel kültürle çok uyumlu onunla uzlaşarak içselleştirerek gerçekleştirildiği ileri sürülür, yok böyle bir şey. Çok katıdır, çok serttir o modernleşme.”

Özellikle muhafazakar çevrelerin ideal olarak gördüğü Japon modernleşmesine ilişkin sorumuza verdiği cevapta:

“Tam tersine feodalite çok sert yöntemlerle tasfiye edilir. Feodalitenin o kadar sert yöntemlerle tasfiye edilmesiyle doğacak tepkileri yumuşatan imparatordur. İmparatorun bir kült, yarı tanrı haline getirilmesinin sebebi aslında onun iradesiyle bunun gerçekleştirilmesidir. Japon imparatorunun, Japon kapitalizmiyle çeliştiğini çatıştığını gördük mü biz? Hayır. Dolayısıyla bu bir efsane ben buna katılmıyorum. Her devrim tepeden inme gerçekleşir. Referandumla gerçekleşen dünyada hiçbir devrim, modernleşme projesi yoktur. Eski sınıflar bir önceki çağın kültürü ve örgütleri kayıtsız şartsız direnirler, işin doğasında bu vardır. Bu bir sosyoloji, tarih yasasıdır. Direnirler ve çatışırlar.”

SONUÇ

Görüşülen kişi sayısının temsili azlığı nedeni ile yapılan çalışmadan hareketle bir genellemeye gidilmesi doğru bulunmasa da, yapılan bu çalışma bizlere yine de ortak bir fikir sunmaktadır.

Araştırmada veri toplamaya yönelik olarak geliştirilen sorularla ulaşılmaya çalışılan bulgular şu şekilde sıralanabilir:

- 1.Katılımcılar oryantalizm hakkında ilgilerinin Edward Said'in "Oryantalizm" kitabıyla başladığını ifade etmişlerdir.
- 2.Katılımcılar oryantalizmi Batının sömürgeciliğini oluşturan onu meşrulaştıran bir yazın olduğunu belirtmişlerdir.
- 3.Katılımcılar oryantalizmin sadece İslam ile bağdaşamayacağını bundan daha yaygın olduğunu ifade etmişlerdir.
- 4.Katılımcılar modernleşme süreçlerinin zorunlu olduğunu bunun oryantalizm ile bir ilişkisinin olmadığını belirtmişlerdir.

EKLER:

EK 1.FORM 2

FORM 2

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME – SENARYO HAZIRLAMA FORMU

DG Kodu: (1)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: Demir Küçükaydın

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Görüşmenin tarihi: Görüşmenin saati ve süresi: 22.04.2015 16.00-16.50 (50 dakika)

Görüşmenin yapıldığı yer: Kadıköy/Akdeniz Kafe

Senaryonun kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Senaryo hazırlama tarihi: 24.04.2015

Senaryo hazırlama saati ve süresi: 20.00/23.00 3 saat

Görüşmenin teybe kaydedilmesini uygun bulmuş mu? 1. Uygun

Kişisel özellikler:

- **Cinsiyeti:** Erkek
- **Yaşı:** 65
- **En son bitirdiği okul:** : Karşıyaka erkek lisesi, İzmir
- **Medeni durumu:** Dul.
- (Varsa) **çocukları hakkında bilgi:**

	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk
Adı	Vermek istemedi			
Cinsiyet	Kız			
Yaş	24			
Medeni durumu	Vermek istemedi			

SENARYO:

Moderatör: Demir hocam sizce oryantalizm nedir, nasıl deneyimliyorsunuz, görüngüleri sizce nedir?

Demir Küçükaydın. Bir kavram çok kullanılınca içeriği değişime uğruyor. Oryantalizm de biraz öyle oldu bildiğim kadarıyla. Bir kere oryantalizm kavramının çok ciddi analizi gerekiyor. Bir sürü anlamında ırkçılık olarak da kullanılıyor, mesela sizin az önce verdiğiniz örnekteki gibi –Avrupa’da nasıl yaşadığım bağlamında bir örnek de olabilir- Avrupa’da ben sarı saçlı olduğum için konuşmadığım sürece bir Alman Avrupalı zanneder, bir Avrupalıyla ya da bir Alman’la konuşur gibi davranır. Ama ben ağzımı açtığımda bir yabancı olduğum, özellikle de Türk olduğum şivemden anlaşıldığı andan itibaren o adam o sahne değişir. Ben Fransa’ya ilk gittiğim zaman 5 ay çalıştım sonra Almanya’ya geldim yerleşmeye, tipim de biraz Fransızlara benziyor. Almanca bilmiyorum hiç, Almanlara bir yol soracağım Fransızca soruyorum. Almanların da Türklerin Batılılar karşısında olduğu gibi Fransızlar, Amerikalılar, İngilizler karşısında bir aşağılık kompleksi vardır. Benden daha iyi Fransızca konuşmasına rağmen beni Fransız zannettiği için, böyle kırılıp dökülerek bana cevap vermeye çalışıyor. Konuşma esnasında Türkiye’den geliyorum dediğim andan itibaren tavır değişiyor. Ama bunlar normaldir. İnsanlar bir sürü önyargılarla yetişirler vesaire...Bunların politik, hukuki, ekonomik karşılıkları olduğu andan itibaren tehlikelidir. Yoksa farklı kültürlerin, farklı yargıların kişisel bir sorun olduğu sürece sorun olmaması gerekir. Şöyle bir örnek vereyim. Yani oryantalizm, çok kültürlülük bir biriyle uyuşan kavramlardır. Biz Doğulular duran suyu akıtarak yüzümüzü yıkarız. Yani ibriği alır döker, yüzümüzü öyle yıkarız. Kovboy filmlerinde ya da Avrupa filmlerinde görürsünüz. Küvete girer, oradaki suyla yıkanır. Oradaki kurnalarda iki ayrı çeşme vardır. Onlar doldurdukları yerde sıcaklığı ayarladıkları için iki ayrı çeşmeden akar. Şimdi iki farklı kültür. Bu politik bir sorun değildi. Bu günlük hayatı zorlaştıran bir şeydir. Diyelim Almanlarla aynı evde yaşıyorsunuz. Bulaşığı deterjanla yıkadıktan sonra suyla durulamadan bir bezle siler ve koyar. Bizim Türklerin kabul edebileceği bir şey değil, yani o deterjanın illaki yıkanması gerekir. Aksi takdirde bezle kurulamak anlamsızdır, bez mikrop dolu olabilir. Aynı evde yaşıyorsanız bu çok ciddi sorunlara yol açar. Her gün kavga çıkar, ama bu sorunlar politik sorunlar değil. Bunlar insanların binlerce yıldır oluşmuş tarihsel kültürle oluşmuş, özel tarihsel kodlardır, davranışlardır. Ama bir hükümet çıkar da “bulaşığı deterjanla yıkayanların oy hakkı vardır, öbürkülerin yoktur” gibi. O andan itibaren bu siyasi bir sorun olur. Bu nedenle bütün bu şeylerle mücadele son duruşmada o toplumların çeşitli toplumlarla bağına göre sürer. Mesela Fransa’ya İngiltere’ye gittiğinizde Almanların kaba ırkçılığını görmezsiniz. Oralara sömürge imparatorlukları olduğu için çok daha ince ırkçılık vardır. Bir Fransız’a bir İngiliz’e dokunamazsınız. Son derece naziktir, kibardır size uygar bir insan gibi yaklaşır. Yerleşik bir şehir kültürü vardır, şehir kültürü tanımadığınız insanlara onların hakkını gözeterek davranmak demektir. Mesela İstanbul’da yeni yeni oluşmaya başlıyor. Sizinle siz diye konuşur, madam, mösyö son derece naziktir. Hatta çok ince olarak fark edersiniz – tecrübeniz varsa- sizinle rahat konuşur. Ama bir Alman sizin yabancı olduğunuzu fark ederse hemen garip bir tonla konuşacaktır. Ama Almanın ırkçılığıyla mücadele daha kolaydır. Almanla bir kavga edin, eşit insan olursunuz, ondan sonra iyi bir ilişki kurabilirsiniz. Ama bir İngiliz’le, Fransız’la hiçbir zaman kavga etme şansınız olmaz. Onlar bu kültür farkının farkında bile değillerdir. Şimdi bütün bunlar da bir oryantalizm karşılığıdır. Bu gibi şeyleri engellemenin olanağı yok. Hepimiz belli toplumların içinde büyüyüyoruz, dünyaya açık insanlar değiliz. Dolayısıyla bu gibi şeylerin olmaması mümkün değildir. Örneğin Japonya’da burun sümkürmek sıçmakla aynı. Avrupa’da burun sümkürmek önemli değil, biz de sümkürsün o kadar ayıp değil. Siz bir Alman olarak Japonya’ya

gittiğinizde burnunuzu sümkürdüğünüzde Japon'un ölçüleriyle sofraya sıçmış gibi olursun. Çinlilerin matem elbisesi beyaz, buralarda siyah. Bunları oryantalizmle karıştırıyoruz, oryantalizm bunlar değil. Şehirdeki insanın dünyası daha gelişmiş, daha yukarıdan bakar. Şehir hayatı daha sonra ortaya çıkmıştır. Şehir hayatı köy hayatını da içerir kendi içinde. Ama köy hayatı şehir hayatını içeremez. Onun ufku daha dardır bu anlamda, belki o alanda çok yetkindir, kırk çeşit bitkiyi bilebilir, bir hayvanın yüzüne bakarak hastalığını anlayabilir ama bir şehir hayatının karmaşıklığı, büyüklüğü orda yoktur. Dolayısıyla şehrin köylüye karşı bir üstünlüğü vardır her zaman için. Şehirli bunu hisseder ve tarihsel ve sosyolojik olarak böyledir. Köylü şehri fetheder gibi bir şey olamaz, şehir onu fetheder. Şehirlinin bu üstünlüğünü fark edip ona göre davranmasında da bir oryantalizm vardır. Şehrin yerine Avrupa'yı köyün yerine üçüncü dünya ülkelerini de koyabilirsin. Şehirle köy kapitalizm ile feodalizmdir. Ticaretin geliştiği yerlerle kopuk köy ekonomisinin çatıştığı yerlerdir. Bütün bu oryantalizm kavramlarının içine bunların da girmişliği vardır. Bunları analiz edip ayıklamak, ayıklamak, ayıklamak gerekiyor. İkincisi oryantalizm kavramının oryantal kullanışları da var. Türkiye'de oryantalizm biraz oryantal kullanılıyor. Bu ifadem de bir oryantalizm olduğu düşünülebilir. Türkler aynı zamanda Arapları hor görüyor. Kendisini Batılı görüyor, bu aslında orientin oryantilizmi. Yani oryantalizm aslında büyük ölçüde Doğunun da yarattığı bir imge. Mesela bugün Osmanlı imgesi Batıda eleştiriliyor. İşte harem...mesela Yunanistan'da müzelere gittim. Yanya'da Tepedelenli Ali Paşa, onun müzesine gittim. Yunan milliyetçiliğinin yükseldiği dönemde yapılmış fotoğraflar var. Yani naif ve çıplak oryantalizmi orada görebilirsiniz. Ali paşa çirkin, korkunç, canavar gibi bir adam. Yunanlılar böyle eski Yunan heykelleri gibi. Aynı şey Türklerde de geçerli. Avrupalıya oryantalist diyorlar, kendi tarihleri olduğunu iddia ettikleri Osmanlı, şurayı fethettik, burayı astık...aslında bu da bir oryantalizm, içi dışına çıkmış bir oryantalizm. Bu karşı devrimci bir ulus inşasının ayrılmaz bir bileşkesi bir tarih yaratıyorsun, uyduruyorsun. Oryantalizmin bir tarihsel nedeni var. Batı gelişmiş, oryantalizmin ortaya çıkışına baktığımızda 1800'ler. Ekonomik ilişkiler güçlenmiş, daha büyük bir emek üretkenliğine ulaşmış, kapitalizm gelişmiş dünyaya tıkr tıkr egemen olmaya başlamış. Egemen olduğu ülkeler hakkında egemenliğine sürdürmek için bilgiler elde etmeye çalışmış, bu esnada gördüklerini o üstünlük duygusuyla bilgileriyle oryantalizmi ortaya çıkarmış.

Coğrafi ve sosyolojik ayrımları aslında Hikmet Kıvılcımlı'dan aldım. Kıvılcımlı'nın bir kitabı "İlkel sosyalizmden kapitalizme son geçiş. Japonya". Japonya'nın aslında tıpkı İngiltere gibi bir ülke olduğunu söyler. Japonya'da Doğunun doğusunda yani. İngiltere Batının batısında. Kapitalizm Batıda doğdu diyoruz.

Sorun sosyolojik olarak Batılı olmaksızın Batıda var. Sosyolojik olarak Doğulu olmaksızın pre kapitalist uygarlık demek. Doğu ile Batı arasındaki ilişki kapitalizmle pre kapitalizm arasındaki ilişki sorundur, yani bunların sosyolojik karşılıklarını ele alırsak. Doğu daha önce uygarlığa geçmiştir. Bugün Batı dediğimiz nihayet Roma imparatorluğuna kadar gider. Ama ondan önce bir Doğu uygarlığı var. Sümer, İndus vadisinde 3,4 bin yıl önce bunların tarihi var. Bildiğimiz büyük uygarlıklar, dinler hep buralardan çıkmış. Mesela İbni Haldun'u okuyun. "Kuzey çok soğuk olduğu için Güneyde çok sıcak olduğu için tam Akdeniz'i dünyanın merkezine koyacak şekilde, oralar soğuk olduğu için geridir, buralar sıcak olduğu için ileridir diye. Halbuki oralar soğuk insanlar çalışıyor, burası sıcak insanlar oturuyor diye bir teori bile vardır. İnsanlar var olan duruma göre rasyonelize eden açıklamalar buluyorlar. Kıvılcımlı Yunan uygarlığının klasik antik uygarlıkların, Akdeniz ticaretiyle zirveye ulaşmasını kavramsal düşüncenin zirvesi olarak açıklar. Yunanistan Doğuludur zaten. Gerek Yunan ulusal hareketi, gerek Osmanlı Batı çelişkileri Yunanistan'ın desteklenmesi bağlamında, hümanist düşüncenin, Rönesans düşüncesinin eski Yunana dayanması, Yunan ve Roma demokrasisinde kaynak bulmaları onların ister istemez kendilerinin kökeni gibi

algılamalarına yol açmıştır. Ama Yunan tiran kavramı bir zamanlar Doğunun firavunlarından başka bir şey değildir. Noel baba Antalya'da yaşamış, hayatında hiç kar görmemiştir.

Alman işçileri ne olursa olsun işçi sınıfının kendine has gelenekleri vardır. Mesela akordu yükseltmemek için her işçi kendiliğinden yavaş çalışır. Türk işçisi geliyor Türkiye'den başlıyor takır takır akordu yükseltmeye. O zaman Alman işçisi ona düşman oluyor. Böyle nedenleri de var. İkincisi Türk işçisi kaba işlere giriyor, Alman işçisi ustabaşılığa geçiyor. Gelir düzeyi yükseliyor, nihayet orası Almanya, adam kendi toplumunda yaşıyor, kendi dilini konuşuyor. Türk orada yeni doğmuş bir çocuk gibi. Bütün bunlar normal. Siz onlara tüm hakları verseniz, her şey eşit bile olsa bunların bir kısmı yine olur, bunu engellemek mümkün değil. Bunu insanlar günlük hayatlarında hisseder. Ama sorun, buradan giden işçinin orada Almanın haklarına otomatik olarak sahip olsa "ben bu ülkenin siyasi kararlarına da katılmam lazım" dediğinde orada yaşayanlara Almanların hakları verildiği takdirde o insanın orada yaşamak için en azından bir dil kursu, adaptasyon, o zaman bütün bu sorunlar olmayacak. Bunlar siyasi sorun, bunları sorun etmeyip de Almanlar şöyle, böyle deyip siyasi bir sorunu günlük hayatın çatışmalarıyla karıştırmak demektir.

Günlük hayatımda nasıl karşılaşıyorum? Ve nasıl çözümler buluyorum? Ben hiçbir zaman Almanla muhatap olmaya çalışmamışım. Yani küçük bir bakkaldan alış verişini yapmıyorsun kimseyle muhatap olmayacağın büyük bir market de alış veriş yapıyorsun. Onlarla ilişkini minimuma indiriyorsun. Bu da insanı otomatikman Türk gettosuna getiriyor. Gittiğim ilk yıllar ısrarla Türklerle ilişki kurmamaya çalıştım. "Ben bu ülkede kalıyorum, bu dili öğrenmem, bu insanla tartışıyor olmam lazım" diye. Geçenlerde onu yazdım, Türkiye'de solcuların Kürtçülük bağlamında nasıl ırkçılık yaptıklarını. Önce Ertuğrul Kürkçüoğlu bağlamında sonra da Oğuzhan Müftüoğlu bağlamında yazdım. Mesela "Kürtlere emeğin dilini öğreteceğiz.", "Kürtler etnik siyaset yapıyor" bu ırkçılık. Nasıl ırkçılık, şöyle: Mesela Kürtler hiçbir zaman feminist olamaz, sosyalist olamaz hep Kürt olur. Türklerde hiçbir zaman Kürt olamaz, ya feministtir, ya sosyalisttir, ya liberaldir. Türkler onlara hiçbir zaman Kürt demiyor, Kürt feminist diyor en fazla. Üstünlük illaki öyle değildir, böyle de yansır. "Türk sosyalistleri Kürtlerle ittifak halinde" diyoruz, aslında bu da bir ırkçılık. Ya da şöyle bir şey, mesela büyük müzik mağazaları var Avrupa'da. İşte Jazz müziği, Pop müziği, Rock müziği, New vave...bir bakarsın Welt müzik diye bir bölüm. Avrupa ya da Batı dışı bütün müzik Welt müzik deniyor. Bu tıpkı Kürtlerin hiçbir zaman feminist, sosyalist olmaması, hep Kürt kalması, Türklerin ise hiçbir zaman Kürt olmaması feminist, sosyalist... olması gibi. Bu da bir açıdan oryantalizmdir. Ama burada oryantalizmden farklı latent bir ırkçılık söz konusu. Latent ince, görünmez, bu latent daha çok solcu ırkçılığı. Oğuzhan Müftüoğlu "Kürtler Mahir'e sahip çıkıyor, bu bizi memnun eder" diyor, yukarıdan. "Ne güzel, aferin!" ama bakış yukarıdan. Mesela ben sosyalist Troçkist örgütte idim. Alman politikası ya da dünya politikası konuşulduğunda kimse bana görüşümü sormaz, ama yabancılar sorunu söz konusu olduğunda bana dönerler. Aslında bu ırkçılıktır. Onlar dünya hakkında söz sahibidir ama...burada Don Kişot evi vardı. Oraya Michael Hardt geldi. (İmparatorluk kitabını Antonio Negri ile birlikte yazan) adam geldi. En azından daire biçimi oturduk. Burada derin ırkçılığı kimse görmedi. Oryantalizm ya da ırkçılık tek taraflı çalışmaz, karşı taraf da suçludur –kadın hareketinin de dediği gibi- şimdi o deneylerin anlatılmasını bekliyor. Biz ona deneyleri anlatacağız, o kendini teorik sentez yapan konumuna sokuyor. Halbuki şöyle demesi gerekir. Burada eşit düzeyde bir ilişki "Gezi şöyle fenomenler ortaya çıkardı, bunları açıklayacak benim şöyle sözlerim var, sizin sözleriniz nelerdir?" bu eşit düzeyde bir tartışmadır. Ama o kendisini genelleme yapmaya layık duruma koyuyor bunu reddettiğinden andan itibaren o sana düşman olur. Benim bu yüzden Almanlarla ilişkim bitti. Çünkü ben kendim bizzat teorisyenim, belki dilim yetmeyebilir ama bu nedenle fikirlerimle belki daha üstünüm ama bunu –belki şimdi biçimsel olarak kötü ifade ediyor olabilirim- teorik sentez bir karşı duruş sergilediğinde karşı taraf bir duvar oluyor. "Sen ancak bana bilgi, malzeme sunabilirsin" gibi

yaklaşımı var. Benim ki biraz istisna bir durum. Bütün yabancılar a)hakikaten çok kötü eğitimlidirler, onun böyle davranışını hak edecek şeyler yapar, b)yabancıların kendisi de bu durumu normal karşılarlar. Yani onun kendisine malzeme sunacak şeyler vermesini normal karşılar, kendisinin ona malzeme sunmasını büyük bir şey olarak görür. Böyle bir suç ortaklığı var. Bu iki farklı fenomen iç içe geçiyor, bunları ayırmak gerekiyor. Böyle bir dil kullanmasa da bu sürüyor, yani dilde değil sorun. Dil pek ala eşitlikçi olabilir. Bu sofistike şeyi görmek de bir bakış gerektiriyor. Birçok insan ırkçılığa maruz kalıp farkında olmaz.

Türkler kendi Doğusundaki bütün ulusları tıpkı Batının Türkleri gördüğü gibi görüyor. Ama aynı zamanda Batı karşısında korkunç bir aşağılık kompleksi var Türklerde. Bir Pakistanlıya karşı ırkçılığı Kürtlere yaptıklarından daha ağırdır. Kürtler isyan ettikten sonra kıro kelimesi Özel Harp Dairesinin kullanımınıdır. Bizim zamanımızda yoktu, onlar isyan ettikten sonra bunlar oldu. Ben o dönemler Türkiye’de değildim fazla bilmiyorum ama görebildiğim kadarıyla böyle oldu. Özellikle 90’lardan sonra bu böyle oldu. Mesela ben PKK derim. 70’li yıllarda PeKaKa, PeKeKe bunun bir önemi yoktu. (buradaki isimlerden ilki resmi, ikincisi ise örgüt yandaşları tarafından kullanılan jargon) özel savaş döneminde böyle konulmuş. Ben konuştuğumda PeKaKa dediğimde alışkanlıkla beni başka sanıyorlar, ama söylediklerim Kürt hareketinin içeriği olunca ne diyeceklerini şaşırıyorlar. Mesela ben Almanya’da taksi şoförlüğü yapıyordum, duvar çökmeden önce Türkler en alttaydı. Ama duvar çökünce Polonyalılar akmaya başladı. Ben tip olarak Polonyalıya benzerim, taksi şoförüym. Almanlar Pole... diye seslenirler, “yok ben Türküm” deyince, “Türkler iyidir, onlar burada çalışıyor” gibi. Ama bu geçici oldu şimdi onlar tekrar yükseldi. Çünkü onlar kültürel, mesleki bilgileri çok daha sistemli. Roza Lüksemburgları falan bizde bir şey yok. Polonyalı işçiler bir iş yaptığında tertemiz yaparlar. Bütün bunlara baktığınızda ekonomik, sosyal, hukuksal eşitsizliklerin gündelik hayattaki yansımaları. Bu gerilimler her yerde olur, aynı kültürden iki insan bir yere gittiğinde dahi olur, dış macununu nereye koyacağız diye bir tartışma ortaya çıkar. Bunlar hallolur ya da olmaz ayrı konu, ama esas mesele politik sorunlardır. Politik eşitsizliğin sonucu neyse iktisadi eşitsizliğin de o. Bütün bunların hepsinin temelinde ulus devletin varlığı yatıyor. Bugün dünya bir tek dünya olmuş durumda. Bu dünya sadece özel mülkiyetle değil, uluslarla bile çelişki içinde. Bir tek dünya cumhuriyeti, herkes her yere gidebiliyor, herkes aynı politik haklara sahip olduğunu varsaydığımızda şu sorunların büyük bir bölümü ortadan kalkar. Sosyal eşitsizlik var olabilir, kapitalizm var. Bütün sorunların % 99’u ortadan kalkar. Bu oryantalizm tartışmalarının göz ardı ettiği sorun ulusların varlığını olağanmış gibi görmeleri. Bunun aydınlanma karşısında bir karşı devrim olduğunu görmemeleri. Aydınlanmanın ideali bir dünya cumhuriyetiydi. ABD bir dünya cumhuriyetinin ABD si idi. Fransız devrimcileri demokrasiyi bütün dünyaya yayacaklarını düşünüyorlardı. Ulusçuluk, Pozitivizm bir karşı devrimdir. Aydınlanma insanları biçimsel eşitliğe sahip ettirmeye çalışmıştır. Bir dünya pazarı vardır, bu pazarda Çin Konfüçyusçudur, öteki Müslümandır, diğeri Budistdir. Bunlar eşitsizdir ve içine kapanıktır. Bunları eşitlemek için ne yapması lazım? Dinler insanın özel sorumluluğudur diyerek, toplumsal örgütlenmenin içinden dışına çıkarmaya çalışmıştır. Hıristiyanlığı da eşit yere koyduğu zaman dünyaya düzen kurabileceği bir teori, paradigma değişikliği sunmuştur. Ama bu özel, politik ayrımı insanların eşitliği aracıyken birdenbire insanları ulusla, ulusları da bir toprak parçasıyla tanımladığınızda onları bir tarihle, dinle tanımladığınızda, işte Kürtler, Almanlar diye tanımladığınızda çifte kavrulmuş bir karşı devrim yapıyorsunuz. Ulusçuluğun en demokratik biçimi olan bir dinle tanımlanmamış Amerikan ulusçuluğu gibi, ya da Alman ulusçuluğu denen dile, dine göre tanımlanmış, (Türk ulusçuluğu gibi) çifte kavrulmuş oluyor. Dolayısıyla bunun ideolojik ve metodolojik karşılığı pozitivistdir. Pozitivizm zaten bunun içindir, tıpkı Hıristiyanlığın Roma imparatorluğu zamanında devrimci iken merkez olmasıyla karşı devrimci olması gibi, tıpkı İslam’ın Emeviler döneminde olduğu gibi, karşı devrimin dünyası bu dünya. İşin kötüsü insanlar bu karşı devrimi devrimle karıştırıyorlar. Aydınlanmanın mirasını takip eden Marxizm idi. Ama o bile karşı devrimden kendini koruyamadı. Stalinizm

aydınlanma içinde bir karşı devrimdir. Marxizm aydınlanma ideallerinin sonuncusu olduğu sürece insanların ilgisini çekebilmiştir. Yahudiler aydınlanma sayesinde eşit yurttaş olmuşlardır. (emansipasyon) Gettoda çıkmışlardır. Ama sen milliyetçiliği savununca... Marxizmde niye çok Yahudi vardır. Çünkü aydınlanma insanların eşitsizliğine son vereceği için. Ama sen milliyetçi olduğunda “Tek ülkede sosyalizm” deyince Yahudiler bir anda Siyonizm’e kayıyorlar. Fransa’da Bonapartizmin, burjuvazinin iktidara gelmesi, ya da bürokrasinin iktidara gelmesi aynı karşı devrimin ikinci versiyonudur. Rus devrimi de özünde bir demokratik devrimdir. Fransız devriminin başka bir versiyonudur, ikisi de karşı devrime uğramıştır. Stalinizmin esas büyük zararı demokratik harekettir. Marxizmden bunların çıkmasının kendi günahları da vardır. Ulusun ve ulusçuluğun ne olduğunu açıklayamadığı için –Almanya’dan kaynaklanan bir ulusçu yanı vardır onun- Marx, Engels ulusçu değillerdi, ama farkına varmadan böyle yapıyorlardı. Mesela Lenin’de de aynı şey vardı. Bir yandan “Bütün ulusların eşitliğinden yanayız”, diğer yandan “Ulusların kendi kaderini tayin hakkı” dediğinde bizzat ulusları veri kabul etmiş oluyorsun. Ulusların neyle tanımlanacağını açık bırakıyorsun. Ulusçular ulusçuluğu pek ala bir dille, bir dinle tanımlayabilir. Marx, Engels’de aynı şekilde, “Bize lazım olan demokratik cumhuriyet 1793 Fransız...” ama burada bize kelimesi var ya, yani Almanlara. Orada zaten farkında olmadan ulusçuluğu dışa vuruyor. Ben ulusçuluğu şöyle anlıyorum. Bizim kullandığımız ulusçuluk kavramı ulusçuların ulusçuluk kavramı. Yani başka ulusların hakkını reddetmek, ya da kendi ulusunun çıkarını düşünmek, zaten Marxistlerde böyle kullanmıştır ulusçuluğu. Ulusçular ulusun çıkarını düşünür, biz sınıfın. Ama ulusun çıkarını düşünme konusunda ulusçularla anlaşılır. Halbuki ulusçuluk bu değildir. Ulusal olanla politik olanın çakışması ilkesini kabul etmektir. Bu ulusal olanı kimi demokratik kabul eder, kimi şunla, kimi bunla...Esas sorun burada, buraya yönelmek buradan bakmak lazım. İster oryantalizmle ister bilmem neyle mücadele et. Bütün bu oryantalizm tartışmaları son duruşmada temel sorunu gözden kaçırıp onun ikinci plana düşmesine yani oryantalizmin varlığının sürmesine hizmet ediyor. En anti oryantalist yazılar bile oryantalizmin fiili sürdürülmesinin aracılırlar. Bütün bu akademik dünyaya egemen olan temel sorun budur. Benim kitaplarımın yayınlanmamasının nedeni de odur, hiçbir yere davet edilmememin, söz verilmemenin sebebi de odur. Bütün var olan sistemin karşısında klasik Marx, Engels, Lenin, Troçki geleneğini sürdürüyor olmamdır.

Ben modernleşmenin normal bir süreç olduğunu, bunun bütün ülkelerde olacağını, kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum. Kentileştikçe pre kapitalist üretim ilişkilerinden uzaklaştıkça bu olacaktır. Zaten Marx bunu bu şekilde ifade etmiştir. Esasen bunu böyle görmek oryantalizmdir.

Görüşmenin yapıldığı ortam hakkındaki görüş ve gözlemler:

Kadıköy’de katılımcının sürekli gittiği bir kafede randevulaştık. Nispeten kalabalık olsa da bizim oturduğumuz kısım sakindi, bu anlamda rahat bir ortamda görüşme yapıldı.

Görüşmenin güven verici olup olmadığı ve değilse nedenleri hakkında bilgi:

Görüşme güven vericiydi, bunda ortak tanıdıklarımızın olmasının da payı vardı. Sakin bir ortamda, akıcı bir görüşme oldu.

FORM 2
DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME – SENARYO HAZIRLAMA FORMU

DG Kodu: (2)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: Mustafa Armağan

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Görüşmenin tarihi: Görüşmenin saati ve süresi: 20.05.2015, (40 dakika)

Görüşmenin yapıldığı yer: Bayrampaşa/Yeni Şafak gazetesi

Senaryonun kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Senaryo hazırlama tarihi: 20.05.2015

Senaryo hazırlama saati ve süresi: 19.00/22.00 3 saat

Görüşmenin teybe kaydedilmesini uygun bulmuş mu? 1. Uygun

Kişisel özellikler:

- **Cinsiyeti:** Erkek
- **Yaşı:** 56
- **En son bitirdiği okul:** : İ.Ü. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı
- **Medeni durumu:** Evli
- **(Eşi yaşıyorsa ve halen evli ise) Eşi ile birlikte mi yaşıyorlar? Ayrı ise onun nerede yaşadığı:**
Eşiyle birlikte yaşıyor.
- **(Varsa) çocukları hakkında bilgi:**

	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk
Adı	Vermek istemedi			
Cinsiyet	Vermek istemedi			
Yaş	Vermek istemedi			
Medeni durumu	Vermek istemedi			

SENARYO:

Moderatör: Mustafa hocam sizce oryantalizm nedir, görüngüleri nasıldır, siz nasıl deneyimliyorsunuz.

Mustafa Armağan: Oryantalist kelimesiyle ilk kez Cemil Meriç' in kitaplarıyla karşılaştığımı hatırlıyorum. 1970'lerin sonlarında. Daha sonra da 1980'lerin başında-galiba 83 olması lazım- Edward Said' in kitabı çıktı. O kitabı ilk okuyanlardan birisi de benim. Büyük bir heyecanla aldım geldim, tercümesi biraz sıkıntılıymış onun farkına vardım. Fransızcadan tercüme edilmiş, orijinali İngilizce olan kitap. Neyse, rahmetli Nezih Uzel büyük hizmet yaptı onu yayınlarak. Cemil Meriç onu her halde daha önce okumuş ki, oryantalizmden bahseden şeyler yazdı. Bu kitabın tabii ne kadar anlayabildim teorik tarafını ancak daha sonraki yıllarda teorik oryantalizmi eleştiri üzerine çalıştıktan sonra vakıf olabildim. Yoksa oradaki yine vakalar üzerinden.... İşte Massignon' un o ünlü sözü "biz onların kültürünü tahrip ettik dillerini mahvettik ... falan filan. Böyle çarpıcı sahneler daha çok Türkiye'de. İnsanları etkiledi bu bir vakıa. Şimdi tabii oryantalizmin benim çalıştığım alanlarla ilgili, özellikle tarihle, gezi literatürü okumalarım da karşılaştığım şey şu oldu. Yani bizim adımıza konuşmak isteyen bir üvey baba oryantalizm. Geliyor bu evin babasını susturuyor ve onun yerine o konuşuyor. Dolayısıyla benim gerçek babayı konuşturmamdaki hareketimin de bununla bir bağlantısı oldu. Yeter artık ben kendi babamı dinleyeyim diye. Bu teorik çalışmalarımın içinde- işte postmodernizm çalışırken- dönüp tarih okumalarına başvurdum. Gerçekte Osmanlı ne diyor, kendisini nasıl anlatıyor, nasıl tanımlıyor, nasıl kurguluyor kendi dünyasını. Dolayısıyla benim tarih okumalarımın giriş başlangıcı bir bakıma burası oldu. Girdik ama çıkamıyoruz, böyle bir sıkıntımız var. Çünkü hakikaten bir bataklık haline getirilmiş hem yakın tarih hem Osmanlı tarihi. İşte bu bataklıktan ne kurtarabilirsek kardır diye düşünüyoruz. Gerçeklikleri yutan bir şey yutuyor ve göstermiyor ve tabii başka bir gerçeklik konumlandırılıyor. Şimdi dolayısıyla bu anlayış Osmanlı tarihi okumalarımda çok önemli bir ipucu oldu. Bursa tarihi işte Bursa özelinde bir kitap yazdım. "Osmanlı'yı kuran şehir Bursa" diye. O kitabımda da bunu mesela modern dönemde yani 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında oluşturulmuş bulunan ve hala devam eden bir Bursa paradigması. Bu aslında oryantalist bir paradigma. Yani Osmanlı'nın nostaljik bir şekilde hatırlanması, işte böyle tüllere bürünmüş bir tarih bilmem gerçeklikten soyutlanmış kurmaca bir Bursa algısı oluşturuluyor gibi. Tanpınar' da mesela buna hizmet ediyor kısmen, mesela "Bursa'da zaman" şiiriyle. Oryantalist etkileri görebiliyoruz Tanpınar'da da. Ben mesela buna karşı yaşayan ve üreten gerçekçi bir Bursa resminin müdafasını yapmaya çalıştım orada. Lami Çelebi'nin kendi gözüyle Bursa'yı anlattığı kitabını öne çıkarttım. Onların kendilerini konuşmasına izin verdim. Spivak'ın "Can the subaltern speak" yani kendisini konuşabilir mi? Bunu denemeye çalıştım. Dolayısıyla işin teorik boyutu uzar gider. Bir çok meselede vakiada Osmanlı'nın aleyhine kullanılacak argümanların bizim meşrutiyet dönemi aydınları dahil olmak üzere Cumhuriyet dönemi tarih yazımında da yakaladım. Osmanlı'nın medeniyet olarak devlet olarak aşağılandığı, ama buna karşılık Batıdaki bütün eleştirilecek noktaların geriye itilip yüceltilecek noktaların öne çıkartılması şeklinde bir tersine oryantalizm de bizde geliştiğini fark ettim. Yani şimdi burada Homi Bhabha'nın, Robert Young'un, Edward Said'in yaklaşımı üzerine geliştirdiği eleştirilerde şöyle bir şey var. Said ısrarla şunu söylüyor. Batılılar ürettiler ve bunu tek yönlü olarak dayattılar. Halbuki bu yeni oryantalizm

eleştirilerinde bu etkinin içerdeki işbirlikçileri daha fazla önemseniyor. Yani bunlar dışarıdan empoze edilseydi bu kadar etkilemezdi. Onlar adına hatta onlardan daha fahişkar bir şekilde bu davayı savunan yerli işbirlikçiler var. Dolayısıyla bu ilişkinin çift yönlü olduğunu ortaya koydum. Adam diyor ki: Osmanlı iç açılarının toplamını bilmiyordu Osmanlı uleması. Şimdi ben bunu Mizancı Murat'tan ve Cumhuriyet devrinde yazılmış olan bir takım tarih kitaplarını gördüğüm okuduğum zaman ilk önce bana da... adam Baron de Tott anlatıyor. Fransız değil ama Fransa adına gelmiş. Gerçekten hatıratında da var. "Türkler ve Tatarlar arasında" Şimdi burada şunu düşündüm ben. Acaba bu adamın yazdıkları niçin mihver kabul ediliyor da, bizim ulemanın o cevabı veren ulemanın tarafına geçip oradan neden düşünmüyoruz. Yani bu adam o cevabı vermiş ama neden o cevabı vermiş, bu cevabı vermektaki maksadı ne olabilir. Bu açıdan hiç düşünülmemiş, hep tek yönlü düşünölmüş. Sonradan yaptığım araştırmalara göre birincisi Baron de Tott'un büyük bir yalancı olduğunu bizzat Charles de Peyssonell'in-Fransa'nın İzmir konsolosu- Baron de Tott'un üzerine iki ciltlik kitap yazdığını tespit ettim. Yani bunun atmasyonları, yalanları çok meşhurmuş hatta o kadar meşhurmuş ki baron Munchausen e ilham kaynağı olmuş yazdıkları. Çünkü Çanakkale boğazına bir top tasvir ediyor. Topun büyüklüğü nerdeyse bir ada kadar büyük olması lazım. Topu öyle bir anlatıyor ki öyle bir top yok yani, o kadar büyük bir gemi gibi, top yapmanın manası rasyonelliği olamaz ama bunu yazmış. Zaten bunu Batıdan gelen her şeyi doğru olarak kabul ettikleri için sorgulamamışlar ve ikinci aşamada da acaba bu üçgen meselesini nedir. İşte trigonometri falan bir araştırdım. Ve Batıda Rayman sonrası geometri dediğimiz küresel trigonometri küresel cisimler üzerine üçgenlerin çizilmesi ölçümü meselesi, orada çok çarpıcı bir şekilde evet üçgenine göre değişir. Hangi yüzeye çizdiğinizize bağlı. Düz bir yüzeye çizerseniz tamam iç açılarının toplamı 180 derecedir, ama bir silindirin üzerine çizerseniz ya da yamuk bir cismin üzerine çizerseniz bu değişir. Dolayısıyla bu geometride Ebu'l Vefa Büzcani bile bunu keşfetmiş 10. yüzyılda. Dolayısıyla 10. yüzyılda keşfedilmiş olan bir şeyi Osmanlı aliminin bilmemesi gibi bir şey olamaz. Nitekim aynı dönemde Gelenbevi İsmail efendi bu üçgenler üzerine "eşkal-üt-tesis" diye bir kitap yazıyor ve yine farklı yüzeyler üzerine üçgenler çizildiğinde iç açılarının toplamı farklı çıkar diye bir kitap yazmış adam. Şimdi bunun bilinmemesi diye bir şey mevzubahis olamaz. Bunun bilimsel olarak ortaya konması da bir şeyi çözmüyor. O Fransa'dan gelmiş ne dediyse doğrudur, bizimkiler aptal, salak, mankafa mantığı yerleşmiş durumda. Aynı şekilde işte matbaanın geç gelmesi şeklinde. İşte İstanbul'da 90 bin hattat yaşıyormuş da, hattatlar aç kalmasın diye...Bu hattatların geçinmesi için bunun on katı okur yazarın olması lazım. O zaman İstanbul'un sadece aile reislerinin 900 bin olması lazım, bunları da beş ile çarpınca 4 buçuk milyon gibi bir nüfusun çıkması lazım. Halbuki 500 bin nüfus ancak var. Katipleri de, istidacıları da dahil etseniz bu rakam çıkmaz, muazzam bir rakam. Şimdi dolayısıyla Karacson diye bir rahip ortaya atmış bu iddiayı. Bizimkiler almış tekrar ediyorlar. Ulemanın bakış açısından bu mesele nasıl görünüyordu. Bunu mesela düşünmüyorlar. Dolayısıyla benim bu Osmanlı çalışmalarına ilk başladığım nokta bu oldu. Niçin benim tarihim yapan ya da yazan insanların yaptıklarına bakılmıyor da hep dışarıdan aşağılayıcı orda var-burada yok, orada var-burada yok şeklinde bu yaklaşım ele alınıyor. Bunu çözümlemek için de girdim meselenin içine. Bugün biraz daha yakın tarih çalışıyorum. İşte Ermeni meselesinde de aynı şey geçerli. Orda mesela şöyle bir oryantalizm yapılıyor Ermeni meselesinde de. "Türkiye'de bilim yok, bilim adamları tamamen devletin hizmetinde" Batıda Ermeni tezini destekleyen bilim adamları gerçeği ortaya çıkarmaya çalışıyor. Dolayısıyla bunlar ne yazarlarsa yazsınlar bizim yazdığımız geçerlidir. Yine aynı mantığın burada da geçerli olduğunu görüyoruz. Ermeni meselesi bile oryantalizm tartışmalarına dahil edilmesi gereken bir konu ama ben mesela Edward Said'i eleştirdim. Ermeni meselesinde Türk tarafının ne dediğini hiç dinlemeden Ermeni tezlerini Edward Said gibi eleştirel düşünceye sahip birisinin bunu bu şekilde tek yanlı olarak kabul etmesini kendisine yakıştıramadım. Bunu yazdım da hatta. Olabilir hangi taraf haklı. Hangi taraf haksız o ayrı bir şey. Dinlemesi lazım bütün ömrü boyunca bunu savunmuş, Doğunun susturulduğunu Doğunun adına Batılıların konuştuğunu savunmuş birisinin ya birazda

bunlar ne diyor acaba? Ne oldu? diye bir ihtiyat payı bırakması gerekiyordu. Yani o bakımdan bu konularda daha- bizim Edward Said'e tabi çok borcumuz var- onu eleştirebilecek adımları atmamız lazım.

Oryantalizmden kurtulmak tamamen arınmak da mümkün değil tabi. Sonuçta cumhuriyetin oluşturduğu bir aura içinde nefes alıp veriyoruz. Yani bir çok şeyde olduğu gibi, müzecilik anlayışımızda ,tarihi eserlere yaklaşımımızda, tarihi yorumlayış şeklimizde bu oryantalist yaklaşımın çeşitli düzeylerde, derecelerde etkileri olduğu inkar edilemez bir hakikat. Bunu sadece teorik olarak bir üstünlük sağlamak değil, aynı zamanda insanların üstünde bir aşağılık kompleksi oluşturmak gibi bir sonucu var. Mesela şöyle bir şey diyelim. Bu kadar İngilizce tabelanın bir Osmanlı başkentinde ya da şehrinde bulunmuş olmasını nasıl izah edeceğiz. Ticari olarak bunu koyuyorlar ama ticari olarak koymayı suçlama bir şeyi çözmüyor. İşe yarıyor olmasa koymazlardı. Toplumda bunun bir karşılığı var. Mesela Üsküdar'da bir Şifa hastanesi vardı. İlk açılan özel hastanelerden biriydi. Fena da değildi, işliyordu. Ama sonradan baktılar ki yanlarında açılan diğer hastanelerin isimleri İngilizce garip garip Hospitalium... bunun üzerine onlar da tuttular bir isim koydular, şimdi hatırlamıyorum ismini. Üniversal gibi bir şeydi herhalde. Yani inanın müşteri sayısı dört kat artmış. Şimdi onu görünce sanki Amerika'dan uzaydan doktorlar geldi mucizevi bir şekilde...toplumda bu aşağılık kompleksinin oluşturulmuş olması çok daha ayartıcı.

Türkiye'de söylemsel olarak insanların milliyetçi, aşırı milliyetçi, mağrur milliyetiyle gururlanma var ama bu gerçek bir milliyetçilik, sınıfsal bir temele dayanmadığı için, modern ulus devlet çevresinde oluşan bir milliyetçilik olmadığı için alt yapısı çok zayıftır. Hemen tersine dönebiliyor. Aslında belki de o aşağılık kompleksini aşmak için böyle bir yordam buluyorlar kendilerine, öyle olmadıklarını gösterebilmek için. Bu bir kaçış belki de. Dolayısıyla Türkiye'deki milliyetçi yaklaşımları mesela şöyle düşünün -bu çok önemli bir şeydi- CHP'liler ben akil insanlar heyetindeyken geliyorlardı, bizim toplantı yaptığımız binaların önünde protesto gösterileri yapıyorlardı ve hatta bizi taşıyorlardı. Edirne'de ulusalcılar da vardı, biraz MHP tabanı da onlara katılıyordu. Şimdi ne oldu? CHP ile HDP neredeyse birbirine yaklaştı, mesela o zamanki milliyetçi tepki Kürt sorununun çözülmesiyle alakalı oluşan tepki şimdi artık çok daha aşağılarda. O zamanlar % 60'larda idi. Bugün benim gördüğüm % 30'lara düşmüş durumda. Demek ki bu aslında arkasında güçlü bir teorik, sınıfsal bir temele dayanan şey değil, daha çok anlık bir yönlendirme tepki. Buna açıklar bu bizim Akdenizli olmamızdan da kaynaklanan bir şey. Ama ne oldu? Orada o şeyi devam ettiremediler. Bugün daha farklı bir yerde duruyorlar. Dolayısıyla hani bu Türkiye'deki milliyetçi duyguların kalıcılığı konusunda bir takım sıkıntıların olduğunu düşünüyorum. Bunlar çok temelli şeyler değil. O bakımdan toplumda bir yandan böyle bir tandans varken buna piyasanın çok ayak uyduramaması düşünülemez. Ne oluyor işte, bir takım tepkiler üzerine tower diye bir şey vardı, onlar kule yaptı diye...Bunlar sembolik...toplumda maalesef bu yaklaşım bu kitaplarda tarih eğitiminde ve diğer konularda toplumda bir aşağılık kompleksi yaratmış. Bu tamir edilmesi gereken ya da -karşıtına dönüşmesi değil- rehabilite, nötralize edilmesi gereken bir davranış, duygu. Bunun içinde daha uzun vadeli çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu düşünüyorum.

Mesela Beşiktaş belediyesi Tarkan konseri yaptı dün. Yani öyle bir alan seçiyorsun ki, Barbaros Hayreddin Paşanın türbesinin etrafında. İnsanlar çıkmışlar mezar taşlarının üzerinden seyrediyorlar. Şimdi normalde bir mezar gördüğü zaman korkması gereken çocuk orada mezar taşının üzerine çıkıyor ve kimse de bir şey demiyor. Mezarlar dün çiğnendi ve belki de kırıldı döküldü. Bu kadar yüzbinlerce aracın gidip geldiği tarihi bir yer, Beşiktaş belediyesi bu konseri düzenleyen belediye. Sultanahmet(te Fatih'te...Belki düşmanlık var bir kısım insanlarda. İngiltere'de bu bir bilinç haline gelmiştir artık, dokunulmaz. İşte o noktaya henüz gelemedi Türkiye.

Ben biraz Rusya’da kaldım. Petersburg üzerine kitap yazdım. Ekim (1917) devriminde sarayı basıyorlar, yağmada herkes bir şeyi kapan kaçıyor, sarayda kontrol elden kaçmış. Sonra Trostsky neler eksik tespit ettiriyor, onları köylerine kadar götürmüş olan askerleri takip ettiriyor, evine bir kupa bile götürmüş olanı cezalandırıyor. Karşı olduğu, yıktığı bir rejimin kupasına bile sahip çıkan bir bilinç. Solculukla da sağcılıkla da ilgisi olmayan bu ülkeye ait bir değer. Bu değeri korurum karşı olurum ama yine de korurum.

Dışarıda hala kendimizi anlatmanın sıkıntılarını yaşadığımız doğru. Türkiye’ye gelip tatil yapanlarda büyük ölçüde bu imge kırılıyor. Bilmeyenler açısından Türkiye hala Osmanlı görülüyor – benim için görülmesinde bir sakınca yok- ama imgeleri açısından baktığınızda olmayan bir şeyi izafe etmeye çalışıyorlar. Bu eleştirilmesi gereken bir husus. Tabi bu yaklaşımların ileri noktası da söz konusu. Bizim aynı zamanda onlar bu imgeyi bizde yakalamak...öyle diyor Edmondo de Amicis İstanbul kitabında “köprüden –Galata köprüsünden- baktım, baktım, bu müthiş kalabalık, rengarenk dünya günün birinde yeknesaklaşacak, her şey değişecek...” diye büyük bir karamsarlığa kapılıyor. Yani bu antropoloji müzesi de ortadan kalkacak diye. Tabi bu bizi öyle görmek istiyorlar, biz de öyle olalım demek de aynı tuzağa düşmek demek oluyor. Yani başörtüsü ve diğer şeyler savunabilirsin, giyersin giymeysin o ayrı bir şey. Bu imgenin içine biz kendimizi yönlendirip oraya doğru bir çalışma yaparsak bu tuzağın içine düşmüş oluruz. Ben buna da karşıyım, yani o yaklaşımın aslında bizi nasıl görmek istiyorlarsa öyle görünmek gibi bir tuzağı da var. Amicis, Pierre Loti aynı şekilde. Türkiye’de eski düzenin devam etmesini isteyenlerin böyle bir şeyi var. Sultan Abdülhamit o bakımdan bence oryantalist söyleme, söylemsel olarak değil eylemsel olarak eleştirilerini getirmiştir, tasvip etmiyor. Chicago fuarı çok enteresandır. 1893, Türkiye’nin de katılımını istiyorlar. Sait Duhani ailesi var. Onların yurtdışıyla ilişkileri olduğu için diyorlar ki “bir proje hazırlayın, orada bir şeyler yapalım,” yani işi onlara veriyor. Onlar da hazırlıyorlar, diyorlar ki “Cami yapalım, Mevlevi dervişler götürürelim orada dönsünler, camide insanlar teşbih çeksın, namaz kılsın”, tam oryantalist imgeye uyan. Nakış dikiş...oryantalist imge olarak orada takdim edelim. Sultan Abdülhamid’in buna çok sinirlendiğini biliyoruz. Genelde sinirini kontrol eden çok az sinirlenen bir insandır benim gördüğüm. “Bu projeyi derhal gözüm görmesın, cami, mescit yine yapın o bizim kimliğimizin bir parçasıdır, derviş/merviş istemiyorum.” Arada tabi bizim kültürümüzle ilgili bir şeyler olsan ama mesela gidin silah fabrikalarına silah, mermi, tüfek kılıç-kalkan götürün. Hatta madenlerden kömür götürüyor oraya. Bu çok ilginç geldi bana, kendisini o oryantalist imgeye büründürüp anlatmak yerine. Bu kömürü niye getirmişler bunlarda buda mı varmış diye...Mesela iki ve üç numaralı denizaltının Osmanlı tarafından yapılması gibi, onların resimlerini çekiyor. Dolayısıyla bundan rahatsız olanların da olduğunu biliyoruz. Ya biz bunları mı görecektik diye. Gidip Mısır pavyonunu geziyorlarmış, çünkü orada beyaz bir eşek üzerinde insanları gezdiriyorlarmış, çünkü İngiliz kontrolünde o zaman Mısır. Onun için bunu yeterince Doğulu bulmamışlar. Dolayısıyla ben Osmanlı tarihi okumalarımda bunların oryantalist tartışmalarında ihmal edildiği kanaatindeyim. Orada kendisini yaşayan mücadele eden bir devlet olarak, ölmüş bir medeniyet değil, yaşayan bir medeniyet olarak sunmak isteyen bir sultan var. Buna karşı onun aydınları öbür tarafa oynuyorlar. Dolayısıyla bu tavır karşısında bizim – tamam kimliğimizden vaz geçecek halimiz yok- ama neticede bu ülkenin üreten, yaşayan, cevval mücadele eden bir tarafı olduğunu da daha realist bir şekilde anlatabilmemiz gerekiyor. Maalesef dediğim gibi yabancıların bu istekleri karşısında Sultanahmet’te bir sürü yerlerde görüyorsunuz, otellerde Mevlevi olduğunu söyleyen bir dansçı, tek başına hem de öğretiyeye ters.

Benim “Kır zincirlerini Osmanlı” adında bir kitabım var. Onun içinde Edward Said, Kemal Tahir, mesela o oryantalist paradigmadan nasıl kurtulduğunu yani Engels’lerden başlayan,

Marx'dan nasıl etkilendiğini, daha sonra 60'lı yıllara doğru yavaş yavaş "Marx ne bilirmiş benim toplumumu, ben onlara öğreteyim" gibi onu analiz eden şeyler yazmıştır.

Görüşmenin yapıldığı ortam hakkındaki görüş ve gözlemler:

Görüşme Yeni Şafak gazetesinin Bayrampaşa'daki merkez binasında "Derin Tarih Dergisi" bölümünde yapıldı. Saat 17 itibarıyla başladığımız görüşme yaklaşık 50 dakika sürdü. Mustafa bey Derin Tarih dergisinin müdürü olduğu için iş yoğunluğunun arasında görüşüldü.

Görüşmenin güven verici olup olmadığı ve değilse nedenleri hakkında bilgi:

Görüşme güven vericiydi. Başlamadan önce derginin iç işleriyle ilgili görüşmelerine şahit olundu. Görüşme başladıktan sonra akıcı, güven verici bir şekilde sürdü.

FORM 2
DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME – SENARYO HAZIRLAMA FORMU

DG Kodu: (3)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: İsmail Coşkun

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Görüşmenin tarihi: Görüşmenin saati ve süresi: 10.06.2015 12.00/12.40 (40 dakika)

Görüşmenin yapıldığı yer: İstanbul Üniversitesi

Senaryonun kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Senaryo hazırlama tarihi: 10.06.2015

Senaryo hazırlama saati ve süresi: 17.00/20.00 (3 saat)

Görüşmenin teybe kaydedilmesini uygun bulmuş mu? 1. Uygun değil

Kişisel özellikler:

- **Cinsiyeti:** Erkek
- **Yaşı:** 58
- **En son bitirdiği okul:** : İstanbul Üniversitesi Sosyoloji
- **Medeni durumu:** Evli
- (Varsa) **çocukları hakkında bilgi:**

	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk
Adı				
Cinsiyet	Erkek	Erkek	Kız	
Yaş				
Medeni durumu				

FORM 2
DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME – SENARYO HAZIRLAMA FORMU

DG Kodu: (4)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: Yücel Bulut

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Görüşmenin tarihi: Görüşmenin saati ve süresi: 11.06.2015/ 16.30/17.30 (60 dakika)

Görüşmenin yapıldığı yer: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Senaryonun kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Senaryo hazırlama tarihi: 12.06.2015

Senaryo hazırlama saati ve süresi: 24.00/03.00 (3 saat)

Görüşmenin teybe kaydedilmesini uygun bulmuş mu? 1. Uygun

Kişisel özellikler:

- **Cinsiyeti:** Erkek
- **Yaşı:** 49
- **En son bitirdiği okul:** : İstanbul Üniversitesi
- **Medeni durumu:** Evli
- (Varsa) **çocukları hakkında bilgi:**

	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk
Adı	Vermek istemedi	Vermek istemedi		
Cinsiyet	Erkek	Kız		
Yaş	12	11		
Medeni durumu				

SENARYO:

Moderatör. Hocam siz oryantalizm üzerine yüksek lisansınızı ve doktoranızı yaptınız, hala daha bu konu hakkında yazılar yazıyorsunuz. Sizce oryantalizm nedir, hangi saiklerle girdiniz bu çalışmaya.

Yücel Bulut. Zor soru. Oryantalizmi tanımlamaya çalışırken derli toplu olması açısından ve farklı boyutlarını içermesi açısından Said'in meşhur üç basamaklı üç aşamalı, üçlü tanımını tercih ediyorum ben. Çok fazla uğraşp başka tanım söylemeye gerek yok diye düşünüyorum. En genelde bildiğimiz şey oryantalizm Batı dünyasının Batılı zihnin diyelim, Doğuya ilişkin ürettiği Doğu hakkındaki imgeleri diyelim. Konuya ilişkin üretmiş olduğum imgelerin en kaba hali bu. Ama işte Said'in bunların kökeninde yatan epistemolojik, ontolojik ayrımlara ilişkin ve süreç içinde süreç içinde yaşananlara ilişkin, çünkü oryantalizm denen süreç içinde oluşuyor. Süreç içinde yaşanan pek çok tecrübe bu temel farklılık ya da karşılıklara ilişkin değişimler yaşıyor ve bunların hepsi de oryantalizm tanımı içinde ya da oryantalizmi tanımlarken kullandığımız unsurlardan biri haline dönüşüyor. En genelde oryantalizmi böyle tanımladığımızda tarihsel olarak iki dönem halinde ele alınabileceğini görürüz. Bir tanesi akademik disiplin olarak ortaya çıkması- bu kabaca Said'in tanımına da uygun- 18. yüzyılın son çeyreği ve 19. yüzyıl olarak değerlendiriyorum.

Moderatör: Akademik oryantalizmi mi kastediyorsunuz

Yücel Bulut: Akademik anlamda oryantalizmin kuruluşu. Modern dünyanın, bildiğimiz dünyanın Wallerstein'in deyiimiyle akademilerin,. Disiplinlerin kurulduğu döneme paralel bir şekilde ben oryantalizmin bu şekilde kurulduğunu düşünüyorum. Bundan önceki dönemlerde oryantalizm yok mu? Ya da oryantalizm olarak adlandırdığımız şeyin kavramın, disiplinin benzer şeyler yok mu? Var. Bu da oryantalizm tarihi içinde arşivin- Said'in deyiimiyle, kullanımıyla Foucault'dan faydalanarak geliştirdiği bir kavram- oryantalist arşivin kullanımında devrede olan ya da katkıda bulunan unsurlar olarak değerlendirebiliyoruz şu an. Burada uzun çeşitli aşamalar var, mesela çok ihmal edilen şeylerden bir tanesi oryantalizm çalışmalarının kökeninde İncil çalışmaları var. Yani oryantalizm sadece Doğuyu anlamak, daha yakın bir coğrafya olarak Batı dünyasını özellikle İslam'ın ortaya çıkışı sonrası olaylar şeklinde de görmemek lazım, yani ondan ibaret olarak görmemek lazım. Batılı insanların Hristiyan dünyanın kendi metinlerini daha sağlıklı daha iyi bir biçimde anlayabilmek açısından Doğu dünyasına ilişkin bir bilgi. Burada modern döneme kadar- akademik oryantalizm de dahil olmak üzere- belirli bir süreci dahil ederek söylüyorum oryantalist çalışmalara rengini veren ya da temel uğraş alanı filoloji çalışmaları. Bu filoloji çalışmalarının ilk örnekleri yine İncil çalışmaları dolayısıyla oluyor. Çünkü İncil'in kaleme alındığı dönem Hz. İsa dönemi, o dönemdeki Aramice, Arapça, İbranice, Süryanice diller, bunlar bütün bu dillerde üretilen metinler, Kitab-ı mukaddesin anlaşılacağı düşüncesiyle Batılıların ilgilendiği ya da gerçekleştirdikleri çalışmalar. Fakat bir taraftan bu ötekileştirme hikayesi

ontolojik, epistemolojik farklılığı dikkate aldığımızda Yunandaki barbar kavramının kullanımı oryantalist arşivin oluşumunda önemli. Bu iki alan zaman içinde özellikle İslamiyet'in doğuşundan sonra daha da özelleşiyor. Dolayısıyla barbar kavramı aynı zamanda Hristiyanlık karşıtı anlamında da temellendiriliyor. Bu anlamda İslam'ın yayılışı Avrupa içlerinde ilerlemesi Hristiyan dünyanın Yakın Doğu coğrafyasında etkin bir güç konumuna gelmesi bu düşmanlığı arttırıyor ve daha ziyade koruma refleksiyle barbar öteki kavramı çok daha sert bir biçimde kullanılmaya başlanıyor. Oryantalizm denilince bu imgeler canlanıyor.

Moderatör: Yuhanna ed-dimeşkinin çalışmasından sonra ortaya çıkan bir durum var, onun yarattığı bütün şablonlar sonraki düşüncelerin temeli oluyor. Çünkü Doğu Hristiyanlığı İslam'ın ortaya çıkmasıyla statü kaybına uğruyor. O zamana dek İskenderiye, Antakya ve Roma piskoposluğu -sonra papalık oluyor- eşitken, diğerleri yok oluyor. Esasen Hristiyanlığın kökeni orasıyken köken kayboluyor, karşıtlığın temelinde bu da var.

Yücel Bulut: İşte bu ötekiliğin düşmanlığın dini bir şekil alarak ortaya çıkması Yakın Doğu, Mezopotamya'da Hristiyan Arapların etkili olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra İslam ordularının Avrupa içinde ilerlemesiyle Papalığın merkezde olduğu ayrı bir kimlik Hristiyanlığın merkezde olduğu ayrı bir kimlik oluşturdu. Burada korumacı bir refleks var, kendi cemaatini, kendi insanını düşmana karşı, yine düşmanı nüfus alanı dışında tutmak. Dolayısıyla sert bir kimlik üretimi, kara bir propaganda. İç grup dayanışmasını bir arada tutmak için bir söylem üretimi. Bunun ilk örneklerinden birisi de Yuhanna ed-dimeşkidir. İşte bu Afrodit kültü, papalık bekliyordu da olmayınca Hristiyanlık düşmanı oldu gibi başka bir din üretti gibi şeyler. Bu söylemler 8. ve 9. yüzyıl, özetle geçmişteki Herodot tarihindeki barbar kavramını yeni koşullarda yeni girdilerle, söylemlerle yeniden canlandırılması. Dolayısıyla ötekinin içeriği kabuk değiştiriyor. Mesela en son 300 Spartalı filminde İran karşıtlığı yoğun bir şekilde kullanıldı. Oryantalizm bir yandan da Batının kendi üzerine düşünmesidir. Kendi kimliğini inşa etmesidir. Hristiyanlık 3.4. yüzyıllardan sonra etkili olmaya başlıyor. 8. ve 9. yüzyıllarda doruğa çıkıyor.

Moderatör: Özellikle Kutsal Roma-Germen imparatorluğu sonrası.

Yücel Bulut: Kendilerini tanımlarken de sonradan da otorite olarak ortaya çıkmaya başlıyorlar. Bu süreç bir yanıyla oryantalist arşivin ortaya çıkması, canları isteyince lazım olunca ortaya çıkıyor, çok farklı kaygılar var. Sonra kendilerine köken buluyorlar. 18. ve 19. yüzyıllarda.

Moderatör. Martin Bernal'in Kara Athena'sı vardı. Bu teze itiraz ediyordu.

Yücel Bulut: Evet Kara Athena evet öyle. Bunlar icat mı edildi...Bu süreç cephe düşmanlık ekseninde gitti. Ne kadar kötü varsa ötekine yüklenen, düşmana karşı teyakkuz halde olma. Savaş ortamlarında korunmanın olduğu durumlarda bunlar etkili. Karşı tarafı anlama gibi şeyler tehlikeli. Kültürel görecelilik, öteki, özdeşleşme gibi şeyler mücadeleye darbe vuracak şeyler zaten. İktidarda olanlar bunları kendi güçlerini zayıflatacak şeyler gibi görüyor. Bu Türk sosyolojisinde de hakim olan bir şey. Şerif Martin 1950'lerde 60'larda dışlanıyor. Ne diyor, bu değiştirmek istenilen insanların özelliklerini anlamaya çalışalım. Anlamaya çalıştığında karşı tarafa bir meşruiyet veriyorsun gibi algılanıyor. Haçlı seferlerine

giderken insanları cepheye götürüyorsun sert bir şeyler söylemen gerekiyor kutuplaşmak gerekiyor. Barış olunca bakıyorsun Aslan Yürekli Richard ile Selahaddin'in ilişkisini görüyorsun. Dolayısıyla işin doğasında var olan çatışma olduğu gibi zaman zaman iyi şeyler de söyleniyor, işin doğasını unutmamak gerekiyor. Koşullar değişince 11 Eylül sonrası olduğu gibi arşiv hemen ortaya çıkıyor. Sarkozy, Bush haçlı seferlerine çağırıyor. Bence oryantalizmi iki dönemde ele almak lazım. İlk dönemi halk imgesinde oluşuyor. Düşmanın imgesine göre değişiyor. Bir dönem Müslüman oluyor, Türk oluyor. İkinci dönem 18. Yüzyılın sonu ve 19. Yüzyılın başı aydınlanma ile birlikte daha laik bir hal alıyor. Dil çalışmaları bu sefer kültürel çalışmalara eviriliyor, finanse ediliyor. 13. Yüzyılda papalığın Viyana Konsülünde alınan kararlar var bu faaliyetlerin başlaması için ama fiiliyatta bir şey yok bizim bildiğimiz. Sömürgecilik döneminden sonra Said anlatıyor mesela. Napolyon'un Mısır'ı işgalinde oryantalistlerin çalışmalarından çok faydalanıyor.

Moderatör: Bin tane kadar bilim adamını yanında götürdüğünü, konuşmasını Arapça bismillah diyerek başladığını yazıyorlar.

Yücel Bulut: Bu anlamda oryantalizm iktisadi ve siyasi getirisi olan işlevlere bürünüyor. Mısır'ı araştıran enstitü kuruyor. Daha önemlisi bence İngilizlerin Hindistan'da yaptıkları, Bengal Asya Cemiyeti çok önemlidir, ayrıntısına girmeyeyim. Bu çalışmaların başlamasının sebebi Hindistan'ın artık sömürülemez bir seviyeye gelmesidir. O kadar vahşice sömürmüşler ki her şeyi Hindistan diye bir şey kalmamış. Hindistan'ı tekrar sömürmek için bu bilgiye ihtiyaçları var. Onun için dile ihtiyaçları var, eski metinleri tercüme ediyorlar. Dolayısıyla oryantalist bilgi burada da işlevsel oluyor. Bunlar diğer Avrupa ülkeleri için de bir örnek oluyor. Sonra ABD içinde bir örnek oluyor. Bu tür bilgiler sömürgelere işlevsel olarak katkı sağlıyor. Akademik bir merak, Hristiyanlıkla ilgili dini bir kaygı, düşmana karşı kitleleri harekete geçirecek söylemlerin ötesine geçiyor. Belli bir siyasetin üretilmesi için dil gibi belli kaynaklara ihtiyaç var bunların üretilmesine hizmet ediyor. Diğer ülkeler de bu ihtiyaçları hissedince Fransa'da ve başka ülkelerde de bunlar kuruluyor, artıyor. Sonra eldeki bilgiler değerlendirilecek, hepsi sömürgeci bu bilgileri kullanacaklar. Konferanslar tertip ediliyor. Modern bilimlerin kurumlaşmasında Bottomore'nin tanımlamasıyla söyleyeyim. Sosyoloji modern sanayi toplumunu inceleyen bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Kavramları da ona göre şekillenmiştir. Oryantalistlerin hepsini ajan veya başka bir şey olarak düşünmemeli ama kendi kültürleriyle yetiştikleri öyle şekillendikleri de unutulmamalı. Belli bir algıya, düşünceye sahip oldukları da unutulmamalı.

Moderatör: Bernard Lewis'in, İlber Ortaylı'nın, Cemil Meriç'in de haklı itirazları, yani Hammer'in Almancaya çevirilerini bugün bile haşşie ve şerh düşecek durumda bile değiller itirazı.

Yücel Bulut. İşte bu tür genellemeler oryantalizme karşı bir şey oluşturmak istiyorsan ona darbe de vuran bir şeydir. Türkiye'de 1960'ları düşünün. İslamcısı, milliyetçisi, liberali, solcusu hepsinin örtüştüğü noktalar vardı, illaki taban tabana zıt yaşantılar olacağı manasına gelmiyordu, paylaştıkları çok şey vardı. Marx'da sonuç itibarıyla kendi toplumundan bakıyordu. Elbet Lord Byron gibi, Lord Cromer gibi şeyler göremezsin ama yine de kendi kültürüyle, çıkarları açısından bakmaktadır.

Moderatör. Türk siyasetinde böyle bir şeyler görüyor musunuz. Otoriter modernleşme bağlamında. Modernleşme Osmanlı döneminde Genç Osman'la başladığı söylenebilir. 3. Selim ve 2. Mahmut ile devam eden süreç, İttihad ve Terakki... ama cumhuriyet ile birlikte cumhuriyet döneminde tam Batılı olmak var. Ziya Gökalp hars-medeniyet ayrımı yapar ya onların medeniyetini alalım, harsını değil gibi, yani o günden bu güne oluşan siyasetin fay hatları bağlamında, belki de bir “yaralı bilinç” (Shayenegan) gibi siz böyle bir şey görüyor musunuz? Siyasette bu çok kullanılıyor, siz tepeden bakıyorsunuz, “göbeğini kaşıyan adamlar” gibi yaklaşıyorsunuz...sürekli gündemde tutuluyor. Bu soru günümüze kadar uzanıyor.

Yücel Bulut: Yerli elitlerimizin kendi toplumuna oryantalist bakış açısıyla bakıp bakmadığını soruyorsunuz. Çin'i Japonya'yı Hindistan'ı bir yana koyuyorum. Napolyon'un Mısır'ı işgali bir tepki oluşturuyor, İslam toprağı işgal altına giriyor. Bu ayrı bir travmayı ortaya çıkarıyor. Karşıtını oluşturuyor, anti emperyalist, yerli uzantılarına tepki oluşuyor. Bunlar neden engellenemiyor. Mevcut siyasete karşı bir tepki oluşuyor. Osmanlı kendi kimliğinden önce kuşkuya düşmüyor. Yenileşme hareketleri başlıyor, kendi kimliğini tahkim etmeye çalışıyor. Batıyı model alan yeni bir kimlik oluşturulmaya çalışılıyor. Buna benzer şeyler bütün ülkelerde oluyor. İran, Hindistan, Mısır böyle değişimler başlıyor. Batıyı bir otorite olarak görüyorlar, onların söylediği yaptığı her şeyi uygulamaya çalışıyorlar. 19. Yüzyılın Osmanlı tarih kitaplarına bakarsanız Yunanla başlıyor Batıyla devam ediyor, yani cumhuriyetle başlayan bir şey değil. Bu ne demek Batılı oryantalistlerin ürettikleri şeyleri kabul ettiğin manasına gelir. İkincisi bu Batılılaşma süreci devlet katında sarayda başlayan devleti kurtarmaya organize etmeye çalışan bir süreç. 2. Mahmut sonrası politikalara bakarsan devlet merkezi yapısını Batı tarzında oluşturuyor. Teklik görülür. Bu anlamda Prens Sabahattin'in adem-i merkezîyetçiliği geriye gidiştir, yani Osmanlı'nın eski sistemine dönüş. Çünkü merkezîyetçi bir devlet oluşmuş. Batılılaşma toplumu kurtarmaya yönelik bir şey. Kavga böyle başlıyor, ayrışma oluşuyor. Toplumun ileri gelenleri şikayete başlar. Gavur padişah diye ifade edilir. Burada tedrici bir modernleşme, yavaş yavaş sürmektedir. Toplum rahatsız etmeden ama muhalefet ortaya çıkar. Yeni Osmanlılar, sonra daha radikal Jön Türkler. Bu cumhuriyetle birlikte biraz radikalleşir gibi olur. Cumhuriyette tartışılan her şey meşrutiyet döneminde zaten tartışılmış. Cumhuriyet bunu tepeden inme bir şekilde yapıyor. Fakat hala daha bir tedricilik var. 30'larda başlıyor, sonunda zirveye çıkıyor, dünya savaşıyla birlikte dağılıyor. Aydınlanmış birey ideali 30'ların sonunda doruğa çıkıyor. Köy enstitüleri, birinci neşriyat kongresi burada alınan kararlar doğrultusunda yayımlanan çevrilen eserler. Bu daha sonra Türk hümanizması adını alıyor. Cumhuriyetin ilk dönemleri Fransız Jakobenleri tarzı tepeden inmecî bir modernlik görülüyor, “Güneş dil teorisi”, “Türk tarih tezi”... Bu Avrupa'nın reform ve Rönesans dönemine benzer bir şey. Avrupa'yı yapan şey ne. Yunan, Roma klasikleri, biz de modern bir toplum olmak istiyorsak onlar gibi düşünen onlar gibi üreten insanlar oluşturmamız lazım. Köy enstitüleri, tercümele bu anlamda önemli. Dünya savaşı sonrası yeni bir dünya kuruluyor, sandık geliyor. Yakup Kadri'nin yaban romanı bu anlamda önemlidir. Ne verdin ki ne alacaksın. Sandık gelince kaybediyorsun yani. Sosyolojik kategorilerle bakarsan Osmanlı'dan bu güne kente karşı kır, moderne karşı geleneksel, sekülere karşı din tanımına göre. İktidarlar modernleşmeyi tercih ediyor. Şerif Mardin elitlerle halkın ilişkisine doktor halk ilişkisi der ya. Doktor reçeteyi yazar, bunu alacaksın der. Bu ilaçları şöyle alacaksın, gerisine bakmaz. Hasta bunu kullanmak ister mi, veya başka bir şey, buna bakmıyor.

45 sonrası bu durum biraz yumuşamakla birlikte ABD merkezli modernleşme kuramları ortaya çıkıyor. Eski kavramlar karalandığı için bunu yenilerle değiştiriyor. Oryantalist çalışmalar Dış işleri bakanlığının ihtiyaçlarına göre değişiyor. Bir çok yerde kurtarıcı olarak görülüyor. Türk sosyal bilimleri bu açıdan ilginçtir. Şerif Mardin 1950'lerde temel çalışmalarını yapıyor ama Türkiye'de barınmıyor. Amerika'ya gidiyor, tekrar hatırlanması 1980'lerden sonra. Rahatsızlık duyulmasının sebebi onun modernleşme karşıtı olması değil, diyor ki bu yöntemlerle toplumları değiştiremezsiniz. Toplumları tanımanız gerekiyor. Bu iş yasalarla hukuki düzenlemelerle yaptım oldu ile olmaz. Türkiye'deki dindarlaşmayı baskının neticesi diye değerlendiriyor, hatta birkaç yıl önce AKP Kemalizmin bir başarısı olarak değerlendiriyor, yeni Osmanlılığın maksadı da bu zaten. Eskiye olduğu gibi kabullenmiyorlar ama yeniyi de kabul etmiyorlar. Bu Havass-avam karşıtlığı biçiminde görülürse bu her zaman var. Türkiye'de çok önyargı var bu sadece solda değil, dincilerde de, Türkler Abdülhamit olmasaydı ortaya çıkamazlardı.

Moderatör: Modernleşmenin en yoğun olduğu dönem.

Yücel Bulut: Tabi, 2. Mahmut, 2. Abdülhamit, Mustafa Kemal. Köprünün ayakları gibi düşünmek lazım, işin gerçeği budur. Bu siyasal karşıtlık, kültürel, ideolojik karşıtlık varmış gibi yansıyor. Ulu hakan mı, kızıl sultan mı? Bu anlamda tepeden bakış Süleyman Demirel'de de var, Mustafa Kemal'de de, İsmet İnönü'de de. Belki aralarında biraz fark vardır. İslamcılarda Batıcılık yok mu, hepsinde var. Ama belirli eleştiriler var bu da ihmal edilemez. Tarih vakfi yayınlarından çıkan bir kitap var, sempozyumun kitabıydı bu, daha sonra kitap olarak çıktı. "Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik" adında. Refah Partisinin seçim başarısının ardından gelmişti bu kitap. Buradan çıkan iki sonuç vardı benim algıladığım. Bir, Modern bir toplum olma idealinden vazgeçmeli miyiz? Hayır vazgeçmemeliyiz. Peki neden, çünkü bu güne kadar belli bir tarzda modernleşme vardı, sen ne koymuştun adını?

Moderatör: Otoriter modernleşme

Yücel Bulut: Evet vaz geçilen bu otoriter modernleşme, bu modernliğe ulaşılrken izlenilen yöntem, dolayısıyla biz bu modernleşmeden vazgeçmemeliyiz. Benim gördüğüm 1945 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla birlikte siyaset aracılığıyla tepeden inmece bir şekilde dönüştürülen bir toplum yerine piyasa şartlarıyla değiştirilen bir toplum. 80 sonrası ise hızlanın 2000'lerle birlikte zirve yapan bir dönüşüm. Osmanlı ile başlayan tedrici modernleşme cumhuriyetle birlikte hızlanıyor, müdahalelerle yürütülmeye çalışılıyor. 45 sonrası ise birazcık yumuşatılıyor, aşağıdan yukarıya doğru, yukarı da ihmal edilmeksizin süreç devam ediyor. 80 sonrası bu hegemonik yapılar değişiyor. Yayın dünyasını takip ediyorsanız eğer 80 sonrası hep cemaatçi yapıları eleştiren bireyi öne çıkaran yayınlar yoğunlaştı. Tüm metinler 80 sonrası ortaya çıktı. Buralarda oryantalist etkiyi ararsanız bu olmaz. Levi Strauss'un bir sözü vardı. Toplumda herkes kel olsaydı kel kavramına ihtiyaç duyulmazdı diye. Güncelleştirirsek AKP kendi toplumuna hatta kendi tabanına bile yabancılaşmaya başladı. Sen bu işi bilmezsin biz senin için en iyisini biliriz. Farklı bakmak lazım oryantalizme de. Öteki türlü Hilmi Yavuz'un Orhan Pamuk'a yaptığı eleştirilere benzer, vur abalıya misali. Bunda haklılık payı yok mu? Var tabi, ama böyle düşünmeyen adam yok ki. Hilmi Ziya'dan bir sürü örnek gösterebilirim. Said'in Lord Cromer için yazdığının aynısı satır satır Hilmi Ziya'da var. Milli Tarih

ve Milli Şuur kitabında var. Yani bunu tek parti dönemi gibi değerlendirmek çok büyük hatalara yol açar. Sağlıklı bir sonuç çıkmaz. Ancak seçim propagandası ve kavga için bir gerekçe.

Görüşmenin yapıldığı ortam hakkındaki görüş ve gözlemler:

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Yücel Bulut'un odasında gerçekleşen görüşme öğrencilerin bütünleme sınavları olması nedeniyle biraz gürültülü bir ortamda gerçekleşti. Zaman zaman içeri girip sorular soran öğrenciler tarafından görüşme kısa kesilmelerle devam etti.

Görüşmenin güven verici olup olmadığı ve değilse nedenleri hakkında bilgi:

Görüşme güven verici, akıcı bir şekilde devam etti.

FORM 2
DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME – SENARYO HAZIRLAMA FORMU

DG Kodu: (5)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: Merdan Yanardağ

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Görüşmenin tarihi: Görüşmenin saati ve süresi: 15.06.2015 20.00/20.30 (30dakika)

Görüşmenin yapıldığı yer: Maltepe

Senaryonun kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Senaryo hazırlama tarihi: 16.06.2015

Senaryo hazırlama saati ve süresi: 01.00/03.00 (2saat)

Görüşmenin teybe kaydedilmesini uygun bulmuş mu? 1. Uygun

Kişisel özellikler:

- **Cinsiyeti:** Erkek
- **Yaşı:** 55
- **En son bitirdiği okul:** : İ.İ.T.İ.A Siyasal Bilgiler Fakültesi
- **Medeni durumu:** Evli
- (Varsa) **çocukları hakkında bilgi:**

	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk
Adı	Vermek istemedi			
Cinsiyet	Vermek istemedi			
Yaş	Vermek istemedi			
Medeni durumu	Vermek istemedi			

SENARYO:

Moderatör: Merdan bey, sizce oryantalizm nedir, nasıl deneyimliyorsunuz, sizin açınızdan görüngüleri , Türk siyasi hayatındaki yeri nedir?

Merdan Yanardağ: Oryantalizmin akademik bir tarifini yapmaktan çok ben nasıl değerlendiriyorum. Türkiye’de hem siyasal yaşamda, hem toplumsal ortamda bunu nasıl gözlemliyoruz ve değerlendiriyoruz ona kısaca bakarak konuyu açmaya çalışayım. Oryantalizm esas olarak Batılı “beyaz adam” ın ideolojisi olarak değerlendirilebilir benim durduğum yerden. Beyaz adamın tarih siyaset anlayışı içinde değerlendirilebilir ve sömürgeciliğin süreçleri ile birlikte ele alınmasında yarar var. Oryantalizm Avrupa merkezli bir uygarlık anlayışına dayanır. Euro-centric bir uygarlık anlayışıdır bu. Dolayısıyla uygarlığın zirvesini Avrupa temsil ettiğine göre, Doğu ya da dünyanın başka bölgeleri, uygarlığın zirvesine ulaşmış Batının yanında daha ikinci, önemsiz ve onların Batının kendilerine uygarlık medeniyet götüreceği toplumlar ve coğrafyalar olarak tanımlanır. Açıkçası sömürgecilik gerekçesidir. Yani oryantalizmin popüler anlamı egzotizm, Doğuculuk, masal dünyası bunlar çoğaltılabilir, hani edebiyat ve günlük popüler kültürün alanına girer bu mesele. Birkaç örnek vermek gerekirse, mesela Batılı beyaz adam bir toplumun uluslaşması ve kendi ulusal devletini kurabilmesi için tarihin güçlü bir uygarlık tarihine, kültür tarihine, güçlü bir ekonomik tarihe sahip olması gerektiğini düşünür. O yüzden yeni uluslaşan bütün milletler kendi ulusal devletlerini kuran bütün devletler hep kendi tarihlerini abartarak yeni bir tarih yazarlar Bu Türkiye için de geçerlidir. Bu oryantalist bakışın Avrupa dışında aydınları dünyasına halklar dünyasına somut olarak yansımalarının bir örneğidir diye değerlendiriyorum. Şunu anlatmak istiyorum. Örneğin eğer güçlü bir tarihe sahip değilseniz mesela yazılı edebiyatınız yok ise, örneğin tekerleği bulmamışsanız ulus olma, kendi ulusal devletinizi kurma hakkınız yok gibidir. Batılı beyaz adam bu anlayışla sömürür ülkeleri, yine bu anlayışla Latin Amerika’yı, Çin’i, Hindistan’ı sömürdü. Osmanlı hiçbir zaman tam sömürge olmadı ama yarı sömürge denebilecek bir coğrafyadır Mısır, Osmanlı . Birinci dünya savaşının çıkış sebebidir Osmanlı ama 250 milyon metre karelik Osmanlı topraklarına bakışı da budur. Bu bakış aşağılayıcı bir durum olduğu için Batının dışında kalan dünyada bir komplekse -aydınlar, entelektüeller dünyasında -bir aşağılık kompleksine neden olur ve bütün milletler bu yüzden kendi tarihlerinde tekerleği bulurlar. Kurgulanmış bir tarih oluştururlar. Bizde “Güneş dil teorisi”, “Türk tarih tezi” gibi uygarlığın Orta Asya’dan dünyaya yayıldığı gibi. Bir takım doğru öğeler olmakla birlikte bugün bunları savunmak komiktir, ama, bu yüzyılın başında ulusal devletini inşa eden Türkler açısından bakıldığında bu normaldir. Ben çalıştığım bir gazetede Hatay etnografya müzesiydi herhalde –yanlış hatırlamıyorsam- müdürlüğünden emekli bir kişinin tekerleği Mezopotamya’da Kürtler buldu diye yazdığı bir yazıyı getirdiğine şahit oldum. Çünkü şöyle bir mantığa dayanıyor, yükselen bir Kürt hareketi var, kendilerini

Moderatör: Medler’e mi bağlıyor?

Merdan Yanardağ: Evet, ulus devletini kurmak istiyorlarsa tarihin, güçlü bir uygarlığın olması lazım. Oysa Kürtlerin çok görkemli bir tarihi yok, yazılı bir kültürleri de yok. Sözel kültürleri var. Ama bu bir kusur değil, birçok Afrika ülkesi,, kavimi için de bu geçerlidir. Yani Türklerin ilk yazılı anıtı 740 yılında

Gobi çölünde bulunan Orhun yazıtlarıdır. Oysa ondan 400 yıl önce bizim sonra gelip fethettiğimiz İstanbul surları 312 yılında yapılmıştır.

Moderatör: Zaten Türklere ilişkin ilk kaynaklar Çin kaynaklarıdır. Tü-küe, Mei Tei (Metete)

Merdan Yanardağ: Yani yeryüzüne ilk yazılı taşın MS. 740 yılında dikmiş bir milletin kendi ulus devleti hakkının olmadığını düşünmek hem bilim hem mantık dışıdır. Aptalca bir yaklaşım diye düşünüyorum. Bizim gibi ülkelerde yani somut ifade edersek bizim gibi ülkelerde esas yarattığı şey bir aşağılık kompleksi, bir geri kalmışlık duygusudur ve aşılamaz bir geri kalmışlık duygusudur, esas olarak yapılması gereken şey onlara benzemek, onları taklit etmek, onların bütün kültürel ölçüleri içinde hareket etmek, siyasal ölçüleri içinde onlara tabi olmaktır. Oryantalizm bir sömürgecilik ilişkisidir.

Moderatör: Peki Merdan hocam Türk siyasi hayatında böyle bir otoriter modernleşme, ya da daha popüler göbeğini kaşıyan adamlar söylemi ekseninde partiler arasında da polemikler yürüyor. Siz insanları küçümsüyorsunuz diye. Cumhuriyet modernleşmesini bu anlamda otoriter modernleşme olarak değerlendirenler var. Bu da oryantalizmin bir çeşididir diye, siz bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz? Kendi halkına tepeden bakıyorsunuz gibi.

Merdan Yanardağ: Şimdi şöyle bakmak lazım. Dünyanın birkaç büyük uygarlık havzası vardır. Çin büyük bir uygarlık havzasıdır ve bütün bulunduğu coğrafyanın çehresini etkilemiştir. Alfabetiyle edebiyatıyla, mitolojisiyle...

Moderatör: Tıbbıyla

Merdan Yanardağ: Tabi tıbbıyla. Çin nüfusunun bu kadar büyük olmasının sebebi Çin tıbbının –Euro centric bakışa göre o yardımcı, tamamlayıcı tıp oluyor, yani kimin tamamlayıcı olduğu tartışmalıdır- Çin tıbbının çok gelişmiş olduğu dönemde Avrupa koleradan kırılıyordu. Sağlık sistemi o kadar gelişkindir ki Çin kitlesel ölümlere şahit olmadığı için büyük bir nüfus birikmiştir. Hindistan yine öyledir. Mesela Hintlileri Batılılar kirli, pis bulurlar. Hayır böyle bir şey düşünülebilir mi? Temizlik anlayışı farklı. Ganj nehrinde yıkandığı zaman o kirlendiğini düşünmüyor. Arındığını düşünüyor, ruhunun arındığını düşünüyor. Yani uygarlığı sadece bıçağın sağda, çatalın solda olduğu bir masa düzeni olarak görmek gibi bir aptallık olamaz, Bir buçuk milyon insan çubukla yiyor yemeğini. Yani niye çubuk değil de çatal ve bıçak. Dolayısıyla biz Avrupa parametreleriyle baktığımızda uygarlığı tarif edemeyiz, Hindistan, Orta Doğu, Mezopotamya Anadolu'yu da içine alacak şekilde Ön Asya başka bir uygarlık havzasında, merkezindedir. Dillerin ve bugün dünyayı etkileyen dinlerin çıktığı insanlığın ilk yazılı metinlerinin olduğu edebiyatın ilk kez şekillendiği, yazılı kültürün şekillendiği bir havzadır ve önemlidir. Bugün kullandığımız bir çok kavramın kaynağıdır, merkezidir. Yani neden Avrupa? Dolayısıyla Avrupa'yı ihmal etmek, reddetmek, küçümsemek başka bir savrulma demektir, hiç buna da düşmeden yani Doğuculuk yapmadan şöyle değerlendirebiliriz. Avrupa modern çağın, kapitalizmin zirvesini temsil etmektedir. Bu doğru ve insanlığın ortak kültürünün bir ürünüdür. Sadece Batılıların, Avrupalıların, ben Türkiye'de merkezi tepeden inmeciliğin, oryantalizmle bir bağlantısının olmadığını düşünüyorum. Bunun sosyolojik bir yasa, tarihin bir işleyiş yasının bir gereği olduğunu düşünüyorum. Bunun başka bir çaresi yoktur çünkü. Toplumlar bazen uzun, sancılı bir evrim süreciyle gelişirler, bazen kesintili de olsa sert, ama büyük sıçrayışlarla bir yaratıcı yıkıcılıkla, ileriye doğru atılırlar. O yüzden bazı toplumlar, başka bazı toplumların yüzlerce yılda aştığı yolu çok kısa sürelerle aşmaya çalışırlar. Birincisi bu, ikincisi ise, Batı'da modernleşmenin tepeden inme, merkezietçi, despotik olmadığını kim söylüyor? Böyle bir şey yok. Fransız devrimi son derece yıkıcıdır. İngiliz demokrasininin ve parlamenter

rejiminin, İngiliz demokrasinin temellerinin atıldığı Cromwell'in 1648 devriminde Cromwell Lordlar kamarasını bastığı zaman –bir ahır kapattım dediği zaman- kralı tahttan indirip hatta idam ettiği zaman çok mu evrimci, çok mu uzlaşmacı, çok mu despotik, radikal olmayan bir yöntem uyguluyordu. Değil. Daha sonra iktidara gelen kral Cromwell'in cesedini mezarından çıkarıp, ağaca, bir tepeye çıkarıp çarmıha asıp aylarca bekletecek kadar büyük bir kin duymuştur. Yok böyle bir şey. Fransa'da binlerce kilise yıkılıp, on binlerce rahibe neler oldu. Dolayısıyla ben çok post modern bir söylem olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla o büyük bir palavra bir yalan. Yani Japon modernleşmesinin yerel kültürle çok uyumlu onunla uzlaşarak içselleştirerek gerçekleştirildiği ileri sürülür, yok böyle bir şey. Çok katıdır, çok serttir o modernleşme.

Moderatör: Türk muhafazakarları, özellikle bir zamanlar Aydınlar ocağı sürekli örnek gösterirdi Japon modernleşmesini.

Merdan Yanardağ: Kesinlikle doğru değil, yok öyle bir şey. Tam tersine feodalite çok sert yöntemlerle tasfiye edilir. Feodalitenin o kadar sert yöntemlerle tasfiye edilmesiyle doğacak tepkileri yumuşatan imparatordur. İmparatorun bir kült, yarı tanrı haline getirilmesinin sebebi aslında onun iradesiyle bunun gerçekleştirilmesidir. Japon imparatorunun, Japon kapitalizmiyle çeliştiğini çatıştığını gördük mü biz? Hayır. Dolayısıyla bu bir efsane ben buna katılmıyorum. Her devrim tepeden inme gerçekleşir. Referandumla gerçekleşen dünyada hiçbir devrim, modernleşme projesi yoktur. Eski sınıflar bir önceki çağın kültürü ve örgütleri kayıtsız şartsız direnirler, işin doğasında bu vardır. Bu bir sosyoloji, tarih yasasıdır. Direnirler ve çatışırlar. Muhafazakarlar Türkiye'de muhafazakarlık da son derece saçma bir şekilde aynı anlamda değerlendiriliyor. Mahafazakarlık değişime karşı direnme değildir. Değişimin daha yavaş eski kurumların da işleyerek değişmesini sağlar. Değişim karşısında –kaçınılmaz olan modernleşme karşısında- bir önceki bazı kurumların korunarak bu değişimi daha yavaş daha uzun yıllara yayılarak oluşmasını savunurlar. Geç modernleşen ülkelerin böyle bir şans yoktur. Geç modernleşen ülkeler için bu kaçınılmazdır. Tepeden inme diye suçladıkları şey devrimciliktir. Aslında devrimcilik fikrine bir saldırdır bu. Otoriter modernleşme yani tepeden inme, devlet aygıtına dayalı yukarıdan aşağı, zor aygıtlarına dayalı, gerçekleştirilen modernleşme. Dünyanın bir yerinde gösterebilir referandumla modernleşmenin olduğunu biz de buna inanalım. Böyle olmaz bu. Yani Abdülhamit ilk modern mektepleri kurduğu zaman referanduma sunmadı. Sarayın iradesi ve fermanla gerçekleşti bütün bunlar. Dolayısıyla ben bunun oryantallizmle bir ilişkisinin olmadığını geç kalan burjuva devrimlerinin tarihsel işleyiş yasaının gereği olduğunu ve başka türlü bir modernleşmenin gerçekleşemeyeceğini düşünüyorum. Türk modernleşmesi Japon modernleşmesi gibi yerel özellikler taşımaktadır. Tüm modernleşme süreçleri böyledir. Japonlar için Japonlar kendi yerel kültürleriyle anlaşarak diye abartarak söyledikleri şey Türkiye için fazlasıyla geçerlidir. Bir çok kurumu içine alarak gerçekleştirirler. Bunun kapitalistleşme ve uluslaşma süreçleriyle ilgili bir değerlendirme olmasını daha doğru buluyorum.

Moderatör: Son bir soru bu biraz şahsi. Yurt dışına çıktıysanız veya buraya gelen Batılı turistlerde bu oryantallist bakışı gördünüz mü?

Merdan Yanardağ: Elbette tabi. Şöyle bir bakış var. Kendilerinin dünyanın en ileri en uygar, gelişmiş toplumları olduğunu, bizim gibi ülkeler değil sadece dünyanın geride kalan ülkelerinin uygarlaşmadığını kendilerinin bunlara uygarlık götürme görevinde olduğunu iddia ederler. Yani o yüzden bir misyonerlik kurumunun oluştuğu –bu feodal döneme özgü değildir- esas olarak kapitalist döneme özgü bir kurumdur. Yani keşiflerle birlikte başlar. Her zaman keşiflik ve misyonerlik vardır ama bunun sistematik ve örgütlü bir şekilde devletler tarafından –kapitalist iktidarlar, burjuvalar tarafından- teşvik edildiği zaman modernleşme dönemidir. Yani merkantilist dönemin sömürgeciliği olan kolonyalist hem de yeni

sömürgecilik biçimlerinde de bunu görürüz. Batıda ve başka yerlerde de buraya gelen insanlarda görüyorsunuz zaten. Kendileri başka bir dünyada başka bir gezegende yaşıyorlar ve siz onların yardım edeceği, bıçağı kullanmayı öğreteceği insanlar olarak görüyorlar sizi. Dolayısıyla sizin onların dünyasına ait edebiyatını kültürünü, felsefesini biliyor olmanız karşısında –üstelik de daha iyi bilmeniz karşısında- çok şaşırıyorlar ve bazen paniğe kapılıyorlar. Ben böyle örnekler gördüm. Somut bir örnek vereyim. Ben Almanya'ya bir konferans için gitmiştim ve bu konferans Türkiye'de siyasal İslam'ın gelişimi üzerineydi. Bir yarı hükümet konferansıydı, ben gidince öğrendim. Türk-Alman akademisyenler birliğinin bir konferansıydı. Almanca bir konferanstı. Kimlerin katıldığını ben daha sonradan öğrendim . Otuz üçe yakın milletvekili katılmış. Altı eyaletin eğitim bakanı gelmiş, üç eyaletin polis bakanı dedikleri, iç işleri bakanı Amerika'nın Stutgard konsolosu ve yardımcısı akademisyenler ve gazeteciler. Çok yüksek bir katılım olmuştu. Tam da Ergenekon soruşturmalarının başlangıcında ve Fettullah Gülen hareketinin çok gündemde olduğu bir dönemdi. Zaten konferanstan döndükten sonra bana yurtdışı yasağı koydular. Orada bir soru üzerine –Türkiye'de dini özgürlükler sorusu üzerine- Türkiye'yi anlamadıklarını fark ettim. Siyasal İslam'ın konumunu Türkiye'de İslam'ın kendi Ortaçağını aşamadığını uzayan bir Ortaçağ içinde İslam dünyasının hala daha devinmeye devam ettiğini, asıl sorunun bu olduğunu kendi Ortaçağını aşan tek devletin Türkiye Cumhuriyeti olduğunu çok kavramadıklarını gördüğün için onlara bir soru sordum. Almanya'da kilisenin iktidar talebi var mı? Luther kilisenin kapısına o bildiri astıktan sonra o iş bitti. Şu anda kilisenin bir iktidar talebi var mı? Tabi kontrol aracı olarak kullanılabilir yeniden o başka bir şey. Ama kilisenin bir iktidar talebi var mı? Ben yöneteceğim diye. Ben Türkiye'de caminin var, sorun bu dedim. Buna çok şaşırıyorlar, böyle bir bakışa. Laiklik artık sizin sorunuz olmaktan çıktı çünkü siz gericileştiniz. Sizin terk ettiğiniz ilkeleri ve değerleri biz taşıyoruz, biz savunuyoruz, çünkü bu insanlığını ortak değeridir. Fransız devriminin yarattığı değerler sadece Fransa'ya Avrupa'ya ait değildir. Evrenseldir. Mesela 1908 Hürriyet devrimi –biliyorsun Fransız devrimi özgürlük, eşitlik, kardeşlik yanına bir de adaleti ekler- bunu Batıda veya Türkiye'de gözlemlemek mümkün. Sohbet içinde bile bunu hissetmek mümkün, o yüzden bütün Batılı sinema şirketleri İstanbul'da film çekeceklerse Topkapı sarayı, Mısır çarşısı ya da kapalı çarşıda çekerler. Çünkü modern kent Batıya özgü bir şeydir. Bu nedenle demokrasi de Batıya özgü bir şeydir onlara göre. O yüzden Cumhuriyetin kurduğu bir rejimi ılımlı İslam devletine mahkum etmeye çalıştılar. Oryantalist bakış burada çok açık. Yani özgürlük, parlamenter sistem, demokrasi ve laiklik oryantalist bakışa göre Batıya özgüdür. Bir İslam ülkesinde bunlar olamaz. O bütünün fitratında, tarihinde böyle bir şey olamaz. Dolayısıyla Türkiye yani onlar gibi bu çemberi kırıp modernleşme, aydınlanmaya geçse bu paradigma çökecek.

Moderatör: Burada modernleşme ve bağımlılık kuramlarına vurgu yapıyorsunuz değil mi?

Merdan Yanardağ: Aynen öyle. Bu çökecek, bu paradigma çökecek. Çok uzun yıllar, dünyada kurdukları ideolojik, kültürel, entelektüel, siyasi hegemonya kırılmış, parçalanmış olacak. Türkiye bunu parçalayan –Türkiye Cumhuriyeti- örneklerden biriydi. Bu nedenle Türkiye'yi yeniden Orta Doğuya, İslam dünyasına, ılımlı İslam dedikleri hibrit bir rejime doğru sürüklüyorlar. Bu da oryantalist bakışın aktüel yorumu olarak değerlendirilebilir.

Görüşmenin yapıldığı ortam hakkındaki görüş ve gözlemler:

Maltepe Üniversitesi kampüsünde Özsüt kafede gerçekleşen görüşme bizden başka kimsenin olmadığı sakin bir ortamda gerçekleşmiştir.

Görüşmenin güven verici olup olmadığı ve değilse nedenleri hakkında bilgi:

Görüşme güven verici olmuştur.

EK 2.FORM 3

FORM 3
DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME VERİ ANALİZİ FORMU

DG Kodu: (1)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: Demir Küçükaydın

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Görüşmenin tarihi: Görüşmenin saati ve süresi: 22.04.2015 16.00-16.50 (50 dakika)

Görüşmenin yapıldığı yer: Kadıköy/Akdeniz Kafe

Senaryonun kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Senaryo hazırlama tarihi: 24.04.2015

Senaryo hazırlama saati ve süresi: 20.00.23.00 (3 saat)

Veri analizinin kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Veri analizi tarihi 26.04.2015

Veri analizinin saati ve süresi: 20.00/23.00 3 saat

Görüşmenin teybe kaydedilmesini uygun bulmuşlar mı? 1. Uygun

Kişisel özellikler:

- **Cinsiyeti:** Erkek
- **Yaşı:** 65
- **En son bitirdiği okul:** : Karşıyaka erkek lisesi, İzmir
- **Medeni durumu:** Dul
- (Varsa) **çocukları hakkında bilgi:**

	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk
Adı	Vermek istemedi			
Cinsiyet	Kız			
Yaş	24			
Medeni durumu	Vermek istemedi			

VERİ ANALİZİ

Katılımcı oryantalizm kavramının çok kullanılmasından dolayı değişime uğradığını, bu yüzden ciddi analiz gerektiğini düşünmektedir. Çalışma alanının dışında da Almanya ve Fransa'da bulunduğu için öznel deneyimlerini de aktarmış bu anlamda, kendisiyle konuşan yabancıların ilk başta normal davrandıklarını ancak Türk olduğunu söylediğinde ise durumun hayli değiştiğini belirtmektedir.

Katılımcı önyargılar nedeniyle ayrımcılığın bir yere kadar kabul edilebileceğini bunun normallik taşıdığını ancak bu ayrımcılığın devletler nezdinde politik olarak ortaya çıkınca sorunlar oluşturduğunu ifade etmiştir:

"Diyelim Almanlarla aynı evde yaşıyorsunuz. Bulaşığı deterjanla yıkadıktan sonra suyla durulamadan bir bezle siler ve koyar. Bizim Türklerin kabul edebileceği bir şey değil, yani o deterjanın illaki yıkanması gerekir. Aksi takdirde bezle kurulamak anlamsızdır, bez mikrop dolu olabilir. Aynı evde yaşıyorsanız bu çok ciddi sorunlara yol açar. Her gün kavga çıkar, ama bu sorunlar politik sorunlar değil. Bunlar insanların binlerce yıldır oluşmuş tarihsel kültürle oluşmuş, özel tarihsel kodlardır, davranışlardır. Ama bir hükümet çıkar da "bulaşığı deterjanla yıkayanların oy hakkı vardır, öbürkülerin yoktur" gibi. O andan itibaren bu siyasi bir sorun olur."

Katılımcı yine şahsi izlenimleriyle İngiliz ve Fransızların sömürge kültürlerinden gelmeleri nedeniyle çok ince bir ırkçılık yaptıklarını, Almanların ırkçılıklarının kaba olmasına rağmen bir şekilde anlaşabileceklerini ifade etmiştir.

Katılımcı oryantalist bilginin sömürme ilişkisiyle kurulan bağa dikkat çekmiştir:

"Batı gelişmiş, oryantalizmin ortaya çıkışına baktığımızda 1800'ler. Ekonomik ilişkiler güçlenmiş, daha büyük bir emek üretkenliğine ulaşmış, kapitalizm gelişmiş dünyaya tıkr tıkr egemen olmaya başlamış. Egemen olduğu ülkeler hakkında egemenliğine sürdürmek için bilgiler elde etmeye çalışmış, bu esnada gördüklerini o üstünlük duygusuyla bilgileriyle oryantalizmi ortaya çıkarmış."

Katılımcı Doğu ile Batı arasındaki ilişkiyi üretim sistemleriyle bağlantılandırmaktadır. Coğrafi olarak Doğu'da yer almak sosyolojik olarak Doğu olmak demek değildir.

"Sorun sosyolojik olarak Batılı olmaksızın Batıda var. Sosyolojik olarak Doğulu olmaksızın pre kapitalist uygarlık demek. Doğu ile Batı arasındaki ilişki kapitalizmle pre kapitalizm arasındaki ilişki sorunudur."

Katılımcı Türk sosyalistlerinin de Kürtlere karşı bir çeşit oryantalizm yaptıklarının altını çizmiştir:

"Mesela "Kürtlere emeğin dilini öğreteceğiz.", "Kürtler etnik siyaset yapıyor" bu ırkçılık. Nasıl ırkçılık, şöyle: Mesela Kürtler hiçbir zaman feminist olamaz, sosyalist olamaz hep Kürt olur. Türklerde hiçbir zaman Türk olamaz, ya feministtir, ya sosyalisttir, ya liberaldir. Türkler onlara hiçbir zaman Kürt demiyor, Kürt feminist diyor en fazla. Üstünlük illaki öyle değildir, böyle de yansır."

Katılımcı İstanbul'da bir toplantıya gelen İmparatorluk kitabının yazarlarından Michael Hardt ile yaşadığı olayı şöyle aktarmıştır:

"En azından daire biçimi oturduk. Burada derin ırkçılığı kimse görmedi. Oryantalizm ya da ırkçılık tek taraflı çalışmaz, karşı taraf da suçludur –kadın hareketinin de dediği gibi- şimdi o deneylerin anlatılmasını bekliyor. Biz ona deneyleri anlatacağız, o kendini teorik sentez yapan konumuna sokuyor. Halbuki şöyle demesi gerekir. Burada eşit düzeyde bir ilişki "Gezi şöyle fenomenler ortaya çıkardı, bunları açıklayacak benim şöyle sözlerim var, sizin sözleriniz nelerdir?" bu eşit düzeyde bir tartışmadır. Ama o kendisini genelleme yapmaya layık duruma koyuyor bunu reddettiğinden andan itibaren o sana düşman olur."

FORM 3
DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME VERİ ANALİZİ FORMU

DG Kodu: (2)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: Mustafa Armağan

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Görüşmenin tarihi: Görüşmenin saati ve süresi: 20.05.2015, (40 dakika)

Görüşmenin yapıldığı yer: Bayrampaşa/Yeni Şafak gazetesi

Senaryonun kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Senaryo hazırlama tarihi: 20.05.2015

Senaryo hazırlama saati ve süresi: : 19.00/22.00 3 saat

Veri analizinin kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Veri analizi tarihi 22.05.2015

Veri analizinin saati ve süresi: 19.00/21.00

Görüşmenin teybe kaydedilmesini uygun bulmuşlar mı? 1. Uygun

Kişisel özellikler:

- **Cinsiyeti:** Erkek
- **Yaşı:** 56
- **En son bitirdiği okul:** : : İ.Ü. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı
- **Medeni durumu:** Evli
- (Varsa) **çocukları hakkında bilgi:**

	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk
Adı	Vermek istemedi			
Cinsiyet	Vermek istemedi			
Yaş	Vermek istemedi			
Medeni durumu	Vermek istemedi			

VERİ ANALİZİ

Katılımcı oryantalizmle ilk kez Said'in kitabının 1978'de çevrilmesiyle karşılaştığını, sonra Cemil Meriç ile takip ettiğini belirtmiştir. Oryantalizmi çarpıcı bir şekilde tarif etmekte, araştırmalarına başlama gerekçesini de açıklamaktadır:

"Bizim adımıza konuşmak isteyen bir üvey baba oryantalizm. Geliyor bu evin babasını susturuyor ve onun yerine o konuşuyor. Dolayısıyla benim gerçek babayı konuşurmadaki hareketimin de bununla bir bağlantısı oldu. Yeter artık ben kendi babamı dinleyeyim diye."

Katılımcı tarih çalışmalarına bu saiklerle başladığını belirtmiş, gerçekte Osmanlı'nın ne dediğini incelemeye başladığını vurgulamıştır. Gayatri Spivak'ın ***Can the subaltern speak*** yani kendisini konuşabilir mi? Yaklaşımını denemeye çalıştığını, bu bağlamda Bursa üzerine çalışmasına başladığını söylemiştir:

"Şimdi dolayısıyla bu anlayış Osmanlı tarihi okumalarımnda çok önemli bir ipucu oldu. Bursa tarihi işte Bursa özelinde bir kitap yazdım. "Osmanlı'yı kuran şehir Bursa" diye. O kitabımda da bunu mesela modern dönemde yani 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında oluşturulmuş bulunan ve hala devam eden bir Bursa paradigması. Bu aslında oryantalist bir paradigma. Yani Osmanlı'nın nostaljik bir şekilde hatırlanması, işte böyle tüllere bürünmüş bir tarih bilmem gerçeklikten soyutlanmış kurmaca bir Bursa algısı oluşturuluyor gibi. Tanpınar' da mesela buna hizmet ediyor kısmen, mesela "Bursa'da zaman" şiiriyle. Oryantalist etkileri görebiliyoruz Tanpınar'da da. Ben mesela buna karşı yaşayan ve üreten gerçekçi bir Bursa resminin müdafasını yapmaya çalıştım orada. Lami Çelebi'nin kendi gözüyle Bursa'yı anlattığı kitabını öne çıkarttım. Onların kendilerini konuşmasına izin verdim"

Katılımcı Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi aydınlarında da tersine bir oryantalizm olduğunu ifade etmiştir:

"Osmanlı'nın medeniyet olarak devlet olarak aşağılandığı, ama buna karşılık Batıdaki bütün eleştirilecek noktaların geriye itilip yüceltilecek noktaların öne çıkartılması şeklinde bir tersine oryantalizm de bizde geliştiğini fark ettim. Yani şimdi burada Homi Bhabba'nın, Robert Young'un, Edward Said'in yaklaşımı üzerine geliştirdiği eleştirilerde şöyle bir şey var. Said ısrarla şunu söylüyor. Batılılar ürettiler ve bunu tek yönlü olarak dayattılar. Halbuki bu yeni oryantalizm eleştirilerinde bu etkinin içerdeki işbirlikçileri daha fazla önemseniyor. Yani bunlar dışarıdan empoze edilseydi bu kadar etkilemezdi. Onlar adına hatta onlardan daha fahişkar bir şekilde bu davayı savunan yerli işbirlikçiler var. Dolayısıyla bu ilişkinin çift yönlü olduğunu ortaya koydum."

Katılımcı yakın zamanlarda da iddia edilen ***Osmanlı üçgenin iç açılarının toplamını bilmiyordu*** iddiasını tarihsel verilerle değerlendirmekte, bu anlamda da tersine oryantalizmin görüngülerini tespit etmektedir.

Katılımcı Cumhuriyetin oluşturduğu aura nedeniyle oryantalizmden kurtulmanın mümkün olmadığını belirtmiş, bu anlamda daha önceden var olan Türk isimli bir hastanenin güven sıkıntısı nedeniyle ismini değiştirdiğini, şimdi yeni yabancı ismiyle daha çok hastanın geldiğini öğrendiğini belirtmiş ve oryantalizmin karşılığı olduğunu vurgulamıştır.

Katılımcı siyasi saiklerle tarihe saygının olmadığını oysa İngiltere ve özellikle -Petersburg hakkında yazdığı kitapta da vurguladığı gibi- Ekim devriminde dahi Çarın sarayını basıp oradaki eşyaları çalan askerlerin sonradan Troçki tarafından yapılan bir sorgulamayla tespit edilip hepsinin geri alındığını bu anlamda rejim değişse de tarihlerine sahip çıktıklarını belirtmiştir.

Katılımcı Sultan Abdülhamit'in Osmanlı'yı Chicago fuarına davet ettiklerindeki yaklaşımını ideal bulmaktadır:

“1893, Türkiye’nin de katılımını istiyorlar. Sait Duhani ailesi var. Onların yurtdışıyla ilişkileri olduğu için diyorlar ki “bir proje hazırlayın, orada bir şeyler yapalım,” yani işi onlara veriyor. Onlar da hazırlıyorlar, diyorlar ki “Cami yapalım, Mevlevi dervişler götürelim orada dönsünler, camide insanlar teşbih çeksın, namaz kılsın”, tam oryantalist imgeye uyan. Nakış dikiş...oryantalist imge olarak orada takdim edelim. Sultan Abdülhamid’in buna çok sinirlendiğini biliyoruz. Genelde sinirini kontrol eden çok az sinirlenen bir insandır benim gördüğüm. “Bu projeyi derhal gözüm görmesın, cami, mescit yine yapın o bizim kimliğimizin bir parçasıdır, derviş/merviş istemiyorum.” Arada tabi bizim kültürümüzle ilgili bir şeyler olsın ama mesela gidin silah fabrikalarına silah, mermi, tüfek kılıç-kalkan götürün. Hatta madenlerden kömür götürüyor oraya. Bu çok ilginç geldi bana, kendisini o oryantalist imgeye büründürüp anlatmak yerine. Bu kömürü niye getirmişler bunlarda buda mı varmış diye”

FORM 3
DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME VERİ ANALİZİ FORMU

DG Kodu: (3)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: İsmail Coşkun

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Görüşmenin tarihi: Görüşmenin saati ve süresi: 10.06.2015 12.00/12.40 (40 dakika)

Görüşmenin yapıldığı yer: İstanbul Üniversitesi

Senaryonun kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Senaryo hazırlama tarihi: 10.06.2015

Senaryo hazırlama saati ve süresi: 17.00/20.00 (3 saat)

Veri analizinin kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Veri analizi tarihi: 11.06.2015

Veri analizinin saati ve süresi:

Görüşmenin teybe kaydedilmesini uygun bulmuşlar mı? 1. Uygun

Kişisel özellikler:

- **Cinsiyeti:** Erkek
- **Yaşı:** 58
- **En son bitirdiği okul:** İstanbul Üniversitesi Sosyoloji
- **Medeni durumu:** Evli
- (Varsa) **çocukları hakkında bilgi:**

	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk
Adı	Vermek istemedi	Vermek istemedi	Vermek istemedi	
Cinsiyet	Erkek	Erkek	Kız	
Yaş	Vermek istemedi	Vermek istemedi	Vermek istem	
Medeni durumu	Vermek istemedi	Vermek istemedi	Vermek istemedi	

VERİ ANALİZİ

Katılımcı konuyu modernleşme ve oryantalizm bağlamında makalelerle işlediğini, daha sonra da yüksek lisans ve doktora seviyesinde bu konuda çalışmalarını teşvik ettiğini belirtmiş, oryantalizmi Batının 19. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkan hakimiyetinin bir sonucu olarak bu hakimiyetini diğer ülkeleri din, dil, kültür açısından tanımak maksadıyla ona yaklaşmak olarak algıladığını ifade etmiştir.

Sosyoloji, Antropoloji gibi disiplinlerin 19. Yüzyılda ortaya çıktığını sosyolojinin daha çok kendi ülkelerindeki sorunlara yönelik yoğunlaşırken, antropolojinin diğer kültürleri özellikle keşiflerle birlikte ilkel, gelişmemiş diye ifade edilen kültürleri tanımak maksadıyla yaklaştığını belirtmiştir.

Hint, Çin, İslam dünyası gibi ülkelerin eski öteki olduğunu, keşifler çağıyla birlikte ortaya çıkan kültürlerin ise yeni öteki olduğu yönünde kavramsallaştırmaya gittiği görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda ortaya çıkan modernleşmesinin bir ayağının Batıda diğer ayağının burada olduğu vurgusunu yapmış bu anlamda dönemin modern edebiyat akımlarının, yeni Osmanlılar, İttihad ve Terakki gibi siyasi hareketlerin modernleşmeyi Osmanlı modernleşmesi çizgisinde devam ettirdiğini ancak Cumhuriyet ile birlikte bu aydın anlayışının sekteye uğradığını bu anlamda bir gerilim yarattığını vurgulamıştır.

Resimde Osman Hamdi ile birlikte bildiğimiz anlamda bir oryantalist bakış görüldüğünü, ancak Orhan Pamuk gibi yazarlarda görülen eğilimlerin bu anlamda bir oryantalizm olmadığını, kentleşme farklılığının, statü ayrışmasının oryantalizmle karıştırılmaması gerektiğinin altını çizmiştir.

FORM 3
DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME VERİ ANALİZİ FORMU

DG Kodu: (4)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: Yücel Bulut

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Görüşmenin tarihi: Görüşmenin saati ve süresi: 11.06.2015/ 16.30/17.30 (60 dakika)

Görüşmenin yapıldığı yer: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Senaryonun kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Senaryo hazırlama tarihi: 12.06.2015 **Senaryo hazırlama saati ve süresi:** 24.00/03.00 (3 saat)

Veri analizinin kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Veri analizi tarihi: 13.06.2015

Veri analizinin saati ve süresi: 20.00/22.00 (2 saat)

Görüşmenin teybe kaydedilmesini uygun bulmuşlar mı? 1. Uygun

Kişisel özellikler:

- **Cinsiyeti:** Erkek
- **Yaşı:** 49
- **En son bitirdiği okul:** : İstanbul Üniversitesi
- **Medeni durumu:** Evli
- (Varsa) **çocukları hakkında bilgi:**

	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk
Adı	Vermek istemedi	Vermek istemedi		
Cinsiyet	Erkek	Kız		
Yaş	12	11		
Medeni durumu				

VERİ ANALİZİ

Katılımcı yüksek lisans ve doktorasını oryantalizm hakkında yapmış ve çeşitli dergilerde konu hakkında makaleler yazmıştır.

Katılımcı oryantalizm tanımını yapmaya gerek olmadığını bu anlamda Said'in bakışını tercih ettiğini belirtmiştir:

"Çok fazla uğraşp başka tanım söylemeye gerek yok diye düşünüyorum. En genelde bildiğimiz şey oryantalizm Batı dünyasının Batılı zihnin diyelim, Doğuya ilişkin ürettiği Doğu hakkındaki imgeleri diyelim. Konuya ilişkin üretmiş olduğum imgelerin en kaba hali bu. Ama işte Said'in bunların kökeninde yatan epistemolojik, ontolojik ayrımlara ilişkin ve süreç içinde yaşananlara ilişkin, çünkü oryantalizm denen süreç içinde oluşuyor."

Katılımcı oryantalist çalışmalar açısından İncil çalışmalarının önemini belirtmiştir:

". Yani oryantalizm sadece Doğuyu anlamak, daha yakın bir coğrafya olarak Batı dünyasını özellikle İslam'ın ortaya çıkışı sonrası olaylar şeklinde de görmemek lazım, yani ondan ibaret olarak görmemek lazım. Batılı insanların Hristiyan dünyanın kendi metinlerini daha sağlıklı daha iyi bir biçimde anlayabilmek açısından Doğu dünyasına ilişkin bir bilgi."

Katılımcı İncil çalışmalarının yön verdiği şekilde filoloji çalışmalarının da başladığını eklemiştir. İslamiyet'in bir tehlike olarak ortaya çıkmasıyla dikkatler bu yöne çevrilmiştir:

"Dolayısıyla sert bir kimlik üretimi, kara bir propaganda. İç grup dayanışmasını bir arada tutmak için bir söylem üretimi. Bunun ilk örneklerinden birisi de Yuhanna ed-dimeşkidir. İşte bu Afrodit kültü, papalık bekliyordu da olmayınca Hristiyanlık düşmanı oldu gibi başka bir din üretti gibi şeyler. Bu söylemler 8. ve 9. yüzyıl, özetle geçmişteki Herodot tarihindeki barbar kavramını yeni koşullarda yeni girdilerle, söylemlerle yeniden canlandırılması."

Katılımcı oryantalizmin öteki üzerinden kendisini tanımladığını, zaman içinde kendilik bilincinin 18 ve 19. yüzyıllarda köken arayışında da sürdüğünü ifade etmiştir. Ötekini oluşturmanın mücadelesi için gerekli olduğunu bu anlamda işlevsel olduğu vurgulanmıştır.

Katılımcı oryantalizmi iki dönemde ele almaktadır. İlk dönemin halk imgesinde oluştuğunu ikinci dönemin ise aydınlanma ile birlikte laik bir hal aldığını vurgulamaktadır. Oryantalizmin daha öncelerden de olduğunu ancak Napolyon'un Mısır'ı işgalinin ardından getirisi olan bir şeye dönüştüğünü belirtmiş, oryantalist bilginin bu anlamda işlevselliğini vurgulamıştır:

" oryantalizm iktisadi ve siyasi getirisi olan işlevlere bürünüyor. Mısır'ı araştıran enstitü kuruyor. Daha önemlisi bence İngilizlerin Hindistan'da yaptıkları, Bengal Asya Cemiyeti çok önemlidir, ayrıntısına girmeyeyim. Bu çalışmaların başlamasının sebebi Hindistan'ın artık sömürülemez bir seviyeye gelmesidir. O kadar vahşice sömürmüşler ki her şeyi Hindistan diye bir şey kalmamış. Hindistan'ı tekrar sömürmek için bu bilgiye ihtiyaçları var. Onun için dile ihtiyaçları var, eski metinleri tercüme ediyorlar. Dolayısıyla oryantalist bilgi burada da işlevsel oluyor. Bunlar diğer Avrupa ülkeleri için de bir örnek oluyor. Sonra ABD içinde bir örnek oluyor. Bu tür bilgiler sömürgelere işlevsel olarak katkı sağlıyor. Akademik bir merak, Hristiyanlıkla ilgili dini bir kaygı, düşmana karşı kitleleri harekete geçirecek söylemlerin ötesine geçiyor. Belli bir siyasetin üretilmesi için dil gibi belli kaynaklara ihtiyaç var bunların üretilmesine hizmet ediyor. Diğer ülkeler de bu ihtiyaçları hissedince Fransa'da ve başka ülkelerde de bunlar kuruluyor, artıyor. Sonra eldeki bilgiler değerlendirilecek, hepsi sömürgeci bu bilgileri kullanacaklar. Konferanslar tertip ediliyor."

Katılımcı Osmanlı döneminde –devleti savunma refleksiyle oluşan- tedrici modernleşmenin Cumhuriyet ile birlikte hızlandığını bu anlamda sorunlar ortaya çıktığını belirtmiş, ancak modernleşmeden vaz geçilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.

“Cumhuriyet bunu tepeden inme bir şekilde yapıyor. Fakat hala daha bir tedricilik var. 30’larda başlıyor, sonunda zirveye çıkıyor, dünya savaşıyla birlikte dağılıyor. Aydınlanmış birey ideali 30’ların sonunda doruğa çıkıyor. Köy enstitüleri, birinci neşriyat kongresi burada alınan kararlar doğrultusunda yayınlanan çevrilen eserler. Bu daha sonra Türk hümanizması adını alıyor. Cumhuriyetin ilk dönemleri Fransız Jakobenleri tarzı tepeden inme bir modernlik görülüyor, “Güneş dil teorisi”, “Türk tarih tezi”... Bu Avrupa’nın reform ve Rönesans dönemine benzer bir şey. Avrupa’yı yapan şey ne. Yunan, Roma klasikleri, biz de modern bir toplum olmak istiyorsak onlar gibi düşünen onlar gibi üreten insanlar oluşturmamız lazım. Köy enstitüleri, tercüme bu anlamda önemli. Dünya savaşı sonrası yeni bir dünya kuruluyor, sandık geliyor. Yakup Kadri’nin yaban romanı bu anlamda önemlidir. Ne verdin ki ne alacaksın. Sandık gelince kaybediyorsun yani. Sosyolojik kategorilerle bakarsan Osmanlı’dan bu güne kente karşı kır, moderne karşı geleneksel, sekülere karşı din tanımına göre. İktidarlar modernleşmeyi tercih ediyor. Şerif Mardin elitlerle halkın ilişkisine doktor halk ilişkisi der ya. Doktor reçeteyi yazar, bunu alacaksın der. Bu ilaçları şöyle alacaksın, gerisine bakmaz.”

:

FORM 3
DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME VERİ ANALİZİ FORMU

DG Kodu: (5)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: Merdan Yanardağ

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Görüşmenin tarihi: Görüşmenin saati ve süresi: 15.06.2015 20.00/20.30 (30dakika)

Görüşmenin yapıldığı yer Maltepe

Senaryonun kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Senaryo hazırlama tarihi: 16.06.2015

Senaryo hazırlama saati ve süresi: : 01.00/03.00 (2saat)

Veri analizinin kimler tarafından hazırlandığı:

Adı ve Soyadı: Cenan Alkan

Veri analizi tarihi 17.06.2015

Veri analizinin saati ve süresi: 16.00/18.00 (2 saat)

Görüşmenin teybe kaydedilmesini uygun bulmuşlar mı? 1. Uygun

Kişisel özellikler:

- **Cinsiyeti:** Erkek
- **Yaşı:** 55
- **En son bitirdiği okul:** : İ.İ.T.İ.A Siyasal Bilgiler Fakültesi
- **Medeni durumu:** Evli
- (Varsa) **çocukları hakkında bilgi:**

	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk
Adı	Vermek istemedi			
Cinsiyet	Vermek istemedi			
Yaş	Vermek istemedi			
Medeni durumu	Vermek istemedi			

VERİ ANALİZİ

Katılımı televizyon programlarında ve yazılarında oryantalizm, emperyalizm, az gelişmişlik, modernleşme, bağımlılık gibi konuları işlemektedir.

Katılımcı oryantalizm tanımını yaparken “Batılı beyaz adam” ifadesini kullanmakta beyaz adamın sömürgecilik süreciyle bağlantı kurarken bu anlayışının kökeninde Avrupa merkezilik olduğunu eklemektedir:

“Oryantalizm Avrupa merkezli bir uygarlık anlayışına dayanır. Euro-centric bir uygarlık anlayışıdır bu. Dolayısıyla uygarlığın zirvesini Avrupa temsil ettiğine göre, Doğu ya da dünyanın başka bölgeleri, uygarlığın zirvesine ulaşmış Batının yanında daha ikinci, önemsiz ve onların Batının kendilerine uygarlık medeniyet götüreceği toplumlar ve coğrafyalar olarak tanımlanır. Açıkçası sömürgecilik gerekçesidir.”

Katılımcı bir toplumun kendi ulusal devletini kurması için bile beyaz adamın ölçüleriyle davranma gereğini hissettiğini ifade etmiş, bu anlamda oluşturulan aşağılık kompleksi neticesi Türkiye dahil bir çok ülkenin ulusal tarih yazımında bir çeşit “tekerleği biz icat ettik” anlayışının var olduğunu belirtmiştir.

“Örneğin eğer güçlü bir tarihe sahip değilseniz mesela yazılı edebiyatınız yok ise, örneğin tekerleği bulmamışsanız ulus olma, kendi ulusal devletinizi kurma hakkınız yok gibidir. Batılı beyaz adam bu anlayışla sömürür ülkeleri, yine bu anlayışla Latin Amerika’yı, Çin’i, Hindistan’ı sömürdü.”

Katılımcı Avrupa merkezli uygarlık anlayışının paradigmalarının sorunlarını yazılı-sözel kültür bağlamında çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir:

“Türklerin ilk yazılı anıtı 740 yılında Gobi çölünde bulunan Orhun yazıtlarıdır... Yani yeryüzüne ilk yazılı taşın MS. 740 yılında dikmiş bir milletin kendi ulus devleti hakkının olmadığını düşünmek hem bilim hem mantık dışıdır.”

Katılımcı Doğuda büyük bir uygarlık olduğunu bu anlamda Avrupa salgın hastalıklardan kırılırken Hindistan ve Çin’in şimdi tamamlayıcı ! denilen tıp sayesinde büyük nüfus kayıplarının olmadığını şu anki nüfus fazlalıklarının sebebinin de bu olduğunu vurgulamıştır.

Katılımcı modernleşmenin sadece Avrupa’nın bir değeri olmadığını altını çizmektedir. Az gelişmiş ülkelerde var olan otoriter modernleşmenin bir zamanlar Avrupa ülkelerinde de olduğunu belirtmektedir:

“Toplumlar bazen uzun, sancılı bir evrim süreciyle gelişirler, bazen kesintili de olsa sert, ama büyük sıçrayışlarla bir yaratıcı yıkıcılıkla, ileriye doğru atılırlar. O yüzden bazı toplumlar, başka bazı toplumların yüzlerce yılda aşığı yolu çok kısa sürelerle aşmaya çalışırlar. Birincisi bu, ikincisi ise, Batı’da modernleşmenin tepeden inme, merkezizetçi, despotik olmadığını kim söylüyor? Böyle bir şey yok. Fransız devrimi son derece yıkıcıdır. İngiliz demokrasininin ve parlamenter rejiminin, İngiliz demokrasininin temellerinin atıldığı Cromwell’in 1648 devriminde Cromwell Lordlar kamarasını bastığı zaman –bir ahır kapattım dediği zaman- kralı tahttan indirip hatta idam ettiği zaman çok mu evrimci, çok mu uzlaşmacı, çok mu despotik, radikal olmayan bir yöntem uyguluyordu... Yani Japon modernleşmesinin yerel kültürle çok uyumlu onunla uzlaşarak içselleştirerek gerçekleştirildiği ileri sürülür, yok böyle bir şey. Çok katıdır, çok serttir o modernleşme.” “ . Mahafazakarlık değişime karşı direnme değildir. Değişimin daha yavaş eski kurumların da işleyerek değişmesini sağlar. Değişim karşısında –kaçınılmaz olan modernleşme karşısında- bir önceki bazı kurumların korunarak bu değişimi daha yavaş daha uzun yıllara yayılarak oluşmasını savunurlar. Geç modernleşen ülkelerin böyle bir şansı yoktur. Geç modernleşen ülkeler için bu kaçınılmazdır. Tepeden inme diye suçladıkları şey devrimciliktir.”

Katılımcı kendi kişisel deneyimlerinde de oryantalizmi gözlemlediğini belirtmiştir:

“. Kendileri başka bir dünyada başka bir gezegende yaşıyorlar ve siz onların yardım edeceği, bıçağı kullanmayı öğreteceği insanlar olarak görüyorlar sizi. Dolayısıyla sizin onların dünyasına ait edebiyatını kültürünü, felsefesini biliyor olmanız karşısında –üstelik de daha iyi bilmeniz karşısında- çok şaşırıyorlar ve bazen paniğe kapılıyorlar. Ben böyle örnekler gördüm. Somut bir örnek vereyim. Ben Almanya’ya bir konferans için gitmiştim ve bu konferans Türkiye’de siyasal İslam’ın gelişimi üzerinedir. Bir yarı hükümet konferansıydı, ben gidince öğrendim. Türk-Alman akademisyenler birliğinin bir konferansıydı.... Siyasal İslam’ın konumunu Türkiye’de İslam’ın kendi Ortaçağını aşmadığını uzayan bir Ortaçağ içinde İslam dünyasının hala daha devinmeye devam ettiğini, asıl sorunun bu olduğunu kendi Ortaçağını aşan tek devletin Türkiye Cumhuriyeti olduğunu çok kavramadıklarını gördüğün için onlara bir soru sordum. Almanya’da kilisenin iktidar talebi var mı? Luther kilisenin kapısına o bildiriği astıktan sonra o iş bitti. Şu anda kilisenin bir iktidar talebi var mı? Tabii kontrol aracı olarak kullanılabilir yeniden o başka bir şey. Ama kilisenin bir iktidar talebi var mı? Ben yöneteceğim diye. Ben Türkiye’de caminin var, sorun bu dedim. Buna çok şaşırıyorlar, böyle bir bakışa. Laiklik artık sizin sorunuz olmaktan çıktı çünkü siz gericileştiniz. Sizin terk ettiğiniz ilkeleri ve değerleri biz taşıyoruz, biz savunuyoruz, çünkü bu insanlığını ortak değeridir. Fransız devriminin yarattığı değerler sadece Fransa’ya Avrupa’ya ait değildir. Evrenseldir.”

EK 3. D.G.YAPILANLARIN ÖZELLİKLERİ

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME YAPILANLARIN ÖZELLİKLERİ

DG Kodu	Adı	Yaşı	Cinsiyeti	Mesleği				
1	Demir Küçükaydın	65	İrkek	Yazar				
2	Mustafa Armağan	56	Erkek	Gazeteci Yazar				
3	İsmail Coşkun	58	Erkek	Öğretim Üyesi				
4	Yücel Bulut	49	Erkek	Öğretim Üyesi				
5	Merdan Yanardağ	55	Erkek	Gazeteci Yazar				

KAYNAKÇA

- Abdülmelik, E. (2007). Krizdeki Oryantalizm. A. Yıldız (D.) içinde, Oryantalizm: Tartışma Metinleri (M. Kır, ev., s. 39-77). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Adiloğlu, F. (2005). 20. Yüzyıl Sinamasında Türk İmajı. . Kumrular (D.) içinde, Dünyada Türk İmgesi (s. 205-222). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ahıska, M. (2005). Radyonun Sihirli Kapısı, Garbiyatçılık ve Politik znellik. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ahmad, A. (1995). Teoride Sınıf, Ulus Edebiyat. (A. Fethi, ev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Akkaya, ř. (tarih yok). Hümanizm. <http://www.ankara.edu.tr/>. adresinden alınmıştır
- Alarşlan, B. (2005). Türk İmajının Görsel Yansımaları. . Kumrular (D.) içinde, Dünyada Türk İmgesi (s. 129-162). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Albayrak, İ. (D.). (2003). Oryantalizmi Yeniden Okumak, Batı'da İslam alışmaları Sempozyumu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Almond, I. (2013). Yeni Oryantalistler. (İ. etiner, ev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Altun, F. (2011). Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş. İstanbul: Küre Yayınları.
- Amin, S. (1993). Avrupa Merkezcilik. (M. Sert, ev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arıkan, Z. (1999). Avrupa'da Türk İmgesi. G. Eren (D.) içinde, Osmanlı (Cilt 9, s. 81-93). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Arlı, A. (2014). Oryantalizm Oksidentalizm ve şerif Mardin. İstanbul: Küre Yayınları.
- Asad, T. (2007). Antropolojik Bir Kategori Olarak Dinin İnşası. Milet ve Nihal , 4 (2), 103-137.
- Auerbach, E. (2010). Yabanın Tuzlu Ekmeği. (Kolektif, ev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Avcioğlu, N. (2014). Turquerie ve Temsil Politikası, 1728-1876. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ayas, G. (2011). Doğu'nun Kilidini Yeniden Aan Adam: Napolyon Deneyiminden ıkarılabileğimiz Bazı Dersler. Sosyologca , 2, 31-48.
- Aydın, F. (2010). Batı'nın İslam Anlayışının Doğulu Kökenleri ya da Abdlmesih İşhak el-Kindi'nin Risale'sinin Serencamı. S. Kenan (D.) içinde, Osmanlılar ve Avrupa (s. 189-252). İstanbul: İSAM.
- Azimli, M. (2010). Sicilya'daki İslam Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri. S. Kenan (D.) içinde, Osmanlılar ve Avrupa (s. 135-158). İstanbul: İSAM.

- Bal, A. A. (2010). Oryantalist Resimde Bedenin Kolonileştirilmesi Bağlamında Türk Hamamı İmgesi. *Acta Turcica* .
- Balibar ve Wallerstein. (2000). *İrk Ulus Sınıf, Belirsiz Kimlikler*. (N. Öktem, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Ball, W. (2014). *Arabistan'dan Öteye: Fenikeliler, Araplar ve Avrupa'nın Keşfi (Cilt 1)*. (A. A. Çağlayan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bernal, M. (1998). *Kara Atena*. (Ö. Buze, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bernasconi, R. (1999). *İrk Kavramını Kim İcat Etti*. (Kolektif, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Boztemur, R. (2002). Marx, Doğu Sorunu ve Oryantalizm. *Doğu Batı* , 20/1, 135-152.
- Bruma, I., Margalit, A. (2009). *Garbiyatçılık, Düşmanlarının Gözünde Batı*. (G. Turan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.
- Bulut, Y. (2014). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Burke, P. (2003). *Avrupa'da Rönesans: Merkezler ve Çeperler*. (U. Abacı, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Burkert, W. (2012). *Yunan Kültüründe Yakındoğu Etkileri*. (M. F. Yavuz, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Burman, T. (2013). *Latince Kuran Çevirileri 1140-1560*. (N. Alıcı, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cahen, C. (2010). *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*. (M. Daş, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Cardini, F. (2004). *Avrupa ve İslam*. (G. Koca, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Carrier, J. (2007). *Oksidentalizm: Tersine Dönmüş Bir Dünya*. A. Yıldız (Dü.) içinde, *Oryantalizm: Tartışma Metinleri* (s. 464-498). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Clifford, J. (2007). *Oryantalizm Üzerine*. A. Yıldız (Dü.) içinde, *Oryantalizm: Tartışma Metinleri* (s. 134-158). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Coşan, L. (2009). *Tanrım Bizi Türklere Korumak*. İstanbul: Yeditepe.
- Coşkun, İ. (2006). *Öteki ile Karşılaşmalar Gezi Edebiyatı ve Şarkiyatçılık*. L. Sunar (Dü.) içinde, *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu* (s. 159-168). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Cündioğlu, D. (1996). *Ernest Renan ve Reddiyeler Bağlamında İslam-Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı*. *Divan İlmi Araştırmalar*, 2.
- Çakıroğlu, E. (Dü.). (2003). *Oryantalizmi Tartışmak*. *Toplumsal Tarih*.
- Çiğdem, A. (1997). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çırakman, A. (2001). *Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe*. *Doğu Batı* , 14, 28-46.

- Çırakman, A. (2002). Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi. *Doğu Batı* , 20/1, 181-198.
- Çoruk, A. Ş. (2007). Oryantalizm Üzerine Notlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 193-204.
- Çotuksöken, B. (2001). Avrupa: Öznenin Doğum Yeri. *Doğu Batı* , 14, 47-52.
- Daş, M. (2010). XIV. Asırda Dinler Arası İletişim: Bizans İmparatoru II. Manuel Palaiologos ile Hacı Bayram Veli'nin Ankara'da Yaptıkları Tartışma. S. Kenan (Dü.) içinde, *Osmanlılar ve Avrupa* (s. 345-356). İstanbul: İSAM.
- Dawson, C. (1976). *Batının Oluşumu*. (D. Tayanç, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Demirci, M. (2012). Yazılı Kültürden Beyaz Perdeye Doğu'nun Temsili. *Sosyologca* , 3, 307-320.
- Diamond, J. (2010). *Tüfek, Mikrop ve Çelik, İnsan Topluluklarının Yazgıları*. (Ü. İnce, Çev.) Ankara: Tübitak.
- Eco, U. (2004). *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Elias, N. (2000). *Uygarlık Süreci (Cilt 1)*. (E. Ateşman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdem, H. (2005). *Osmanlı Kaynaklarından Yansıyan Türk İmaj(lar)ı*. Ö. Kumrular (Dü.) içinde, *Dünyada Türk İmgesi* (s. 13-26). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Erkan, H. (2009). *Hollywood Sinemasında Oryantalizm*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Ersoy, A. (2003, Kasım). *Osman Hamdi Bey ve Osmanlı Kültüründe Oryantalizm*. *Toplumsal Tarih* , 84-89.
- Ferguson, N. (2011). *İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı*. (N. Elhüseyni, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ferguson, N. (2012). *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*. (N. Elhüseyni, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fontana, J. (2003). *Çarpıtılmış Geçmiş Ayna*. (N. Elhüseyni, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Frankl, G. (2003). *Batı Uygarlığı: Ütopya ve Trajedi*. (Y. Kaplan, Çev.) İstanbul: Açılım Kitap.
- Gellner, E. (1998). *Milliyetçiliğe Bakmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Germaner, S. (2007). *Oryantalist Resimlerde İslam Dünyası*.
http://www.obarsiv.com/pdf/semra_germaner.pdf. adresinden alınmıştır
- Goody, J. (2002). *Batıdaki Doğu*. (B. M. Angılı, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Goody, J. (2008). *Kapitalizm ve Modernlik*. (İ. Durdu, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Gökmen, M. (2006). *Arap Dünyasında Oryantalizmin Modern Haritası: National Geographic Dergisi (1990-2006)*. L. Sunar (Dü.) içinde, *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu* (s. 185-194). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

- Güçsav, G. (2012). Odalık: Görünmeyeni Sergilemek. (E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Halliday, F. (2007). Oryantalizm ve Eleştirmenleri. A. Yıldız (Dü.) içinde, Oryantalizm: Tartışma Metinleri (Kolektif, Çev., s. 78-106). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Hanefi, H. (2006). Oryantalizmden Oksidentalizme. L. Sunar (Dü.) içinde, Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu (H. Çopur, Çev., s. 79-90). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Hazard, P. (1996). Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme. (E. Güngör, Çev.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Heller, E. (2000). Arabeskler ve Tılsımlar. (D. K. Kucur, Çev.) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Hentsch, T. (2008). Hayali Doğu. (A. Bora, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Hobson, J. M. (2011). Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri. (E. Ermert, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hof, U. I. (1995). Avrupa'da Aydınlanma. (Ş. Sunar, Çev.) İstanbul: Afa Yayınları.
- Hunke, S. (2001). Allahın Güneşi: Avrupa'nın Üzerinde. (H. Örs, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- İlter, T. (1996). Keşfin Beyaz Mitolojisi: "Yeni Dünya"nın Keşfinden "Olgular"ın Bulgusu Yoluyla George Bush'un Yeni Dünya Düzen(ler)ine. F. Keyman (Dü.) içinde, Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark (s. 235-253). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Irwin, R. (2008). Oryantalistler ve Düşmanları. (B. Tırnakçı, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Jezernik, B. (2006). Vahşi Avrupa: Batı'da Balkan İmajı. (H. Koç, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Kabbani, R. (1993). Avrupa'nın Doğu İmajı. (S. Tuncer, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kahf, M. (2006). Batı Edebiyatında Müslüman Kadın İmajı. (Y. Sezdirmez, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Kalın, İ. (2003). Batı'daki İslam Algısının Tarihine Giriş. Divan İlmî Araştırmalar , 1-51.
- Kant, I. (2000). "Aydınlanma Nedir?" Sorusuna Yanıt (1784). B. Dellaloğlu (Dü.) içinde İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kara, S. (2005). Hz.Peygamber'e Karşı Oryantalist Bakış ve Bu Bakışın Kırılmasında Metodolojik Yaklaşımın Önemi. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 23, 145-169.
- Karapınar, F. (Dü.). (2006). Oksidentalizm Özel Sayısı. Marife.
- Kemal, N. (1962). Renan Müdafaaanamesi (İslam ve Maarif). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Keyman, Mutman ve Yeğenoğlu. (1996). Dünya Nasıl "Dünya" Oldu. F. Keyman (Dü.) içinde, Oryantalizm Hegemonya ve Kültürel Fark (s. 7-24). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kula, O. B. (1992). Alman Kültüründe Türk İmgesi (Cilt 1). Ankara: Gündoğan.
- Kula, O. B. (1993). Alman Kültüründe Türk İmgesi (Cilt 2). Ankara: Gündoğan.

- Kula, O. B. (1997). Alman Kültüründe Türk İmgesi (Cilt 3). Ankara: Gündoğan.
- Kula, O. B. (2011a). Batı Edebiyatında Oryantalizm (Cilt I). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kula, O. B. (2011b). Batı Edebiyatında Oryantalizm (Cilt II). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kula, O. B. (2010). Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi. İstanbul: Türkiye İş Bankası KültürYayınları.
- Kumrular, Ö. (2012). İslam Korkusu. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kumrular, Ö. (2008). Türk Korkusu. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kümbetoğlu, B. (2008). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Latouche, S. (1993). Dünyanın Batılılaşması. (T. Keşoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lewis, B. (1997). Çatışan Kültürler. (N. Elhüseyni, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lewis, B. (2007). Oryantalizm Sorunu. A. Yıldız (Dü.) içinde, Oryantalizm: Tartışma Metinleri (Kolektif, Çev., s. 217-245). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Lewis, R. (2006). Oryantalizmi Yeniden Düşünmek. (B. U. Aytemiz, Çev.) İstanbul: Kapı Yayınları.
- Lockman, Z. (2009). Hangi Ortadoğu. (B. Birinci, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Loomba, A. (2000). Kolonyalizm Postkolonyalizm. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Loti, P. (2002). Doğu Düşleri Sona Eerken. (F. Ersöz, Çev.) İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Löschburg, W. (1998). Seyahatin Kültür Tarihi. (J. Traub, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- M.Hardt, A.Negri. (2001). İmparatorluk. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Makdisi, G. (2012). Ortaçağ'da Yüksek Öğretim. (A. H. Çavuşoğlu, Çev.) İstanbul: Klasik.
- Mardin, Ş. (2002). Oryantalizmin Hasıraltı Ettikleri. 20/1, 111-116.
- Mardin, Ş. (2007). Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu. L. Sunar (Dü.) içinde, Edward Said, Oryantalizm ve İslam Çalışmaları (s. 9-12). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Marshall, G. (2005). Sosyoloji Sözlüğü. (O. Akınhay, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- McLuhan, M. (2001). Gutenberg Galaksisi. (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.
- Meriç, C. (1999). Sosyoloji Notları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mertcan, H. (2007). Oryantalizm-Sömürgecilik İlişkisi: Batılı Fatihlerin Kılıcından Alaaddin'in Lambasına Uzanan Aşk'ın Bitmeyen Kanlı Serüveni. Milet ve Nihal , 4 (2), 11-28.
- Metin, A. (2013). Oksidentalizm: İki Doğu İki Batı. İstanbul: Açılım Kitap.
- Miquel, A. (2003). İslam Dünyası ve Yabancı Diyarlar. (A. Berktay, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Morris, I. (2012). Dünyaya Neden Batı Hükmediyor (Şimdilik). (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Mutman, M. (2002). Oryantalizm. T. Bora (Dü.) içinde, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık (Cilt 3, s. 189-211). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mutman, M. (1996). Oryantalizmin Gölgesi Altında: Batı'ya Karşı İslam. F. Keyman (Dü.) içinde, Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, A. (2011). Batı Dünya Egemenliği ve Uygarlık Krizi. *Sosyologca*, 1, 49-60.
- Parla, J. (1985). Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pirenne, H. (1984). Hz. Muhammed ve Charlemagne. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Ramond, C. (2011). Derrida Sözlüğü. (Ü. Edeş, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Renan, E. (1946). Nutuklar ve Konferanslar. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Revel, J. (2012). Foucault Sözlüğü. (V. Urhan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Ricci, G. (2005). Türk Saplantısı: Yeniçağ Avrupa'sında Korku, Nefret ve Sevgi. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Rifat, M. (2008). XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları (Cilt 1). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rubin, A. (2007). Edward W.Said (1935-2003). A. Yıldız (Dü.) içinde, Oryantalizm Tartışma Metinleri (s. 17-38). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Said, E. (1995). Entelektüel, Sürgün Marjinal Yabancı. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Said, E. (2000). Haberlerin Ağında İslam. (A. Alatlı, Çev.) İstanbul: Babil Yayıncılık.
- Said, E. (1998). Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu. (N. Uzel, Çev.) İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Saussure, F. d. (1985). Genel Dilbilim Dersleri. (B. Vardar, Çev.) Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Schick, İ. C. (2000). Batı'nın Cinsel Kıyısı. (S. Kılıç, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Schlosser, E. (2004). Hamburger Cumhuriyeti. (H. Doğan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Schnapper, D. (2005). Öteki ile İlişki. (A. Sönmezay, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Scognamillo, G. (1996). Batı Sinemasında Türkiye ve Türkler. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Semra Germaner Zeynep İnankur. (2002). Oryantalistlerin İstanbul'u. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Servantie, A. (2005). Batılıların Gözünde Türk İmajının Geçirdiği Değişimler. Ö. Kumrular (Dü.) içinde, Dünyada Türk İmgesi (s. 27-86). İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Sezer, B. (2011). Sosyolojinin Ana Başlıkları. İstanbul: Kitabevi.
- Solnon, J. F. (2013). Sarık ve İstanbul. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: Doğan Kitap.
- Somay, B. (2011). Çok Bilmiş Özne. İstanbul: Metis Yayınları.
- Somersan, S. (2004). Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sorokin, P. (1972). Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri. (M. Tunçay, Çev.) Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Spengler, O. (1997). Batının Çöküşü. (G. Scognamilla, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Sumbas, A. (2009, Eylül). "Batı Avrupa'da Yükselen Yeni-Irkçılık Üzerine Bir Deneme. Alternatif Politika .
- Sunar, L. (2006). Şarkiyatçılığı Niçin Yeniden Tartışmalıyız. L. Sunar (Dü.) içinde, Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu (s. 27-54). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Şatıroğlu, A. (1999). Marco Polo'nun Doğu ile ilgili Gözlemleri.
<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusosyoloji/article/view/1019013312>. adresinden alınmıştır
- Şenay, B. (2002). Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm Oryantalizm İlişkisi. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 11/2, 117-146.
- Şenel, A. (1993). Irk ve Irkçılık Düşüncesi. İstanbul: Bilim ve Sanat.
- Şeni, N. (2009). Oryantalizm ve Hayırseverliğin İttifakı. (E. Ertan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Takiş, T. (Dü.). (2002). Oryantalizm 1/2. Doğu Batı Düşünce Dergisi, 20.
- Taşpınar, İ. (2001). Doğu'nun Son Kilise Babası: Yuhanna ed-Dimeşki ve İslam. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi , 23-54.
- Tepe, S. (2000, Temmuz). Doğu'nun Doğu'su: İsrail'in "Oriental" Musevilerinin "Sefardi"leşmesi. (B. Dellaloğlu, Dü.) Toplumbilim: Aydınlanma Özel Sayısı , 169-172.
- Tez, Z. (2014). İslam'ın Batı Cephesi. İstanbul: Hayykitap.
- Timuçun, A. (2000, Temmuz). Aydınlanma Düşüncesi. (B. Dellaloğlu, Dü.) Toplumbilim: Aydınlanma Özel Sayısı , 51-56.
- Timur, T. (2003). Oryantalizm(ler) Tartışması. Toplumsal Tarih , 119, 64-69.
- Timur, T. (1989). Osmanlı Çalışmaları. Ankara: V Yayınları.
- Timur, T. (1994). Osmanlı Kimliği. İstanbul: Hil Yayın.
- Tura, S. M. (1996). Freud'dan Lacan'a Psikanaliz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Turner, B. (2003). Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm. İstanbul: Anka Yayıncılık.
- Tutal, N. (2006). Söylemler ve Temsiller. Ankara: Phoenix.
- Türkbağ, A. U. (2002). Şark'a Dair: Miladın 24. Yılında Şarkiyatçılık. Doğu Batı Dergisi (Cilt 20/1, s. 199-210). içinde Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Urhan, V. (2013). Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi. İstanbul: Say Yayınları.
- Wallerstein, I. (1992). Tarihsel Kapitalizm. (N. Alpay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Williams, P. (2007). "Post"ta Bir Şey Yok mu? Said ve Post-Kolonyal Entelektüeller Sorunu. A. Yıldız (Dü.) içinde, Oryantalizm: Tartışma Metinleri (s. 107-133). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Yaman, A. (Dü.). (2002). Oryantalizm Özel Sayısı. Marife.
- Yeğenoğlu, M. (2003). Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark. İstanbul: Metis Yayınları.
- Yıldırım, A. K. (2002). Edward Said'in Şarkiyatçılık Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış. Oryantalizm (s. 135-149). içinde Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yıldız, A. (Dü.). (2007). Oryantalizm Tartışma Metinleri. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Yıldız, A. (2007). Sunuş. A. Yıldız (Dü.) içinde, Oryantalizm Tartışma Metinleri (s. 9-14). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Yılmaz, G. (2009). Tezgahtan Tuvale. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Zarakol, A. (2012). Yenilgiden Sonra Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Zekiyan, B. (1982). Humanizm. İstanbul: İnkilap ve Aka Kitabevi

ÖZGEÇMİŞ

1966 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Sosyoloji bölümünü bitirdi. 2013 yılından itibaren, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Toplumsal Yapı ve Sosyal Değişim Analizleri" bölümünde tezsiz yüksek lisans bölümünden mezun olup, şu anda Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisidir.

